

НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ISSN 2306-3505

ДАТИ І ПОДІЇ

2016 перше
півріччя

Календар знаменних дат № 1(7)

Київ 2015

УДК (059)
ББК 92
Д20

Укладачі: **В. Кононенко (керівник проекту), С. Зворський,
А. Рихтік, Л. Рогальчук (координатор проекту),
О. Рожнятовська, С. Савченко**

Д20 **Дати і події, 2016, перше півріччя** : календар знамен. дат № 1 (7) / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: В. Кононенко (керівник проекту) [та ін.]. – Київ, 2015. – 160 с. : іл.

Видання Національної парламентської бібліотеки України календар знаменних дат «Дати і події» виходить двічі на рік. Цей випуск присвячено визначним річницям подій суспільно-політичного, наукового та культурно-мистецького життя України, які відзначатимуться у першому півріччі 2016 р. До випуску ввійшли фактографічні довідки про ювілеї видатних особистостей, відомості щодо релігійних і професійних свят, днів заснування установ та населених пунктів України.

Видання адресовано працівникам закладів культури і освіти, широкому колу читачів.

**УДК (059)
ББК 92**

**Передплатити календар знаменних дат
«Дати і події»
можна через «Каталог видань України»
(передплатний індекс 68555)
та через послугу «передплата on-line»
на сайті ДП «Преса» (<http://www.presa.ua/>)**

© Національна парламентська
бібліотека України, 2015

ЗМІСТ

Від укладачів	4
Цього року виповнюється	5
Перший головний архітектор Києва. До 250-річчя від дня народження А. Меленського (1766–1833)	8
СІЧЕНЬ	12
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на січень</i>	13
Що з серця йде, те вічним стане. До 120-річчя від дня народження В. Касіяна (1896–1976)	19
Працював не для слави. До 200-річчя від дня народження О. Шухевича (1816–1870)	24
Патріарх сучасного живопису та сценографії. До 100-річчя від дня народження Д. Нарбути (1916–1998)	26
Полум'яне серце людства. До 150-річчя від дня народження Р. Роллана (1866–1944)	30
ЛЮТИЙ	35
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на лютий</i>	36
Видатний майстер скульптурного портрета. До 90-річчя від дня народження Г. Кальченко (1926–1975)	41
Співець українського села. До 190-річчя від дня народження К. Трутовського (1826–1893)	45
Основоположник української історико-правової науки. До 150-річчя від дня народження М. Василенка (1866–1935)	49
БЕРЕЗЕНЬ	55
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на березень</i>	56
З минулого в майбутнє. До 150-річчя від дня заснування Національної парламентської бібліотеки України (1866)	63
Невтомна служителька архітектури. До 100-річчя від дня народження Є. Маринченко (1916–1999)	69
Філософ в історії. До 100-річчя від дня народження О. Компан (1916–1986)	72
КВІТЕНЬ	78
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на квітень</i>	79
Усе життя – служіння справі. До 180-річчя від дня народження М. Скліфосовського (1836–1904)	84
Спалах зірки. До 200-річчя від дня народження Ш. Бронте (1816–1855)	88
Вічні дзвони подвигу й скорботи. До 30-річчя від дня аварії на Чорнобильській АЕС (1986)	92
Природодослідник, мовознавець, філолог. До 170-річчя від дня народження І. Верхратського (1846–1919)	97
Київський архітектор Беретті-молодший. До 200-річчя від дня народження О. Беретті (1816–1895)	101
ТРАВЕНЬ	104
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на травень</i>	105
Видатний фізик-теоретик, педагог. До 100-річчя від дня народження К. Толпиго (1916–1994)	111
Геній сучасності. До 80-річчя від дня народження І. Марчука (1936)	114
Скарбниці історичної та культурної спадщини. До Міжнародного дня музеїв.	118
ЧЕРВЕНЬ	123
<i>Перелік знаменних і пам'ятних дат на червень</i>	124
Всесвіт із ліній. До 90-річчя від дня народження А. Базилевича (1926–2005)	130
Мадонна українського опору. До 90-річчя від дня народження І. Сенік (1926–2009)	133
Минулому дивитися у вічі. До 90-річчя від дня народження О. Данченка (1926–1993)	136
СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Методичні матеріали до Дня Соборності України (з досвіду створення віртуальних книжкових виставок на сайтах бібліотек України)	139
<i>Твори-ювіляри</i>	144
<i>Короткий перелік знаменних дат на II півріччя 2016 р.</i>	147

Від укладачів

За весь час свого існування людство створило безліч засобів для вимірювання часу. Годинники відраховують секунди і години, календарі впорядковують дні, тижні і місяці. Царина ж календарів знаменних і пам'ятних дат – інформування про важливі віхи, події в історії країни, людства.

Календар знаменних дат «Дати і події» на перше півріччя 2016 р. містить відомості щодо ювілейних дат славетних діячів науки, культури, мистецтва, заснування населених пунктів, організацій та установ, а також дат написання або виходу друком літературних творів.

Багато статей присвячено представникам образотворчого мистецтва та архітектури, зокрема одному з найвидатніших художників-реалістів ХІХ ст. К. Трутовському, видатному майстру графіки В. Касяну, представнику національної школи сценографії, самобутньому живописцю і графіку Д. Нарбуту.

Окремі публікації розповідають про відомих українських графіків А. Базилевича та О. Данченка – авторів двох циклів ілюстрацій до поеми І. Котляревського «Енеїда». Також у цей випуск «Дат і подій» вміщено статтю, присвячену українському художнику І. Марчуку, внесеному британською газетою *The Daily Telegraph* до рейтингу 100 найвизначніших геніїв сучасності.

Видатним митцем, автором численних талановитих скульптурних портретів, пам'ятників була Г. Кальченко. Публікація про нашу славетну співвітчизницю також увійшла до цього випуску календаря.

Вшановуючи майстрів архітектури, ми підготували статті на честь ювілеїв видатних українських зодчих: першого головного архітектора м. Києва А. Меленського, одного з класиків містобудування О. Беретті, авторки проекту столичного палацу «Україна» Є. Маринченко.

Оскільки в цьому випуску календаря багато уваги приділено художникам, скульпторам, архітекторам та їх творчості, укладачі визнали за необхідне зробити акцент на питаннях організації збереження та популяризації культурного надбання, вмістивши до видання статтю, присвячену Міжнародному дню музеїв.

Низка публікацій розповідають про життя і діяльність видатних українських істориків: основоположника української історико-правової науки, одного з провідних організаторів освіти за часів Гетьманату П. Скоропадського, автора кількох сотень наукових праць М. Василенка та надзвичайно працюючої і талановитої дослідниці О. Компан, яка зробила значний внесок у вітчизняні історіософію та історіографію, у справу збереження пам'яток історії та культури України.

Твори французького письменника Р. Роллана та англійської письменниці Ш. Бронте відомі в усьому світі, й інтерес до них не вгасає впродовж сторіч. До пропонованого випуску включено статті, присвячені цим майстрам слова.

Українським письменникам та перекладачам часто доводилося працювати не завдяки обставинам, а всупереч ним. Це повною мірою стосується українського перекладача і громадського діяча О. Шухевича та української поетеси, майстра народної творчості І. Сенік. Увазі читачів пропонуються публікації про цих яскравих особистостей.

У кожному випуску «Дат і подій» ми прагнемо вміщувати матеріали, присвячені діячам науки і техніки. Цього разу пропонуються публікації про життєвий шлях і наукові здобутки українського фізика, вченого та педагога К. Толпиго; натураліста, мовознавця, письменника, журналіста, громадського діяча, фольклориста, основоположника української наукової термінології з природознавства І. Верхратського; визначного військово-польового хірурга, одного з упроваджувачів антисептики у хірургічній практиці та організатора медичного факультету при університеті в Одесі М. Скліфосовського.

У березні 2016 р. відзначатиметься 150-річчя від дня заснування Національної парламентської бібліотеки України. До календаря вміщено матеріал, що розповідає про основні етапи розвитку, здобутки цього провідного бібліотечного закладу країни.

Тридцять років тому сталася найбільша за всю історію ядерної енергетики техногенна катастрофа – аварія на Чорнобильській атомній електростанції, що спричинила численні екологічні та гуманітарні лиха. Цій темі присвячено статтю, доповнену віршами українських поетів.

У рубрику «Соціокультурна діяльність», яка призначається працівникам бібліотек, включено приблизний варіант віртуальної анотованої книжкової виставки до Дня Соборності України, підготовленої на основі матеріалів кількох бібліотек країни.

Календар «Дати і події» має класичну структуру, тобто поділений на розділи за місяцями. Кожен з розділів включає переліки ювілейних дат та статті. Для зручності видання доповнено цифровим календарем. До кожного з місяців підібрано прислів'я та приказки, а також поезії українських авторів.

У переліках знаменних дат дні та події, яким присвячено розгорнуті статті, виділено курсивом. У пристатейних списках літератури поліграфічно виділено публікації, використані укладачами при підготовці статей.

Матеріали календаря стануть у пригоді при плануванні роботи в закладах культури і освіти, зокрема бібліотеках, інформаційних центрах, видавничих організаціях, редакціях засобів масової інформації.

Звертаємо увагу наших читачів, що наступний календар знаменних дат «Дати і події» на друге півріччя 2016-го вийде у квітні 2016 р.

Укладачі, автори, редактори календаря розраховують на діалог із читачами. Запитання, відгуки та побажання надсилайте на адресу:

01001, Київ-1, вул. Михайла Грушевського, 1,
НПБУ. Науково-бібліографічний відділ
nbv-nplu@mail.ru   nbv@nplu.org

2016 рік проголошено Організацією Об'єднаних Націй

Міжнародним роком зернобобових

Відзначається відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/231 від 20.12.2013 р.

Міжнародним роком верблюдових

Відзначається відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/С.2/69/L.41 від 07.11.2014 р.

Десятиріччя, проголошені ООН

2015–2024 рр. – **Міжнародне десятиріччя осіб африканського походження**

Відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/237 від 23.12.2013 р.

2014–2024 рр. – **Десятиріччя стійкої енергетики для всіх**

Відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/67/215 від 21.12.2012 р.

2011–2020 рр. – **Десятиріччя біорізноманіття Організації Об'єднаних Націй**

Відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/65/161 від 20.12.2010 р.

2011–2020 рр. – **Третє Міжнародне десятиріччя за викоренення колоніалізму**

Відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/65/119 від 10.12.2010 р.

Цього року виповнюється:

980 років від дня народження **Феодосія Печерського** (бл.1036–1074), давньоруського церковного письменника-полеміста, ігумена Києво-Печерського монастиря

960 років від дня народження **Нестора Печерського** [Нестора Літописця (бл.1056–1057 – бл.1113–1121)], давньоруського літописця, автора «Повісті врем'яних літ»

940 років від часу виходу (1076) однієї з найдавніших пам'яток писемності Київської Русі – збірника літературних творів «**Ізборник Святослава**»

920 років від часу першої згадки (1096) про м. **Ромни** (Сумська обл.)

540 років від дня народження **Тіціана** [Тіціано Вечелліо (1476 або 1477 –1576)], італійського живописця

420 років від часу укладання (1596) **Берестейської унії**, внаслідок чого утворилась Українська греко-католицька церква

400 років від часу заснування (1616) с. **Суботів** (нині Черкаська обл.), спадкового маєтку Б. Хмельницького, одного з осередків гетьманської влади і дипломатії

400 років від часу першої згадки (1616) про м. **Умань** (Черкаська обл.)

370 років від дня народження **Івана Ілліча Скоропадського** (1646–1722), українського військового, політичного та державного діяча, гетьмана Лівобережної України (1708–1722)

340 років від часу заснування (1676) м. **Слов'янська** [інші назви – Тор, Соляний, Словенськ] (Донецька обл.)

330 років від дня народження **Атанасія Шептицького** [світ. ім'я – Антоній (1686–1746)], українського церковного діяча

310 років від дня народження **Гаврила Матвійовича Головні** (1706–1786), українського співака

310 років від дня народження **Феохтиста Павловського** [справж. – Язловський (1706–1744)], українського живописця

300 років від дня народження **Матвія Карповича Значка-Яворського** [у чернецтві – Мельхіседек (бл.1716–1809)], українського церковного діяча, архімандрита

290 років від дня народження **Івана Олексійовича Калиновича** [Іакінф (1726–1781)], українського живописця

290 років від дня народження **Корнелія Івановича Юзефовича** (1726–1766), українського співака, регента

280 років від дня народження **Захарія Голубовського** [справж. – Зиновій Петрович Голубничий (1736–1810)], українського живописця

270 років від дня народження **Федора Васильовича Туманського** (1746–1810), російського письменника, видавця

260 років від дня народження **Федора Івановича Давидовича** (1756 – 1820-і рр.), українського правознавця

250 років від дня народження **Степана Григоровича Грибовича** (між 1766 і 1769 – після 1833), українського співака, педагога, композитора

250 років від дня народження **Степана Оникійовича Дегтярьова** [справж. – Дегтярьовський (1766–1813)], українського та російського композитора, диригента, співака, піаніста, педагога

250 років від дня народження **Федора Івановича Зелінського** (1766 – бл.1807), українського золотаря

250 років від дня народження **Андрія Івановича Меленського** (1766–1833), українського архітектора

240 років від дня народження **Михайла Андрійовича Амвросимова** (1776–1825), російського та українського архітектора

240 років від дня народження **Георгія Барановича** (1776–?), українського хорового диригента, педагога

225 років від дня народження **Івана Християновича Дрейсіґа** (1791–1888), українського та російського актора, режисера, драматурга, антрепренера

225 років від дня народження **Петра Федоровича Соколова** (1791–1848), російського живописця, графіка

220 років від часу заснування (1796) дендрологічного заповідника «**Софіївка**» в м. Умані (Черкаська обл.)

210 років від дня народження **Теофана Глинського** (1806–1893), українського письменника, публіциста, громадсько-культурного діяча

210 років від дня народження **Платона Якимовича Лукашевича** (1806–1887), українського фольклориста, етнографа, видавця, мовознавця

210 років від дня народження **Євстахія Прокопчиця** [Прокопчич (1806–1856)], українського філолога, громадсько-політичного діяча, педагога

200 років від часу виходу (1816–1819) першого в Україні літературно-мистецького, наукового і громадсько-політичного журналу «**Украинский вестник**»

200 років від дня народження **Петра Баранюка** (1816¹–1880), українського майстра декоративної кераміки, одного із засновників косівської школи керамічного розпису

190 років від часу заснування (1826) садово-паркового комплексу «**Сокиринський парк**» у с. Сокиринці Чернігівської обл.

190 років від дня народження **Петра Любовича** (1826–1869), українського композитора

190 років від дня народження **Павла Петровича Соколова** (1826–1905), російського художника

180 років від часу виходу (1836) російського літературного і громадсько-політичного журналу «**Современник**», заснованого О. Пушкіним

180 років від дня народження **Григорія Олексійовича Маренича** (1836–1918), українського та російського композитора, педагога

170 років від часу видання (1846) в Москві «**Історії Русів**» – пам'ятки української історичної прози і публіцистики

170 років від дня народження **Григорія Максимовича Бораковського** (1846–1890), українського письменника

170 років від дня народження **Івана Платоновича Забугіна** (1846–1875), українського піаніста

170 років від дня народження **Олександра Вікентійовича Клосовського** (1846–1917), українського метеоролога, геофізика

160 років від дня народження **Григорія Андрійовича Ашкаренка** (1856–1922), українського актора, антрепренера, драматурга

160 років від дня народження **Івана Михайловича Белея** (1856–1921), українського журналіста, перекладача, критика

160 років від дня народження **Євгена Михайловича Васильєва** (1856–1919), українського ентомолога

160 років від дня народження **Василя Овсійовича Грицяя** [справж. – Колтановський (1856–1910)], українського актора, співака, режисера

160 років від дня народження **Миколи Миколайовича Гриценка** (1856–1900), українського художника-пейзажиста

160 років від дня народження **Івана Науменка** (1856–1913), українського актора

160 років від дня народження **Андроника Оникійовича** (Іоаникійовича) **Степовича** [справж. – Дудка-Степович (1856–1935)], українського філолога, історика-славіста, літературознавця, перекладача

160 років від дня народження **Василя Юрійовича Шкрібляка** (1856–1928), українського народного майстра гуцульського різьблення та інкрустації по дереву

150 років від дня народження **Михайла Бачинського** (1866–1912), українського поета, журналіста, письменника, громадського діяча, священика

150 років від дня народження **Івана Федоровича Джуранюка** (1866–1961), українського майстра художнього ткацтва

---

¹ Дату народження подано за УРЕ.

150 років від дня народження **Ієроніма Павловича Калитовського** (1866–1926), українського письменника-сатирика, громадсько-культурного діяча

150 років від дня народження **Василя Павловича Маслово-Стокоза** (1866–1918), українського письменника, публіциста, перекладача, історика літератури

150 років від дня народження **Всеволода Юлійовича Шимановського** (1866–1934), українського вченого-бджоляра

140 років від дня народження **Івана Григоровича** (1876–1937), українського актора, співака, педагога

140 років від дня народження **Віктора Абрамовича Естровича** (1876¹–1941), українського архітектора

140 років від дня народження **Бориса Ісааковича Завелева** (1876–1938), російського та українського кінооператора

140 років від дня народження **Трохима Петровича Колесниченка** (1876–1941), українського актора, режисера, антрепренера

140 років від дня народження **Євгена Наумовича Сердюка** (1876–1921), українського архітектора

130 років від дня народження **Миколи Домонтовича** [справж. – Микола Васильович Злобинцев (1886 або 1887 – між 1923 і 1928)], українського бандуриста, співака, бандурного майстра

130 років від дня народження **Бориса Івановича Зданевича** (1886–1966), українського книгознавця

130 років від дня народження **Акселя Францовича Лундіна** (1886–1943), українського та російського кінорежисера

120 років від дня народження **Миколи Романовича Бойченка** (1896–1946), українського композитора, музикознавця, диригента

120 років від дня народження **Олександра Григоровича Дашевського** (1896–1968), українського композитора

120 років від дня народження **Володимира Остаповича Дідковського** (1896–1983), українського та російського співака

120 років від дня народження **Василя Заварихіна** (1896–1948), українського хореографа

120 років від дня народження **Олександра Олександровича Соколовського** (1896–1938), українського письменника

110 років від часу виходу (1906) в Києві літературно-художнього збірника поетичних і прозових творів українських письменників «**Досвітні огні**»

110 років від часу утворення (1906) у Львові літературної групи українських письменників-модерністів «**Молода Муза**»

110 років від часу заснування (1906) в Полтаві **пересувного театру М. Садовського**

110 років від часу виходу (1906) в Києві українського сатиричного журналу революційного напрямку «**Шершень**»

110 років від дня народження **Олександра Максимовича Бабія** (1906–1953), українського звукооператора

110 років від дня народження **Ярослава Володимировича Барановського** (1906–1943²), українського політичного діяча

90 років від часу створення (1926) у Харкові **Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

90 років від часу заснування (1926) в Києві літературної групи «**МАРС**» («Майстерня революційного слова»)

90 років від часу заснування (1926) у Харкові літературної організації «**Молодняк**»

90 років від часу створення (1926) **Одеського академічного театру опери та балету** (на той час Український оперний театр).

80 років від часу заснування (1936) **Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України** (на той час Інститут українського фольклору УРСР)

80 років від часу виходу (1936) двотижневого періодичного державного бібліографічного покажчика «**Літопис журнальних статей**»

80 років від часу виходу (1936) державного бібліографічного покажчика «**Літопис рецензій**»

60 років від часу створення (1956) Державного заповідника-музею «**Хутір Надія**» **І. К. Карпенка-Карого (Тобілевича)**

30 років від часу заснування (1986) **м. Славутич** (Київська обл.)

¹ Дату народження подано за УРЕ. За іншими даними народився 1882 р.

² За іншими даними помер 1944 р.

Перший головний архітектор Києва

До 250-річчя від дня народження *А. Меленського* (1766–1833)

*Сей город сколько по его древности
и знаменитости перед прочими губерньскими городами,
столько и по самому его положению
и по памятникам, через многие веки здесь охраняемые,
требует некоторого отличия.*
*А. Меленський*¹

Андрій Іванович Меленський – відомий український зодчий, перший головний архітектор Києва, «батько» нової епохи в розвитку архітектури – доби українського ампіру.

Сучасний Київ неможливо уявити без споруд, які утворюють значну частину його історико-архітектурного обличчя: колона Магдебурзького права, церква-ротонда на Аскольдовій могилі, низка будівель Києво-Печерської лаври, Братського монастиря, десятки житлових будинків та ін. Мало хто знає, що А. Меленський був проектантом і будівником Хрестовоздвиженської церкви на Кожум'яках, де хрестили М. Булгакова і вінчався український художник Г. Світлицький – автор розписів цього чудового храму.

Щодня тисячі людей проходять Хрещатиком, не підозрюючи, що він був розпланований і згодом став розвиватися як центральна магістраль Києва завдяки задуму А. Меленського. В багатьох мальовничих куточках столиці й досі можна спостерігати «острівці» того старого міста, образ якого створив талановитий зодчий.

Народився Андрій Іванович у Москві (дата народження, його дитячі та юнацькі роки потребують дослідження). Був одним із провідних архітекторів Російської імперії кінця XVIII – перших десятиріч XIX ст. У 1780–1786 рр. пройшов славетну школу Експедиції Кремлівського будівництва, до якої відбирали найкращих. Вчився у К. Бланка, працював із В. Баженовим, М. Казаковим, Дж. Кваренгі в Москві та Петербурзі. Проте майже все свідоме життя архітектор творив в Україні, а найбільше – в Києві.

Після здобуття найвищої архітектурної кваліфікації А. Меленський у складі спеціальної виїзної містобудівної комісії відбудовував міста на західноукраїнських землях, зруйновані в 1793 р. під час другого поділу Речі Посполитої. Згодом його

призначили губернським архітектором Волині, а в 1799-му митець став першим головним архітектором Києва.

Усвідомлюючи неповторний історико-культурний феномен міста, зодчий захоплено вивчав його дивовижну природу, шукав ключі до характеру багатівікового планування і забудови, ретельно продумував, які нові об'єкти слід вписати у панораму, що формувалася століттями.

Церкви і дзвіниці, монастирські келії і приватні будинки, Присутственні місця і міський театр – уся багатогранність уподобань і вмінь майстра згодом втілились у його творіннях. Але першою справою Андрія Івановича в Києві стало спорудження пам'ятника Магдебурзькому праву (1802–1808) на честь підтвердження Олександром I привілеїв у міському самоврядуванні, даних Києву ще у XV ст. литовськими князями.

Будівництво тривало кілька років. Особливу увагу магістрат приділив вибору місця, де мав стояти пам'ятник, його зовнішньому вигляду. Було розглянуто багато ескізних проектів, а також місць для розташування. Врешті-решт митець зупинився на невеликому урочищі, що плавно спало до Дніпра і де, за давніми переказами, святий князь Володимир охрестив своїх синів (про це нагадувала дерев'яна каплиця над джерелом).

За проектом А. Меленського там споруджено 18-метрову колону тосканського ордера, рустовану внизу й увінчану кулею з хрестом – символом світового розповсюдження християнської релігії. В основу колони архітектор поклав 5-метровий чотиріпильонний арочний постамент зі склепінням, закріплений аркбутанами.

В арочному постаменті було зроблено восьмигранний басейн із фонтаном, вода до якого текла із розташованої неподалік криниці. Пізніше, вже після смерті А. Меленського, в постаменті

¹ Цит. за вид.: Фісун О. Андрій Меленський перший «головком» від архітектури // БудМайстер. – 2003. – № 3. – С. 34.

збудували каплицю й переробили басейн, надавши йому вигляду чаші. Монумент називали по-різному: «Пам'ятником Хрещення Русі», після спорудження в 1853 р. пам'ятника Св. Володимиру – «Нижнім пам'ятником Св. Володимиру», «Пам'ятником Магдебурзькому праву».

Остання назва є історично правильною, про що свідчить напис на нижньому русті колони: «Усердием киевского гражданства за утверждение прав древней сей столицы Всероссийским Императором Александром I – 1802 года, сентября 15 дня»¹. У Великодню неділю 1808 р. пам'ятник було освячено.

Упродовж 1808–1809 рр. А. Меленський напружено працював над новим Генеральним планом забудови міста. Впроваджуючи принципи європейського містобудування, головний архітектор насамперед дбав про те, щоб Київ не втратив свого історичного обличчя й залишився уособленням високої духовності та колиски слов'янської історії. «Сей город сколько по его древности и знаменитости перед прочими губернскими городами, столько и по самому его положению и по памятникам, через многие веки здесь охраняемое, требует некоторого отличия», – казав він².

Багато поневірянь і випробувань здолав Андрій Іванович, перш ніж розроблений під його керівництвом Генеральний план забудови Києва затвердили в Петербурзі, де на початку XIX ст. з метою утвердження єдиного естетичного канону вигляду казенних і культових споруд було створено зразки фасадів, за якими заохочувалося будівництво по всіх містах Російської імперії.

У 1804–1806 рр. за проектом архітектора звели Перший міський театр на Кінній площі (після спорудження театру площа називалася Театральною, нині це Європейська площа). Незважаючи на те, що в Києві за два століття було споруджено десятки різних театральних і концертних приміщень, невеликий дерев'яний театр Меленського став прикладом унікальної споруди, художні, технічні і акустичні особливості якої виявилися справжнім дивом для того часу (будівля не збереглася).

У 1806–1810 рр. на іншому пагорбі міста, на Липках, було споруджено Присутственні місця, де розміщувалися різні адміністративні установи.

Тоді, на початку XIX ст., Київ був типовим провінційним містом: вузькі криві вулички, хаотична, переважно дерев'яна забудова, відсутність бруківки, освітлення, залишки руїн ще давньоруської давнини поруч із новітніми пам'ятками

козацького бароко. З метою розширення і благоустрою міста А. Меленський розробляв проекти забудови окремих його районів, закладаючи основи містобудівельного модуля.

Поволі почали з'являтися нові вулиці на пустирях, які роз'єднували Київ, виростати новобудови довкола Козиного болота – як називалася давня історична місцевість біля Хрещатицького майдану (нині Майдан Незалежності). А. Меленський у розробленому ним Генеральному плані бачив тут центральну, з'єднуючу вулицю між Подолом, Старим містом і Печерськом – майбутній Хрещатик. За задумом зодчого, було прокладено Володимирський узвіз, котрий з'єднав Поділ зі Старим містом; збільшено територію Києва в майбутніх визначальних напрямках його розвитку – через Васильківський і Брест-Литовський шляхи, що дало змогу включити в межі міста замські території, зокрема Шулявку. Одночасно проводилися роботи з упорядкування під'їздів до Києва та схилів Дніпра, розчистки обвалів і зміцнення Володимирської гірки, ремонту і мостіння міських доріг. За «усердие и труды, оказанные при устройении в Кieverе дорог», царська адміністрація нагородила А. Меленського діамантовою каблучкою. А його архітектурні обміри та інвентаризаційні креслення найважливіших пам'яток Києва початку 1800-х рр. і донині не втратили свого значення як цінне джерело при реставрації та відновленні архітектурного набутку. Це насамперед барокові споруди київського магістрату, Маріїнського палацу, Андріївської церкви, комплексу пам'яток Києво-Печерської лаври, старого академічного корпусу Києво-Могилянської академії та ін.

Майже 35 років життя А. Меленський присвятив київському Подолу. Там за його проектом було зведено церкву Св. Миколи Доброго з притулком для дітей-сиріт (знесено в 1930-і рр., збереглася лише дзвіниця), будинок і садибу Назарія Сухоти, будинок українського майстра-ювеліра Самсона Стрельбицького, дзвіницю Воскресенської церкви на вул. Спаській, старий Контрактний будинок і, власне, всю Покровську вулицю. Окрім цього, будівничий упорядкував садибу Флорівського монастиря, де замість хаотичної дерев'яної забудови споруджено кам'яні келії.

Закоханий у класичну архітектуру, втілюючи надбання майстрів Давньої Греції та Риму, А. Меленський не забував і про набутки митців епохи бароко. Архітектор шукав і знаходив для кам'яної поезії свій власний почерк. Його класицизм хоч і відповідав тогочасному стилю миколаївської епо-

¹ Цит. за вид.: Грабар С. Головний архітектор міста // Пам'ять століть. – 1999. – № 2. – С. 51.

² Цит. за вид.: Фісун О. Андрій Меленський перший «головком» від архітектури // БудМайстер. – 2003. – № 3. – С. 34.

хи, але був менш важким, не обтяжливим. Здебільшого проекти А. Меленського було виконано у стилі ампір – пізнього класицизму, поширеного в той час.

Іноді митець використовував український національний досвід будівництва. Так, коли виникла потреба у розміщенні в київському печерському шпиталі поранених (під час Російсько-турецької війни 1828–1829 рр.), А. Меленському було наказано розробити спеціальні приміщення (баракки) для них. Архітектор застосував давній спосіб: плетені віконниці ззовні та зсередини обмазувалися глиною, трамбувалася земляна підлога, дах покривався дранкою. У такий спосіб здавна будували українські хати, в яких завжди було тепло, сухо і не було комарів.

На долю кожного митця випадають і щасливі хвилини, і важкі випробування. Для головного архітектора Києва таким випробуванням стала страшна пожежа на Подолі, що сталася 9 липня 1811 р. і тривала три дні. Вогонь знищив близько 2 тис. будівель, у т. ч. й ті, які зодчий невтомно зводив протягом 12 років. Андрію Івановичу довелося починати все спочатку.

Архітектор розробив план відбудови Подолу, датований 17 вересня 1811 р. В ньому природні умови і рельєф цієї місцевості були пов'язані з історико-архітектурним середовищем, передбачалося максимально зберегти містобудівну базу, систему вулиць, розподіл на квартали, що склався на Подолі сторіччями. Враховано було навіть кожен кам'яну будівлю, збережену після пожежі: сітка вулиць прокладалася обов'язково так, щоб уцілілі споруди потрапляли на «червону лінію». На жаль, А. Меленському, який був відповідальним за післяпожежну відбудову і перебудову Подолу, на практиці довелося втілювати в життя не свої, а чужі задуми. Його проект не сподобався в Петербурзі і не був затверджений. Післяпожежне перепланування Подолу доручили петербурзькому архітектору В. Гесте, який у своєму проекті апріорно наклав на існуючу планову підоснову сітку прямокутних кварталів без врахування рельєфу, існуючої системи комунікацій, водостоків, давньої базово-планувальної структури забудови, київських архітектурних традицій.

Роботу А. Меленського з утілення цього проекту затримала Вітчизняна війна 1812 р. Будівництво відновилося лише в 1815 р. – було прокладено нові вулиці, розплановано площі.

Те, що зумів зробити А. Меленський у наступні роки, вражає. Це відбудова Іллінської церкви після пожежі 1811 р., ремонтно-реставраційні роботи в Андріївській церкві 1816–1828 рр.,

перебудова зі збереженням барочних форм церкви Миколи Притиска на місці дерев'яної, також втраченої під час пожежі, Трапезної (Теплої) церкви на території Софії Київської, фактично нова споруда Хрестовоздвиженської церкви на Кожум'яках, дзвіниця у Видубицькому монастирі, дзвіниця церкви Спаса на Берестові, перепланування території Братського монастиря (дзвіниця, трапезна, церква Св. Духа, старий і новий академічні корпуси), низка келійних споруд. І це лише частковий перелік утілених проектів видатного архітектора.

Церковне будівництво домінувало у доробку А. Меленського. Саме він запровадив у Києві стиль церкви-ротонди. У 1810 р. в Угорському урочищі, на Аскольдовій могилі, серед христів і надгробків давнього кладовища (було знищено за радянської влади), де колись стояла дерев'яна церква, з'явилася прикрашена класичною колонадою тосканського ордера церква-ротонда з усипальницею на честь Св. Миколая Мірлікійського, яка втілювала архітектурну естетику стародавнього світу. Також зовнішнє оформлення будівлі було збагачено й урізноманітнено елементами українського бароко. Вже тоді суспільство відзначило оригінальність поєднання різних стилів.

Архітектор створив ще кілька церков – Різдва Христового на Володимирському узвозі (нещодавно відновлена), Введенської общини на вул. Московській, 42, та надзвичайну за своїм виконанням Воскресенську церкву Флорівського монастиря. Остання споруда, збудована в 1824 р., мала вигляд церкви-ротонди із прилеглими до неї з півночі та півдня прямокутними шпитальними келіями. За рахунок крутого рельєфу будівлю з боку головного фасаду підняли на високий рустовий цоколь, в якому над ротондою розмістили купольне приміщення. Фасад церкви прикрашали колони доричного ордера. На галереї бокових крил було збудовано закруглені сходи. Вінчали церкву невеличка баня і главка. Це одне з найпоетичніших творів відомого зодчого.

Київ А. Меленського – це і бурса на вулиці Набережно-Хрещатицькій, 27 (тут поєдналися таланти двох майстрів – І. Григоровича-Барського і А. Меленського), і старий та новий Контрактові будинки, і Гостинний двір (зведений за проектом архітектора А. Руска під керівництвом А. Меленського), і Будинки намісника Дальніх печер Києво-Печерської лаври, і келійні споруди на території Ближніх і Дальніх печер, і комплекси Кирилівського й Флорівського монастирів та зведені в них будинки для прочан.

Загалом, перебуваючи на посаді головного архітектора Києва майже 30 років (з червня 1799 р. по березень 1829-го), А. Меленський спроектував і збудував величезну кількість архітектурних шедеврів. Кожна нова чи відбудована споруда ставала окрасою міста, збагачувала його архітектурне обличчя. Не всі будівлі, на превеликий жаль, збереглися до нашого часу: щось було зруйновано в ХІХ ст., щось уже в ХХ ст. Однак усі вони залишаються непересічними пам'ятками архітектури першої половини ХІХ ст.

В останні роки своєї діяльності А. Меленський займався перебудовою старовинного, виконаного у стилі класицизму будинку із рустованим нижнім напівповерхом (будівля, дещо реконструйована, існує донині на вул. Хорива, 13/11). Саме там Андрій Іванович жив зі своєю родиною. Це єдиний меморіальний об'єкт, пов'язаний із

пам'яттю про першого міського архітектора Києва, збережений до нашого часу.

А. Меленський був двічі одружений. Від першого шлюбу мав трьох дітей: Єлизавету, Дмитра та Мар'яну. А в 1810 р. обвінчався з 27-річною Пелагеєю Лешкевич. У цьому шлюбі народилися син Іван і донька Феодосія.

Колись на одному з мальовничих подільських пагорбів – горі Щекавиці – було кладовище із похованнями видатних діячів нашої культури. Саме тут 1 січня 1833 р. було поховано видатного архітектора.

Кладовища цього вже немає давно, але пам'ять про А. Меленського залишилась на віки – в його неперевершених творіннях. Вони різні за призначенням, мистецькою вартістю, але геть усі мають відбиток величезного таланту та справжньої закоханості у золотoverхе місто.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про А. Меленського

Виноградова М. Садиба Андрія Меленського у Києві / М. Виноградова // Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища : наук.-інформ. зб. – Київ, 2003. – С. 124–131 : іл. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Heritage/MelenskyEstate.html>; <http://www.interesniy.kiev.ua/articles/sadiba-andriya-melenskogo-ukiyevi/>.

Грабар С. Головний архітектор міста / С. Грабар // Пам'ять століть. – 1999. – № 2. – С. 50–53 : іл. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://askoldova-mohyla.org/uk/item,1019>.

Ивашко Ю. Факты из истории Почтовой площади в Киеве / Ю. Ивашко // БудМайстер. – 2002. – № 3. – С. 10–11 : іл.

Плотникова И. Он подарил нам город... / И. Плотникова // Киев. новости. – 1993. – 28 мая. – С. 28.

Фісун О. Андрій Меленський перший «головком» від архітектури / О. Фісун // БудМайстер. – 2003. – № 3. – С. 34–37 : іл. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.buddom.com.ua/?m=296>.

Меленський Андрій Іванович (1766–1833) // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / редкол.: М. П. Бажан (голова редкол.) [та ін.]. – 2-е вид. – Київ, 1981. – Т. 6. – С. 446 : іл.

Меленський Андрій Іванович (1766–1833) // Мистецтво України : біогр. довід. / упоряд.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський. – Київ, 1997. – С. 407.

Melensky Andrei [1766–1833] // Encyclopedia of Ukraine : in 5 v. / edited by D. Husar Struk. – Toronto ; Buffalo ; London, 1993. – Vol. 3 : L – Pf. – P. 370 : photo. – ISBN 0-8020-3993-6 (v. 3).

Електронні ресурси

Меленський Андрій Іванович (1766–1833) [Електронний ресурс] // Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Київ, 2011. – 1 листоп.]. – Режим доступу: <http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=148> (дата звернення: 08.04.15). – Назва з екрана.

Ілюстрації

Аскольдова могила : малюнок // Пам'ять століть. – 1999. – № 2. – С. 53.

[Фото споруд А. Меленського] // БудМайстер. – 2003. – № 3. – С. 36–37.

Monument to Magdeburg law in Kiev (1802–1808) : [photo] // Encyclopedia of Ukraine : in 5 v. – Toronto ; Buffalo ; London, 1993. – Vol. 3 : L – Pf. – P. 370.

Меленський Андрій Іванович [Електронний ресурс] : [зображення споруд] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : [сайт]. – Текст і граф. дан. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Меленський_Андрій_Іванович (дата звернення: 10.04.15). – Назва з екрана.

Підготовлено А. Рихтік

Січень

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

				1	2	3	
4	5	6	7	8	9	10	
11	12	13	14	15	16	17	
18	19	20	21	22	23	24	
25	26	27	28	29	30	31	

Січень з груднем прощається, а на лютий очі қосить.

Січень наступає – мороз людей обнімає.

Січень не так січе, як вуха пече.

Коли січень найгостріший, тоді рочок найплідніший.

Новоріччя

*Пахне в хаті свіжа хвоя,
За вікном пухнастий сніг...
Ми з тобою тільки двоє –
І це краще всіх утіх.*

*Сніжний вечір, тиха мова,
Конфеті яскрава нить.
І чарівність ялинкова
Нас втіша і бадьорить.*

*І не треба нам нікого,
Котрі схильні до порад.
Є боқал вина легкого,
Яқ ознақа добрих свят.*

*Ми вже вкриті сивиною,
Ша не вгледити в блиску свіч...
Пахне в хаті свіжа хвоя –
Це прикмета Новоріч.*

*Грають вогники квітчасті
І моргають у твій біқ...
Ой, як хочеться цей настрій
Повторити через рік.*

В. Крищенко¹

¹ Крищенко В. Новоріччя // Любові бентежна струна : лірика / В. Крищенко. – Київ, 2013. – С. 152.

1

Соборічне свято

110 років від часу виходу у світ (1906)¹ у Києві першого номера щоденної україномовної газети «Громадська думка»

210 років від дня народження **Йована Поповича-Стерії** (1806–1856), сербського драматурга, державного діяча

190 років від дня народження **Василя Дем'яновича Ковальського** (1826–1911), українського письменника, громадського діяча

160 років від дня народження **Модеста Петровича Вітошинського** (1856–1901), українського співака

150 років від дня народження **Петра Федоровича Залозного** (1866–1921), українського письменника, мовознавця, педагога

140 років від дня народження **Якова Йосиповича Гальперна** (1876–1941), українського хірурга, педагога

120 років від дня народження **Василя Ілліча Касіяна** (1896–1976), українського графіка

100 років від дня народження **Степана Хвилі** (1916–2006), українського живописця (Австралія)

2

180 років від дня народження **Мойхера-Сфоріма Менделе** [справж. – Яків Абрамович Шолом (1836–1917)], єврейського письменника

175 років від дня народження **Костянтина Петровича Михальчука** (1841–1914), українського мовознавця, етнографа, громадського діяча

175 років від дня народження **Тадея Розеславовича Рильського** (1841–1902), українського культурно-освітнього та громадського діяча, етнографа

150 років від дня народження **Костянтина Івановича Арабажина** (1866–1929), українського та російського літературознавця, письменника, театрального критика

140 років від дня народження **Володимира Володимировича Сладкопєвцева** (1876–1957), російського та українського актора, педагога, письменника

120 років від дня народження **Дзиги Вертова** [справж. – Денис Аркадійович Кауфман (1896–1954)], російського кінорежисера, сценариста, теоретика кіно

110 років від дня народження **Григорія Абрамовича Фінаровського** (1906–1975), українського композитора

90 років від дня народження **Віри Вовк** [справж. – Віра Остапівна Селянська (1926)], української письменниці, літературознавця, перекладача (Бразилія)

90 років від дня народження **Ігоря Михайловича Соневицького** (1926–2006), українського композитора, диригента, педагога

3

160 років від дня народження **Івана Федоровича Селєзньова** (1856–1936), українського живописця

110 років від дня народження **Льва Володимировича Долинського** (1906–1963), українського мистецтвознавця

4

200 років від дня народження **Осипа Остаповича Шухевича** (1816–1870), українського письменника, перекладача

5

День пам'яті про еваторійський десант у Хриму (1942)

140 років від дня народження **Конрада Аденауера** (1876–1967), німецького політичного та державного діяча, канцлера

¹ Дату подано за ЕІУ.

125 років від дня народження **Миколи Миколайовича Попова** (1891¹–1938), українського історика, державного діяча

110 років від дня народження **Бориса Олександровича Балабана** (1906–1959), українського режисера, актора

90 років від дня народження **Василя Яковича Лозового** (1926–?), українського живописця

6

Святвечір. Талята кутя

420 років від дня народження **Богдана** (Зиновія-Богдана) **Михайловича Хмельницького** (бл. 1596–1657), українського військового, політичного та державного діяча

125 років від дня народження **Василя Миколайовича Свечникова** (1891–1981), українського вченого в галузі металознавства

120 років від дня народження **Івана Бабія** (1896–1945), українського живописця, рисувальника

110 років від дня народження **Миколи Єгоровича Мординова** (1906–1994), якутського письменника

7

Діздро Аристово

110 років від дня народження **Антанаса Томасовича Венцлови** (1906–1971), литовського письменника

8

Собор Пресвятої Богородиці. Святки

150 років від дня народження **Степана Володимировича Більського** (1866–1943), українського геолога

150 років від дня народження **Степана Юліановича Кобилянського** (1866–1940), українського живописця

130 років від дня народження **Степана Йосиповича Шкурата** (1886–1973), українського актора

110 років від дня народження **Бориса Олексійовича Крамаренка** (1906–1944), українського письменника

9

160 років від дня народження **Антоня Ашкерца** (1856–1912), словенського поета

140 років від дня народження **Степана** (релігійне ім'я – Сильвестр) **Юхимовича Гаєвського** (1876²–1975), українського літературознавця, мовознавця, церковного діяча, педагога (Австралія)

120 років від дня народження **Юхима Михайловича Дубкова** (1896–1964), українського поета

120 років від дня народження **Степана Васильовича Шагайди** [справж. прізвище – Шагадин (1896–1938)], українського актора театру та кіно

80 років від дня народження **Віталія Дмитровича Походенка** (1936), українського фізико-хіміка

10

190 років від часу початку повстання (10.01–15.01.1826) проти царизму українських декабристів Чернігівського полку поблизу с. Ковалівки

300 років від дня народження **Леже Марі Дешана** (1716–1774), французького філософа-матеріаліста

120 років від дня народження **М. Ільїна** [справж. – Ілля Якович Маршак (1896–1953)], російського письменника

110 років від дня народження **Натана Григоровича Рахліна** (1906–1979), українського диригента

---

¹ Дату народження подано за УРЕ.

² Дату народження подано за ЕСУ. За іншими джерелами народився 23.11.1876 р.

100 років від дня народження **Василя Гнатовича Непийпива** (1916–2007), українського живописця

11

140 років від дня народження **Любові Михайлівни Комарової** (1876–1937), української перекладачки

110 років від дня народження **Миколи Васильовича Грачова** (1906–1989), українського кінорежисера, кінодраматурга

12

270 років від дня народження **Йоганна Генріха Песталоцці** (1746–1827), швейцарського педагога

160 років від дня народження **Джона Сінгера Сарджента** (1856–1925), американського живописця

150 років від дня народження **Василя Івановича Харцієва** (1866–1937), українського та російського філолога, педагога

140 років від дня народження **Джека Лондона** [справж. – Джон Гріффіт Лондон (1876–1916)], американського письменника, публіциста

110 років від дня народження **Юрія Наумовича Гундича** (1906–1972), українського письменника

110 років від дня народження **Едуарда Мянніка** (1906–1966), естонського письменника

80 років від дня народження **Раймонда Волдемаровича Паулса** (1936), латиського композитора, піаніста, диригента

13

Щедра кутя

День пам'яті преподобної Меланії [Меланки (?–439)]

210 років від дня народження **Олександра Олексійовича Федотова-Чеховського** (1806–1892), українського юриста

170 років від дня народження **Василя Петровича Милорадовича** (1846–1911), українського фольклориста, етнографа, перекладача

160 років від дня народження **Василя Миколайовича Мочульського** (1856–1920), російського та українського історика літератури, мовознавця, фольклориста

150 років від дня народження **Василя Сергійовича Калинникова** (1866–1901), російського композитора

120 років від дня народження **Володимира Олександровича Брауна** (1896–1957), українського кінорежисера

110 років від дня народження **Василя Федосійовича Козерацького** (1906–1982), українського співака

14

Обрізання Господнє

День Святителя Василя Великого

Новий рік за старим стилем

210 років від дня народження **Адольфа Теодора Броньяра** (1806–1876), французького ботаніка

130 років від дня народження **Сильвестра Михайловича Калинця** (1886–1946), українського письменника, фольклориста (Бразилія)

130 років від дня народження **Василя Степановича Пустовойта** (1886–1972), українського селекціонера

90 років від дня народження **Василя Петровича Самойлова** (1926), українського прозаїка

15

150 років від дня народження **Артемія Григоровича Готалова-Готліба** (1866–1960), українського історика, педагога

125 років від дня народження **Осипа Емільовича Мандельштама** (1891¹–1938), російського поета

110 років від дня народження **Ноте Лур'є** [справж. – Натан Михайлович Лур'є (1906–1987)], єврейського письменника

16

170 років від дня народження **Степана Стефурака** (1846–1888), українського актора

100 років від дня народження **Аврама Львовича Кацева** (1916–2000), єврейського поета, публіциста, перекладача

17

310 років від дня народження **Бенджаміна Франкліна** (1706–1790), американського просвітителя, державного та політичного діяча, вченого

150 років від дня народження **Миколи Ілліча Устимовича** (1866–1918), українського військового діяча, генерал-хорунжого

18

Хрещенський сватвємір. Сватвємір водохресний. Голодна кутя

150 років від дня народження **Григорія Митрофановича Давидовського** (1866–1952), українського хорового диригента, композитора, педагога

150 років від дня народження **Юрія Михайловича Міхновського** (1866–1937), українського церковного діяча

130 років від дня народження **Тараса Володимировича Шухевича** (1886–1951), українського піаніста, педагога

120 років від дня народження **Корнелія Люціановича Зелінського** (1896–1970), російського літературознавця, критика, письменника

110 років від дня народження **Івана Яковича Трашугіна** (1906–1986), українського конструктора транспортних дизелів

19

Богоявлення. Хрещення Господнє. Водохреще

280 років від дня народження **Джеймса Уатта** [Ватт (1736–1819)], англійського винахідника, творця універсального теплового двигуна

130 років від дня народження **Макса Мойсейовича Губерґріца** (1886–1951), українського терапевта

120 років від дня народження **Іло (Іллі) Онисимовича Мосашвілі** (1896–1954), грузинського письменника, перекладача

80 років від дня народження **Роллана Петровича Сергієнка** (1936), українського кінорежисера

20

Собор святого Іоанна Хрестителя

150 років від дня народження **Еуклідіса да Куньї** (1866–1909), бразильського письменника, журналіста, громадського діяча

130 років від дня народження **Костянтина Михайловича Бикова** (1886–1959), російського фізіолога

120 років від дня народження **Ельмера Рафаеля Діктуніуса** [Діктоніус (1896–1961)], фінського письменника, перекладача, композитора, літературного та музичного критика, композитора

21

120 років від дня народження **Григорія Дяченка** (1896 – після 1959), українського композитора, співака, хорового диригента (Чехія)

---

¹ Дату народження подано за УЛЕ. За іншими джерелами народився 14.01.1891 р.

120 років від дня народження **Гайка Хачатуровича Шахбазяна** (1896–1982), українського гігієніста

110 років від дня народження **Ігоря Олександровича Мойсєєва** (1906–2007), російського артиста балету, балетмейстера

90 років від дня народження **Нінель Федорівни Королевич** (1926–2013), українського бібліографа, бібліографознавця, літературознавця, педагога

75 років від дня народження **Пласідо Домінго** [повне ім'я – Хосе Пласідо Домінго Ембіль (1941)], іспанського співака-тенора

22

День Соборності України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 871 / 2014 від 13.11.2014 р.

220 років від дня народження **Карла Карловича Клауса** (1796–1864), російського хіміка

110 років від дня народження **Андрія Івановича Александровича** (1906–1963), білоруського поета

100 років від дня народження **Данила Георгійовича Нарбута** (1916–1998), українського художника театру, живописця

23

140 років від дня народження **Отто Дільса** (1876–1954), німецького хіміка-органіка

110 років від дня народження **Віктора Миколайовича Добровольського** (1906–1984), українського актора

24

240 років від дня народження **Ернста Теодора Амадея Гофмана** (1776–1822), німецького письменника-романтика, музичного критика, диригента, композитора, художника-декоратора

230 років від дня народження **Августа Августовича Монферрана** [справж. – Огюст Рікар де Монферран (1786–1858)], російського архітектора, декоратора, рисувальника

25

Петянин день

280 років від дня народження **Жозефа Луї Лагранжа** (1736–1813), французького математика, механіка

210 років від дня народження **Ореста Марковича Новицького** (1806–1884), українського філософа

26

Міжнародний день митника

Відзначається щорічно з 1983 р. в день першої сесії Ради митного співробітництва (нині – Всесвітня митна організація, ВМО)

День працівника контрольно-ревізійної служби

Відзначається відповідно до Закону «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» № 2939-XII від 26.01.1993 р.

225 років від дня народження **Івана (Іоанна) Івановича Чурговича** (1791–1862), українського педагога, публіциста, священника, теолога

190 років від дня народження **Івана Григоровича Наумовича** (1826–1891), українського письменника, громадського та освітнього діяча

90 років від дня народження **Сергія Івановича Филимонова** (1926–2004), російського актора

80 років від дня народження **Людмили Семенівни Дем'янівської** (1936), українського літературознавця, критика

27

Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту

Відзначається відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/60/7 від 21.11.2005 р. Цього дня 1945 р. радянські війська звільнили в'язнів концтабору Освенцим

260 років від дня народження **Вольфганга Амадея Моцарта** (1756–1791), австрійського композитора

190 років від дня народження **Михайла Євграфовича Салтикова-Щедрина** [справж. – Салтиков (1826–1889)], російського письменника

180 років від дня народження **Леопольда фон Захер-Мазоха** (1836–1895), австрійського письменника

160 років від дня народження **Антіна Яковича Горбачевського** (1856–1944), українського громадсько-політичного діяча, адвоката

125 років від дня народження **Іллі Григоровича Еренбурга** (1891–1967), російського письменника, публіциста, громадського діяча

125 років від дня народження **Павла Григоровича Тичини** (1891–1967), українського поета, державного та громадського діяча

28

175 років від дня народження **Василя Йосиповича Ключевського** (1841–1911), російського історика

120 років від дня народження **Ольги Олександрівни Загальської** (1896–1976), українського художника тканин

29

День пам'яті героїв Крут

Відзначається в день, коли біля селища Крути в 1918 р. відбувся бій між більшовицькою армією та загоном київських студентів і бійців вільного козацтва. В Україні відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 15/2007 від 15.01.2007 р.

160 років від дня народження **Александера Брюкнера** (1856–1939), польського славіста, історика культури

150 років від дня народження **Євгена Васильовича Анічкова** (1866–1937), російського літературознавця, фольклориста

150 років від дня народження **Станіслава Батовського-Качора** (1866–1946), польського живописця

150 років від дня народження **Ромена Роллана** (1866–1944), французького письменника, музикознавця, громадського діяча, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1915)

100 років від дня народження **Миколи Федоровича Бортникова** (1916–1997), українського живописця

30

110 років від дня народження **Василя Миколайовича Греченка** (1906–1967), українського художника театру

75 років від дня народження **Василя Івановича Фольварочного** (1941), українського поета, прозаїка, драматурга

31

140 років від дня народження **Олександра Миколайовича Динника** (1876–1950), українського вченого в галузі механіки й теорії пружності

120 років від дня народження **Антоніна Петровича Ладинського** (1896–1961), російського письменника, перекладача

100 років від дня народження **Арсена Мартиновича Макари** (1916–1975), українського вченого в галузі металознавства і технологій зварювання металів

1 січня

*Що з серця йде, те вічним стане**До 120-річчя від дня народження В. Касіяна (1896–1976)*

Василь Ілліч Касіян – народний художник України, мистецтвознавець, теоретик українського та світового мистецтва.

Його ім'я стоїть в одному ряду з такими майстрами української класичної графіки, як О. Сластіон, Г. Нарбут, І. Іжакевич, О. Кульчицька, М. Дерегус.

Народився В. Касіян на Покутті, в с. Микулинці, яке тепер приєднане до м. Снятина Івано-Франківської області. За переказами покутських селян, прізвища із закінченням «ян» залишилися в Микулинцях від предків-вірмен, які багато років тому прийшли в Україну, рятуючись від релігійного переслідування.

Василь став третім з дев'яти дітей у сім'ї Євдокії Теодорівни та Іллі Яковича Касіянів. Родина була бідною, проте дуже дружною. Батько вмів читати і писати, був у селі за писаря.

В дев'ятирічному віці Василя віддали до Снятинської семирічної школи, тоді ж він і почав займатися малюванням.

У 1915 р. юнака мобілізували до австро-угорської армії та відправили на фронт. Після поранення та лікування його перевели в резерв до галицького міста Вадовіц. У цей час Василеві вдалося скласти екстерном іспити за шостий клас реальної школи.

В 1917 р. молодого жовніра направили до Чехії на навчання в офіцерській школі. По закінченні скороченого курсу в чині молодшого лейтенанта його відкомандирували до діючої армії.

Навесні 1918 р., взявши відпуску, Василь екстерном склав екзамени та отримав атестат зрілості з правом вступу до вищого навчального закладу. Невдовзі полк, в якому він служив, перевели до Могилева-Подільського. Там серед солдатів і

Звичайно, біографія художника – у його творах. Однак щоб їх відчутти, як відчуває художник, важливо знати, як вони народжувалися, чому вони саме такі, а не інші.

В. Касіян¹

молодших офіцерів, головним чином галичан, спалахнуло повстання – вони відмовлялися воювати. Непокору жорстоко придушили, а повстанців під вартою відправили на Італійський фронт. Серед них був і В. Касіян.

Восени 1918 р. німецька делегація підписала угоду про перемир'я з державами Антанти, війна скінчилася. Військові частини Австро-Угорщини, що залишилися на території Італії, було інтерновано.

З листопада 1918 р. до липня 1920 р. В. Касіян перебував у концентраційному таборі в селищі Кассіно, розташованому між Римом і Неаполем. Там серед полонених було багато освічених людей різних національностей: професорів, теоретиків мистецтва, художників, літераторів, які об'єднувалися в гуртки, виступали з лекціями. Згодом у таборі утворилося товариство з промовистою назвою «Українська громада», котре мало свій рукописний журнал, повністю ілюстрований В. Касіяном.

В умовах табірної режиму художник працював над композиціями за мотивами поеми Т. Шевченка «Гайдамаки», начерками та жанровими рисунками на теми життя і побуту земляків-військовополонених. Пробивав себе в галузі скульптури. У таборі відбулося три виставки В. Касіяна, на кожній з яких він представляв нові твори.

В середині літа 1920 р. Василя разом з іншими полоненими відправили з Кассіно до Австрії, в концтабір у м. Лебрінг. Звідти, нарешті звільнившись, молодий чоловік поїхав до Відня. На перехідній станції українського Червоного Хреста для військовополонених йому порекомендували звернутися до українського емігрантського видавництва «Вернигора». Там роботами художника-репатріанта дуже зацікавилися. Йому пообіцяли матеріальну підтримку за умови, що він поїде до празької Академії образотворчих мистецтв, а після її закінчення працюватиме у видавництві.

¹ Автопортрет : літ.-мистец. вид. / В. І. Касіян. – Київ, 2004. – С. 95.

25 вересня 1920 р. В. Касіян прибув до Праги. Успішно склавши вступні іспити, він почав навчання в загальній школі Академії образотворчих мистецтв під керівництвом професорів А. Матейчека, В. Буковаца, И. Ловкоти.

Навчанням дуже заважала матеріальна скрута. Видавництво у Відні відмовилося від подальшої співпраці з В. Касіяном, тому він змушений був звернутися до свого старшого брата, який на той час жив у Канаді та мав кошти, щоб підтримати Василя.

Влітку 1921 р. разом зі студентами академії В. Касіян відвідав музеї Берліна і Дрездена, на власні очі побачив шедеври світового мистецтва. Того ж року за сприяння студентського товариства земляків-українців «Академічна громада» він поїхав на Закарпаття, щоб ознайомитися з пам'ятками історії, мистецтва та побуту гуцулів. У 1922 р. за пропозицією міністерства освіти Чехословаччини В. Касіян повернувся до гуцульського краю, збираючи художній, архітектурний і науковий матеріал про давні пам'ятки народного будівництва.

Навчання в Академії образотворчих мистецтв у Празі проходило у два етапи. Спочатку студенти два роки відвідували загальну школу, а потім переходили до спеціальної, тобто вибирали собі майстерню того чи іншого професора. Професори, у свою чергу, вибирали собі учнів. Відмова всіх професорів брати собі у майстерню студента означала автоматичне виключення останнього з академії.

В. Касіяна взяв під своє керівництво професор М. Швабінський. Тож із жовтня 1922 р. молодий художник розпочав навчання у спеціальній школі графічних мистецтв і живопису Академії образотворчих мистецтв, а з листопада ще й відвідував як вільний слухач лекції філософського факультету Карлового університету в Празі.

У грудні 1923 р. він подав офіційну заяву до торгпредства СРСР у Празі для одержання радянського громадянства. Вже у березні 1924-го це прохання задовольнили, і В. Касіян продовжив навчання як громадянин Радянського Союзу.

У 1926 р., по закінченні академічного курсу, молодий митець отримав запрошення обійняти посаду професора Київського художнього інституту. На початку 1927-го він приїхав до Києва та з великим ентузіазмом взявся до роботи. Крім викладання в інституті, багато малював, брав участь у художніх виставках в УСРР та РРФСР, зокрема і як організатор, знайомився з творчістю вітчизняних митців.

Працюючи в Радянській Україні, В. Касіян мав приєднатися до одного з творчих об'єднань. Він вибрав так звану Асоціацію революційного

мистецтва України (АРМУ), яка мала свої осередки та філії в багатьох містах України, зокрема на Донбасі, куди художник неодноразово їздив у творчі відрядження.

Влітку 1930 р. Василь Ілліч переїхав з Києва до Харкова – тогочасної столиці республіки. Туди у зв'язку з реформою середньої та вищої освіти в республіці був переведений поліграфічний факультет Київського художнього інституту, на базі якого планувалося створити Український поліграфічний інститут (УПІ).

В. Касіян провів колосальну роботу з організації та відкриття УПІ, в якому викладав і завідував кафедрою художньо-технічного оформлення друкованої продукції до 1937 р., коли був звільнений як «ворог народу». У своїх спогадах Василь Ілліч назвав цей час «трагічні тридцять років». Митець вийшов зі складу всіх «творчих» об'єднань, проте його ім'я використовувалося при підготовці «соціалістичних» збірок. У країні розгорнулася боротьба з «ухилами від генеральної лінії партії» в мистецтві. Часто твори, особливо «правильного змісту», наприклад, присвячені Донбасу та Дніпрогесу, передруковувалися без згоди або навіть відома автора. Про голод і розруху говорити й малювати було заборонено. Почалися арешти та розстріли. Після звільнення з інституту В. Касіян очікував, що одного дня прийдуть і за ним. Проте цього не сталося. У 1938 р. він продовжив викладацьку діяльність у Харківському художньому інституті, був призначений керівником майстерні графіки та завідувачем кафедри графічних мистецтв закладу, де працював до 1941 р.

З початком війни долучився до підготовки художніх плакатів на тему захисту Вітчизни від фашистів. Восени 1941-го В. Касіяна мобілізували на будівництво оборонних рубежів на території Дніпропетровщини, але за кілька тижнів він повернувся до Харкова, щоб виїхати в евакуацію разом з викладачами і студентами Харківського та Київського художніх інститутів до Казахстану, а потім до Узбекистану. В евакуації митець не припиняв працювати: малював плакати, організував художні виставки та творчі вечори, присвячені Радянській Україні, Т. Шевченку, Лесі Українці, М. Коцюбинському. Також створив серію рисунків, що ввійшли до альбому «Отомсти!», виданому в Самарканді.

У 1943 р. В. Касіяну було присвоєно звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, а в 1944-му – звання народного художника СРСР.

Того ж 1944 р. Василь Ілліч повернувся до Києва, в Київський художній інститут. На п'ятому пленумі правління Спілки художників України його обрали головою правління. За сприяння

В. Касіяна було організовано Львівське, Одеське, Чернівецьке відділення спілки.

У 1946 р., з нагоди 50-річчя митця, у чотирьох найбільших містах України – Києві, Харкові, Одесі, Львові – пройшли його ювілейні виставки. На них було представлено 333 графічні твори та 63 фоторепродукції робіт, оригінали яких не збереглися. Тоді художника відзначили ще однією урядовою нагородою – орденом Трудового Червоного Прапора.

У 1947 р. В. Касіян став депутатом Верховної Ради УРСР другого скликання та дійсним членом Академії мистецтв СРСР. Наступного року йому вручили другий орден Трудового Червоного Прапора.

У Київському художньому інституті в 1949 р. за безпосередньої участі Василя Ілліча було засновано майстерню політичного плаката, яку митець очолював протягом майже 20 років. Переважна більшість художників, які створювали український плакат того часу, були випускниками цієї майстерні, учнями В. Касіяна або ж вихованцями його учнів.

У 1950 р. на загальних зборах В. Касіяна обрали дійсним членом Академії архітектури УРСР. З 1955-го по 1962 р. він працював завідувачем відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Крім того, був керівником редколегії видання книги «Русско-украинские связи в изобразительном искусстве»¹ у Видавництві образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР у Києві.

У 1958 р. на IX сесії Академії мистецтв СРСР Василя Ілліча обрали членом її Президії.

З кінця 1950-х рр. і до 1963 р. В. Касіян був керівником редколегії з упорядкування і видання матеріалів мистецької спадщини Т. Шевченка² та членом Головної редакційної колегії першого видання Української Радянської Енциклопедії (УРЕ). Його уважне редагування пройшли всі статті з образотворчого мистецтва і архітектури, багато з них митець написав особисто. Завдяки Василю Іллічу до УРЕ було включено такі терміни й поняття, як «декоративно-ужиткове мистецтво», «дереворит», «дереворіз», «золотарство», «ліярництво», «конвісарство». Саме він розпочав термінологічну дискусію стосовно поняття «рисунок». На підставі того, що слово «рисунок» походить від українського «риса», В. Касіян науково обґрунтував потребу послуговуватися терміном «рисунок» у відповідних випадках, бо до того

часу вживалося тільки поняття «малюнок». Це питання спеціально обговорювалося на засіданні редколегії УРЕ, тоді з думкою Василя Ілліча погодилися також філологи. Завдяки В. Касіяну до енциклопедії було включено статті про багатьох українських художників, зокрема тих, що жили за кордоном. Тут енциклопедичній справі прислужилося багаторічне листування майстра з ними.

У 1962 р. В. Касіяна повторно обрали головою правління Спілки художників України.

У 1964 р., з нагоди 150-річчя від дня народження Великого Кобзаря, В. Касіяна, першого серед художників, за його художню Шевченкіану було удостоєно Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Варто зазначити, що шевченківська тема завжди була однією з провідних у творчості митця і стала явищем в українській культурі. Василь Ілліч ілюстрував такі Шевченкові твори, як «Причинна», «Катерина», «Перебендя», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Мар'яна-черниця», «Гамалія», «Сова», «Сон», «Єретик», «Наймичка», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Холодний яр», «Садок вишневий ко-ло хати», «Хустина», «Якби ви знали, паничі», «Юродивий», «Плач Ярославни» та ін. Крім того, він створив п'ять великих циклів ілюстрацій і оформлень до п'яти видань «Кобзаря» й окремих видань «Наймички» і «Гайдамаків». Також В. Касіян є автором серії портретів Т. Шевченка та десятків видатних станкових творів, серед яких – офорти «Тарас Шавченко», «Шевченко і Йордан», гравюри на дереві «Тарас Шевченко», «Портрет Тараса Шевченка», «Тарас Шевченко на заслання», літографії «Шевченко на Україні», «Шевченко серед селян» і т. ін. У доробку митця є надзвичайно цікаві листівки шевченківської тематики, а також близько трьох десятків теоретичних статей про художній спадок Кобзаря, зокрема його офорти.

У 1966 р. з нагоди 70-річчя від дня народження, 50-річчя творчої діяльності та 40-річчя педагогічної праці народного художника СРСР, академіка В. Касіяна пройшли різноманітні урочисті заходи. Великі мистецькі виставки експонувалися в Києві, Львові, Івано-Франківську, Косові, Снятині.

Наступного року Василя Ілліча було обрано депутатом Верховної Ради УРСР VII скликання. А в 1971-му – відзначено Державною премією УРСР в галузі науки і техніки.

В. Касіян був надзвичайно енергійною та працездатною людиною, проте роки брали своє. У

¹ Русско-украинские связи в изобразительном искусстве : сб. ст. / под общ. ред. нар. худож. СССР, действ. чл. Акад. художеств СССР В. И. Касияна ; Союз совет. художников Украины. – Киев : Изомузгиз, 1956. – 241 с., 28 л. ил.

² Шевченко Т. Мистецька спадщина : в 4 т. – Київ : Акад. наук УРСР, 1961–1963.

1973-му він тяжко захворів і змушений був тривалий час лікуватись у Феюфанії, що поблизу Києва. На бетонних стінах огорожі клінічної лікарні він малював портрети та жанрові сценки. Світлини цих малюнків доповнюють його художній спадок.

У 1974 р. указом Президії Верховної Ради СРСР В. Касіяну було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням медалі «Золота зірка» і ордена Леніна, а наступного року його обрали депутатом Верховної Ради УРСР VIII скликання.

26 червня 1976 р. митець помер. Його поховали на Байковому цвинтарі в Києві.

У творчому спадку В. Касіяна – понад 10 тис. робіт. Він став засновником мистецької школи української графіки ХХ ст., що ґрунтувалася на засадах реалізму і народності. «Школа Касіяна», головним кредо якої було відсівати все зайве у змісті та формі й залишати тільки основний смисл художнього образу, виховала таких відомих митців, як В. Авраменко, Н. Божко, В. Бура-Мацапура, О. Данченко, Г. Зубковський, В. Калуга, В. Лопата, Н. Лопухова, Т. Лящук, О. Мікловда, О. Мікора, І. Селіванов, В. Чебанник, Г. Якутович, В. Яланський та ін.

Послідовним, переконаним художником-реалістом Василь Ілліч залишався впродовж усього творчого життя і в усіх складових доробку: оформленні книжки, поштової марці, естампній графіці, плакаті, листівці, станковому живописі. Він вправно володів олівцем, пером, пензлем, різцем, опанував багато естампних технік (офорт, літографія, гравюра на міді, ксилографія, лінорит, акватинта, суха голка) та інших технік, які комбінував і придумував сам. Проте рисуванню олівцем надавав особливого значення, оскільки вважав такий рисунок основою графіки. Реалістичне відтворення дійсності у В. Касіяна поєднувалося з глибиною і щирістю зображення людських почуттів. Основним мотивом творчості художника була Україна, український народ, його історія, його біль і страждання та, попри все, надія і сподівання на кращу долю.

В. Касіян був насамперед майстером книжкової графіки, ілюстратором творів української кла-

сичної літератури. Як уже зазначалося, він створював ілюстрації до творів Т. Шевченка в різних графічних техніках. Крім того, ілюстрував твори І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, В. Стефаника, П. Тичини.

З іменем В. Касіяна пов'язана також актуалізація в графіці 1940-х рр. плаката, що стало особливістю образотворчого мистецтва цього періоду в Україні. Класикою жанру стали плакат «На бій, слов'яни!» (1942) та оригінальна за задумом серія «Гнів Шевченка – зброя перемоги» (1942).

Цілком закономірним стало те, що В. Касіян, як знавець мистецької спадщини Т. Шевченка і один із найвидатніших інтерпретаторів поезії Кобзаря мовою графіки, долучився до видання двотомного «Шевченківського словника»: його внесок як упорядника, автора статей та редактора неоціненний.

Багато зробив Василь Ілліч і для видання шеститомної «Історії українського мистецтва»¹. Йому стали в пригоді ґрунтовна обізнаність із фактами історії художньої культури рідного народу та великий досвід активного учасника тогочасного мистецького процесу.

Митець знав ціну науковій інформації. До каталогів своїх численних персональних виставок, як правило, включав найдокладнішу бібліографію. Окрім усього, В. Касіян вільно володів кількома іноземними мовами, був надзвичайно ерудованою людиною, особливо в царині образотворчих мистецтв – графіки, малярства, скульптури, народної та декоративно-ужиткової творчості, архітектури, вмів спілкуватися з людьми, охоче ділився знаннями з учнями, співробітниками та читачами його наукових і художньо-критичних публікацій.

Самовіддану працю видатного художника і графіка було визнано й оцінено. У Києві, на будинку, в якому він жив, на вул. Володимирській, 14/8, встановлено меморіальну дошку. У м. Снятині в 1982 р. відкрито Художньо-меморіальний музей Василя Касіяна. Його іменем також названо одну зі столичних вулиць.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Праці В. Касіяна

Автопортрет : літературно-мистецьке вид. / В. І. Касіян ; упоряд., підгот. тексту, іл., передм. та післямова Я. П. Гояна. – Київ : Веселка, 2004. – 672 с. : іл. – (Бібліотека Шевченківського комітету). – ISBN 966-01-0314-X.

Пророк : літ.-мистец. кн. / В. І. Касіян ; есе Я. П. Гоян ; відп. ред., упоряд. іл. О. Б. Гоян. – Київ : Веселка, 2006. – 430 с. : іл. – (Бібліотека Шевченківського комітету). – ISBN 966-01-0395-6.

Про мистецтво : вибр. ст. / В. Касіян. – Київ : Мистецтво, 1970. – 279 с.

Автор малюнку – Т. Г. Шевченко / В. Касіян, І. Борійчук // Малярство і скульптура. – 1938. – № 11. – С. 25–27. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://elib.nplu.org/object.html?id=5926>.

Академік гравюри [про Т. Шевченка] / В. І. Касіян // Образотвор. мистецтво. – 1939. – № 2/3. – С. 49–55.

¹ Історія українського мистецтва : в 6 т. / [голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Акад. наук УРСР – Голов. ред. Укр. Радян. Енциклопедії, 1966.

В. Касіян : альбом / В. Касіян. – Москва : Совет. художник, [б. г.]. – 12 с.

Василь Ілліч Касіян : [альбом репрод.] / В. І. Касіян ; автор передм. та упоряд. Г. С. Портнов. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1962. – 50 с. : іл. – Текст укр. та рос.

Гравюри Василя Касіяна : [альбом репрод.] / Васи́ль Касіян. – Москва : Совет. художник, 1968. – 71 с.

Юбилейная выставка произведений В. И. Касияна (1966; Москва) : кат. юбил. выставки произведений Васи́ля Ильича Касияна, профессора, нар. художника СССР, действит. члена Акад. художеств СССР, лауреата премии им. Т. Г. Шевченко : 70 лет со дня рождения, 50 лет творч. деятельности и 40 лет пед. деятельности В. И. Касияна / М-во культуры СССР, М-во культуры УССР, Акад. художеств СССР, Союз художников СССР, Союз художников Украины. – Киев : Мистецтво, 1966. – 200 с. : ил.

Киев глазами детей : альбом / В. Касіян. – Киев : [б. и.], 1974. – 65 с. : ил.

Комплект репродукцій / В. Касіян. – Київ : Мистецтво, 1976. – 12 арк. іл.

Мистецтво графіки / В. І. Касіян. – 2-е, доп. вид. – Київ : Держ. вид. образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1963. – 44 с. з іл.; 6 л. іл. – (Бібліотека з питань мистецтва).

Мистецтво Тараса Шевченка / В. І. Касіян ; ред. М. К. Хлівецька ; обкл. худож. В. І. Юрчишина. – Київ : [Знання], 1963. – 78 с. : іл.

Мистецька спадщина Шевченка і нове в її дослідженні / В. І. Касіян // 36. пр. ювіл. десятої наук. Шевченків. конф. / АН УРСР. – Київ, 1962. – С. 29–30, 45.

О датировке некоторых сепий Т. Шевченко / В. И. Касіян // Искусство. – 1939. – № 2. – С. 53–58.

Офорти Тараса Шевченка / упоряд. В. Касіян. – Київ : Мистецтво, 1964. – 156 с.

Політичний плакат / В. Касіян. – Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1963. – 30 с. : 8 арк. іл.

Ранні та вибрані твори : [каталог] : до 75-річчя від дня народж. / авт. вступ. ст. Л. Владич. – Київ : Мистецтво, 1972. – 62 с. : іл.

Українська дожовтнева реалістична графіка / В. І. Касіян, Ю. Я. Турченко ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії. – Київ, 1961. – 191 с. : іл.

Українська радянська графіка / В. І. Касіян ; Т-во для поширення літ. і наук. знань УРСР. – Київ : [б. в.], 1959. – 48 с. : іл.

Українська радянська графіка / В. І. Касіян, Ю. Л. Турченко ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; відп. ред. О. С. Пашенко. – Київ, 1957. – 224 с. : 47 арк. іл. – (Бібліотека Сірополка).

Художня виставка «Василь Стефаник у графіці В. Касіяна» : каталог / В. Касіян ; М-во культури УРСР, Держ. музей Т. Г. Шевченка, Спілка худож. України ; [вступ. ст. В. Касіяна]. – Київ, 1971. – 12 с. : іл.

Шевченко-художник : [альбом] / [авт. тексту та упоряд. В. І. Касіян]. – [Київ] : Мистецтво, [1963]. – [123 с.] : репрод. – (Бібліотека Сірополка) (До 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка). – Текст укр., рос., англ., фр., нім.

Про В. Касіяна

Белічко Н. Василь Касіян // Народжені Україною : меморіал. альм. : у 2 т. – Київ, 2002. – Т. 1. – С. 698–699 : портр. – (Золоті імена України).

Блюміна І. Світла людина : до 100-річчя від дня народж. Василя Касіяна / Ірина Блюміна // Вітчизна. – 1996. – № 3–4. – С. 157–160.

Булгак О. В. «Я син твій, Україно» : до 110-річчя від дня народж. В. І. Касіяна (1896–1976) / О. В. Булгак // Календар знамен. і пам'ят. дат : рек. бібліогр. довід. – 2006. – № 1. – С. 20–28.

Василь Касіян : спогади про художника / упоряд. Я. П. Гоян. – Київ : Мистецтво, 1986. – 208 с. : іл.

Владич Л. «Шевченкіана» Василя Касіяна // Владич Л. Мовою графіки. – Київ, 1967. – С. 128–168 : іл.

Владич Л. В. Василь Касіян : п'ять етюдів про художника / Л. В. Владич. – Київ : Мистецтво, 1978. – 172 с. : іл.

Гоян Я. Диво Касіяна / Я. Гоян // Іст. календар 2001. – Київ, 2001. – С. 30–31.

Гришко Г. Шевченкіана Василя Касіяна / Григорій Гришко // Захід. – 2003. – № 2. – С. 11.

Касіян Василь Ілліч : (1.01.1896, с. Микулинці, тепер у складі м. Снятина Івано-Фр. обл. – 26.06.1976, Київ) // Шевченків. лауреати, 1962–2001. – Київ, 2001. – С. 228–230.

Костюк С. П. Василь Касіян : бібліогр. покажч. / С. П. Костюк ; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, АН УРСР. – Львів : [б. в.], 1976. – 157 с.

Лепша І. Самаркандські етюди Касіяна / Іван Лепша // Наука і суспільство. – 1988. – № 9. – С. 46–49. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://lib.if.ua/exhib/1236332339.html>.

Мельник О. Дороги й манівці Василя Касіяна / Ольга Мельник // Укр. культура. – 2006. – № 10. – С. 28–29.

Німенко А. В. Василь Касіян : (розмова з художником) / А. В. Німенко. – Київ : [Т-во «Україна»], 1974. – 46 с.

Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Ін-т проблем сучас. мистецтва Акад. мистецтв України. – Київ : Фенікс, 2007. – С. 93, 266–267, 269, 272, 288–289, 392, 495, 521–526. – Відомості доступні також з Інтернету: http://www.mari.kiev.ua/PDF/Rogotchenko_SOCREALISM.pdf.

Сокольников М. П. Василий Ильич Касіян : нар. художник СССР / М. П. Сокольников. – Москва : Искусство, 1948. – 311 с. : ил. – (Массовая библиотека).

Черемшинський О. Василь Касіян і Стефанія Гебус-Баранецька – славні митці різця / О. Черемшинський // Культура і життя. – 2006. – 5 квіт. – С. 3 : фотоіл.

Чуйко Т. Особливості інтерпретації образу Тараса Шевченка в живописі й графіці 40-х років XX століття / Т. Чуйко // Шевченкознав. студії. – 2014. – Вип. 18. – С. 487–494. – Відомості доступні також з Інтернету: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Shs_2014_18_54.pdf.

Шпаков А. П. Василий Ильич Касіян / А. П. Шпаков. – Киев : Музгиз, 1960. – 32 с. : ил.

Електронні ресурси

Василь Ілліч Касіян (1896–1976) [Електронний ресурс] : біогр. довідка // Національна бібліотека України для дітей : [сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6039> (дата звернення: 18.09.2015). – Назва з екрана.

Касіян Василь Ілліч [Електронний ресурс] // Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка : [сайт]. – Граф. дані. – Івано-Франківськ, 2015. – Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1251015149.html> (дата звернення: 18.09.2015). – Назва з екрана.

Художньо-меморіальний музей Василя Касіяна [Електронний ресурс] // Карпати.info : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Івано-Франківськ], 2005 –. – Режим доступу: <http://www.karpaty.info/ua/uk/if/sn/snjatyn/museums/art/> (дата звернення: 18.09.2015). – Назва з екрана.

Янковська О. В. Касіян Василь Ілліч [Електронний ресурс] / О. В. Янковська // Енциклопедія історії України. Т. 4: Ка–Ком / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Текст. дані. – Київ, 2007. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kasiyan_V (дата звернення: 18.09.2015). – Назва з екрана.

Ілюстрації

Касіян Василь Ілліч [Електронний ресурс] : [колекція репрод. худож. творів] // Культура України : електрон. б-ка / Нац. парлам. б-ка України. – Граф. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/collection.html?id=147> (дата звернення: 18.09.2015). – Назва з екрана.

Підготовлено Л. Рогольчук

Працював не для слави

До 200-річчя від дня народження О. Шухевича (1816–1870)

Осип Остапович (Євстахiovич) Шухевич – український греко-католицький священник,

письменник, поет і перекладач, який першим в українській літературі переклав з латинської твори Вергілія, а також зробив переклади з німецької праць Е. Шульце, Й. Гердера, Й. Ф. Шиллера та з англійської – оповідання В. Скотта.

О. Шухевич походив із давнього українського роду. Ще у XVIII ст. у старовинному с. Розвадів, розташованому неподалік м. Миколаєва, що на Львівщині, жило більше десяти родин із прізвищем Шух. Батько Осипа, Євстахій Іванович Шух, назвав себе Шухевичем, і це прізвище успадкували вісім його дітей. У 1804 р. Євстахій (у деяких джерелах наводиться українська форма цього імені – Остап) одружився, про що залишився запис у «Метриці вінчанних села Розвадова за 1784–1848 рр.». Його наречена, 14-річна Марія, була донькою Прокопія Леневи́ча, шляхтича за походженням.

Осип був середнім сином у сім'ї Євстахія та Марії Шухевичів. Народився в с. Раковець, тепер Городенківського району Івано-Франківської області, де на той час служив священником його батько. Спочатку хлопчик навчався вдома. У 1824 р. пішов до василіанської школи в м. Бучачі. У цей час у родині сталося велике горе – помер батько. Сироти дуже бідували, але брак коштів не завадив Осипу продовжити навчання. Він був старанним учнем, зібраним, вихованим, чим заслужив прихильність і вчителів, і товаришів. Усі вони по можливості допомагали йому.

У 1832–1835 рр. О. Шухевич вивчав філософію у Львівській гімназії, на хліб заробляв репе-

Праці... О. Шухевича свідчать ще й о тім, на які широкі розміри задумували наші патріоти з доби нашого народного відродження працю о́коло здвигнення нашої словесності, як сміло, а заразом совісно приступали вони до діла.

І. Франко¹

титорством. Потім три роки навчався у Львівській духовній семінарії, де, крім богословських наук, вивчав і світські, зокрема філософію та літературу.

Разом з О. Шухевичем там навчалися М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, А. Могилицький, М. Устиянович, Л. Трещаківський, А. Добрянський. Серед цих завзятих, сповнених великих надій людей О. Шухевич вирізнявся яскравим ораторським талантом, чудовою пам'яттю, величезною працьовитістю та надзвичайними здібностями до вивчення іноземних мов. Але рідна українська викликала в нього особливе захоплення. Вихід у світ першого на західноукраїнських землях україномовного альманаху «Русалка Дністровая» (надрукований у 1836 р., датований 1837 р.), підготовленого семінарськими друзями О. Шухевича, членами «Руської трійці», став надзвичайною, епохальною подією в житті юнака. Він узявся за велику роботу над своїми «перекладами і наслідуваннями», щоб також прислужитися справі поширення українства серед галичан.

Через популяризацію української мови та вільні погляди щодо державного устрою О. Шухевич потрапив у немилість до австрійського керівного духівництва і дуже довго чекав, поки йому надали парафію. На душпастирське служіння його висвятили тільки через два роки після закінчення семінарії.

У 1840 р. він одружився з Анною Шумило-Кульчицькою, дочкою сільського пароха. Оскільки О. Шухевич зарекомендував себе нелояльною до влади людиною, його протягом восьми років переводили з одного села в інше, тож надовго він ніде не залишався.

На початку 1848 р. в кількох європейських країнах спалахнули революції, які поширились і на Австрійську імперію, зачепивши західноукра-

¹ Франко І. Передне слово до творів О. Шухевича // Франко І. Я. Збір. творів у 50-ти т. – Київ, 1980 – Т. 26. – С. 254.

їнські землі. Уряд, зважаючи на економічну невідповідність примусової праці та намагаючись уникнути великих протистоянь, навесні 1848 р. видав циркуляр про скасування кріпацтва.

Саме в цей час, з березня 1848-го, О. Шухевич був призначений парохом у Тишківці – село на історичному Покутті (нині Городенківський район на Івано-Франківщині). З нагоди скасування панщини новопризначений душпастир разом з парафіянами встановив у селі пам'ятний хрест.

Варто зазначити, що о. Осип мав великий авторитет серед громади. О. Шухевич був чудовим проповідником. Про його вміння проникливо, емоційно, красиво говорити ходили легенди. Він знав, як підтримати розмову в будь-якому товаристві, був дотепним і простим у спілкуванні. З приходом нового пароха Тишківці стали культурним осередком краю. Він запрошував до Городенківщини українських письменників, театральних діячів, різних знаних людей, умів усіх розмістити, пригостити, розрадити. Про о. Осипа у селі пам'ятають донині.

О. Шухевич приділяв багато уваги організації освіти в краї і благодійництву. У 1856 р. за його сприяння було відкрито школу, в якій уже в перший рік навчалось понад 100 учнів. Дотепер у Тишківцях збереглася народна назва цієї школи – Шухечівка.

З 1857 р. і аж до смерті О. Шухевич був архіпресвітером (деканом) Городенківського повіту та інспектором народних шкіл Городенківщини. Під час голоду 1865–1866 рр. учні місцевої школи перебували на утриманні о. Осипа.

У 1863 р. громада Тишківців висунула свого священника у послі до віденського парламенту, але, незважаючи на зовнішню демократичність виборів в Австрійській імперії, влада не допускала перемоги українських кандидатів.

У 1869 р. з ініціативи о. Осипа греко-католицька громада краю розпочала будівництво нового храму. Незабаром на Городенківщині спалахнула холера. О. Шухевич захворів і 26 березня 1870 р. помер. Поховали святого отця в Тишківцях. Для своїх земляків він став прикладом невтомного трудівника і палкого патріота, а в історію української літератури ввійшов як один із перших перекладачів з класичних мов на Галичині.

Для сучасників О. Шухевича переклади творів видатних письменників світу українською мовою були новим явищем. Через революційні події кінця 40-х рр. XIX ст. в літературному житті Галицького краю відбулося значне пожвавлення, проте перекладів, навіть приблизних, образних, було дуже мало. Це і надихнуло

О. Шухевича на здійснення задуманих іще в семінарії «наслідувань». Як зазначав перший критик його робіт І. Франко, О. Шухевич мав видатний письменницький талант і віртуозно володів мовою, був наділений особливим музичним відчуттям слів.

Упорядкування та підготовка до друку літературно-перекладацького доробку О. Шухевича стала першою значною редакторською роботою видатного українського публіциста та письменника І. Франка. До видання, яке побачило світ у Львові 1883 р. під назвою «Переводи і наслідування Осипа Шухевича», ввійшли переклади «Пісні про хліборобство» Вергілія, частина його ж «Буколік» під назвою «Тітір і Палюмон», повний переклад поеми Е. Шульце «Заклята рожа», уривок з легенди Й. Гердера «Хоробрий воїн» та вільний переспів поеми В. Скотта «Подорожній».

Вибір творів був не випадковий. Перекладач добре розумів, що таке для українця хліборобство як в економічному, так і в моральному плані. Інтерпретації О. Шухевича цікаві передусім своєю мовою, живим словом, адже він добре знав сільськогосподарську лексику в усіх її галузях. Незважаючи на деякі недоліки перекладів (розходження з оригіналом, використання діалектів), ці праці мали благородну просвітницьку місію.

Крім літературно-перекладацького доробку О. Шухевича відомі його рукописи проповідей, датовані 1848–1849 рр.

На жаль, роботи останніх років життя о. Осипа в 1977 р. було вилучено з церковного архіву в Тишківцях та спалено.

Відновити пам'ять про людину, що працювала в тиші і не для слави, взялися його сини. Загалом в О. Шухевича було дванадцять дітей, двоє з них померли в дитинстві, а десять залишили яскравий слід в українському житті, продовжили славу династії «тишковецьких Шухевичів». Найвідомішим з них став середній син Володимир – видатний науковець, історик, автор найґрунтовнішої праці про життя, звичаї та вірування карпатських автохтонів – «Гуцульщина».

Родина Шухевичів дуже відома на Батьківщині. Про неї часто згадують у засобах масової інформації. Ім'ям головного командира УПА Р. Шухевича, правнука о. Осипа, названо вулиці у Львові, Одесі, Івано-Франківську, Коломиї, Городенці.

У Тишківцях діє музей, в якому зберігаються особисті речі О. Шухевича. У 1995 р. вийшла друком книга П. Арсенича «Родина Шухевичів», в якій є глава, присвячена о. Осипу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори О. Шухевича

Переводи і наслідування Осипа Шухевича з портретом і життєписом автора. – Львів, 1883. – 236 с.

Про О. Шухевича

Арсенич П. Родина Шухевичів / Петро Арсенич. – Коломия : Вік, 1995. – 120 с.

Арсенич П. Рід Шухевичів в історико-культурній спадщині України та діаспори / П. Арсенич // Український визвольний рух : наук. зб. / Центр досліджень визвол. руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – № 10. – С. 91–100. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65000/09-Arsenyich.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.09.2015).

Горак Я. Листи Володимира Шухевича до Івана Франка / Яким Горак // Українське літературознавство : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 68. – С. 306–343. – Про опублікування перекладів О. Шухевича.

Кобів Й. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року / Йосип Кобів // Іноземна філологія : укр. наук. зб. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – 2009. – Вип. 121. – С. 258–268. – Відомості доступні також з Інтернету: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_121/articles/30%20kobiv%20formatted.pdf.

Франко І. Передне слово до творів О. Шухевича // Франко І. Я. Збір. тв. : у 50 т. – Київ, 1980 – Т. 26. – С. 254–258.

Шухевич Осип Остапович // Українська Радянська Енциклопедія : [у 12 т.] / редкол.: Бажан М. П. (голов. ред.) [та ін.]. – 2-ге вид. – Київ, 1989. – Т. 12. – С. 454.

Якель Р. Відродився на Покрову / Роман Якель // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 39. – Про музей родини Шухевичів у Тишківцях. – Відомості доступні також з Інтернету: http://gazeta.dt.ua/history/vidrodivsya-na-pokrovu_.html.

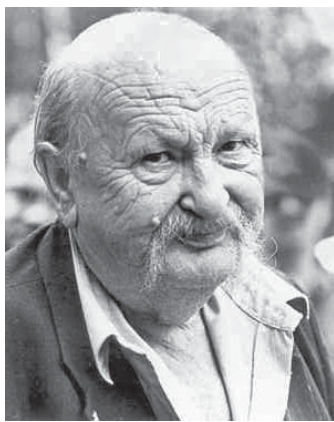
Підготовлено Л. Рогальчук

22 січня

Патріарх сучасного живопису та сценографії

До 100-річчя від дня народження Д. Нарбута (1916–1998)

Творчість народно-художника України, лауреата Державної премії України імені Т. Г. Шевченка Данила Георгійовича Нарбута – це могутній пласт в історії української культури. Визначний представник національної школи сценографії, самобутній живописець і графік, він належав до тих щасливо обдарованих особистостей, чий талант був воістину багатогранний. Д. Нарбут писав картини, що фокусують драматизм людського життя, творив яскраві святкові панно, у барвистих ритмах яких відчутний перегук з українським фольклором, зі стихією народної творчості. Його історичні полотна, портрети – це звернення до нашої героїчної минувшини, яку автор сприймав та відкривав крізь свої душу і серце. Творчість

*Що це таке – любити свій народ,
його історію, його культуру й мову? Це – все.
Це те, що робить людину Людиною.
Д. Нарбут¹*

Д. Нарбута відзначається глибокою народністю, причетністю до українського життя, його етичних та естетичних засад.

Народився майбутній художник у Петербурзі, в сім'ї класика українського образотворчого мистецтва, фундатора української графіки Георгія Івановича Нарбута. Їхній давній шляхетний рід мав польсько-литовські корені. Данило, хоча батька свого майже не пам'ятав, усе життя залишався відданим його суспільно-естетичним ідеалам. Він успадкував не тільки його ім'я, а й «родове коріння незалежності і патріотизму», віддав увесь свій непересічний талант і творчу енергію справі розбудови національної культури. Д. Нарбут став уособленням зв'язку поколінь в українській культурі.

Складне життя випало на долю митця. У 1920-х рр. він, його старша сестра Марина та мати Віра Павлівна жили дуже скрутно, тому сім'ю опікувалися близькі батькові друзі, зокрема ві-

¹ Цит. за вид.: Негода М. Мистецтво народжується з любові // Черкаський край – земля Богдана і Тараса : культурол. зб. – 2-е вид., допов. – Київ, 2003. – С. 757.

домий графік, майстер декоративного мистецтва, етнограф А. Серета та професор Київського художнього інституту Ф. Кричевський. Вони взяли відповідальність за виховання Данила.

Семирічного хлопця віддали спочатку вчитися малювання у приватну студію Ю. Михайлова, потім у дитячу студію Київського художнього інституту. З 14 років він працював у декоративній майстерні Київського театру опери та балету, набував досвіду в таких відомих майстрів, як О. Хвостенко-Хвостов, С. Евенбах, В. Ленерт. У 1933 р. театр направив юнака до Ленінграда на трирічні курси театральних художників при Всеросійській академії мистецтв, де він продовжував освіту і одночасно проходив стажування в оперному театрі імені С. Кірова. В 1935-му, повернувшись до Києва, працював у театрі опери та балету, брав участь в оформленні вистав до першої Декади української літератури і мистецтва в Москві (1936).

По закінченні декади юному Д. Нарбуту несподівано було висунуто звинувачення за ст. 54 п. 2 Карного кодексу – «за несообщение о тайном сговоре против советской власти». Дали йому два роки позбавлення волі у виправно-трудовах таборах посиленого режиму з подальшою висилкою і заборонаю мешкати в Києві. Свій арешт і поневіряння під час будівництва Біломорканалу художник відобразив пізніше в картинах «20–22 липня 1938 року. Суд Київського округу судив по ст. 54 п. 2» (1993) та «Гулаг. Біломор-Балтійський комбінат» (1994). Справжня причина арешту митця невідома і до сьогодні. Данилові довелося змінювати себе і вчитися бачити життя не ідеально-довірко, а критично й раціонально.

Після заслання притулок йому надала тітка Ольга Павлівна, рідна сестра матері, яка проживала на Уралі, в м. Єйську. Тут Данило працював театральним художником. У 1939 р. його було переведено до м. Златоуста на посаду головного художника театру. Це був початок самостійного творчого шляху і перший успіх.

Але вже тоді Д. Нарбут однозначно вирішив повернутися на батьківщину. Йому трапилася нагода, і в 1939 р. він добровольцем пішов на фінську війну: «змивав ганебну пляму з біографії», як зазначалося в донесеннях. Лише після цього йому дозволили повернутися до Києва.

Данило Георгійович працював головним художником Київського цирку, бригадиром-макетником Українського театального музею. У травні 1941 р. він обійняв посаду головного художника Житомирського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка. А вже влітку старшим сержантом, командиром відділення розвідки 821-го артилерійського полку 279-ї київської дивізії

Д. Нарбут брав участь в обороні Києва. Під Каневом його частину взяли в полон. Усі поневіряння, страх і безвихідь полону він пізніше відтворив у своїй картині «1941 р. Полон» (1991).

Далі – окупований німцями Київ, вступ Д. Нарбута до лав ОУН (1942). Він очолив сотню УПА, воював проти нацистів та польської Армії Крайової. З повстанцями дійшов до Самбора, де за наказом командування був відкликаний з війська. Упродовж 1942–1944 рр. Данило Георгійович за завданням проводу УПА працював у театрах Києва, Ковеля, Коломиї. За цей час оформив багато вистав, серед яких «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «Ніч під Різдво» за М. Гоголем, «Блакитна троянда» Лесі Українки «Казка старого млина» С. Черкасенка, «Директива з центру» С. Ледянського та ін. Разом зі своїми однодумцями Д. Нарбут створив театр «Блакитна троянда». Згадкою про цей непростий період є картина майстра «1943 р. Коломия. Натюрморт з афішами. Мертвим і живим дорогим моїм колегам» (1994).

Д. Нарбут пройшов через гітлерівські табори (1944–1945), перемогу над нацистами зустрів в Австрії.

З 1945 р., за винятком двох років, проведених у м. Луганську, Данило Георгійович працював у Чернівецькому драматичному театрі ім. О. Кобилянської. Тут талант художника проявився надзвичайно яскраво. Благотворною для митця була співпраця з відомими режисерами – майстрами театального мистецтва В. Васильком та Б. Боріним, які сприяли його творчим пошукам. Будучи оригінальним художником театру, він створив вражаючі за образністю і безпомилковим відчуттям епохи театральні строї та декорації.

Для Д. Нарбута невичерпним джерелом творчого натхнення був безпосередній зв'язок із життям людей. Вийжджаючи на Буковину та Прикарпаття, він уважно спостерігав за місцевими жителями, вивчав їх побут і звичаї. Художник зробив численні зарисовки та етюди мальовничого народного одягу, вишивок, орнаменту, будівель, меблів та інших речей побуту. Етнографічний матеріал митець вмело використовував при оформленні вистав, у роботі над ескізами костюмів. Зацікавлення народним мистецтвом стало тим ґрунтом, на якому проросло пишне дерево творчості Данила Георгійовича.

Працюючи в Чернівцях, художник одночасно оформлював вистави в Івано-Франківському, Коломийському, Тернопільському, Дрогобицькому та інших театрах західних областей України.

Особливе місце в житті Данила Георгійовича зайняв Черкаський обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка, яко-

му митець віддав 15 років життя і творчості (1965–1980). Тут уповні розквітнув самобутній талант Д. Нарбута як художника сцени. Він став одним із провідних майстрів української сценографії.

Створені в цей період сценографічні роботи митця вирізнялися переконливістю і своєрідністю художніх засобів, глибоким образотворчим розкриттям драматичних творів різних жанрів. З точним знанням традицій, відчуттям народного гумору оформляв він спектаклі за творами М. Гоголя, І. Котляревського. Завдяки обізнаності художника з народним побутом і звичаями його яскраві та багатобарвні декорації і реквізит були виготовлені з відмінним естетичним смаком і мистецькою досконалістю. Часто-густо саме оформлення цих вистав визначало їх основний емоційний настрій.

Д. Нарбут дав художнє життя понад 250 постановкам світової і вітчизняної класики, сучасної драматургії. Кожній з них були притаманні своєрідне образне бачення, власний почерк, виразні засоби сценографії. Як ніхто інший, Данило Георгійович вдало поєднував декоративні елементи з барвами строїв, дбав про чистоту оформлення, загострюючи образну ритміку вистави. В його сценографічних роботах чимало місця відводилося живопису, зокрема, це явно простежувалося в таких виставах, як «Вій», «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем, «Енеїда» за І. Котляревським, «Безталанна» І. Карпенка-Карого, «Кам'яна душа» за Г. Хоткевичем, «Лиме-рівна» П. Мирного, «У неділю рано зілля копала» В. Василька за О. Кобилянською, «Титарівна» за Т. Шевченком, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Гроза» та «Бесприданниця» О. Островського, «Анджело» В. Гюго, «Уріель Акоста» К. Гуцкова, «Дженні Герхардт» за Т. Драйзером, «Син рибака» за В. Лацісом, «Океан» О. Штейна та ін. Більшість ескізів художника до різних спектаклів сьогодні зберігаються в Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України в м. Києві. Тепер їх вважають класикою сценографії.

Крім того, що Д. Нарбут мав незаперечний авторитет у сценічно-декоративному мистецтві, він іще був самобутнім живописцем і графіком. Це засвідчили роботи митця на тематичних, всеукраїнських і особливо персональних виставках.

Історична минувшина у творчості майстра посіла одне з найважливіших місць. Він однаково добре розумів міфологію, фольклор, історію. Так, художник у 1990-і рр. створив серію полотен «Козак Мамай», навіяну відомим романом О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу». Цим роботам притаманні мальовничість, старанна виписаність козацьких атрибутів. Як і в народних

картинах, зображення супроводжуються оригінальними текстами.

На полотнах Д. Нарбута цього періоду – «Торговисько біля Софіївських воріт», «Десятинна церква», «Диво-Софія Київська», «Лядські ворота» – оживає старовинний Київ. Святкові народні обряди яскраво зображено на таких картинах, як «Коляда», «Масляна», «Щедрий вечір».

Тяжко переживав митець затоплення давніх сіл та переселення їх мешканців в інші місця, що, на його думку, спричинило руйнування народних звичаїв. Триптих «Затоплені села», до якого ввійшли полотна «Лелечине гніздо», «Затоплена слава», «Останній стіл», – це крик людської душі.

Пензлю Д. Нарбута належать портрети гетьманів України та сподвижників Б. Хмельницького. Данило Георгійович є також автором таких значних живописних картин, як «Покрова Пресвятої Богородиці» (1995), «Вибори кошового», «Страшний суд» (обидві 1990-і рр.), серій полотен «Київська Русь», «Гетьмани України» (1992–1995), «Черкаський базар» (1996) та ін.

Не менш цікаві й графічні роботи митця. Вони свідчать про його своєрідний і оригінальний талант, яскраво відображають творчу індивідуальність. Кращим творам властива глибока змістовність, чітка композиційна побудова, виразний рисунок та висока культура виконання. Такими є ілюстрації до давньоруського епосу «Слово о полку Ігоревім» та роману О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу».

Козацький побут, історія України, любов до своєї землі – головні теми у творчості художника. В його картинах «Запорізка Січ», «Вибори кошового» відчувається вплив багатопігурних настінних церковних розписів. Це живі сторінки з побуту запорозького козацтва. На кожному полотні зображено понад 200 персонажів.

Однією з граней діяльності митця було створення парадних геральдичних прапорів. Так, за його ескізами виготовлено штандарти до пам'ятника Б. Хмельницькому, встановленого в Черкасах до 400-річчя від дня народження гетьмана.

Знімаючи фільми про козаччину, режисери Кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка часто зверталися до митця за консультаціями, оскільки краще за нього ніхто не міг дати поради щодо одягу і зброї тих часів.

У 1996 р. Данило Георгійович представив на суд глядача 30 робіт із серії «Моє життя, мої друзі, мої учителі», в якій відобразив основні етапи власної біографії, свій творчий і життєвий шлях.

Остання серія картин митця – «Квіти України» (1996) – є його своєрідним заповітом. У ній знайшло образне втілення все, що український

народ на генетичному рівні зберігав – міфи, звичаєвість, обрядовість, вірування, одухотворення своє і світу довкола, прагнення до прекрасного.

Усе своє життя Данило Георгійович тяжів до свободи і незалежності. Людина складної долі, патріотично безкомпромісна, він не розгубив віри у творчі можливості рідного народу, вніс свою частку в його високодуховну скарбницю. Усією своєю творчістю художник стверджував просту істину: мистецтво народжується з любові. Особливість творчості митця ще й у тому, що він органічно поєднував традиційну українську культуру із сучасністю.

Д. Нарбут був справжнім нащадком своїх славних предків – вибуховою сумішшю шляхтича і козака. Його вирізняла якась несамовита енергія, жадоба життя і боротьби. Він був відкритим, щирим, добрим, мудрим. Двері квартири митця в центрі Черкас завжди були відчинені для гостей. Це був своєрідний народний дім, в якому спілкувалися, вчилися через поезію, пісню та жарти справжнього патріотизму, вели мистецькі дискусії.

Творчість Д. Нарбути знала далеко за межами України. Незважаючи на це, визнання до нього прийшло лише в поважному віці. У роки неза-

лежності України він став народним художником України (1994) та лауреатом Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1996). Ще через два роки, вже помертвон, адже митця не стало 3 березня 1998 р., Данилу Георгійовича нагородили пам'ятним знаком «За заслуги перед містом Черкаси» – за внесок у відродження духовності, великий авторитет у сценічно-декораційному мистецтві, а також вагому культурну спадщину.

Мистецький доробок Д. Нарбути величезний. Його твори є у багатьох музеях України та приватних колекціях в Австралії, Бельгії, Німеччині. Найбільша ж колекція робіт (близько 150 полотен) різних періодів зберігається в Черкаському художньому музеї.

З метою вшанування Д. Нарбути Черкаська обласна організація Національної спілки художників України та облдержадміністрація заснували премію його імені. Її присуджують щороку за роботу, яка дістала найвищу оцінку конкурсної комісії та відзначається патріотичною тематикою, національним колоритом, високою майстерністю, самобутністю та оригінальністю.

На фасаді Черкаської художньої школи, названої на честь митця, встановлено пам'ятну до-

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори Д. Нарбути

Данило Нарбут : [альбом] / Д. Нарбут ; редкол.: Е. А. Левицька [та ін.]. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2008. – 303 с. : іл.

Данило Нарбут : [альбом] / Д. Нарбут ; за ред. М. Маричевського ; вступ. ст. Г. Міщенка. – Київ : Артанія, 1999. – 48 с.

Нарбут Данило: виставка творів театрального худож. Д. Г. Нарбути : каталог / [авт. вступ. ст. і уклад. В. Баран]. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1964. – 18 с. : іл.

Мистецтво Київської Русі / Д. Г. Нарбут ; уклад. Л. Нарбут. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2009. – 24 с.

«Думайте, працюйте, молоді мої співвітчизники...» / Д. Нарбут // Голос України. – 1997. – 23 серп. – С. 3.

Про Д. Нарбути

Історія українського мистецтва. В 6 т. Т. 6 : Радянське мистецтво 1941–1967 років / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. – Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. – 451 с. : іл. – Про Д. Нарбути: Іменний покажчик.

Український драматичний театр. Т. 2 : Радянський період / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії. – Київ : Вид-во АН Української РСР, 1959. – 647 с. : іл. – Про Д. Нарбути: Іменний покажчик.

Сулятицький Т. Чернівецький театр імені О. Кобилянської : нарис історії / Т. Сулятицький. – Чернівці : Золоті литаври, 2004. – 212 с. : іл. – Про Д. Нарбути: с. 51, 53, 63, 66–69, 70, 74–75, 77, 83, 108, 142. – ISBN 966-697-054-6.

Негода М. Т. Данило Нарбут : нарис про життя і творчість художника / М. Т. Негода. – Черкаси : Сіяч, 1996. – 44 с. : іл.

Негода М. Мистецтво народжується з любові / М. Негода // Черкаський край – земля Богдана і Тараса : культурол. зб. / [Литвин В. М., Смолій В. А., Чабан А. Ю. та ін. ; за ред.: Б. В. Губського та ін.]. – 2-е вид., допов. – Київ, 2003. – С. 630–636.

Міщенко Г. Нарбути / Г. Міщенко // Образотвор. мистецтво. – 1998. – № 2. – С. 37–41.

Ткаченко В. Данило Георгійович Нарбут // Ткаченко В. Нарбутівка і Нарбути. – Суми, 1998. – С. 89–98.

Спіркіна О. О. Данило Нарбут : портр. на тлі епохи / О. О. Спіркіна // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2011. – Вип. 7. – С. 50–55.

Белень А. Живописний світ Данила Нарбути / А. Белень // Пед. вісн. – 1996. – № 3. – С. 59–64.

Клименко Н. М. Нарбутовські романи у барвах / Н. М. Клименко // Зап. осередку Наук. т-ва ім. Т. Шевченка у Черкасах : пр. іст.-філос., політол., філол. та культурол. секцій / за ред. А. Г. Морозова, А. Ю. Чабана, В. В. Масненка [та ін.]. – Черкаси, 2002. – Т. 1. – С. 159–163.

Федорук О. Данило Нарбут: закоханий у театр / О. Федорук // Образотвор. мистецтво. – 2011. – № 3/4. – С. 66–67.

Федорук О. К. Мазепинець полку мистецького Данило Нарбут // Федорук О. К. Перетин знаку : вибр. мистецтвознавчі ст. у 3 кн. Кн. 3 : Українська культурологія. Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. Рецензії / О. К. Федорук ; Ін-т проблем сучас. мистецтва Акад. мистецтв України. – Київ, 2008. – С. 292–300.

Гайдабура В. Сценографічні маски Данила Нарбути / В. Гайдабура // Укр. театр. – 2000. – № 5/6. – С. 26–28.

Титаренко Л. Він був символом соборності / Л. Титаренко // Голос України. – 2006. – 14 берез. – С. 10.

Теліженко О. Данило Нарбут : невідомі сторінки з життя майстра / О. Теліженко // Нар. мистецтво. – 1999. – № 3/4. – С. 38–41.

Сторчай О. Новознайдений твори Данила Нарбути / О. Storчай // Артанія. – 2013. – Кн. 32/33, № 3/4. – С. 66–71.

Нарбут Данило Георгійович (1916–1998) // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 174.

***

Народний художник України Данило Нарбут : біобібліограф. покажч. / уклад. Л. К. Дрижирук ; Упр. культури і туризму Черкас. облдержадмін., ОУНБ ім. Тараса Шевченка. – Черкаси : [б. в.], 2006. – 16 с. – (Серія «Черкащини славетні імена»).

***

Гусейнов Г. Данило, син Георгія // Гусейнов Г. Незаймані сніги : док. повісті : у 3 кн. – Дніпропетровськ, 2010. – Кн. 3 : П'ятнадцять мандрівних історій. – С. 7–148. – ISBN 978-966-348-228-6.

Міщенко Г. Заповіт майстра / Г. Міщенко // Літ. Україна. – 2000. – 17 лют. – С. 6. – Про серії картин «Моя життя, мої вчителі, мої друзі» та «Квіти України».

Ілюстрації

Данило Нарбут : [фот., репрод.] // Негода М. Т. Данило Нарбут : нарис про життя і творчість художника / М. Т. Негода. – Черкаси : Сіяч, 1996. – На багатьох сторінках книжки.

Данило Нарбут : [фот., репрод. картин] // Гусейнов Г. Незаймані сніги : док. повісті : у 3 кн. – Дніпропетровськ, 2010. – Кн. 3 : П'ятнадцять мандрівних історій. – С. 9, 67, 75, 77.

Підготовлено О. Рожнятовською

29 січня

Полум'яне серце людства

До 150-річчя від дня народження Ромена Роллана (1866 – 1944)

Ромен Роллан – французький письменник, просвітник, історик, філософ, музикант, громадський діяч, автор романів-епопей, драматургічних творів, циклу біографій та публіцистичних статей, який усією своєю творчістю утверджував непохитну віру в можливість людини.

Народився Р. Роллан у Франції, в бургундському містечку Кламсі, в сім'ї нотаріуса. Батьки прищеплювали сину почуття честі, обов'язку, звичку до систематичної наполегливої праці. Від батька Ромен успадкував галльське життєлюбство, а від матері – зосереджену серйозність і любов до музики. З того часу, як мати навчила його гри на фортепіано, в життя хлопчика ввійшла музика таких світочів, як В. А. Моцарт, В. Белліні, Дж. Россіні. А найулюбленішим його композитором протягом усього життя залишався Бетховен. Роллана вабила не тільки його музика, він захоплювався всім життям одного з титанів людства.

Ще однією великою пристрастю Ромена було читання. Дідова бібліотека стала для хлопця

*Меня удивляет стойкость любви Ромэна Роллана
к миру и человеку;
я завидую его крепкой вере в силу любви.
М. Горький¹*

справжньою школою, а вчителів він собі вибирав серед найкращих письменників.

Любов до музики та літератури тісно переплелися й стали визначальними в житті юного Роллана. Він мріяв бути і музикантом, і письменником.

Початкову освіту хлопчик здобув у коледжі в Кламсі, а продовжував навчання в Парижі. Заради того, щоб дати синові пристойну освіту, батько в 1880 р. продав свою нотаріальну контору і разом із сім'єю переїхав до столиці Франції, де став скромним банківським службовцем, відмовившись від незалежного становища, яке мав у Кламсі.

У Парижі після навчання в лицях Сен-Луї та Людовика Великого Ромена в 1886 р. було прийнято до Вищої нормальної школи, де готували наукових працівників та викладачів університетів. Батьки мріяли побачити сина вченим, професором, тож Ромен, щоб їх не розчарувати, всупереч своєму бажанню бути музикантом згодився вступити до цього навчального закладу.

У Вищій школі юнак провів кілька років, напружено студіюючи історію, філософію, літературу і мистецтво. Його викладачами були найосвіченіші професори, а друзями й постійними співбесідниками – представники тогочасної фран-

¹ Горький М. Собр. соч. : в 12 т. – Москва, 1987. – Т. 12. – С. 102.

цузької інтелектуальної молоді. Крім того, молодий чоловік відвідував численні бібліотеки, архіви та музеї. Тож іще у студентські роки було закладено підвалини дивовижної ерудиції майбутнього письменника, відточувалося його філософське та художнє мислення, відбувалася безперервна глибока внутрішня робота, загострювалося критичне ставлення до сучасного суспільства. Водночас Ромен не полишав серйозно займатися музикою і своє майбутнє пов'язував з музикознавчими дослідженнями. Значною мірою ця мрія здійснилася: великий письменник, він був тонким музикантом і видатним музикознавцем. Його музикознавча спадщина нерозривно пов'язана з усією художньою творчістю. В усіх прозових творах Р. Роллана значна роль належить музиці. Від світу музики йшов складний шлях становлення світогляду письменника, його філософські пошуки, особливості літературного стилю.

У 1886 р. Р. Роллан відкрив для себе Л. Толстого. З того часу, відколи він прочитав епопею «Війна та мир», російський письменник став для французького студента одним із найбільших авторитетів. У 1887 р. Ромен написав Л. Толстому листа, в якому висловив повагу до нього, але водночас спробував заперечити погляди великого письменника щодо мистецтва. Юнак не сподівався на відповідь і був вражений, коли отримав від Л. Толстого листа, в якому той пояснив свою позицію. Лев Миколайович підкреслив, що засуджує не мистецтво взагалі, а лише кастове, відірване від народу. Між ними зав'язалося листування, що значно вплинуло на світогляд Р. Роллана.

На формування поглядів молодого чоловіка також вплинули творчість Г. Ібсена та філософське вчення Б. Спінози. Всі ці фактори визначили шлях Р. Роллана – художника і борця, який захищав гідність людини, розкривав її невичерпні можливості, поширюючи ідеї дійового гуманізму.

Після закінчення Вищої школи в 1889 р. Ромен отримав диплом історика та дворічну стипендію для роботи над дисертацією в Італії. У Римі він проводив історичні дослідження при Французькій школі історії та антропології, працював в архівах Ватикану, відвідував музеї, де знайомився з шедеврами античності та італійського Відродження. Ренесансне мистецтво вразило молодого дослідника своєю титанічною енергією. Ще більше наблизила до розуміння європейської культури і вплинула на формування його світосприйняття німецька письменниця-інтелектуалка баронеса Мальвіда фон Мейзенбург, з якою Роллан познайомився в Римі. Сучасниця Й. Ф. Гете, Р. Вагнера, Ф. Ніцше, О. Герцена, Дж. Мадзіні, учасниця революції 1848 р., жінка благородної і глибокої

душі, вона ввела свого молодого друга в героїчний світ тих часів, коли Європа ще пам'ятала вогняне дихання Великої французької революції. Незважаючи на майже п'ятдесятирічну різницю у віці, між ними зав'язалася міцна дружба, яка тривала багато років.

Вдруге до Італії письменник приїхав у 1892 р., одружившись з Клотильдою Бреаль. У Римі протягом року він працював над докторською дисертацією, об'єктом дослідження якої були джерела європейської опери. А в 1895 р. у Сорбонні захистив одразу дві докторські дисертації: «Походження сучасного ліричного театру: історія опери в Європі до Люлли та Скарлатті» та «Запад живопису в Італії після XVI століття». Згодом Р. Роллан розпочав науково-педагогічну діяльність – читав лекції з історії музики у Вищій нормальній школі та у найдавнішому французькому університеті – Сорбонні. Одночасно з викладацькою роботою займався літературною творчістю. Оскільки його здавна приваблювало драматичне мистецтво – своєю дієвістю, можливостями потужного впливу на читача і глядача, митець почав писати п'єси. Ренесансні фрески і статуї, що уславлюють людські подвиги, та розповіді Мальвіди фон Мейзенбург, в яких оживало революційне минуле Європи, стали поштовхом до створення Р. Ролланом низки п'єс про людей, сповнених ентузіазму та одержимих високими ідеями. Але ці твори, написані на початку 1890-х рр., були ще незрілими. Молодому авторові не вдалося надрукувати жодного з них.

Першими опублікованими п'єсами стали «Святий Людовик» (1897), «Аерт» (1898), що згодом увійшли до циклу «Трагедії віри». Попри художню недосконалість, ці твори відіграли неабияку роль у становленні Р. Роллана як митця й мислителя. В них він уперше порушив найважливішу для себе тему людської героїки, боротьби людини за реалізацію своїх безмежних можливостей.

Власні погляди на театральне мистецтво та драматургію письменник виклав у книзі «Народний театр» (1903), головним пафосом якої був заклик до оновлення мистецтва. Р. Роллан пропонував концепцію театру нового типу – театру для народу. Він прагнув знайти нові художні форми, запровадити «монументальне мистецтво, творене народом для народу».

Спробою втілити цю ідею став цикл п'єс «Театр революції» про події Великої французької революції, до якого увійшли п'єси «Вовки» (1898), «Тріумф розуму» (1899), «Дантон» (1900), «Чотирнадцяте липня» (1902) і написана значно пізніше драма «Робесп'єр» (1939). Звертаючись до

історії, письменник шукав відповіді на проблеми сучасності, розмірковував над долею інтелігенції у період соціальних катаклізмів. Революція приваблювала митця героїкою, але, з іншого боку, лякала жорстокою стихійністю, що призводила до численних жертв. У його п'єсах відтворено весь драматизм революційної боротьби, переконливо показано неможливість вирішення деяких моральних проблем у тісних рамках революційної етики.

Драматургія Р. Роллана не здобула широкого визнання, бо не надто відповідала смакам буржуазної публіки, якій не подобався героїчний пафос. Чотири драми було поставлено на французькій сцені, але вони не мали успіху.

У 1903 р. письменник започаткував цикл «Героїчні життя». Він не дуже любив «романізованих» біографій, де факти подавалися з домішком вимислу. Його власні роботи про видатних людей основано на дійсних фактах та документах. У жанрі біографії Р. Роллан виступив новатором, синтезувавши риси різних жанрів: психологічного нарису, літературного і музично-історичного портрета, наукової біографії тощо.

Вже перший його біографічний нарис «Життя Бетховена» (1903) привернув до себе увагу читачів. На обкладинці цього видання було анонсовано наступні книги, які були присвячені Мікеланджело, Л. Толстому, Дж. Мадзіні. Письменник шукав ідеал моральної величі і віднайшов його не в постатях полководців, законодавців, державних діячів, вождів революції, а у творчих особистостях.

Працюючи над біографіями, Р. Роллан одночасно писав головний твір свого життя – роман «Жан-Крістоф», що був задуманий ще під час навчання у Вищій школі. Письменник мріяв написати епічне полотно про історію геніального митця, який гине у зіткненні із жорстоким світом. У зламну епоху Р. Роллан відчував, що необхідно створити художній твір з образом нової, справжньої людини. В романі показано велику кількість шляхетних людей, що є вираженням віри Р. Роллана в життя та в людину. Кожний з персонажів життєво достовірний, у кожного власна, особлива, доля. Шлях людини та людства крізь пільму до світла, крізь страждання до радості, через випробування та поразки до перемог – одна з головних ідей усєї творчості Р. Роллана. І ця ідея в романі-епопеї «Жан-Крістоф» розкривається у неповторній, своєрідній художній формі.

Образ головного героя твору виник під час відвідування Р. Ролланом будинку Л. ван Бетховена в Бонні. Знайомлячись із життям геніально-

го композитора, письменник зрозумів, що героєм його епічного твору може бути Бетховен, перенесений у нову, сучасну авторові епоху. Тож прообразом Жан-Крістофа Крафта став Бетховен та деякою мірою сам автор роману. Життя німецького композитора описано від самого народження і до смерті. В образі цієї людини Р. Роллан утілює свою мрію про творчого генія, який формувався у боротьбі з деспотизмом влади, з продажним власницьким світом та його хворобливо-рафінованим мистецтвом. Письменник відтворив духовну біографію героя з великим багатством психологічних відтінків, проникненням у таємниці творчого процесу. Проте він прагнув показати не просто історію життя сучасного композитора Жан-Крістофа Крафта, а змалювати історію європейського покоління й дати широку творчу панораму життя Франції та Німеччини кінця XIX – початку XX ст. Передчуваючи наближення світової війни, Р. Роллан на противагу їй висунув у творі ідею братерства народів, підкреслив спільність долі європейських націй самою логікою сюжету, який розгортається в європейських країнах.

Робота над епопеєю тривала з 1903-го по 1912 р. Десятитомний роман виходив протягом кількох років і приніс письменнику не просто широке визнання, а справжню світову славу. «Жан-Крістоф» був сприйнятий та усвідомлений як суспільне явище, став одним із тих літературних творів, котрі визначили обличчя художньої культури XX ст.

У червні 1913 р. Р. Роллан отримав гран-прі Французької академії в галузі літератури, а ще раніше – орден Почесного легіону. У 1915 р. письменник став лауреатом Нобелівської премії з літератури.

Свій веселий роман «Кола Брюньон» Р. Роллан створив за кілька літніх місяців 1913 р. Твір було написано в манері фольклорної стилізації, надзвичайно соковитою прозою. Головним героєм став різьбяр по дереву, обдарована, непокірна, насмішкувата, загартована негараздами людина. Незважаючи на те, що дія відбувається в Бургундії на початку XVII ст., у смутні роки релігійних воєн і загострених соціальних конфліктів, у романі стверджується праця як творчість, прославляється сила трудового народу та його потенційна здатність до активної історичної дії. Книга мала вийти в 1914 р., проте цьому завадила Перша світова війна. «Кола Брюньон» побачив світ лише в 1918 р.

Після початку війни Р. Роллан, послідовний пацифіст, прагнучи бути «понад сутичкою», перебував у Швейцарії. Проте він одним із перших

заявив про свою готовність допомагати Червоному Хресту. Понад півтора року, не рахуючись із часом та власною роботою, митець по шість-вісім годин виконував повсякденну працю обміну повідомленнями – реєстрував та писав листи. А коли отримав Нобелівську премію, то не лишив собі жодного франка – геть усе віддав на допомогу знедоленим.

Письменник вів активну суспільно-політичну діяльність, написав низку антивоєнних статей, які ввійшли до збірника «Над сутичкою» (1915). Прихильник філософії ненасилля, він критикував як німців, так і союзників за прагнення досягти перемоги за будь-яку ціну й закликав усіх до примирення. Така позиція викликала неприязнь до Р. Роллана з боку французьких патріотів, але разом з тим не завадила йому ввійти до когорти видатних діячів-пацифістів свого часу та найавторитетніших громадських діячів Європи.

Формою боротьби письменника була антивоєнна публіцистика. Пристрасний голос Р. Роллана знаходив відгук серед тисяч військових і цивільних не лише у Франції, а й далеко за її межами. Впродовж п'яти років, поки не закінчилася війна й не було досягнуто перемир'я, Р. Роллан боровся проти безумства свого часу. В день укладення миру письменник опублікував програмну статтю «Декларація незалежності духу» – маніфест, в якому закликав європейську інтелігенцію до солідарності, об'єднання, спільного захисту духовної свободи та до створення символічної республіки Розуму, яка згуртує всі народи і нації.

Гучний розголос серед європейської інтелігенції мала книга Р. Роллана «Предтечі» (1919), в якій автор назвав головні причини світової бійни – це гроші та матеріальні інтереси тих, хто наживається на війні. Того ж року письменник написав п'єсу-фарс «Лілюлі». Через рік – повість «П'єр і Люс», найзворушливіший з усіх його творів. Це хвилююча розповідь про кохання, про молоді життя, які обірвалися під час чергового німецького нальоту на Париж.

Свої антивоєнні погляди Р. Роллан виклав і в романі «Клерамбо» (1920). В ньому йдеться про трагічну долю інтелігента-пацифіста, який виступив проти воєнного насильства.

У пошуках світогляду, який слугував би керівництвом до дії, Р. Роллан почав вивчати політичну та релігійно-філософську думку Індії. Внаслідок цього з'явилися такі біографічні книги, як «Махатма Ганді» (1924), «Життя Рамакрішни» (1929), «Життя Вівекананди» (1930). Книга про прихильника філософії ненасилля М. Ганді була надзвичайно актуальною. З неї європейці вперше

дізналися про грандіозний духовний подвиг індійського мудреця.

У 1922 р. митець почав роботу над другим своїм епічним романом – «Зачарована душа». Це був один із перших антифашистських романів ХХ ст. Його провідна тема – доля французької інтелігенції від середини 90-х рр. ХІХ ст. до 30-х рр. ХХ ст. Задумувався твір як психологічна історія жінки, розповідь про її становлення як незалежної особистості. У підсумку вийшов великий соціальний роман, в якому письменник повномасштабно розкрив людську душу – в її горі та радості. Аннета, головна героїня, – це ніби жіночий двійник Жан-Крістофа, його духовна сестра.

З великим зацікавленням Р. Роллан стежив за соціалістичним будівництвом у Радянському Союзі. Однак його сприйняття ідей соціалізму було надто романтичним і дещо розпливчастим. З 1920-х рр. письменник вів листування з М. Горьким та молодою російською поетесою і перекладачкою М. Кудашевою, яка згодом, у 1934 р., стала не тільки його дружиною, а й великим другом і помічником (з К. Бреаль розлучився в 1901 р.). Влітку 1935 р. на запрошення М. Горького Р. Роллан відвідав СРСР.

Першою працею, написаною після повернення з Радянського Союзу до Швейцарії, був вступ до збірника «Супутники» (1936). У статті письменник аналізує шляхи свого духовного розвитку з юних років до старості. До збірника ввійшло 11 статей та есе, написаних з 1911-го по 1935 р. та присвячених видатним митцям і мислителям, які вплинули на творчість Р. Роллана. Зокрема, це нариси про В. Шекспіра, Й. В. Гете, Л. Толстого, В. Гюго, спогади про зустріч із французьким філософом і письменником Е. Ренаном та ін.

До Франції Р. Роллан повернувся в 1938 р. Він поселився у м. Везеле, де працював над п'єсою «Робесп'єр», що завершила цикл «Театр революції».

Трагедія Другої світової війни затьмарила останні роки життя Р. Роллана. Він болісно переживав національну катастрофу, що спіткала його батьківщину, її приниження. Письменник уже не міг залишатися «над сутичкою» і гаряче співчував руху Опору у Франції. Коли Везеле було окуповано і фашисти забрали частину його будинку, Р. Роллан опинився полоненим у власному домі. Моральний і фізичний стан письменника був дуже важким. Та, незважаючи на це, він продовжував працювати над автобіографічними творами «Внутрішня подорож», «Плавання навколо світу», «Спогади. 1939–1942», музикознавчим дослідженням «Бетховен. Великі творчі епохи». Остання його книга, «Пегі», була присвячена

другові – поету, публіцисту, філософу та видавцю Ш. Пегі, який загинув під час Першої світової війни.

З надзвичайною радістю зустрів Р. Роллан визволення своєї країни. У жовтні-листопаді 1944 р. побував у звільненому від гітлерівських окупантів Парижі, а 30 грудня того ж року помер у Везеле від туберкульозу. Згідно із заповітом

його прах було перенесено на кладовище Брев поблизу рідного Кламсі.

Ромен Роллан – один з найвидатніших французьких діячів культури ХХ ст. Протягом усього свого життя він не втрачав віри в майбутнє і віддав усі сили боротьбі за людину, за її гідність і свободу духу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів Р. Роллана

у перекладах українською мовою

Твори / Р. Роллан ; пер. з фр. М. Овруцької [та ін.] ; передм. В. Скуратівського. – Київ : Молодь, 1975. – 399 с. : 8 л. іл.

Думки про мистецтво : збірник / Р. Роллан ; пер. з фр. М. Я. Овруцької ; упоряд., вступ. ст. І. М. Овруцької. – Київ : Мистецтво, 1977. – 352 с. : портр. – (Пам'ятки естетичної думки).

Жан-Крістоф : роман / Р. Роллан ; пер. з фр. О. Федосенка та П. Федосенка. – Київ : Веселка, 1982. – 223 с. : іл., портр. – (Бібліотечна серія).

Кола Брюньон (Він ще живий) / Р. Роллан ; пер. з фр. С. Салидон ; передм. К. Шахової. – Київ : Дніпро, 1971. – 205 с. : іл. – (Вершини світового письменства ; т. 10).

П'єр і Люс : повість / Р. Роллан ; пер. з фр. В. Очана ; вступ. ст. Л. Д. Іванова. – Київ : Дніпро, 1966. – 130 с. : 1 л. портр.

Видання творів Р. Роллана

у перекладах російською мовою

Собрание сочинений : в 14 т. : пер. с фр. / Р. Роллан ; общ. ред. и вступ. ст. И. Анисимова. – Москва : Гослитиздат, 1954–1958. – Т. 1–14.

Собрание сочинений : в 9 т. : пер. с фр. / Р. Роллан ; под. ред. Н. М. Любимова. – Москва : Правда, 1983. – Т. 1–9. – (Библиотека «Огонек». Зарубежная классика).

Избранное : повести / Р. Роллан ; пер. с фр.: М. Лозинский, И. Грушецкая ; вступ. ст. И. М. Никитиной. – Днепропетровск : Промінь, 1967. – 400 с. : ил. – (Школьная библиотека).

Избранное / Р. Роллан ; вступ. ст. К. Федина ; послесл. Т. Мотылевой. – Москва : Молодая гвардия, 1967. – 400 с. : ил. – (Тебе в дорогу, романтик).

Воспоминания : пер. с фр. / Р. Роллан ; сост. и послесл. И. Анисимова ; коммент. Е. Вансловой. – Москва : Худож. лит., 1966. – 590 с. : 1 л. ил., портр.

Гендель : пер. с фр. / Р. Роллан ; сост., ред., вступ. ст. и коммент. В. Н. Брянцева. – Москва : Музыка, 1984. – 256 с. : нот. ил.

М. Горький и Р. Роллан : переписка (1916–1936) / М. Горький, Р. Роллан ; РАН, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького ; редкол.: Л. Д. Михайлов (отв. ред.) [и др.] ; пер. О. В. Моисеенко. – Москва : Наследие, 1995. – 543 с. : ил.

Жан-Кристоф : роман : в 4 т. / Р. Роллан ; пер. с фр. под ред. Н. Любимова. – Киев : Муз. Україна, 1987–1988. – Т. 1–4.

Жизнь Бетховена : пер. с фр. / Р. Роллан ; послесл. Д. Житомирского. – Москва : Музыка, 1964. – 90 с. : 2 л. ил.

Про Р. Роллана

Балахонов В. Е. Ромен Роллан и его время («Жан Кристоф») / В. Е. Балахонов. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 262 с.

Вановская Т. Ромен Роллан. 1936–1944 / Т. Вановская. – Ленинград ; Москва : Искусство, 1957. – 176 с.

Горький М. О Ромэне Роллане // Горький М. Собр. соч. : в 12 т. – Москва, 1987. – Т. 12. – С. 98–102.

Дегтярьова С. К. Парадигма мистецтва Р. Роллана / С. К. Дегтярьова. – Харків : Основа, 2000. – 159 с. – ISBN 5-7768-0710-7.

Журавська І. Ю. Ромен Роллан: життя і творчість / І. Ю. Журавська. – Київ : Дніпро, 1978. – 198 с.

Іванов Л. Творчість Романа Роллана : лекція з історії зарубіж. літ. для студентів-заочників філол. фак. / Л. Іванов. – Львів : Львів. ун-т, 1960. – 61 с.

Мотылева Т. Ромен Роллан / Т. Мотылева. – Москва : Молодая гвардия, 1969. – 379 с. : ил. – (Жизнь замечательных людей).

Первомайський Л. С. Зустріч з Ролланом // Первомайський Л. С. Творчий будень. – Київ, 1967. – С. 146–154.

Скуратівський В. Зачарована душа / В. Скуратівський // Роллан Р. Твори / пер. з фр. М. Овруцької [та ін.]. – Київ 1975. – С. 3–14.

Урицкая Б. Ромен Роллан – музыкант / Б. Урицкая. – Москва ; Ленинград : Совет. композитор, 1974. – 269 с. : ил.

Цвейг С. Ромен Роллан: жизнь и творчество // Цвейг С. Собр. соч. : в 7 т. – Москва, 1963. – Т. 7. – С. 3–226.

Цвейг С. Ромен Роллан: (речь к шестидесятилетию) // Там же. – С. 227–242.

Роллан Ромен (Rolland Romein) 29.01.1866 – 30.12.1944 // Зарубіжні письменники : енциклопед. довід. : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль, 2006. – Т. 2. – С. 434–439.

Ілюстрації

[Ромен Роллан : фото в разные годы жизни] // Мотылева Т. Ромен Роллан. – Москва, 1969. – Вклейки между с. 96–97, 320–321. – (Жизнь замечательных людей).

Підготовлено С. Савченко

Лютий

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

1 2 3 4 5 6 7
8 9 10 11 12 13 14
15 16 17 18 19 20 21
22 23 24 25 26 27 28
29

Лютий лютує та весні дорогу готує.

Вже лютий сніг підгриз, қидай сани, бери віз.

Лютневий сніг за золото дорожчий.

Лютий

*Другий місяць зветься Лютий,
а лютує він тому,
що на світі довго бути
не доводиться йому.*

*Хоче Лютий, щоб на світі
панувала вік зима.
Ща поволі сонце гріти
починає қрадъкома.*

*Довші дні, қоротші ночі,
гульк – уже й струмоқ тече!
Лютий враз як зарегоче,
знов морозом припече,*

*та як здійме враз хуртечу,
як засипле снігом дах!
Люди добре топлять печі,
щоб не змерзнуть у хатах.*

*Ща здаля вже кроқ по кроку
йде весна, веселий час.
І, розгніваний, до строку
Лютий геть тіқа від нас...*

Н. Забіла¹

¹ Забіла Н. Лютий // Веселий корабель : вірші, оповідання та казки / Н. Забіла. – Київ, 2004. – С. 42.

1

160 років від дня народження **Федора Івановича Ломинського** (1856–1927), українського гістолога

170 років від дня народження **Гренвілла Стенлі Холла** (1846–1924), американського психолога

90 років від дня народження **Галини Олександрівни Камінної** (1926–1993), російської поетеси

2

160 років від дня народження **Миколи Борисовича Делоне** (1856–1931), українського та російського вченого в галузі механіки

160 років від дня народження **Івана Олександровича Демченка** (1856–1910), українського фольклориста, етнографа

125 років від дня народження **Осипа Івановича Когута** (1891–1941), українського громадсько-політичного діяча

90 років від дня народження **Валері Жискара д'Естена** (1926¹), французького політичного та державного діяча, президента Франції в 1974–1981 рр.

3

50 років (1966) від дня першої посадки на поверхню Місяця і передання телевізійного зображення місячної поверхні автоматичною міжпланетною станцією «Луна-9», що була запущена 31 січня

120 років від дня народження **Ісака Ізраїлевича Мінца** (1896–1991), українського історика

80 років від дня народження **Олени Павлівни Грищенко-Вінтоняк** (1936), української майстрині народно-декоративного мистецтва

4

Всесвітній день боротьби із захворюванням на рак

Відзначається щорічно за ініціативою ВООЗ

270 років від дня народження **Тадеуша Костюшка** [справж. – Анжей Тадеуш Бонавентура Костюшко (1746–1817)], білоруського, польського та американського військово-політичного діяча

160 років від дня народження **Едуарда Петровича Брадмана** [Братман (1856 – після 1918)], українського архітектора

160 років від дня народження **Станіслава Дачинського** (1856 – після 1922), польського живописця, кераміста

90 років від дня народження **Галини Никифорівни Кальченко** (1926–1975), українського скульптора

80 років від дня народження **Бориса Миколайовича Мозолевського** (1936–1993), українського археолога, поета

5

180 років від дня народження **Миколи Олександровича Добролюбова** (1836–1861), російського літературного критика, публіциста

120 років від дня народження **Анатолія Петровича Ніколаєва** (1896–1972), українського акушера-гінеколога

6

110 років від дня народження **Валентина Івановича Орлянкін** (1906–1999), українського кінооператора, режисера

90 років від дня народження **Юрія Володимировича Знатокова** (1926–1998), українського композитора, музично-громадського діяча, педагога

7

170 років від дня народження **Володимира Єгоровича Маковського** (1846–1920), російського живописця

---

¹ Дату народження подано за УРЕС. За іншими джерелами народився 26.02.1926 р.

110 років від дня народження **Олега Костянтиновича Антонова** (1906–1984), українського авіаконструктора

110 років від дня народження **Ганни Марківни Гімельфарб** (1906–1977), українського бібліографа

110 років від дня народження **Бориса Болеславовича Лучицького** (1906–1966), українського актора, режисера

8

150 років від дня народження **Семена Павловича Подьячева** (1866–1934), російського письменника

120 років від дня народження **Василя Онисимовича Хмурого** [справж. – Бутенко (1896–1940)], українського журналіста, мистецтвознавця, театрального критика

110 років від дня народження **Честера Флойда Карлсона** (1906–1968), американського винахідника ксерографії

9

*День безпечного Інтернету*¹

Відзначається щорічно з 2004 р. у другий вівторок лютого за ініціативою європейських некомерційних організацій

575 років від дня народження **Алішера Навої** [повне ім'я – Нізаміддін Мір Алішер Навої (1441–1501)], узбецького поета, мислителя, просвітителя, державного діяча

190 років від дня народження **Костянтина Олександровича Трутовського** (1826–1893), українського живописця, графіка

10

130 років від дня народження **Євгена Теодоровича Коханенка** [справж. – Кохан (1886–1955)], українського актора, режисера

11

175 років від дня народження **Юзефа Брандта** (1841–1915), польського живописця

110 років від дня народження **Сергія Михайловича Гершензона** (1906–1998), українського генетика, мікробіолога

12

Собор трьох святих: Василя Великого, Іоанна Золотоустого, Григорія Богослова

130 років від дня народження **Василя Андрійовича Коссака** (1886–1932), українського актора, співака, режисера

100 років від дня народження **Тамари Василівни Левицької** (1916–?), української вишивальниці

100 років від дня народження **Валентина Остаповича Речмедіна** (1916–1986), українського письменника

13

Сесвітній день радіо

Відзначається щорічно з ініціативи ЮНЕСКО з 2011 р.

225 років від дня народження **Сильвестра Феодосійовича Щедріна** (1791–1830), російського живописця

210 років від дня народження **Володимира Олексійовича Корнілова** (1806–1854), російського віце-адмірала, героя Севастопольської оборони 1854–1855 рр.

90 років від дня народження **Сергія Опанасовича Лисецького** (1926²), українського кінооператора, режисера

---

¹ Запроваджено з просвітницькою метою щодо відповідальнішого підходу до використання онлайнних технологій та мобільних телефонів, особливо серед дітей та молоді в усьому світі. Сайт Дня безпечного Інтернету: <http://www.saferinternetday.org>.

² Дату народження подано за біографічним довідником «Мистецтво України», Шевченківським словником. За іншими джерелами народився 15.02.1866 р.

14

День Святого Валентина

150 років від дня народження **Миколи Прокоповича Василенка** (1866¹–1935), українського історика, громадсько-політичного діяча

140 років від дня народження **Олексія Васильовича Ганзена** (1876–1940), російського живописця-мариніста

90 років від дня народження **Геннадія Івановича Матюковського** [справж. – Матюков (1926–1994)], марійського письменника, перекладача, критика

80 років від дня народження **Анни Герман** (1936–1982), польської естрадної співачки

15

Стрітення Господнє

День вшанування учасників бойових дій на території інших держав

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 180/2004 від 11.02.2004 р.

170 років від дня народження **Федора Яковича Фортинського** (1846–1902), російського історика

150 років від дня народження **Гната (Ігната) Павловича Житецького** (1866–1929), українського історика, культурного діяча, літературознавця, архівіста

110 років від дня народження **Муси Джаліля** [справж. – Муса Мустафович Залілов (1906–1944)], татарського поета

16

130 років від дня народження **Вана Віка Брукса** (1886–1963), американського літературознавця

100 років від дня народження **Василя Миколайовича Баженова** (1916–1995), російського письменника

17

425 років від дня народження **Хусепе (Хосе) де Рібери** (1591²–1652), іспанського живописця, гравера

250 років від дня народження **Томаса Роберта Мальтуса** (1766–1834), англійського економіста, священника

120 років від дня народження **Євгена Яковича Ремеза** (1896–1975), українського математика

110 років від дня народження **Агнії Львівни Барто** (1906–1981), російської письменниці

18

180 років від дня народження **Рамакрішні** [справж. – Гададхар Чаттерджі (1836³–1886)], індійського філософа, письменника, громадського діяча

160 років від дня народження **Софії Федорівни Русової** (1856–1940), української громадської, культурно-освітньої діячки, педагога

19

200 років від дня народження **Олексія Івановича Бутакова** (1816–1869), російського мореплавця, географа

110 років від дня народження **Авеніра Калениковича Коломийця** (1906–1946), українського поета, журналіста

90 років від дня народження **Миколи Борисовича Івницького** (1926–1996), українського художника театру

90 років від дня народження **Марти Лічкової** (1926), словацької перекладачки

¹ Дату народження подано за Encyclopedia of Ukraine. За іншими джерелами народився 15.02.1866 р.

² Дату народження подано за УРЕС. За іншими джерелами народився 12.01.1591 р.

³ За іншими джерелами народився 20.02.1834 р.

20

Всесвітній день соціальної справедливості

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 62 / 10 від 18.12.2007 р. В Україні відзначається згідно з Указом Президента України № 1021/2001 від 04.11.2011 р.

День Героїв Небесної Сотні

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 69/2015 від 11.02.2015 р.

140 років від дня народження **Федора Степановича Акименка** [справж. – Якименко (1876–1945)], українського композитора, педагога, піаніста

120 років від дня народження **Семена Костянтиновича Тимошенка** (1896¹–1970), українсько-воєначальника, маршала Радянського Союзу

80 років від дня народження **Миколи Івановича Мушинки** (1936), українського фольклориста, етнографа, літературознавця, мистецтвознавця, бібліографа (Словаччина)

21

Міжнародний день рідної мови

Проголошено на XXX сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, відзначається щорічно з 2000 р.

180 років від дня народження **Клемана Філібера Лео Деліба** (1836–1891), французького композитора

170 років від дня народження **Сватоплука Чеха** (1846–1908), чеського письменника

140 років від дня народження **Петра Петровича Кончаловського** (1876–1956), російського живописця

130 років від дня народження **Олексія Єлисейовича Кручоних** [справж. – Кручений (1886–1968)], російського письменника

110 років від дня народження **Євгена Адольфовича Кибрика** (1906–1978), російського графіка, живописця

22

210 років від дня народження **Левка Івановича Боровиковського** (1806–1889), українського поета, етнографа, філолога

110 років від дня народження **Євгена Івановича Квасникова** (1906–1995), українського мікробіолога

110 років від дня народження **Миколи Андрійовича Шелюта** (1906–1984), українського живописця

100 років від дня народження **Абрама Ісаковича Резниченка** (1916–1973), українського графіка

100 років від дня народження **Аркадія Семеновича Школьника** (1916–1986), українського драматурга

23

160 років від дня народження **Михайла Петровича Кудрицького** (1856–1933), українського метеоролога

110 років від дня народження **Арнольда Григоровича Азрікана** (1906–1976), українського співака

110 років від дня народження **Олександра Михайловича Касьянова** (1906–1961), українського архітектора

90 років від дня народження **Валентини Михайлівни Кожевникової** (1926–1997), української актриси

24

230 років від дня народження **Вільгельма Карла Грімма** (1786–1859), німецького філолога

¹ Дату народження подано за УРЕС. За іншими джерелами народився 18.02.1895 р.

180 років від дня народження **Порфирія Івановича Бажанського** (1836¹–1920), українського композитора, фольклориста, музикознавця, письменника, священника

130 років від дня народження **Олекси Івановича Діхтяра** (1886–1936), українського письменника, перекладача

120 років від дня народження **Софії Томівни Вальницької** (1896–1964), українського мистецтвознавця

25

175 років від дня народження **П'єра Огюста Ренуара** (1841–1919), французького живописця, графіка, скульптора

150 років від дня народження **Бенедетто Кроче** (1866–1952), італійського філософа-ідеаліста, історика, літературознавця, політичного діяча

110 років від дня народження **Влодзімежа Тшебятковського** (1906–1982), польського хіміка

26

90 років від дня народження **Олександра Михайловича Балдіна** (1926–2001), російського фізика

90 років від дня народження **Олексія Полікарповича Королюка** (1926), українського фізика

27

260 років від дня народження **Іллі Андрійовича Безбородька** (1756–1815), українського шляхтича, генерал-поручика, графа, сенатора Російської імперії, дійсного таємного радника

170 років від дня народження **Франца Мерінга** (1846–1919), німецького громадського діяча, історика, філософа, літературного критика

160 років від дня народження **Маттіа Баттістіні** (1856–1928), італійського співака

110 років від дня народження **Михайла Ільковича Магдія** (1906–1983), українського диригента, фольклориста

90 років від дня народження **Володимира Васильовича Панасюка** (1926), українського вченого в галузі механіки і міцності матеріалів

80 років від дня народження **Фелікса Ілліча Гілевича** (1936–1992), українського кінооператора

28

190 років від дня народження **Памфіла Даниловича Юркевича** (1826–1874), українського та російського філософа, педагога

170 років від дня народження **Джамбула Джабаєва** (1846–1945), казахського народного поета-акина

160 років від дня народження **Платона Миколайовича Панченка** (1856–1911), українського поета

150 років від дня народження **В'ячеслава Івановича Іванова** (1866–1949), російського поета, драматурга, літературознавця, публіциста

130 років від дня народження **Макса Фасмера** (1886–1962), німецького філолога-славіста, балканіста

29

120 років від дня народження **Костя Котка** [справж. – Микола Петрович Любченко (1896–1937²)], українського письменника-сатирика, журналіста

---

¹ Дату народження подано за УЛЕ, УРЕС. За іншими джерелами народився 22.02.1836 р.

² Дату смерті подано за УЛЕ. За іншими джерелами помер у 1933 р.

4 лютого

Видатний майстер скульптурного портрета

До 90-річчя від дня народження Т. Кальченко (1926–1975)

*Подвиг цієї жінки, Людини і Майстра, викликає захват,
почуття гордості й бажання схилитися перед її великим серцем,
перед невтомністю її тендітних і чесних рук,
які так багато встигли зробити.
Слави народної гідне це життя-горіння,
життя до краю напружене, невсипуще,
осяяне красою самозабутньої творчої праці.
О. Гончар¹*

Галина Никифоровна Кальченко – українська скульпторка, творчість якої стала непересічним явищем у вітчизняному мистецтві. Її роботи визнано одними з найкращих надбань української станкової та монументальної скульптури.

Народилася мисткиня в м. Борзна Чернігівської області, в сім'ї студента Полтавського сільськогосподарського інституту Никифора Кальченка. Батько після закінчення навчання понад десять років працював агрономом, згодом був директором машино-тракторної станції, а потім – начальником управління Харківського земвідділу. Тож родині доводилося часто переїжджати за місцем його роботи. Після війни Никифор Тимофійович перебував на високих державних посадах, зокрема очолював Раду Міністрів УРСР. Родина Кальченків жила в Києві.

По закінченні школи, коли настав час визначитись із майбутньою професією, Галина вибрала фах архітектора і вступила до Київського державного художнього інституту. Після трирічного успішного навчання на архітектурному факультеті дівчина перейшла на скульптурний, але набуті знання в царині архітектури, вміння «архітектурно» та органічно вписувати скульптури в ландшафт згодом їй дуже прислужилися. Працюючи над композиціями монументів, вона легко знаходила спільну мову із співавторами-зодчими, адже монумент як вид мистецтва – це гармонійне поєднання скульптури з архітектурою.

На факультеті скульптури Галина навчалась у таких відомих майстрів, як Л. Муравін та М. Лисенко. В студентські роки у дівчини проявилася головна риса її вдачі – одержимість мистецтвом,

працею. Своєю наполегливістю у здобутті знань, в оволодінні складним арсеналом пластичних засобів вона вирізнялася з-поміж інших студентів. Після закінчення інституту в 1953 р. Г. Кальченко вступила до аспірантури, де навчалась до 1958 р.

Незважаючи на успіхи у навчанні, Галині довелося пройти нелегкий шлях творчих пошуків, доки глина їй підкорилася і з'явилась майстерність, а з нею – радість повноцінних звершень. Заповзятістю і повсякденними зусиллями вона відкрила простір своєму обдарованню.

Першу жанрову роботу Г. Кальченко «Подруги» (1953), сповнену щирості й теплоти, художня громадськість і глядачі зустріли схвально. У романтично піднесеній композиції молодому скульпторові вдалося втілити світлі образи героїчної молоді. Прототипами були юні патріотки Уляна Громова та Любов Шевцова – члени краснодонської підпільної організації «Молода гвардія». В яскравих постатях дівчат автор передала любов до життя, дружбу, вірність, готовність здійснити подвиг заради Батьківщини. Тема героїв-молодогвардійців стала головною також в аспірантській композиції «Після допиту» (1957). Мисткиня знайшла переконливі засоби пластичного вираження для розкриття характерів незламних героїв. У цій роботі виявилася справжня психологічна майстерність молодої авторки, яка спромоглася показати перехідний стан людини від переможенного страждання до рішучості й безстрашності. З цієї композиції розпочався великий шлях Г. Кальченко в мистецтві.

У подальшій творчості скульпторка рідко зверталася до сюжетних композицій. Переваж-

¹ Гончар О. Пам'яті Галини Кальченко // Гончар О. Письменницькі роздуми : літ.-крит. ст. – Київ, 1980. – С. 288.

но вона працювала в жанрі портрета. В мистецтві понад усе цінувала точне передання людського стану як складного сплаву думок та душевних порухів і тому вважала, що свої мистецькі завдання найкраще може втілити в портреті.

Прагнення зрозуміти суть того чи іншого історичного періоду та свого часу, багатогранно зобразити історичну персону й розібратися в закономірностях формування і проявах характеру сучасника спонукало Г. Кальченко цілковито присвятити себе портретному жанру. Вихована на кращих традиціях реалістичного мистецтва, вона послідовно додержувалася його основних принципів. Працювати над портретом починала задовго до того, як брала до рук глину.

Майбутній образ виношувала доти, поки він остаточно не викристалізувався в уяві. Водночас Г. Кальченко була далекою від суто фактографічного реалізму, тобто натуралізму. Намагаючись якомога достовірніше відтворити зовнішню подібність моделі, скульпторка прагнула передати не тільки точні зовнішні риси, а й внутрішній світ, характер, показати її високий дух, внутрішню красу. Цьому передувала ретельна підготовча праця. Галина Никифорівна вивчала життя, характер і творчість особистості, досліджувала іконографічні матеріали, прижиттєві зображення, фотографії, читала мемуарну літературу, особливо тоді, коли готувалася до роботи над портретом історичної персони.

Високе й прекрасне для художниці відкривалося насамперед в українській класичній культурі. Тому найчастіше героями її скульптурних робіт були представники літератури та мистецтва. Портрети Т. Шевченка, Лесі Українки, Г. Сковороди, П. Мирного, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, Я. Степового, М. Леонтовича, С. Гулака-Артемовського та інших українських діячів увійшли до історичного циклу Г. Кальченко.

За композицією скульптурні портрети – це здебільшого погруддя, інколи лише голова, рідше – фігура у повний зріст. Скульпторка свідомо відмовилася від ефектних ракурсів, зайвої динамічності. Уважна у своїх спостереженнях, вона виявляла і відображала з максимальною повнотою і переконливістю внутрішнє ество людини. Позбавлені будь-якого схематизму і нарочитості, герої мисткині сповнені спокійного, природного руху та емоційного напруження. Відтворюючи головні риси характеру моделі, її волю, розум, темперамент, Г. Кальченко уникала будь-яких відволікаючих факторів. Її роботи, лаконічні, з чіткими формами, спрямовували увагу глядача на основне – особистість людини.

Для втілення своїх задумів скульпторка обирала бронзу, граніт, мармур, тонований гіпс, майоліку, оргскло. Але більшість її творів було виконано у бронзі та мармурі. Г. Кальченко вважала, що бронза має силу і здатна передати кожний штрих, що в ній є якась одухотвореність. Від фактури, характеру ліплення значною мірою залежало відтворення внутрішнього стану людини. А мармур, на думку Галини Никифорівни, – матеріал, що підкреслює чистоту зображеного, робить образ ще виразнішим. У ньому і прозорість, і внутрішня наповненість. У мармурі все будується на нюансах, і тому скульптор може знайти найточніші відтінки і підкреслити їх.

Естетичний ідеал майстрині, втілений в її історичному циклі, в образах людей діяльного духовного життя, зберігав своє значення й тоді, коли вона працювала над портретами сучасників. У них мисткиня прагнула побачити й пластично виразити найвагомніше – людську сутність. Г. Кальченко втілила образи багатьох своїх знаменитих і відомих сучасників, зокрема Л. Ревуцького, С. Людкевича, І. Кавалерідзе, Е. Фрідмана, Г. Майбороди, О. Гончара, А. Малишка.

Галина Никифорівна створила й чимало жіночих портретів. Сповнені ніжності, поетичної одухотвореної чистоти, глибокої задумливості, вони зігріті особливим теплом мисткині. Такі образи Г. Кальченко вдавалися найліпше, мабуть, тому, що всі ці риси були притаманні і їй.

Скульпторка створювала портрети і видатних представниць української культури, і простих трудівниць, які завдяки своїй звитяжній праці досягли великих успіхів. Це, приміром, портрети знатних колгоспниць Г. Буркацької і Н. Заглади, письменниці та громадської діячки В. Василевської, уславленої співачки О. Петрусенко, неперевершених художниць Т. Яблонської та Т. Голембієвської.

Однією з найулюбленіших робіт Г. Кальченко став бюст О. Кобилянської. У портреті великої буковинки все підпорядковано глибинній внутрішній характеристиці поетичної темпераментної натури цієї духовно досконалої жінки. Яскравий образ письменниці, майстерно відтворений скульпторкою, запам'ятовується надовго.

Духовною трепетністю перейнята поетична статуя М. Заньковецької, яка органічно вписалася в ландшафт Маріїнського парку в м. Києві.

Захоплення Г. Кальченко творчістю К. Білокур дало поштовх до створення скульптурного портрета геніальної народної художниці. Цей образ містить у собі все, що включає поняття «людська особистість», передусім – її справу, духовну сутність.

Особливе місце в житті та творчості Г. Кальченко посідає образ Лесі Українки. Вірші цієї великої поетеси заповнили душу Галини, коли вона була ще школяркою. Леся запалила в дівчині жагу творчості, і та забажала виразити все, що відчувала, у скульптурі.

Працювати над відтворенням образу жінки Галина почала ще в студентські роки і неодноразово зверталася до нього протягом усього свого життя. Виготовила не один десяток пам'ятних погрудь і скульптур Лесі. Серед них – створені за чудовими поезіями великої українки: «Стояла я і слухала весну...», «Я вийду сама проти бурі...», «Гетьте думи, ви хмари осінні...» (усі – 1970 р.). Крім того, мисткиня зробила велику кількість варіантів меморіальних дощок Лесі Українки та медалей на її честь.

Пам'ятники поетесі, виконані Г. Кальченко, встановлено в Києві, Каневі, Ялті, с. Колодяжному, що на Волині, а також за кордоном, зокрема в Канаді. Найвідоміший з них – пам'ятник поетесі в Києві (1973). Над ним скульпторка працювала не один рік і створила навіть кілька варіантів, адже щоразу бачила образ по-новому і шукала нових засобів вираження. До того ж вона мала врахувати масштаби та форму площі, на якій планувалося встановити монумент, характер навколишньої забудови, рух транспорту і людського потоку. Якщо для розміщення в Ялті Г. Кальченко шукала образ камерного звучання, створивши композицію з образом задумливої Лесі Українки, то для київського монумента потрібна була така міра узагальнення, яка дала б змогу глядачеві побачити геніальну поетесу в усій величі – якою вона була для сучасників і прийшла у своє безсмертя.

Монумент Лесі Українки в Києві являє собою п'ятиметрову постать поетеси, що утворює разом із постаментом з цільного граніту чітку, напружену й динамічну вертикаль. Спрямованість уперед і водночас угору, у височінь, серед живого, пройнятого вітром простору, розкриває величний образ Лесі, могутній дух її творів. Ми бачимо її ніби у стрімкому й натхненному русі. Скульпторці вдалося передати відчуття великого, сповненого руху простору, динаміку вітру над площею, яким наповнена сукня поетеси. У той же час у Лесиному образі вона зуміла відтворити не лише високу напругу революційної пристрасті, поетичний темперамент, а й її незбагненну жіночність. Це один із найзначніших монументальних творів Г. Кальченко. За його створення скульпторка та її співавтор, архітектор А. Ігнащенко, в 1974 р. одержали Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Протягом творчого життя Галина Никифорівна створила багато пам'ятників. Згідно з при-

родою монументального мистецтва, у цих творах вона робила більш різкі психологічні акценти, ніж у станкових роботах. Нерідко скульптурні портрети її героїв ставали основою для створення монументів. Пам'ятники роботи Г. Кальченко встановлено в багатьох українських містах і селищах: у Городищі – автору першої української опери С. Гулаку-Артемівському, в Стеблеві – письменникові І. Нечую-Левицькому, в Тульчині – композитору М. Леонтовичу, в Полтаві та Києві – класикові української літератури І. Котляревському та ін. А для м. Железнодорожська-Ілімського (Іркутська область, Росія) створила бронзову скульптуру академіка АН УРСР, конструктора ракетно-космічних комплексів М. Янгеля.

Дочка свого часу, Г. Кальченко належала до покоління митців, юність яких припала на час воєнного лихоліття та перші повоєнні роки. Тож вона вважала своїм обов'язком створити портрети героїв війни, полководців, державних діячів. Одним із найкращих таких творів є пам'ятник-надгробок на могилі В. Порика, нашого співвітчизника, ушлявленого партизана, учасника французького руху Опору в роки Другої світової війни. Пам'ятник Галина Никифорівна створила у співавторстві зі скульптором В. Знобою та на прохання громадськості Франції подарувала м. Енен-Льетар для встановлення на могилі героя. Цю роботу Г. Кальченко було відзначено Премією ім. М. Грекова.

Пропозицію від мешканців Черкас створити проект монумента на Пагорбі слави скульпторка прийняла з радістю. Чудове українське місто Черкаси займало особливе місце в біографії Галини Никифорівни. Це було місто її щасливої молодості, початку творчого шляху. До Черкас Галина приїхала в середині 1950-х рр., одразу після закінчення інституту. Там багато років розміщувалась її творча майстерня. Тож над новим задумом мисткиня працювала з натхненням. Проект, підготовлений творчою групою під її керівництвом, здобув високу оцінку. П'єдесталом для скульптурної фігури – бронзової матері-Батьківщини, що підносить чашу з вічним вогнем, став дніпровський пагорб – у народних традиціях земляних курганів.

Ця монументальна скульптура, народжена творчою уявою Г. Кальченко, сприймається як тепла, материнська. Однак побачити свій задум, втілений у бронзі, Галині Никифорівні не вдалося: за два місяці до відкриття меморіального комплексу, приуроченого до 30-річчя Перемоги, вона померла. Це була одна з останніх робіт скульпторки.

Галина Никифорівна пішла з життя 11 березня 1975 р. у віці 49 років. Поховали її на Байковому кладовищі в Києві.

«Я найбільше боюся не встигнути зробити те, що можу. Що повинна зробити!» – якось сказала мисткиня¹. Натура палкої творчої одержимості, вірна своєму покликанию, вона майже безперервно працювала. Інколи по 10–12 годин не відходила від станка, а її руки були вкриті мозолями, як у каменяра. Творчості віддавала весь свій вільний час. На дачі, на відпочинку, в неї під рукою завжди були знаряддя праці – акварельні фарби, пластилін, різці. Одна робота змінювала другу. Загалом за своє недовге життя Г. Кальченко створила близько 200 творів. У її доробку не тільки станкові роботи, пам'ятники, надгробки на могилах багатьох відомих людей, а й пам'ятні медалі до ювілеїв

знаменитих діячів літератури і мистецтва, зокрема Лесі Українки, В. Стефаника, Г. Сковороди, С. Гулака-Артемівського.

Незважаючи на брак часу, Г. Кальченко знаходила його ще й для громадської роботи: певний час очолювала Київську міську організацію Спілки художників України. Мрійлива й поетична натура, вона мала сильний характер, відзначалася величезним життєвим завзяттям, громадянською пристрасністю, вміла відстоювати інтереси інших людей.

За видатні заслуги у розвитку українського мистецтва в 1964 р. Г. Кальченко було удостоєно почесного звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, а в 1967-му – народного художника УРСР.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори Г. Кальченко

Галина Кальченко : [альбом] / Г. Кальченко ; авт. вступ. ст. та уклад. І. І. Верба. – Київ : Мистецтво, 1969. – 48 с. : іл. – (Художники Радянської України).

Народний художник Української РСР Галина Никифоровна Кальченко : каталог / [вступ. сл. О. Гончара; нарис про життя та творчість Л. І. Попової; уклад.: Р. Л. Вартиванова, Л. Х. Брілліантова]. – Київ : Мистецтво, 1976. – 114 с. : іл., портр., 50 [7] окр. зброшур. арк. іл. в заг. оправі.

Про Г. Кальченко

Авраменко А. Етюд о скульпторе / А. Авраменко // Радуга. – 1977. – № 3. – С. 151–156.

Авраменко О. Зачарована світлом / О. Авраменко // Україна. – 1986. – № 5. – С. 18–19.

Авраменко О. Незламна й ніжна / О. Авраменко // Україна. – 1981. – № 8. – С. 7–8.

Гончар О. Пам'яті Галини Кальченко // Гончар О. Письменицькі роздуми : літ.-крит. ст. – Київ, 1980. – С. 285–289.

Гончар О. Білий лотос : повість / Олесь Гончар ; підгот. В. Гончар // Київ. – 2003. – № 1. – С. 20–35.

Ільченко О. Рука таланту / О. Ільченко // Україна. – 1979. – № 23. – С. 10–11.

Кашук Н. Освяння / Н. Кашук // Дніпро. – 1973. – № 5. – С. 117–123.

Мелентьев Ю. Вона шукала Прометевів / Ю. Мелентьев // Вітчизна. – 1979. – № 3. – С. 160–176.

Німенко А. Талант чарівниці : [спогади про Г. Кальченко] / А. Німенко // Вітчизна. – 1976. – № 7. – С. 169–173.

Павличко Д. Галина Кальченко : [вірш] / Д. Павличко // Жовтень. – 1977. – № 9. – С. 4.

Попова Л. Творчество Галины Кальченко / Л. Попова // Искусство. – 1973. – № 10. – С. 34–40.

Яценко В. Немеркнучий талант / В. Яценко // Образотвор. мистецтво. – 1977. – № 6. – С. 4–7.

Кальченко Галина Никифоровна (4.II.1926 – 11.III.1975) // Митці України : енциклопед. слов. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1992. – С. 285.

Кальченко Галина Никифоровна (4.II.1926 – 11.III.1975) // Художники України : енциклопед. довід. Вип. 1 / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2006. – С. 269–270.

Ілюстрації

[Г. Кальченко в майстерні : фотографія] // Галина Кальченко : [альбом]. – Київ, 1969. – С. 3.

Народний художник Української РСР Галина Никифоровна Кальченко : каталог. – Київ : Мистецтво, 1976. – 114 с. : іл., портр., 50 [7] окр. зброшур. арк. іл. в заг. оправі.

Пам'ятник Лесі Українці. Скульптор Г. Кальченко // Київ : фотоальбом. – Київ, 2011. – С. 158.

Підготовлено С. Савченко

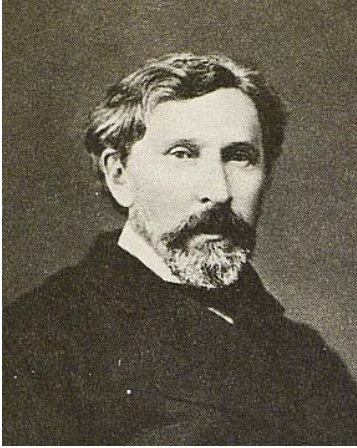
¹ Цит. за вид.: Народний художник Української РСР Галина Никифоровна Кальченко : каталог. – Київ, 1976. – С. 60.

9 лютого

Співець українського села

До 190-річчя від дня народження К. Трутовського (1826–1893)

Творчий доробок Костянтина Олександровича Трутовського є невід'ємною частиною вітчизняного реалістичного мистецтва другої половини XIX ст. Кращі роботи митця 1850–1860-х рр. стали значним явищем у російському та українському мистецтві. Його творчість увібрала в себе прогресивні тенденції, започатковані російськими художниками-реалістами В. Тропініним, О. Венеціановим, П. Федотовим. В українське образотворче мистецтво майстер прийшов як продовжувач Шевченкових реалістичних традицій. Як і творам Великого Тараса, його роботам властиве романтичне забарвлення при загальному реалістичному відображенні життя.

Народився художник у м. Курську в родині військовослужбовця. Його батько, Олександр Іванович Трутовський, вийшовши у відставку, оселився у своєму родовому маєтку в с. Попівка-Семенівка Охтирського повіту Харківської губернії (нині Охтирський район Сумської області), де і минуло дитинство Костянтина. Дитячі враження від української природи, фольклору і звичаїв мали велике значення для формування особистості та художнього смаку майбутнього митця.

Здобувши початкову освіту у приватному пансіоні м. Харкова, К. Трутовський у 1839 р. вступив до Петербурзького військового-інженерного училища. Саме тут у нього з'явився потяг до малювання. В училищі Костянтин потоваришував з Ф. Достоевським, котрий привернув його увагу до творчості М. Гоголя.

У 1843-му юнак перевівся в академічні класи училища (інженерної академії). Після закінчення навчання в 1845 р. залишився репетитором у кла-

*Боже мій, скільки нерозроблених сюжетів
становить Малороссія для художника,
як для такого, що зображує сцени,
так і для видописця.
К. Трутовський¹*

сах рисунка та архітектури. Це дало йому змогу залишитися в Петербурзі і як вільному слухачеві відвідувати Академію мистецтв.

Велику роль у визначенні напряму творчої діяльності К. Трутовського мало знайомство з такими учнями академії, як Л. Лагоріо, О. Чернишов, О. Бейдеман. Цю академічну молодь цікавили питання змісту мистецтва, його цілеспрямованості. У Костянтина проявилася схильність до побутового жанру, багато часу він віддавав малюванню з натури.

У цей період утвердження молодого митця як професійного художника започаткувалися його дружні стосунки з відомим письменником С. Аксаковим, на племінниці якого, Софії Самбурзькій, Костянтин одружився в 1852 р.

К. Трутовський потоваришував і з близьким другом Т. Шевченка художником І. Соколовим, який підтримав молодого художника в його прагненні присвятити свою творчість народному побуту України. Він давав Костянтину і перші професійні поради.

Ставши після смерті батька спадкоємцем родового маєтку, К. Трутовський переїхав в Україну, де природа і народний побут справили на нього дуже сильне враження і стали головним джерелом, з якого він з того часу здебільшого черпав сюжети для своїх творів. Світ народного життя став для митця визначальним у живопису, що зумовило в наступні роки його популярність як співця України. «Боже мой, сколько неразработанных материалов представляет Малороссия художнику!» – писав він своєму московському приятелю М. Рамазанову². Подорожі Полтавським краєм і Харківщиною в 1850-і рр. надихнули митця на створення полотен «Селянська дівчинка», «Сцена біля шинку», «На ярмарку», «Чумак», «Жінка з полотном» (1850–1860) та ін.

¹ Цит. за вид.: Міляева Л. К. О. Трутовський : нарис про життя та творчість. – Київ, 1955. – С. 7.

² Цит. за вид.: Рамазанов Н. Материали для истории художеств в России. Кн. 1. – Москва, 1863. – С. 247.

У 1854 р. він написав картину «Лірник у селянській хаті». Це один із кращих живописних творів художника на українську тему. Згодом були створені картини «Вечір в українському селі» (недатована), «Сцена на ярмарку» (1855–1856), «Відпочинок богомольців», «Чумаки» (обидві – 1856), «Прочанка» (1857), «Могорич» (кін. 1850-х), «Малороси, що їдуть на базар» (1858) та ін. У цих роботах також віддзеркалюється демократизм творчості молодого митця, що виявився при відтворенні селянських буднів. За картини «Коробейник», «Повітова крамниця», «Сліпий, що вчить хлопчика грати на скрипці» Академія мистецтв присвоїла К. Трутовському звання некласного художника (1856).

Костянтин Олександрович завжди прагнув свіжих вражень, знайомств з новими людьми. Він багато їздив, постійно вчився, відчував необхідність бачити твори кращих майстрів, бажав збагнути розвиток сучасного мистецтва, аби ясніше усвідомлювати свій шлях і мету. Художник двічі виїздив за кордон (1857, 1862) – у Францію, Англію, Бельгію, де вдосконалював свою професійну майстерність, вивчаючи творчість видатних представників побутового жанру дюссельдорфської школи – Л. Кнауса і В. Вотье. У кращих світових музеях він досліджував мистецтво старих майстрів, знайомився з творчістю сучасних живописців. У 1857 р. Королівське бельгійське товариство акварелістів обрало його своїм членом.

Подальша творча діяльність К. Трутовського пов'язана із Санкт-Петербургом, до якого художник приїхав у листопаді 1858-го. Відтоді він – активний учасник петербурзьких художніх «п'ятниць», постійний експонент на виставках Академії мистецтв і Товариства заохочення художників. Митець активно співпрацював з тогочасними популярними журналами «Русский художественный листок», «Художественный автограф», «Живописное обозрение», «Всемирная иллюстрация», на сторінках яких публікувалися репродукції його картин з селянського та поміщицького життя. Тут видавалися ілюстрації К. Трутовського до повістей Марка Вовчка «Сестра» та «Чумак». Як ілюстратор він працював над творами, в яких зображував близькі йому сюжети на українські теми.

Взимку Костянтин Олександрович жив у столиці, щоліта на кілька місяців приїздив у рідну Попівку-Семенівку. Він подорожував Україною, продовжуючи плідно розробляти українську тематику. Тут народилися сюжети багатьох його творів.

У 1860-і рр. К. Трутовський уже відомий автор численних жанрових полотен: «Малоросій-

ська сцена», «Ярмарок на Україні», «Колядки в Малоросії», «Сліпий бандурист», «Селяни танцюють», «Весілля», «Масниця. П'яного везуть» та ін. Серед них – картина «Хоровод у Курській губернії» (1860), за яку К. Трутовському присвоїли звання академіка Петербурзької академії мистецтв (1861). Пізніше ця робота з великим успіхом експонувалася на Всесвітній виставці у Лондоні.

Така характерна риса творчого методу майстра, як ліризм, на повну силу розкрилась у його численних «Побаченнях» («Побачення», «Побачення біля водопою», «Нічне побачення», «Перерване побачення» та ін.). К. Трутовський услід за М. Гоголем оспівав у живопису українську місячну ніч. У його полотнах трепет живого місячного сяйва зливається з трепетом молодих сердець, поезія природи перекликається з поетичним началом у людині.

Джерелом натхнення для художника були настрої і переживання, пов'язані з відтворенням яскравої своєрідності народних обрядів, народних свят. «Масниця на Україні», «Сорочинський ярмарок», «Зелені свята на Україні», «Одягають вінок», «Весільний викуп» (1860–1880) – це картини, що вводять нас у чарівний світ українських обрядів, їх особливої атмосфери, що приваблює ширістю й безпосередністю виявлення почуттів, людських стосунків, якоїсь моральної чистоти й гармонії.

Новаторство К. Трутовського було в тому, що він один із перших в українському живописі другої половини ХІХ ст. підняв на висоту побутовий жанр. Сила його картин у народності, реалістичності змісту. Художник був новатором і в царині форми, створюючи картини, які вражають природною простотою, сміливо порушуючи академічні канони й умовності.

Ще за життя митця його твори здобули широке визнання. Сюжети картин художника відтворювалися різними засобами в різноманітних виробках кустарної та фабричної промисловості – на табакерках, портсигарах, обкладинках альбомів, на срібних виробках, меблях, їх можна було бачити вишитими на рушниках. З'явилися вони і на ситцях. «Курьезно то, – писав М. Шугуров, – что эти ситцы и фартуки с рисунками с картин Трутовского, дойдя в то село, где эти картины когда-то были написаны, и появившись на одежде женщин... дали Константину Александровичу возможность увидеть в буквальнойшем смысле слова “передвижную выставку” рисунков из своих картин»¹.

¹ Цит. за вид.: Лашкул З. В. К. О. Трутовський : життя і творчість. – Київ, 1974. – С.182.

Людина з розвиненим громадянським почуттям, К. Трутовський ішов у ногу з часом, усвідомлюючи завдання та обов'язки митця. У 1870–1880-х рр. значно посилилась увага художника до соціальної тематики. Це позначилось на ідейному змісті його творів, на образно-виражальних засобах. У творчості митця на повну силу зазвучали соціально-викривальні мотиви. Він один із перших, як в українському, так і в російському живопису показав тяжке становище села після реформи 1861 р., його розшарування, зіткнення двох класових сил. Художник виступив на захист пригноблених селян, підносячи у своїх творах їх духовну красу, благородство. «Переселенці в Курській губернії» (1864), «Утікач» (1869), «В дорозі», «Смерть переселенця» (1871) – глибокозмістовні твори К. Трутовського, що порушували актуальні питання сучасності. Це було нове слово в розробці селянської тематики.

Проникливо і правдиво змалював художник жах, відчай і злиденне життя селянства в картині «Хворий» (1883) – одному з найдраматичніших творів у його живописній спадщині. У глибині вбогої селянської хати вмирає молодий селянин. Його стара, сліпа мати, ледве пересуваючись, несе сину кухоль води, а на першому плані, посеред хати, стоїть безпорадно маленьке заплакане дитинча. Драматизм події посилює похмурий темно-коричневий колорит картини. Не лише за змістом, а й за силою і лаконізмом художньої мови, за психологізмом образів ця картина значно відрізняється від попередніх і близька до кращих у цьому плані творів художників-передвижників.

Ще гостріше за своїм соціальним спрямуванням полотно «Збирання недоїмок на селі» (1880-і), в якому відтворено характерне для пореформеної доби явище – класове розшарування села. Цього разу дія відбувається в просторій хаті сільського багатія. Художник згрупував персонажів за принципом контрасту, помістивши на чільному місці, за столом, представників сільської влади і протиставивши їм постаті обездолених селян. Троє з персонажів – двоє чоловіків і жінка – стоять перед столом на колінах, очевидно, випрошуючи відстрочку платежу. Однак сподівання їх марні: один із представників влади знущально сміється над нещасними. З усіх «хорових» композицій майстра «Збирання недоїмок» – твір найдосконаліший у художньому плані.

Безперечною заслугою К. Трутовського є те, що він першим з українських митців звернувся до зображення важких умов життя трудової інтелігенції на селі, присвятивши цій темі ряд творів,

зокрема «Сільська вчителька» (1883), «Приїзд учительки» (1885).

Костянтин Олександрович залишив багату живописну спадщину, але так само визначним є його графічний доробок. Саме у графіці – наймобільнішому і найдемократичнішому з усіх видів мистецтва – на повну силу виявилось обдарування К. Трутовського як художника сатиричного складу, що вибирав насамперед сюжети викривального характеру. В численних акварелях і сепіях він показав свавілля і хижацтво кріпосників («Пан», «Танок кріпачок перед поміщиками», 1859; «Привели до пана», 1860; «П'яний поміщик», 1862), нещадно висміяв неробство, паразитизм панівних класів («Пан спить», «Обід поміщика», «Нахлібник», «Улітку після обіду», «Гра в карти», «Земське зібрання у провінції», «Поміщики-політики», 1860-і). В антикріпосницькій спрямованості творів К. Трутовського знайшли продовження шевченківські традиції народності та гуманізму.

На початку 1870-х рр. художник задумав створити альбом «Міфологія кріпацтва» і видати його в Москві. Проте цьому задуму не судилося здійснитися. Про причини йдеться у відповіді Петербурзького цензурного комітету: «...в сценах, зображених Трутовским под общим заглавием «Русская сельская мифология», воспроизведены самые печальные и постыдные проявления бывшего крепостного права.... Находя, что распространение их может служить только к возбуждению и поддержанию сословной вражды между землевладельцами и бывшими их крепостными, Комитет определил не дозволять настоящий рисунок к печати»¹. Подальша доля малюнків не відома.

Ще однією темою творів митця стала багаторічна царська рекрутчина – один з найтяжчих проявів кріпосництва. Присвячені цьому графічні роботи «В солдати» (1888), «Рекрутське присутствіє» (1892) та ін. ввійшли до серії «З хроніки 1880-х».

К. Трутовський був одним із перших українських художників-реалістів, які працювали в галузі книжкової графіки. Новаторська суть діяльності майстра як ілюстратора проявилася в його рисунках до видань байок І. Крилова (СПб., 1860, 1862, 1864). Сатира надавала мистецтву ілюстрації злободенного, бойового характеру і найбільше відповідала духові часу. Ці рисунки, як і ілюстрації до творів М. Гоголя (літографії до циклу повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки», 1874–1876), Т. Шевченка (ілюстрації до біографії, 1885; до поем «Наймичка», 1868; «Гайдамаки», 1886;

¹ Цит. за вид.: Лашкул З. В. К. О. Трутовський: життя і творчість. – С. 117–118.

«Невольник», 1887) не втратили своєї художньої цінності й сьогодні. «Кобзар» Т. Шевченка з ілюстраціями митця вийшов уже за радянських часів – у 1928-му і 1929 р.

У різні роки митець працював над ілюстраціями до повістей О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Грибоедова, І. Гончарова.

Загальна ідейна спрямованість графіки К. Трутовського – її соціально-викривальний пафос. Костянтин Олександрович став одним із тих художників другої половини ХІХ ст., у творчості яких реалізм Т. Шевченка знайшов прямих послідовників. Відомо, що митець був особисто знайомий з Кобзарем.

У 1861–1862 рр. після передчасної смерті поета, разом із Л. Жемчужниковим, І. Соколовим, В. Верещагіним, О. Бойдеманою, К. Трутовський брав активну участь у виданні альбому «Живописна Україна» (як продовження однойменного Шевченкового видання). Художник включив до нього ті свої твори, в яких, на його думку, найкраще показано Україну.

Пензлю К. Трутовського належить і картина «Кобзар над Дніпром» (1875), де живописець створив образ символічного звучання – Шевченко і Україна, Шевченко – співець народної долі, народних дум.

Глибоким демократизмом позначена і педагогічна діяльність Костянтина Олександровича. Упродовж десяти років (1871–1881) він працював інспектором Московського училища живопису, скульптури і зодчества, гаряче підтримував демократичні починання кращих викладачів цього закладу О. Саврасова та В. Перова, всіляко заохочував учнів братися за теми і сюжети з народного життя, по-батьківськи піклувався про поліпшення їхнього матеріального становища.

До останніх днів у художника жила невгасима потреба працювати. Він ілюстрував, малював

з натури, невпинно стежив за всіма новинками, відгукувався на кожне визначне явище суспільного і художнього життя, охоче приймав пропозиції щодо участі у виданнях.

На схилі літ, проживаючи (останні 11 років) у родовому маєтку матері в с. Яковлівці Курської губернії, Костянтин Олександрович писав спогади. У 1881 р. в Санкт-Петербурзькому «Художественном журнале» було опубліковано мемуари «Моє знаомство с хлебосольной Москвою в 1856 г.», а в 1889-му в журналі «Киевская старина» – «Из воспоминаний о поездках по Малороссии». Перу митця також належать спогади про С. Аксакова і Ф. Достоєвського.

Помер видатний майстер 17 березня 1893 р. у своєму родовому маєтку. Поховали його в Обоянському Богородицько-Знаменському чоловічому монастирі, котрий у 1924-му разом із цвинтарем знищили більшовики.

Картини живописця ще за його життя розійшлися по всій Російській імперії і нині зберігаються у Національному художньому музеї України, Національному музеї Тараса Шевченка, Третьяковській галереї у Москві, Російському музеї Санкт-Петербурга, у музеях Риги, Мінська, Ашгабата, Іркутська, Курська та інших міст.

Творчість таких митців, як К. Трутовський, великою мірою визначила характер розвитку реалістичного мистецтва другої половини ХІХ ст. Художник прогресивного світогляду, продовжувач Шевченкових традицій народності та реалізму, він зробив чималий внесок у розвиток як українського, так і російського демократичного мистецтва. Твори цього майстра стали своєрідною хронікою часу, яка сфокусувала усе, що його хвилювало, вони допомагають оцінити місце художника в історії вітчизняного мистецтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори К. Трутовського
[Комплект репродукцій] / К. О. Трутовський ; авт.-упоряд. О. П. Говдя. – Київ : Мистецтво, 1985. – 16 арк. іл.

Про К. Трутовського

Історія українського мистецтва. У 6 т. Т. 4, кн. 2 : Мистецтво другої половини ХІХ–ХХ століття / під ред. В. Касіяна. – Київ : Голов. ред. УРЕ, 1970. – 435 с. : іл. – Про К. Трутовського: с. 104–109, 114–115, 258–260, 269–271.

Історія української культури. У 5 т. Т. 4, кн. 2 : Українська культура другої половини ХІХ століття / НАН України ; голов. редкол.: Патон Б. Є. [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2005. – 1293 с. : іл. – Про К. Трутовського: с. 804–810, 812, 1036, 1054, 1055.

Лашкул З. В. К. О. Трутовський: життя і творчість / З. В. Лашкул ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору

та етнографії ім. М. Т. Рильського. – Київ : Наук. думка, 1974. – 231 с. : іл.

Міляєва Л. К. О. Трутовський : нарис про життя і творчість / Л. Міляєва. – Київ : Мистецтво, 1955. – 36 с. : портр., 7 арк. іл.

Міляєва Л. Т. Г. Шевченко і К. О. Трутовський / Л. Міляєва // Шевченко – художник : матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка / Л. Міляєва ; Київ. держ. музей укр. мистецтва. – Київ, 1963. – С. 98–106.

Жаборюк А. А. Костянтин Олександрович Трутовський (1826–1893) // Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ століття / А. А. Жаборюк. – Київ ; Одеса, 1990. – С. 29–34.

Лильо-Откович З. Костянтин Трутовський // Лильо-Откович З. Український пейзажний живопис ХІХ – початку ХХ сторіччя / З. Лильо-Откович. – Київ, 2007. – С. 32–33. – ISBN966-8137-35-3.

Шаров І. Ф. К. О. Трутовський // Шаров І. Ф. Художники України : 100 видатних імен / І. Ф. Шаров, А. В. Толстоухов. – Київ, 2007. – С. 396–399. – ISBN 966-505-134-2.

Авер'янова Н. Трутовський Костянтин Олександрович // Н. Авер'янова // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда / [за заг. ред. В. Сергійчука]. – Вишгород, 2013. – С. 591–592.

Синельников Б. Українські народні обряди в спадщині художника К. О. Трутовського / Б. Синельников // Київ. старовина. – 2002. – № 3. – С. 138–141.

Отрошко Л. Символічний образ України у пейзажному живописі XIX століття / Л. Отрошко // Україна у світовій історії. – 2014. – № 4. – С. 228–243. – Про К. Трутовського: с. 238–239.

Белень А. І. Їх надихала Україна / А. І. Белень // Пед. вісн. / Черкас. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників. – Черкаси, 2003. – № 4. – С. 70–77. – Про К. Трутовського: с. 77.

Цісельська О. Невідома акварель Трутовського / О. Цісельська // Жовтень. – 1987. – № 2. – С. 89–90.

Жулканич М. І. Опис зовнішності людини (за картиною К. Трутовського «Жінка з полотном») / М. І. Жулканич // Укр. мова та літ. – 2007. – № 18. – С. 20–22.

Жулканич М. І. Урок-вернісаж / М. І. Жулканич // Вивчаємо укр. мову та літ. – 2007. – № 10. – С. 13–15.

Трутовський Костянтин (1826–1893) // Енциклопедія Українознавства : словник, частина / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; голов. ред. В. Кубійович. – Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3273–3274.

Ілюстрації

Трутовський Костянтин Олександрович : [фотографія] // Шаров І. Ф. Художники України : 100 видатних імен. – Київ, 2007. – С. 396.

К. О. Трутовський : портр. роботи худож. В. Маковського (1886) ; Трутовський К. «Колядки у Малоросії» : [репродукція] // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій [та ін.] ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 170.

К. Трутовський : [фотографія] // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. – Вишгород, 2013. – С. 591.

[Репродукції картин К. Трутовського] // Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини XIX – початку XX століття. – Київ ; Одеса, 1990. – С. 31–32.

Україна : [репродукція] // Лильо-Откович З. Український пейзажний живопис XIX – початку XX сторіччя. – Київ, 2007. – С. 33.

Підготовлено **О. Рожнятовською**

14 лютого

Основоположник української історико-правової науки

До 150-річчя від дня народження *М. Василенка (1866–1935)*

В його науковій, громадській та політичній діяльності в гармонійне ціле об'єднувалися щира любов до України, глибоке знання її минулого, розуміння історичного процесу України та її сучасного стану.
Н. Полонська-Василенко¹

Розвиток української історичної науки нерозривно пов'язаний з ім'ям академіка Миколи Прокоповича Василенка. Видатний історик і правознавець, громадсько-політичний діяч, він був одним із активних творців і організаторів пореволюційного піднесення національно-культурного життя в Україні. Складний життєвий шлях ученого зі світовим ім'ям особливо яскраво відображає трагічну долю української науки на зламі двох століть.

Народився М. Василенко в с. Есмань Глухівського повіту, що на Чернігівщині (нині селище Червоне Глухівського району Сумської області), в родині дрібного службовця. Після закінчення прогімназії в м. Глухові (1883) та Полтавської гімназії (1885) навчався на історико-філологічному факультеті Дерптського університету. В 1890 р. захистив наукову працю «Критический обзор литературы по истории земских соборов», здобувши звання кандидата російської історії.

Студентські роки, проведені в одному з найдемократичніших вишів Російської імперії, справили значний вплив на становлення особистості

¹ Цит. за вид.: Полонська-Василенко Н. Д. Спогади. – Київ, 2011. – С. 366.

М. Василенка як майбутнього лідера і громадсько-го діяча. Навколо нього гуртувалися однокурсники, він відігравав провідну роль у студентських наукових товариствах. Микола був членом університетського марксистського гуртка, виявляв інтерес до ідей народовольців, із часом зазнав і першого поліцейського обшуку у своєму помешканні. Через свою громадянську позицію юнак мав проблеми: попечитель навчальної округи не дав згоди на залишення його професорським стипендіатом при університеті.

Прагнення здобути звання магістра історії та займатися викладанням зумовило переїзд М. Василенка до Києва (1890). Упродовж року він удосконалював свої фахові знання на базі Університету св. Володимира. Як вільний слухач відвідував лекції відомих професорів В. Антоновича (з історії козаччини), І. Лучицького (із загальної історії), В. Іконнікова (з новітньої історії), М. Владимирського-Буданова (з історії російського права) та ін. Вивчав документальні джерела київських архівів.

Талановитого юнака помітив і взяв під свою опіку видатний дослідник української старовини О. Лазаревський, котрий допоміг йому не лише в наукових пошуках, а й увів до кола тогочасної демократичної інтелігенції, залучивши до співпраці в редколегії провідного українознавчого журналу «Киевская старина» (друкований орган «Старої громади»). Олександр Матвійович став і керівником магістерської дисертації молодого дослідника, над якою той розпочав роботу.

М. Василенко поринув у науку. Близько трьох років він присвятив вивченню історії Лівобережної України. Почав систематичне дослідження історії земельно-майнових відносин, розвитку адміністрації та суду в цьому регіоні. Працював в архівах Києва, Чернігова, Полтави, київських монастирів, Києво-Печерської лаври та в кількох приватних архівах.

У результаті цієї копіткої праці на сторінках «Киевской старины» молодий дослідник опублікував свої перші ґрунтовні розвідки: «К истории церковных и монастырских архивов», «Памятник украинской литературы конца XVIII века» (обидві – 1891), «К вопросу о децентрализации исторических архивов. Судьба Румянцевской Описи Малороссии» (1892), «К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя», «Прикрепление крестьянства Левобережной Малороссии в XVIII ст.» (обидві – 1894), «О скупле земель в Малороссии и её причинах», «О происхождении группы капиталистов в Малороссии в XVII и XVIII вв.» (обидві – 1895), а також низку інших праць, які відразу привернули увагу фахівців.

У цьому ж часописі вийшли друком його перші монографії: «Вопрос о сервитутах в юго-западном крае» (1894) та «Исторические сведения о роде дворян Рахманиновых» (1895). Численні дослідження з історії економіки, права, суспільного розвитку «Старої Малоросії», як тоді називали Україну, стали науковою спеціалізацією М. Василенка.

Водночас Микола Прокопович не мислив свого життя без активної участі в громадсько-політичних процесах, які на зламі століть відзначались дедалі глибшим загостренням соціальних протиріч. З перших років свого перебування у Києві він посів чільне місце в таборі опозиції до уряду, входив до таємного радикального політичного угруповання лікаря М. Фокіна, створеного переважно з членів «Народної волі», уцілілих від арештів 1885 р. Своім найважливішим завданням «фокінці» вважали повалення самодержавства з подальшим проведенням радикальних суспільних перетворень. Цей осередок був розгромлений поліцією в 1892 р., але частині його членів, у т. ч. М. Василенку, вдалося уникнути арешту.

Тим часом авторитет молодого ученого помітно зростав. Упродовж 1893–1903 рр. він брав активну участь у підготовці «Енциклопедического словаря» Брокгауза і Єфрона – фундаментального видання, яке і сьогодні є надзвичайно авторитетним. Це не тільки стало свідченням визнання наукових можливостей М. Василенка, а й місця його досліджень у вітчизняній науці. Тож цілком закономірно, що і пізніше Миколу Прокоповича залучали до участі в підготовці «Нового энциклопедического словаря» Брокгауза і Єфрона та «Энциклопедического словаря Российского библиографического института Гранат». У них було опубліковано близько 90 статей дослідника.

Ще одним важливим напрямом наукової роботи М. Василенка стала археографічна праця. Широке визнання принесло йому видання циклу важливих джерел з історії землеволодіння в Україні, т. зв. генеральних слідств про маєтності українських полків 1729–1730 рр., котрі являли собою повний перелік гетьманських універсалів, полковникових листів, царських жалуваних грамот та інших документів, які закріплювали право на володіння землею у відповідній місцевості та які й дотепер становлять велику цінність у дослідженні історико-юридичних проблем. Протягом 1892–1908 рр. М. Василенко видав «Генеральные следствия о маєтностях...» шести з десяти козацьких полків, що існували свого часу в Україні.

Педагогічну діяльність Микола Прокопович розпочав як викладач історії та російської мови в Києві, у приватній жіночій гімназії А. Бейтель. Згодом викладав у Фундуклеївській гімназії та Володимирському кадетському корпусі (1893–1903). За багаторічну сумлінну працю був нагороджений орденами, дістав чин колезького радника.

З 1903 р. М. Василенко – на державній службі в губернських органах. Одночасно поєднував посади по лінії Міністерства фінансів (неодмінний член губернського присутствія Комітету попечительства про народну тверезість) і по лінії Міністерства внутрішніх справ (секретар губернського статистичного комітету).

Вивчаючи й аналізуючи статистичні матеріали щодо економічного, демографічного, культурного становища в Київській губернії, він підготував і видав кілька випусків «Памятної книжки Киевской губернии». Завдяки вченому це видання із сухого статистичного збірника перетворилося на цікавий довідник з місцевої історії та етнографії. У результаті Миколу Прокоповича звинуватили в «українофільстві» й змусили подати у відставку.

М. Василенко вирішив присвятити себе публіцистичній діяльності в опозиційній пресі. З головою занурився в журналістське життя, став одним із редакторів ліберально-демократичної газети «Киевские отклики» (1904–1907). Спектр його публікацій був надзвичайно широким: передові статті, бібліографічні огляди, рецензії, науково-популярні статті, публіцистика. На сторінках видання друкувалися матеріали, які, на думку цензорів, «призывали к борьбе с правительством». Співробітники газети таємно збирали кошти для політв'язнів, робітників-страйкарів Києва та Петербурга, саперів – учасників відомого київського повстання 1905 р. Докази, вилучені під час 9-годинного обшуку в редакції, стали підставою для притягнення М. Василенка до кримінальної відповідальності.

Скориставшись короткою відстрочкою у виконанні вироку, Микола Прокопович екстерном склав іспити в Новоросійському університеті (Одеса) і отримав диплом професійного юриста з правом на адвокатську практику (в 1912–1913 рр. працював в Одеській, а в 1913–1917 рр. – Київській судових палатах, провів близько 150 кримінальних і цивільних справ, захищаючи справедливість).

Покарання він відбував із жовтня 1908-го по червень 1909 р. в петербурзьких «Крестах».

Восени 1910 р. М. Василенко успішно склав іспити на звання магістра історії в Київському університеті, в якому був затверджений у статусі

сі приват-доцента з правом читання лекцій. Але сталося непередбачене: його знову звинуватили в «українському сепаратизмі», підтримці ідей М. Грушевського, тому як політично неблагондійного не допустили до викладання. Це була велика моральна травма для талановитого вченого і педагога.

Всупереч перипетіям життя Микола Прокопович продовжував плідну наукову роботу. В 1910 р. його обрали головою історичної секції Українського наукового товариства, від 1911 р. він – дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, входив до ряду інших культурно-просвітницьких організацій. Також активно займався громадсько-політичною діяльністю, був членом ліберально-демократичного Товариства українських поступовців (ТУП), російської конституційно-демократичної партії кадетів (Партія народної свободи), в якій перебував аж до її зникнення з політичної арени. За своїми політичними переконаннями на той час учений був послідовним прихильником автономії України в демократично перевлаштованій федеративній Росії.

Як один із найавторитетніших знавців історії України, він писав статті на захист української культури, всіляко підтримував творчі пошуки М. Грушевського, зокрема, написав близько 20 рецензій на різні його праці. М. Василенко поступово набув ваги в українській історичній науці. Цілком закономірно, що його, видатного вченого, глибокого знавця історичних першоджерел і наукової літератури, залучали до написання таких фундаментальних робіт, як «Всемирная история. От эпохи великих открытий до Вестфальского мира (1500–1650)» професора Пфлуг-Гартунга (підготував матеріали до розділу російської історії цього видання), «Отечественная война: 1812–1912» (обидві – 1911) та ін.

У 1916 р. вийшла друком найбільша історична монографія М. Василенка «Очерки по истории Западной Руси и Украины», яка охоплювала історичний період від Люблінської унії 1569 р. до возз'єднання України з Росією. У цій праці, написаній на основі архівних матеріалів, що раніше не публікувалися, Микола Прокопович виклав погляди багатьох учених на історію козаччини, думки про унію в Західній Русі в її історичному розвитку, причини боротьби між Польщею і Україною, про маловідомі події з історії української церкви. Монографія викликала захоплені відгуки М. Грушевського і багатьох інших науковців, відіграла вагому роль у подальшому розвитку історичної науки в Україні.

Під час Першої світової війни Микола Прокопович входив до складу різних спілок, комітетів і

товариств, які опікувалися задоволенням потреб населення, пов'язаних з війною.

З початком революційних подій 1917 р. вчений став активним учасником політичного життя в Україні. У період діяльності Тимчасового уряду він обіймав посаду попечителя Київського навчального округу, згодом був призначений товаришем (заступником) міністра освіти Росії. За Центральної Ради його було призначено членом Генерального суду – вищого судового органу України. З проголошенням УНР включився у процес національно-державного будівництва. В період Гетьманату П. Скоропадського став офіційним керівником ключових державних інститутів, одним із натхненників політичного курсу гетьмана.

У складі першого Кабінету міністрів Української держави М. Василенко обіймав посаду міністра освіти і мистецтва (з 2 травня по 27 жовтня 1918 р.). Деякий час за сумісництвом також виконував обов'язки міністра закордонних справ. Згодом, 30 липня 1918 р., був офіційно призначений заступником голови уряду. А в серпні цього ж року став головою (президентом) новоствореного вищого судового органу – Державного Сенату України.

Процес українізації був одним із головних напрямів освітньої політики міністра М. Василенка. Незважаючи на складні політичні обставини, ним фактично було втілено в життя ідею української національної школи. Особлива увага приділялася змісту освіти, її демократизації.

Значною мірою саме завдяки зусиллям М. Василенка в 1918 р. було відкрито українські державні університети в Києві та Кам'янці-Подільському, створено мережу нових українських загальноосвітніх шкіл, вжито заходів щодо запровадження української мови в усіх навчальних закладах України. За підтримки й сприяння Міністерства освіти було засновано низку українських видавництв, які випускали значними накладками україномовну літературу – як художню, так і навчальну.

Микола Прокопович також був одним із ініціаторів створення в 1918 р. Української академії наук (УАН, у 1921–1936 рр. – Всеукраїнська академія наук, ВУАН). Разом з В. Вернадським, який став першим президентом УАН, М. Василенко розробив концепцію академії, в якій утілилось бачення цих учених найвищої наукової інституції в Україні як принципово віддаленої від будь-якої ідеології, в т. ч. від втручання держави. Передбачалося, що УАН об'єднуватиме науковців усіх національностей, їх праці обов'язково

друкуватимуться українською мовою, але вимоги щодо українізації не повинні бути жорсткими та насильницькими.

М. Василенку належить вагома роль у створенні та функціонуванні інших ключових наукових установ, зокрема створеної в 1918 р. Національної бібліотеки Української держави (нині Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України).

Реалізуючи свої погляди на практиці, М. Василенко проводив зважений і поміркований державницький курс, який завзято критикували його опоненти – представники радикального спрямування, але такі його дії принесли вагомий плід для України.

З установленням у 1919 р. радянської влади Микола Прокопович відійшов від політики і остаточно присвятив себе науковій та викладацькій роботі, яку не полишав до кінця життя. Він читав лекції в Київському університеті, Інституті народного господарства, приватному юридичному інституті та в ряді інших вищих навчальних закладів міста. У 1920 р. був обраний академіком УАН і очолював Комісію для виучування історії західноруського і українського права, Соціально-економічний відділ та Правниче товариство при ВУАН, Історичне товариство Нестора-літописця, Комісію зі складання біографічного словника діячів України, а також входив до складу різних постійних і тимчасових установ.

18 липня 1921 р. М. Василенка більшістю голосів було обрано президентом ВУАН. Він виконував ці обов'язки до лютого 1922 р., допоки через принципову незгоду Наркомату освіти затвердити його на цій посаді не подав у відставку. Учений вважав, що, звільнившись від адміністративних обов'язків, він зможе зосередитись на науковій роботі. Проте і після цього радянська влада не залишила його у спокої. У вересні 1923 р. академіка несподівано заарештували за участь у контрреволюційній організації «Київський обласний центр дій» і засудили до 10 років ув'язнення. Лише під тиском академічної громадськості, зарубіжних учених і політиків вирок було переглянуто. 24 листопада 1924 р. М. Василенка звільнили. Це розглядалося як акт помилування з боку влади.

Подальша наукова діяльність ученого була активною і багатогранною аж до відомого розгрому владою академічної юридичної науки на початку 1930-х рр.

3 жовтня 1935 р. Микола Прокопович помер. Поховали його на Лук'янівському цвинтарі в Києві.

М. Василенко створив наукову історичну школу. Його учнями і послідовниками були такі відомі вчені, як Л. Окіншевич, С. Борисенко, І. Черкаський, С. Іваницький-Василенко. Здобутки цієї школи в галузі дослідження історії української держави і права багато в чому і досі залишаються неперевершеними. Основна заслуга вченого та його учнів полягала в тому, що вони переконливо довели: українське право слід вивчати не стільки в контексті розвитку загальноросійського права, як це робили попередні дослідники, скільки як предмет, що «має свій самостійний інтерес для правника, історика й соціолога».

М. Василенка цікавили ще не вивчені питання історії юридичної науки, новизна її джерелознавчої бази. Він одним із перших зробив юридичний аналіз Конституції П. Орлика і відомої пам'ятки «Суд і розправа в правах малоросійських». Великого резонансу набули опубліковані дослідником матеріали з історії Лівобережної України та українського права XVII–XVIII ст.: «Павло Полуботок» (1925), «Як скасовано Литовського Статута» (1926), «Територія України XVII віку» (1927), «Матеріали до історії українського права XVII–XVIII ст.» (т. 1. – 1927; т. 2. – 1929), «Правне положення Чернігівщини за польської доби» (1928) та ін. За редакцією вченого вийшло 7 випусків «Праць комісії з вивчення західноруського та українського права» (1925–1930) і 6 томів (у 4 кн.) «Записок соціально-економічного відділу» (1923–1930). Ці роботи й досі мають наукову цінність.

Неповторний подих епохи передають щоденникові записи вченого, що зберігаються в особистому фонді М. Василенка у Відділі рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. У них тісно сплетені громадське й особисте, свідчення очевидця й роздуми вченого над долею країни, події історично-

го значення і буденні подробиці наукового життя. За кожним рядком щоденника відчувається неординарна постать справжнього українського інтелігента з твердими моральними принципами, який був щиро занепокоєний незвичним і неприйнятним для нього розвитком подій у перші пореволюційні роки, однак прагнув за будь-яких умов знайти можливість для служіння науці – головній справі свого життя. У наш час, коли переосмислюються цілі пласти вітчизняної історії, деякі думки М. Василенка звучать на диво актуально, приміром, про відносини між українським і російським народами (запис від 17 березня 1925 р.), стан законності та демократії в країні (записи від 19-го і 21 березня 1925 р.). Багато в щоденнику і думок щодо наукової етики, взаємин між ученими.

Протягом півстоліття ім'я М. Василенка в Україні було забуто. Щодо його постаті в радянській історичній науці є багато ідеологічних нашарувань, а то й відвертих міфів і вигадок. Сучасна ж історіографія зробила лише перші кроки в науковому осмисленні спадщини дослідника. Наукова і громадсько-політична реабілітація вченого почалася лише наприкінці 1980-х рр. У 1991 р. його було повністю реабілітовано.

Того ж року одну з київських вулиць перейменовано на вулицю Академіка Миколи Василенка. Президією НАН України засновано Премію ім. М. Василенка, яку присуджують за видатні досягнення в галузі правознавства. Національний банк України в серії «Видатні особистості України» випустив ювілейну монету (номіналом 2 гривні), присвячену 140-річчю від дня народження вченого.

Історичну справедливість відновлено. Ім'я М. Василенка тепер уже назавжди повернуто із забуття до пантеону української науки, її золотого фонду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів М. Василенка

Вибрані твори : у 3 т. / М. П. Василенко ; упоряд.: І. Б. Усенко [та ін.] ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, І. Б. Усенко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2006–2008. – Т. 1–3.

Два тижні у луг'янівській тюрмі : із спогадів / М. П. Василенко // Укр. історик. – Нью-Йорк. – 1972. – № 1/2. – С. 110–115 ; 1973. – № 1/2. – С. 130–138.

Історія мого приват-доцентства : (уривок із спогадів) / М. П. Василенко // Укр. історик. – Нью-Йорк. – 1966. – № 3/4. – С. 52–58.

Моє життя : дитинство і молодість (1866–1885) / М. П. Василенко // Укр. історик. – Нью-Йорк. – 1988. – № 1/4. – С. 129–138.

«После нас, вероятно, наступит упорная борьба за свободу науки. И она победит...» : [листи М. Василенка до В. Вернадського] / М. Василенко // Віче. – 1993. – № 11. – С. 133–145.

Про М. Василенка

Скоропадський П. Спогади : кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Ін-т східноєвроп. дослідж. [та ін.] ; голов. ред. Я. Пеленський. – Київ ; Філадельфія, 1995. – 492 с. : портр., фот. – Відомості про М. Василенка див. за покажч. імен та геогр. назв: с. 478.

Полонська-Василенко Н. Д. М. П. Василенко і ВУАН ; Микола Прокопович Василенко // Полонська-Василенко Н. Д. Спогади / упоряд., вступ. ст. та імен. по-

кажч. В. Шевчука. – Київ, 2011. – С. 353–365, 366–391. – ISBN 978-966-518-573-4.

Полонська-Василенко Н. Д. Микола Прокопович Василенко – його життя та наукова діяльність / Н. Д. Полонська-Василенко // Укр. історик. – Нью-Йорк. – 1966. – № 3/4. – С. 41–51.

Історія Академії наук України, 1918–1993 / АН України, Ін-т історії України; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1994. – 319 с. – Про М. Василенка: с. 14, 15, 19, 20, 25, 28, 36, 37, 43–45, 47, 49, 64, 66.

Василенко Микола Прокопович // Уряди України у ХХ ст.: наук.-докум. вид. / редкол.: А. К. Кінах (голова) [та ін.]. – Київ, 2001. – С. 113–115.

Вороненко В. В. Микола Прокопович Василенко / В. В. Вороненко, Л. Д. Кістерська, Л. В. Матвеева [та ін.]; перedm. Ю. С. Шемшученка. – Київ: Наук. думка, 1991. – 272 с.: іл. – ISBN 5-12003241-9.

Микола Прокопович Василенко / АН УРСР, Ін-т держави і права; вступ. ст. Ю. С. Шемшученка, І. Б. Усенка; покажч. літ. склав В. В. Вороненко. – Київ: Наук. думка, 1990. – 56 с.: портр. – (Біобібліографія вчених Української РСР). – ISBN 5-12-002612-5.

Усенко І. Микола Прокопович Василенко // Світова та вітчизняна етнодержавницька думка: (у персоналіях) / [редкол.: Римаренко Ю. І. (відп. ред., керівник авт. кол.) та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Донец. ін-т внутр. справ МВС України. – Київ; Донецьк, 1997. – С. 58–61. – ISBN 966-507-016-9.

Рященко Д. Микола Василенко – подвижник на ниві українського національно-освітнього відродження (1917–1920 рр.) / Д. Рященко // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 6: Іст. науки. – Київ, 2008. – Вип. 5. – С. 174–178.

Усенко І. Б. Основоположник української історико-правової науки / І. Б. Усенко // Вісн. НАН України. – 2006. – № 6. – С. 30–34. – (Ювілей). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2006-06/a6-6.pdf>.

Шемшученко Ю. С. Сторінки життя і творчості // Вісн. НАН України. – 2006. – № 6. – С. 26–30. – (Ювілей). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2006-06/a5-6.pdf>.

Верстюк В. Громадсько-політична та урядова діяльність Миколи Василенка протягом 1917–1918 років / В. Верстюк // Вісн. Держ. служби України. – 2008. – № 2. – С. 76–87.

Ковальчук М. Культурно-просвітницька діяльність М. П. Василенка на посаді міністра освіти Української Держави 1918 р. / М. Ковальчук // III Міжнар. наук. конгрес укр. істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». – Луцьк, 2007. – Т. 2. – С. 139–144.

Рудько С. О. М. Василенко – міністр освіти в уряді П. Скоропадського / С. О. Рудько // Зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історія. – Острог, 2007. – Вип. 8. – С. 209–220.

Рудько С. О. Становлення суспільно-політичних поглядів М. Василенка (кін. ХІХ ст.) / С. О. Рудько // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2004. – Вип. VIII. – С. 101–106.

Рудько С. О. Микола Василенко – один із творців Української академії наук / С. О. Рудько // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Вип. 12. – С. 77–83.

Солдатенко В. Ф. «Мати такого міністра народної освіти все ж була знахідка» (Микола Прокопович Василенко) // В. Ф. Солдатенко. Проект «Україна», 1917–1920 рр.: постаті. – Кіровоград, 2013. – С. 233–239.

Онищенко О. С. Роль М. П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні Національної бібліотеки Української держави / О. С. Онищенко // Вісн. НАН України. – 2006. – № 6. – С. 17–25. – (Ювілей). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2006-06/a4-6.pdf>.

Тронько П. Т. Василенко Микола Прокопович (15(02).02.1866 – 03.10.1935) / П. Т. Тронько // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2011. – Т. 1. – С. 441–442. – ISBN 966-00-0734-5.

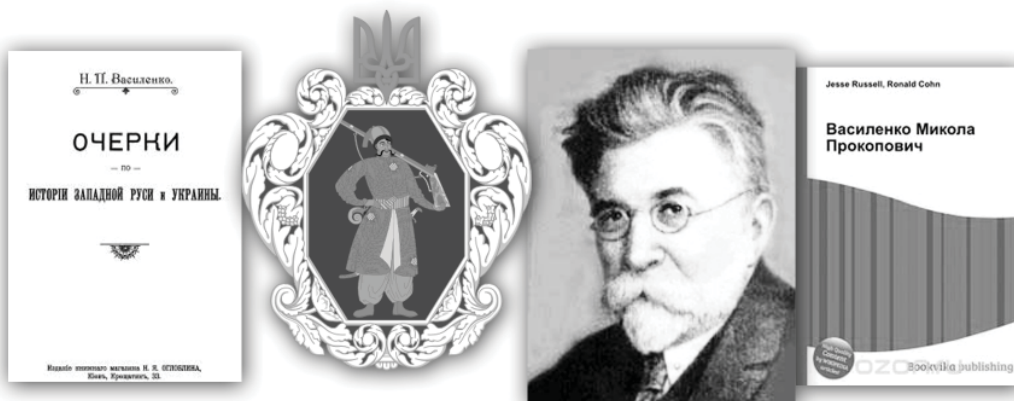
Ілюстрації

[М. Василенко: фотографії] // Вибрані твори: у 3 т. / М. П. Василенко. – Київ, 2006. – Т. 1. – Фронтиспіс, вклейки між с. 16–17.

[М. Василенко: фотографія] // Енциклопедія історії України. – Київ, 2011. – Т. 1. – С. 441.

Микола Прокопович Василенко, Голова-президент Всеукраїнської Академії наук у 1921–1922 рр.: [фотографія] // Історія Академії наук України, 1918–1993. – Київ, 1994. – С. 43.

Підготовлено О. Рожнятовською

Березень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
18	19	20	21	22	23	24
28	29	30	31			

Від березневих дощів земля квітне.

*Березень з водою, квітень з травною,
а травень з квітами.*

Мартове тепло – як мачушине добро.

Крапає дощик

*Крапає дощик з вишневого листя,
Дощик – не дощик, а березня сік,
Де ви поділися, де ви взяли,
Ніжні слова, від яких вже відвик?*

*Крапля за краплею, слово до слова,
Тільки до купи ніяк не стулю,
Щоб на листку весняної обнови
Вивести серцем неждане «люблю».*

В. Крищенко¹

¹ Крищенко В. Крапає дощик // Любові бентежна струна : лірика / В. Крищенко. – Київ, 2013. – С. 36.

1

Всесвітній день цивільної оборони

Відзначається в день набрання чинності – 1 березня 1972 р. – Статуту Міжнародної організації цивільної оборони

170 років від дня народження **Василя Васильовича Докучаєва** (1846–1903), російського природознавця

130 років від дня народження **Оскара Кокошки** (1886–1980), австрійського художника

125 років від дня народження **Федора Пилиповича Калиновича** (1891–?), українського математика

100 років від дня народження **Антіна Тимофійовича Середницького** (1916–2012), українсько-го письменника, літературознавця журналіста, культурно-освітнього діяча (Польща)

2

140 років від дня народження **Мирона Михайловича Кордуби** (1876–1947), українського історика, бібліографа, публіциста, письменника

110 років від дня народження **Олександра Назаровича Щербаня** (1906–1992), українського вченого в галузі гірничої теплофізики

90 років від дня народження **Федора Олексійовича Балабухи** (1926–1990), українського актора

3

Всесвітній день письменника

Відзначається згідно з рішенням 48-го конгресу Міжнародного ПЕН-клубу, який відбувся 12–18 січня 1986 р.

150 років від дня заснування (1866) **Національної парламентської бібліотеки України** (на той час *Київська російська публічна бібліотека*)

260 років від дня народження **Вільяма Годвіна** (1756–1836), англійського письменника, публіциста, історика, філософа

130 років від дня народження **Григорія (Григора) Григоровича Холодного** (1886–1938), українського математика, астронома

125 років від дня народження **Архипа Йосиповича Кмети** (1891–1978), українського військового та громадського діяча

120 років від дня народження **Івана Сергійовича Паторжинського** (1896–1960), українського співака, педагога

110 років від дня народження **Артура Нільса Лундквіста** (1906–1991), шведського письменника, громадського діяча

4

190 років від дня народження **Олександра Івановича Строніна** (1826–1889), українського історика, соціолога, громадського діяча

120 років від дня народження **Павла Кукурузи** (1896–1978), українського видавця, редактора, педагога (США)

100 років від дня народження **Джорджо Бассані** (1916–2000), італійського письменника

90 років від дня народження **Ніни Варфоломійвни Крахмальової** (1926–2002), російської письменниці

90 років від дня народження **Павла Олександровича Сердюка** (1926–1999), українського літературознавця, критика

5

130 років від дня народження **Володимира Юлійовича Візе** (1886–1954), російського вченого, полярного дослідника

120 років від дня народження **Валентини Юхимівни Бжеської** (1896–1977), української актриси

120 років від дня народження **Кіндрата Кіндратовича Крапиви** [справж. – Атрахович (1896–1991)], білоруського письменника, мовознавця

6

210 років від дня народження **Елізабет Браунінг** [Барретт-Браунінг (1806–1861)], англійської поетеси

160 років від дня народження **Василя Васильовича Мате** (1856–1917), російського гравера

130 років від дня народження **Надії Андріївни Обухової** (1886–1961), російської співачки

7

160 років від дня народження **Порфирія Денисовича Мартиновича** (1856–1933), українського художника, фольклориста, етнографа

140 років від дня народження **Володимира Йосиповича Вергановського** (1876–1946), українського вченого-правознавця

120 років від дня народження **Івана Лаврентійовича Бронзова-Єгорова** [справж. – Єгоров (1896–1963)], українського співака

110 років від дня народження **Олександра Олександровича Білокопитова** (1906–1937), українського музикознавця

80 років від дня народження **Ярослава Дмитровича Ісаєвича** (1936–2010), українського історика, громадського діяча, книгознавця

8

Міжнародний день прав жінок і миру

Відзначається щорічно згідно з рішенням Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 32 / 142 від 16.12.1977 р.

Міжнародний жіночий день

Святковий, неробочий день в Україні відповідно до ст. 73 Кодексу законів про працю

150 років від дня народження **Петра Миколайовича Лебедева** (1866–1912), російського фізика-експериментатора

130 років від дня народження **Едварда Калвіна Кендалла** (1886–1972), американського біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології і медицини (1950)

9

202 роки від дня народження **Тараса Григоровича Шевченка** (1814–1861), українського поета, художника, мислителя

130 років від дня народження **Георгія (Юрія) Івановича Нарбута** (1886–1920), українського графіка, ілюстратора, педагога

90 років від дня народження **Івана Іванова Давидкова** (1926–1990), болгарського письменника, перекладача

90 років від дня народження **Олександра Михайловича Уголева** (1926–1991), українського фізіолога

10

100 років від дня народження **Івана Михайловича Задорожного** (1916–1972), українського диригента (США)

100 років від дня народження **Юрія Степановича Кодака** (1916¹–1991), українського архітектора, скульптора, малювальника образів

11

200 років від дня народження **Олександра Степановича Афанасьєва-Чужбинського** [справж. – Афанасьєв (1816–1875)], українського та російського письменника, історика, мовознавця, етнографа

¹ Дату народження подано за *Encyclopedia of Ukraine*. За іншими джерелами народився 01.08.1914 р.

110 років від дня народження **Федора Тихоновича Кравченка** (1906–1985), українського та російського письменника

12

День землевпорядника

Відзначається щорічно в другу суботу березня відповідно до Указу Президента України № 1556/1999 від 11.12.1999 р.

100 років від дня народження **Євгенії Олександрівни Маринченко** (1916–1999), українського архітектора

13

150 років від дня народження **Володимира Володимировича Каллаша** (1866–1918), російського та українського літературознавця, фольклориста, бібліографа

150 років від дня народження **Олександра Хомича Саліковського** (1866–1925), українського громадсько-політичного та державного діяча, журналіста, публіциста

100 років від дня народження **П'єра Гаскара** [справж. – Фурньє (1916–1997)], французького письменника, журналіста

14

140 років від дня народження **Льва Семеновича Берга** (1876–1950), російського географа, біолога

125 років від дня народження **Амвросія Максиміліановича** (Максимовича) **Бучми** (1891–1957), українського актора, режисера театру й кіно, педагога

120 років від дня народження **Іллі Аркадійовича Віленського** (1896–1973), українського композитора

100 років від дня народження **Єсбола Шадраровича Умірбаєва** (1916–?), казахського філолога, літературознавця

15

Всесвітній день захисту прав споживачів

Відзначається щорічно з 1983 р. під егідою Всесвітньої організації союзів споживачів (СІ)

130 років від дня народження **Володимира Андрійовича Фаворського** (1886–1964), російського графіка, живописця

110 років від дня народження **Леоніда Федоровича Ільчова** (1906–1990), російського філософа

16

170 років від дня народження **Адріана Вікторовича Прахова** (1846–1916), українського та російського мистецтвознавця, археолога, художнього критика

110 років від дня народження **Романа Олексійовича Черкашина** (1906–1993), українського актора, режисера, педагога

80 років від дня народження **Віталія Степановича Кашперського** (1936), українського актора, режисера

75 років від дня народження **Володимира Марковича Кожухаря** (1941), українського диригента

17

180 років від дня народження **Олексія Яковича Кожевникова** (1836–1902), російського невропатолога

160 років від дня народження **Михайла Олександровича Врубеля** (1856–1910), російського художника

140 років від дня народження **Вадима Михайловича Щербаківського** (1876–1957), українського етнографа, археолога, історика мистецтва

120 років від дня народження **Надії Віталіївни Суровцової-Олицької** (1896¹–1985), української письменниці, перекладача, історика, журналіста, громадсько-політичної діячки

125 років від дня народження **Матвія Генріховича Манізера** (1891–1966), російського скульптора

100 років від дня народження **Віктора Арнольдовича Бершадського** (1916–1972), російського поета

18

140 років від дня народження **Йосипа Дмитровича Стадника** (1876–1954²), українського актора, режисера, перекладача, педагога

130 років від дня народження **Курта Коффки** (1886–1941), німецько-американського психолога

100 років від дня народження **Галини Миколаївни Кирилової** (1916–1986), російської та української артистки балету, педагога

19

100 років від дня народження **Олени Станіславівни Компан** (1916–1986) українського історика

20

Міжнародний день щастя

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 66 / 281 від 12.07.2012 р.

День працівників житлово-комунального господарства і побутового обслуговування населення

Відзначається щорічно у третю неділю березня відповідно до Указу Президента України № 46 / 1994 від 15.02.1994 р.

140 років від дня народження **Володимира Гнатовича Воячека** (1876–1971), російського отоларинголога

21

Всесвітній день поезії

Відзначається щорічно відповідно до рішення 30-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО від 15.11.1999 р.

Всесвітній день людей з синдромом Дауна

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 66 / 149 від 29.02.2012 р.

Міжнародний день боротьби за ліквідацію расової дискримінації

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 2142 (XXI) від 26.10.1966 р.

Міжнародний день Хабруз

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 64 / 253 від 10.05.2010 р.

Міжнародний день лісів

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 67 / 200 від 14.02.2013 р.

210 років від дня народження **Беніто Пабло Хуареса Гарсія** (1806–1872), державного та політичного діяча Мексики, президента країни в 1861–1872 рр.

180 років від дня народження **Василя Степановича Гнилоширова** [Гнилошир (1836–1900)], українського письменника, журналіста, педагога

---

¹ Дату народження подано за ЕІУ.

² Дату смерті подано за УРЕ. За іншими джерелами помер у 1964 р.

110 років від дня народження **Осипа Андрушківа** (1906–1984), українського математика

110 років від дня народження **Самеда Вургун** [справж. – Самед Юсиф оглу Векілов (1906¹–1956)], азербайджанського письменника, поета, громадського діяча

110 років від дня народження **Леоніда Федоровича Прядкіна** (1906–1986), українського кінооператора

90 років від дня народження **Ярослава Павловича Кулинича** (1926), українського кінорежисера (США)

22

Всесвітній день водних ресурсів

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 47 / 193 від 22.12.1992 р.

230 років від дня народження **Йоахіма Лелевеля** (1786–1861), польського історика, політичного діяча

160 років від дня народження **Дмитра Петровича Коновалова** (1856–1929), російського хіміка

125 років від дня народження **Пантелеймона Івановича Крайківського** (1891–1944), українського політичного та громадського діяча

80 років від дня народження **Михайла Григоровича Осадчого** (1936–1994), українського поета, прозаїка, журналіста, правозахисника

23

Всесвітній метеорологічний день

Відзначається щорічно з 1950 р. від дня набуття чинності Конвенції Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО) WMO / EC-XII / Res.6

230 років від дня народження **Олексія Петровича Юшневського** (1786–1844), українського військового діяча

220 років від дня народження **Прокопа Михайловича Підгородинського** (1796–1884), українського та російського співака, диригента

170 років від дня народження **Георгія Йосиповича Деркача** (1846–1900), українського та російського актора, антрепренера

140 років від дня народження **Григорія Андрійовича Ільїнського** (1876–1937), російського та українського мовознавця

125 років від дня народження **Василя Косаренка-Косаревича** (1891–1964), українського публіциста, політичного діяча (США)

120 років від дня народження **Льва Мойсейовича Брагинського** (1896–1953), українського диригента, педагога

100 років від дня народження **Давида Ісаковича Каневського** (1916–1944), українського поета

24

Всесвітній день боротьби з туберкульозом

Відзначається щорічно з 1882 р. від дня, коли доктор Р. Кох оголосив про виявлення туберкульозної бацили

Всеукраїнський день боротьби із захворюванням на туберкульоз

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 290 / 2002 від 22.03.2002 р.

Міжнародний день права на встановлення істини щодо грубих порушень прав людини та гідності жертв

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 65 / 196 від 03.03.2011 р.

125 років від дня народження **Сергія Івановича Вавилова** (1891–1951), російського фізика, державно-громадського діяча

---

¹ За іншими джерелами народився 12.05.1906 р.

110 років від дня народження **Георгія Павловича Чернишенка** (1906–1990), українського живописця

110 років від дня народження **Клавдії Іванівни Шульженко** (1906–1984), української та російської естрадної співачки

25

Міжнародний день солідарності із жертвами рабства та трансатлантичної работорівли

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 62 / 122 від 17.12.2007 р.

День Служби безпеки України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 193 / 2001 від 22.03.2001 р.

300 років від дня народження **Олексія Петровича Антропова** (1716–1795), російського живописця-портретиста

140 років від дня народження **Маріана Павловича Домбровського** (1876–1958), українського та польського піаніста, педагога

130 років від дня народження **Олексія Олексійовича Заварзіна** (1886–1945), російського гістолога

130 років від дня народження **Олексія Васильовича Маренкова** (1886–1942), українського художника

110 років від дня народження **Михайла Йосиповича Онишкевича** (1906–1971), українського мовознавця

26

День Національної в'їждії України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 148 / 2015 від 18.03.2015 р.

100 років від дня народження **Крістіана Бемера Анфінсена** (1916–1995), американського біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі хімії (1972)

27

Міжнародний день театру

Відзначається щорічно з 1962 р. відповідно до рішення IX Конгресу Міжнародного інституту театру при ЮНЕСКО

210 років від дня народження **Августа Бельовського** (1806–1876), польського поета, історика, археографа

150 років від дня народження **Андона Чаюпі** [справж. – Чако, пізніше – Зако (1866–1930)], албанського поета

130 років від дня народження **Людвіга Міс ван дер Роє** (1886–1969), німецького та американського архітектора

110 років від дня народження **Івана Степановича Усенка** (1906–1987), українського геолога

90 років від дня народження **Надії Юхимівни Приходько** (1926–1980), української поетеси

28

125 років від дня народження **Олекси Андрійовича Слісаренка** [справж. – Снісар (1891–1937)], українського письменника

110 років від дня народження **Миколи Романовича Ладиженського** (1906–1975), українського геолога

100 років від дня народження **Соломона Михайловича Гольбріха** (1916–2001), українського кінооператора

90 років від дня народження **Олександра Вікторовича Барана** (1926–2004), українського історика, католицького священника (Канада)

29

175 років від дня народження **Марусі Вольвачівни** [справж. – Марія Степанівна Вольвач (1841–1910)], української поетеси

110 років від дня народження **Георгія Германовича Гаазе** (1906–1971), українського арфіста, педагога

110 років від дня народження **Макара Корнійовича Мухи** (1906–1990), українського художника декоративно-ужиткового мистецтва

100 років від дня народження **Бориса Ізраїльовича Медовара** (1916–2000), українського вченого в галузі металургії і технології металів

30

П'ятиго Олексі

270 років від дня народження **Франсіско Хосе де Гойї-і-Лусьєнтес** (1746–1828), іспанського живописця, гравера

240 років від дня народження **Василя Андрійовича Тропініна** (1776¹–1857), російського живописця

190 років від дня народження **Григорія Миколайовича Геннаді** (1826–1880), російського бібліографа, книгознавця, літературознавця

130 років від дня народження **Михайла Івановича Терещенка** (1886–1956), українського землевласника, промисловця-цукрозаводчика, державного діяча Російської імперії, мецената

120 років від дня народження **Юхима Гедзя** [справж. – Олексій Васильович Савицький (1896–1937)], українського письменника

120 років від дня народження **Ладос (Володимира) Давидовича Гудіашвілі** (1896–1980), грузинського живописця

120 років від дня народження **Івана Мірошніченка** (1896–1964), українського громадсько-культурного діяча (США)

90 років від дня народження **Войтеха Мігалика** (1926–2001), словацького поета, перекладача

31

420 років від дня народження **Рене Декарта** [латинізоване ім'я – Картезіз (1596–1650)], французького філософа, фізика, математика, фізіолога

210 років від дня народження **Сергія Миколайовича Орнатського** (1806–1884), російського та українського юриста

150 років від дня народження **Йосипа Йосиповича Косоногова** (1866–1922), українського фізика, метеоролога

130 років від дня народження **Тадеуша Котарбінського** (1886–1981), польського філософа, логіка

125 років від дня народження **Бориса Васильовича Романицького** (1891–1988), українського актора, режисера, театрального діяча

90 років від дня народження **Джона Роберта Фаулза** (1926–2005), англійського письменника

Цього місяця виповнюється:

80 років від часу створення (1936) в Києві Національного наукового центру «Інститут кардіології імені академіка М. Д. Стражеска» НАМН України (на той час Український науково-дослідний інститут клінічної медицини)

¹ За іншими джерелами народився 1780 р.

3 березня

З минулого в майбутнє

До 150-річчя від дня заснування
Національної парламентської бібліотеки України (1866)

З-поміж діючих бібліотечних закладів нашої держави Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) є однією з найбільших і найдавніших.

Але не тільки це вирізняє її серед інших храмів знань. НПБУ має непросту, навіть парадоксальну історичну долю, адже протягом свого існування діяла в умовах шести держав (!) – Російської імперії, Української Народної Республіки, Української Держави, СРСР, Третього рейху, знову СРСР і з 1991 р. – незалежної України. Відповідно змінювались і засадничі, ідеологічні принципи функціонування книгозбірні, її відомче підпорядкування, статус, місце в системі культурницьких установ тієї чи іншої держави. Це знайшло відображення і в назвах установи: Київська російська публічна бібліотека (1866–1891), Київська міська публічна (1891–1922), Київська губерньська (1922), Київська центральна робітнича ім. РКП(б) (1923–1933), Київська державна обласна ім. ВКП(б) (1934–1952) та ім. КПРС (1952–1956), Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС (1957–1991), Державна бібліотека України (1991–1993), Національна парламентська бібліотека України (з 1994 р.).

Історія НПБУ бере відлік з 3 березня (19 лютого за ст. ст.) 1866 р. Саме цього дня у древньому Софійському соборі відбувся урочистий молебень з водосвяттям, відправлений професором Університету св. Володимира, протоієреєм Н. Фаворовим з нагоди започаткування першої в Києві публічної бібліотеки, призначеної для всіх верств населення.

Можна вбачати певний символізм у тому, що саме при Софійському соборі Великий Князь Київський Ярослав Мудрий заклав першу в Київській Русі книгозбірню і нова бібліотека немовби перейняла естафету від князівської. Інший символізм полягає в тому, що Софія в перекладі з давньогрецької мови – це «мудрість» (інший варіант

перекладу – «розумність», «наука»), а бібліотеки здавна справедливо називають храмами знань, мудрості.

4 березня в приміщенні будинку Дворянського зібрання на розі Хрещатика і сучасного Майдану Незалежності нова бібліотека вперше відчинила свої двері для читачів.

Створенню бібліотеки передували багато-річні, ще з 1830-х рр., намагання прогресивних верств суспільства започаткувати в Києві загальнодоступну установу для вільного читання книжок і преси. Але влада тривалий час відхиляла ці намагання і прохання, навіть після створення в місті в 1834 р. університету. Лише після жорстокого придушення польського національно-визвольного повстання 1863 р., в якому брали участь українці, білоруси, литовці (зокрема, повстанням було охоплено Волинь, Поділля, Правобережну Україну), царат дійшов висновку, що в зазначених регіонах потрібно посилювати російський імперський вплив шляхом створення шкіл, бібліотек та інших осередків мовного, культурного, ідеологічного, духовного впливу на місцеве населення та забезпечення їх початкового фінансування з Санкт-Петербурга. Таким чином, у 1866 р. було створено російські публічні бібліотеки у трьох губерньських містах – Києві, Житомирі та Кам'янці-Подільському. Тому термін «російська» в назві зазначених публічних бібліотек був не випадковий. За їх статутами у фондах дозволялися видання лише російською мовою. Фактично нові бібліотеки були елементами експансіоністської, неприкрито колонізаторської освітньої і культурницької політики Російської імперії.

Київську публічну бібліотеку було створено насамперед за підтримки місцевої освіченої громади – дворянства, купецтва, професури Університету св. Володимира, промисловців, прогресивно налаштованої інтелігенції, частини урядовців та ін. Так, основою первісного фонду бібліотеки (319 книг у 669 томах) стала приватна книгозбірня літератора і книговидавця В. Барщевського. І надалі, до встановлення радянської влади, бібліотека багато в чому зростала саме за рахунок меценатства. Найбільшими дарами, в кількох сотень або навіть тисяч видань, стали приватні

книжкові зібрання урядовця В. Юзефовича (цю колекцію було виділено в окремий меморіальний фонд), відомого історика, професора І. Лучицького, правника М. Тулуба. Дарували книги й окремі установи, організації, товариства з багатьох міст імперії. З Санкт-Петербурга на заснування бібліотеки було виділено 3 тис. руб., але цих коштів було замало. Гроші розмістили на депозиті у банку, і лише 3% річних з цього вкладу витрачалися на потреби книгозбірні. Щоб вижити в умовах безгрошів'я, у перші 25 років існування, бібліотека п'ять разів вимушено змінювала свою адресу, переїжджаючи до дешевших помешкань, аби за рахунок суборенди отримати додаткові кошти. Без грошових пожертв, що надходили від небайдужих киян, бібліотека не змогла б конкурувати з багатьма приватними київськими книгозбірнями, серед яких найбільші належали родині книгарів Ізиковських та О. Слухаєвському.

Перший рік свого існування Київська російська публічна бібліотека перебувала під наглядом Міністерства народної освіти, з 1867-го – підпорядковувалася Міністерству внутрішніх справ. Загальний контроль за її діяльністю здійснював і генерал-губернатор. Хоча книгозбірня мала статус публічної, проте влада намагалася надати їй характеру академічної установи, в якій мали зберігатися твори класиків літератури і науки. Вже у 1870 р. було надруковано перший каталог бібліотеки, укладений за систематично-алфавітним принципом. У ньому зафіксовано 1 095 книг у близько 2 тис. томах. Попри категоричну заборону включати до фонду неросійськомовні видання, все ж у ньому були поодинокі твори українських письменників – Є. Гребінки, Марка Вовчка, петербурзьке видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1860). Є свідчення, що до укладання каталогу доклали свій хист відомий діяч книги С. Пономарьов, якого багато фахівців вважають найавторитетнішим українським бібліографом XIX ст. на теренах Російської імперії.

У кінці XIX ст., коли політика зросійщення України вже пустила потужні корені, у Санкт-Петербурзі визнали обтяжливим утримувати бібліотеку державним коштом і її майже силоміць передали місцевому виборному органу самоуправління – київській Думі, яка підпорядковувалася генерал-губернатору. Відповідно з 1891 р. у найменуванні книгозбірні термін «російська» змінився терміном «міська», до її статуту було внесено деякі корективи, але сутність завдань, що ставились перед закладом, змінилася мало.

Бібліотека перемістилася до будівлі Думи, що розміщувалася посеред сучасного Майдану Незалежності (будинок знесено в 1940-х рр.). Помешкання для книгозбірні було тісним, непри-

стосованим, а санітарно-гігієнічні умови – вкрай незадовільними. Бракувало місць і для читачів, і для невпинно зростаючого фонду. Все це викликало справедливі нарікання з боку відвідувачів і громадськості Києва. Бібліотека гостро потребувала спеціалізованого окремого приміщення. Це, зрештою, усвідомлювала і влада майже півмільйонного міста, що бурхливо розвивалось і забудовувалось.

Кілька років у Думі дебатовалося питання про вибір майданчика для будівництва споруди міської бібліотеки. Розглядалися різні варіанти – на Володимирській гірці, поряд з оперним театром і навіть у будівлі споруджуваного Бессарабського ринку. Зрештою, за наполяганням гласного Думи, правника, професора Університету св. Володимира Л. Білогриця-Котляревського було обрано місце на перетині Хрещатика і шляхів на Печерськ, Поділ і до Дніпра, у мальовничому місці на узбіччі міського саду.

Розуміючи, що споруда бібліотеки має бути своєрідною візитівкою культурної сфери Києва, міська влада пішла нетрадиційним шляхом. Внутрішнє планування триповерхової будівлі розробив міський архітектор О. Кривошеєв, а головний і бічний фасади мали бути споруджені за підсумками всеросійського архітектурного конкурсу, в якому взяли участь понад 30 зодчих з Києва, Москви, Петербурга, Риги та інших міст. Однак для будівництва було обрано проект не переможця конкурсу (ним став петербуржець М. Шехонін), а порівняно дешевшу в практичному втіленні конкурсну роботу вихідця з м. Проскурова З. Кляве.

Коштів для будівництва не знайшлося ні в міста, ні в уряду. Гроші зібрали серед киян, започаткувавши за дозволом імператора Миколи II спеціальну 4,5-відсоткову облігаційну позику на суму в 150 тис. руб.

Будівлю бібліотеки, попри несприятливі погодні умови, було зведено швидко, за один рік, ще один рік витратили на внутрішні опоряджувальні роботи, переміщення фонду, розстановку меблів тощо. Враховувалися кращі досягнення європейської архітектурної та інженерної думки стосовно спеціальних бібліотечних споруд. Великий читальний зал, освітлюваний природним світлом із трьох боків, багато десятиліть був найбільшим у Києві. Обслуговування читачів у новому приміщенні розпочалося 19 листопада 1911 р.

Нова будівля бібліотеки стала окрасою центру Києва, її визнано пам'яткою архітектури і взято під охорону держави, про що свідчить охоронна табличка біля головного входу. Вже понад 100 років ця споруда за адресою вул. Михайла Грушевського, 1, щодня гостинно відчиняє свої двері перед численними відвідувачами.

Досить складним для бібліотеки був період з 1914-го по 1921 р. Після вступу Росії у Першу світову війну частину досвідчених працівників було призвано на військову службу, а новачки не змогли їх гідно замінити. Будівля бібліотеки зазнала пошкоджень унаслідок артобстрілів з боку червоноармійських загонів під командуванням М. Муравйова. Потерпала книгозбірня і внаслідок відчутного сплеску злочинності в місті. Протягом 1917–1921 рр. влада і збройні сили в Києві змінювалися 16 разів, тому постійними були проблеми з фінансами, зарплатою, опаленням, освітленням, комплектуванням тощо.

Незважаючи на труднощі воєнного лихоліття та національно-визвольних змагань, бібліотека продовжувала працювати. В цей період розпочалася поступова українізація закладу, якою займались відомі діячі УНР М. Шраг і С. Сірополко. За часів УНР розглядалося питання про створення на базі Київської міської бібліотеки Української національної бібліотеки, було підготовлено відповідний законопроект. Проте державний переворот 28 квітня 1918 р., коли до влади прийшов гетьман П. Скоропадський, завадив здійсненню цього задуму. Уряд Скоропадського через півроку дійсно започаткував Національну бібліотеку, але на інших засадах, фактично з нуля.

З остаточним встановленням радянської влади в 1919 р. розпочалася нова сторінка в діяльності бібліотеки. Її було перетворено на установу, покликану з допомогою друкованого слова реалізувати політику побудови нового суспільства, бути провідником ідеологічної лінії Комуністичної партії. З фондів книгозбірні вилучили велику кількість видань, визнаних тоталітарним режимом «ідеологічно шкідливими і соціально небезпечними». Водночас дедалі більший відсоток її фонду становила новітня суспільно-політична література.

З доволі консервативної установи книгозбірня швидко перетворилася на осередок живого культурного життя киян, місце зустрічей з майстрами художнього слова, митцями, літературних диспутів, читацьких конференцій тощо. На хвилі потягу населення до освіти й самоосвіти у бібліотеці спостерігався справжній читацький бум, коли черга за книгами закінчувалася на вулиці. Як методичний центр книгозбірня поширила свою діяльність на Київську область, її працівники постійно виїжджали на периферію для надання практичної й консультаційної допомоги в організації бібліотечного обслуговування мешканців сіл, містечок і міст регіону. У 1934 р. бібліотека набула статусу Київської обласної.

У 1936–1938 рр. частину її працівників було репресовано.

Багато складних моментів пережила бібліотека, але, безумовно, найтрагічнішою сторінкою в її історії став дворічний період в умовах окупації Києва нацистськими загарбниками. На відміну від архівів і багатьох установ міста, вивезти фонди і майно книгозбірні в тил не вдалося. Окупанти перетворили її на своєрідну збірно-сортувальну базу, куди з окупованих територій України і півдня Росії звозили перед відправленням до Німеччини пограбовані найцінніші книжкові, музейні, галерейні зібрання. Їх сукупна кількість сягала близько 1 млн одиниць. Зазнала втрат і сама бібліотека: німці вивезли з неї на Захід близько 52 тис. цінних видань, які повернути так і не вдалося. У книгозбірні розміщувався оперативний штаб одного з провідних ідеологів нацистської Німеччини А. Розенберга (страчений у 1946 р. за вироком Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі), що здійснював керівництво і координацію грабіжницької діяльності спеціальних бібліотечних команд.

Серед цивільних працівників у книгозбірні діяла підпільна група на чолі з Т. Марковською та Л. Масленковим, подружньою парою, яка, ризикуючи своїм життям, шкодила окупантам різноманітними засобами – створюючи плутанину в картотеках і списках, переховуючи найцінніші видання тощо. В ніч із 5-го на 6 листопада 1943 р., відступаючи з Києва, гітлерівці в безсилій люті спалили бібліотеку. У вогні загинуло понад 300 тис. пр. фонду книгозбірні та сотні тисяч книжок з інших пограбованих німцями бібліотек. Від будівлі залишилися тільки обгорілі стіни, через сильний вогонь деформувалися і обвалилися навіть металеві перекриття.

Але вже через 11 місяців, із 5 жовтня 1944 р., бібліотека поступово, в дуже важких умовах повоєнної розрухи, крок за кроком, почала відроджуватися. Кілька років, поки тривала відбудова згорілої споруди книгозбірні, її нечисленні співробітники, працюючи «у приймах» у неопалюваних, непристосованих приміщеннях, накопичували з нуля фонди, уклали каталоги і картотеки, вели методичну роботу в Київській області, бібліотечна мережа якої теж перебувала у зруйнованому стані. У відновленні бібліотеки допомагала вся країна, насамперед Державний фонд літератури СРСР.

Офіційне відкриття відбудованої споруди бібліотеки відбулося 18 квітня 1954 р. Завдяки ошатним інтер'єрам, виготовленим на спецзамовлення меблям вона стала ще кращою, ніж до війни. У кількісному відношенні майже повністю було відновлено і фонд, хоча якісно він суттєво поступався вивезеному та знищеному гітлерів-

цями, особливо щодо стародруків і унікального фонду дореволюційних періодичних видань. Книгозбірня, яка з 1 січня 1953 р. набула статусу державної, запрацювала на повну силу, знову в її двох читальних залах на 216 і 68 місць важко було знайти вільний стілець. Наприклад, у 1956 р. відвідувачів стало понад 25 тис., з них 7 тис. – на абонементі. Таке швидке відродження – це справжній трудовий подвиг невеличкого на той час колективу закладу.

Свідченням визнання авторитету книгозбірні стало надання їй у січні 1957 р. статусу Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС. З цього часу вона фактично виконувала всі основні функції, що притаманні національній бібліотеці України, зокрема була науковим, методичним, бібліографічним, інформаційним та координаційним центром з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства для всіх бібліотек республіки, незалежно від їх відомчої приналежності.

Фонди книгозбірні максимально повно комплектувалися виданнями, що виходили друком на території України, та друкованими документами про Україну, виданими за її межами. Стрімко зростали обсяги бібліотечних фондів. У книгосховищі швидко вичерпалися резерви вільних площ, тому значна частина фондів розміщувалася в орендованих будівлях у різних куточках Києва. Проблему було вирішено після введення в 1981 р. в експлуатацію перебудованого під книгосховище і розрахованого на кілька мільйонів томів колишнього зернового елеватора Л. Бродського – пам'ятки промислової архітектури поч. ХХ ст. на Поштовій площі. Для покращання обслуговування користувачів одночасно запрацював і поєднаний з книгосховищем новий корпус бібліотеки з кількома невеликими читальними залами і допоміжними приміщеннями.

У 1966 р. ДРБ УРСР ім. КПРС відзначила своє 100-річчя. На знак визнання здобутків у розвитку і примноженні культурних багатств України книгозбірню було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Вона стала першою бібліотечною установою в Україні, що отримала таку високу нагороду.

Зі здобуттям Україною незалежності бібліотека піднялася на новий щабель свого розвитку. Суттєво розширились і ускладнились її функції, вона гідно витримала нелегкий період глибокої економічної кризи у молодій державі та спричинене цим зменшення видатків на забезпечення всіх бібліотечно-інформаційних функцій. У 1994 р. Указом Президента України бібліотеці було надано статус національної, відтоді вона ста-

ла називатися Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ).

Говорячи про історію і розвиток НПБУ, не можна не згадати фахівців, які своєю звитяжною працею закладали підмурівок її здобутків. За 150 років у ній змінилося багато керівників. Майже всі вони були непересічними, обдарованими особистостями. З вдячністю слід згадати їх імена. С. Ярославський віддав бібліотеці 46 років напруженої праці, від часу її заснування до виходу на заслужений відпочинок у 1912 р. Саме його зусиллями маленька бібліотека перетворилася на установу, без якої неможливо уявити культурне життя Києва. Його наступник М. Сафронєєв був одним із найавторитетніших і найпрогресивніших діячів бібліотечної справи в Росії. Л. Лічков – відомий у Росії статистик, журналіст, громадський діяч – успішно провів бібліотеку через горнило випробувань воєнним лихоліттям 1914–1921 рр., зберігши її фонди, будівлю, кадри. Відомий учений, професор, визнаний фахівець у галузі бібліографії філософської літератури Я. Розанов багато зробив для того, щоб бібліотека стала провідником комуністичної ідеології, але водночас здійснив ґрунтовне реформування установи на засадах українізації та вільного доступу широких мас населення до книжкових багатств книгозбірні. Був репресований. Його справу гідно продовжила А. Кровицька, литовка за походженням, випускниця бібліотечного відділення позашкільного факультету Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської в Москві. Також репресована. Г. Юдицька і П. Шелуха відроджували з нуля бібліотеку у важкі повоєнні роки. В. Бабич і А. Корнієнко домоглися перетворення книгозбірні на безперечного лідера бібліотечної галузі держави. З 2004 р. бібліотекою керує Т. Вилегжаніна – заслужений працівник культури України, кавалер ордена княгині Ольги III ступеня, віце-президент Української бібліотечної асоціації, головний редактор часопису «Бібліотечна планета». Декількох працівників книгозбірні – подружжя Бабичів, С. Басенко, В. Іващенко, В. Кононенко, А. Корнієнка, Т. Кучерю, Н. Онопрієнко, В. Патоку, З. Савіну, І. Шажка – за плідну працю в різні роки також удостоєно почесного звання заслуженого працівника культури України.

Багато працівників бібліотеки, що пройшли фаховий вишкіл у головній книгозбірні країни, успішно реалізували свій потенціал на керівних посадах в інших бібліотеках Києва й України. Так, П. Рогова за короткий час вивела в число чільних книгозбірень країни Державну науково-педагогічну бібліотеку України, Л. Макаренко і О. Виноградова очолювали Державну (нині – Національна)

історичну бібліотеку України, Г. Саприкін успішно керує Державною бібліотекою України для юнацтва. Низка працівників книгозбірні довели свій професіоналізм на керівних посадах у Міністерстві культури України. І таких прикладів багато. Понад 10 спеціалістів захистили кандидатські і докторські дисертації, частина з них викладає бібліотечні та документознавчі дисципліни у вищих навчальних закладах Києва.

Історія НПБУ дійсно насичена багатьма подіями. Протягом 150 років вона з невеличкої публічної книгозбірні, що мала лише 600–700 книжок винятково російською мовою і штат із двох осіб, подолавши тривалий шлях, стала провідною бібліотечною установою України з обсягом фондів станом на 1 січня 2015 р. близько 4,7 млн пр. видань універсального змісту десятками мов світу. До її послуг щороку звертаються близько 28 тис. користувачів (за Єдиною реєстраційною картотекою). Цей шлях до визнання був тривалим і складним. Попри всі труднощі, НПБУ зуміла зайняти гідне місце серед найбільших національних бібліотек світу.

Працьовитий колектив НПБУ перебуває у постійному творчому пошуку, демонструючи приклади ефективного використання сучасних бібліотечних технологій і методичних підходів у розробленні й реалізації принципів та засад державної політики в галузі бібліотечної справи.

Трибуною передової бібліотечної думки, кращого досвіду книгозбірень України став щоквартальний науково-виробничий журнал «Бібліотечна планета», який НПБУ видає з березня 1998 р.

Бібліотека здійснює функції методичного та координаційного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, є інформаційним та науково-методичним центром

мережі публічних бібліотек України, книгосховищем загальнодержавного значення.

Основними функціями НПБУ нині є сприяння реалізації прав громадян на знання, освіту, користування культурними досягненнями, інформацією; забезпечення збирання, зберігання та надання інформації про розвиток державності, економіки, науки і культури України; створення єдиного інформаційно-бібліотечного простору в країні та інтеграція її інформаційних ресурсів у міжнародні інформаційні мережі.

НПБУ здійснює інформаційне забезпечення Верховної Ради України, для чого створено відповідний структурний підрозділ. У практику роботи закладу активно впроваджуються сучасні інформаційні технології: генерується електронний каталог, формуються електронні бази даних, створено та постійно наповнюється оперативним контентом власний веб-сайт (nplu.org). З 2001 р. бібліотека виконує функції депозитарію публікацій Міжнародного валютного фонду, також в її фондах зберігаються видання Міжнародної організації праці. З 2013 р. розпочато ретрокаталогізування книжкових видань, що надійшли до НПБУ до 1994 р., та ретроконверсію карткових каталогів. Станом на 1 січня 2015 р. в електронному каталозі містилося 2,1 млн записів. Новим напрямом діяльності є створення Української бібліотечної енциклопедії.

Задумів і планів у колективу бібліотеки, який усвідомлює свою місію хранителів людської мудрості, втіленої у друкованому слові, багато. І їх цілком до снаги реалізувати, була б лише належна увага і підтримка з боку держави. З гідністю витримавши протягом 150 років усі буревії і катаклізми кількох епох, революційні, воєнні та суспільні потрясіння, флагман бібліотечної України впевнено торує свій шлях у майбутнє заради служіння Її Величності Книзі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про Національну парламентську бібліотеку України

Літопис Національної парламентської бібліотеки України : у 4 ч. – Київ, 1996–2011.

Ч. 1 : 1866 – лютий 1917 р. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України ; авт. кол.: П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський, Л. М. Любаренко [та ін.] ; наук. ред. С. І. Білокінь. – Київ, 1996. – 138 с. : фот. – ISBN 5-7707-8086-X.

Ч. 2 : березень 1917 – 1943 р. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України ; авт. кол.: П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський ; відп. ред. О. К. Александрова. – Київ, 2001. – 184 с. : фот. – ISBN 966-7547-11-6.

Ч. 3 : 1944–1966 рр. / М-во культури і туризму України, Нац. парлам. б-ка України ; авт. кол.: П. Гапченко, С. Зворський ; наук. ред. З. Савіна. – Київ, 2006. – 148 с. : фот. – ISBN 966-7547-38-8.

Ч. 4 : 1967–1991 рр. / М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України» ; авт. кол.: П. Гапченко, С. Зворський ; наук. ред. З. Савіна. – Київ, 2011. – 136 с. : фот. – ISBN 966-7547-53-0.

Вилегжаніна Т. І. Державний заклад «Національна парламентська бібліотека України» / Т. І. Вилегжаніна // Ювілеї і ювіляри. Вип. 2011 р. / [авт. ідеї та авт.-упоряд. О. Шахівський]. – Київ, 2011. – С. 42–45 : іл., портр. – ISBN 978-966-97172-5-2.

Вилегжаніна Т. І. Національна парламентська бібліотека України / Т. І. Вилегжаніна // Ювіляри України : події та особистості XXI ст. / [авт. ідеї та авт.-упоряд. В. Болгов]. – Київ, 2011. – С. 272–273 : іл., портр. – ISBN 978-966-1641-25-8.

Вилегжаніна Т. І. Національна парламентська бібліотека України – із минулого в сучасність / Т. І. Вилегжаніна ; спілкувалася А. Кіслова // Безпека життєдіяльності. – 2014. – № 3. – С. 39–40 : іл.

Зворський С. Факти з історії Національної парламентської бібліотеки України. Перші 25 років діяльності (1866–1891 рр.) / С. Зворський // Бібл. планета. – 2015. – № 2. – С. 6–8; № 3. – С. 6–8. – (До 150-річчя Національної парламентської бібліотеки України).

Гапченко П. Національна парламентська бібліотека України в роки війни / П. Гапченко // Бібл. планета. – 2010. – № 4. – С. 5–7.

Ковальчук Г. Чим є для нас «Парламентка» / Г. Ковальчук // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 8–10.

Парламентська [бібліотека] // Укр. культура. – 2012. – № 2/3. – С. 22–23 : іл.

Тітова Н. Вплив Національної парламентської бібліотеки України на розвиток бібліотек регіону : виступ на Міжнар. наук.-практ. конф. «Бібліотека і книга в контексті часу» / Н. Тітова // Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 22–26.

Цимбалюк П. Національна парламентська бібліотека України і книгозбірні Вінниччини: грані партнерства на рубежі тисячоліть / П. Цимбалюк // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 25–26.

Червоножка В. Парламентська бібліотека як підручник історії / В. Червоножка // Дзеркало тижня. – 2006. – 1 квіт. – С. 21 : іл.

Зворський С. Храм знань на дніпровському пагорбі: з історії будівлі Національної парламентської бібліотеки України / С. Зворський // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 11–15.

Зворський С. Будівля основного книгосховища НПБУ: (сторінки зі 100-літньої історії) / С. Зворський // Бібл. планета. – 2011. – № 3. – С. 15–18.

Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф., 11–13 трав. 2006 р., м. Київ / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: С. Басенко, Н. Маслова-Зоріна ; редкол.: Т. Вилегжаніна (голова) та ін.]. – Київ, 2006. – 283 с. : іл., табл. – До 140-річчя НПБУ. – Про НПБУ: с. 10–37, 43–53, 75–97, 135–163, 182–186, 190–203, 215–221, 235–236, 245–252. – ISBN 966-7547-41-8.

Бакан С. Електронна колекція «Тарас Шевченко» / С. Бакан // Бібл. планета. – 2014. – № 1. – С. 11–12 : іл. – (До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка).

Збанацька О. Інформаційно-пошуковий тезаурус Національної парламентської бібліотеки України: період апробації / О. Збанацька // Бібл. планета. – 2013. – № 1. – С. 30–32 : табл.

Ковальчук С. 50 років підрозділу професійної самоосвіти НПБУ / С. Ковальчук, І. Цуріна // Бібл. планета. – 2014. – № 3. – С. 35–38.

Кононенко В. Національна парламентська бібліотека України як центр професійної бібліографії / В. Кононенко // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 15–17.

Кот Н. Деякі аспекти комплектування фонду документів іноземними мовами НПБУ / Н. Кот // Бібл. планета. – 2015. – № 1. – С. 11–14.

Кришевич Т. Обмінний і резервний фонди Національної парламентської бібліотеки України: сучасний стан і завдання на перспективу / Т. Кришевич, Т. Косова // Бібл. планета. – 2006. – № 2. – С. 19–22.

Любаренко Л. Науково-дослідна робота Національної парламентської бібліотеки України (1969–2009): стан і тенденції / Л. Любаренко // Бібл. планета. – 2010. – № 1. – С. 9–13.

Микитенко А. Електронна бібліотека «Культура України» / А. Микитенко // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 5–6.

Наймушина Ю. Діяльність Інформаційного центру з питань культури і мистецтва Національної парламентської бібліотеки України / Ю. Наймушина // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 7. – С. 28–30.

Погонець О. Соціокультурна діяльність як візитівка НПБУ / О. Погонець // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 6–7.

Шалівський М. Зал довідково-інформаційного обслуговування [НПБУ] / М. Шалівський // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 8.

Шатрова М. Нові бібліографічні видання Національної парламентської бібліотеки України / М. Шатрова // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 42–44.

***

Національна парламентська бібліотека України, 1866–2005 : наук.-допом. бібліогр. покажч. : у 2 ч. / Нац. парлам. б-ка України ; [відп. ред. Т. І. Вилегжаніна]. – Київ, 2006.

Ч. 1 : (1866–1995) / [уклад.: Н. В. Казакова та ін.]. – 269 с. – ISBN 966-7547-40-X.

Ч. 2 : (1996–2005) / [уклад. С. С. Савченко та ін.]. – 110 с. – ISBN 966-7547-39-6.

Історія бібліотечної справи та бібліографії в Україні : ретросп. бібліогр. покажч. публ. середини XVIII – початку XXI ст. : у 2 т. / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України ; [авт.-уклад. С. Л. Зворський ; наук. ред. Л. М. Любаренко ; відп. за вип. Т. І. Вилегжаніна]. – Київ, 2013. – Т. 1 : (1–4160). – 255 с. – Про НПБУ: с. 58–65. – ISBN 978-966-7574-61-5.

Ілюстрації

Національна парламентська бібліотека України = Национальная парламентская библиотека Украины : [проспект] / [Нац. парлам. б-ка України]. – Київ, 2006. – 15 с. – Текст парал. укр., рос.

Головний фасад бібліотеки, кафедри видачі документів (2-й поверх), читальний зал № 1 (великий), зал довідково-інформаційного обслуговування (ДІО) : [фотографії] // Ювілей і ювіляри. Вип. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 43–44.

Підготовлено С. Зворським

12 березня

Невтомна служителька архітектури

До 100-річчя від дня народження Є. Маринченко (1916–1999)

Втілювати в життя свої задуми – мрія кожного архітектора. І щасливий той, кому повною мірою вдалося розкрити свій талант у завершених спорудах, віддати свої знання, духовні й фізичні сили високому мистецтву архітектури. До числа таких визнаних народом зодчих належить народний архітектор України (1997), художниця, лауреат численних премій та нагород Євгенія Олександрівна Маринченко.

Народилася мисткиня в м. Петрограді (нині Санкт-Петербург), в сім'ї архітекторів. Дід по материній лінії – Євгеній Олексійович Толстой – був інженером-архітектором, обіймав посаду доглядача Київського імператорського палацу (нині Маріїнський палац), працював у Кредитному товаристві, Земельному банку, Фундуклеївській гімназії та Інституті шляхетних дівчат (нині Міжнародний центр культури і мистецтв). Флігель, який він збудував для цього інституту, зберігся до сьогодні. На честь діда дівчинку назвали Євгенією. Її батько – Олександр Маринченко – також був архітектором, тож майбутня мисткиня зростала у творчій атмосфері. У школі вона найбільше любила уроки малювання; була художником шкільної стінгазети (як пізніше – стіннівок у технікумі та інституті). Вдома часто малювала аквареллю, особливо любила створювати етюди на природі.

Після закінчення семирічної школи в 1931 р. дівчина вступила на архітектурний факультет будівельного технікуму і вже в 1934 р. працювала на будівництві різних об'єктів. Деякий час

*Вже в ранньому віці я навчилася
розуміти зодчество як високе мистецтво,
відчувати красу пропорцій, форм та об'ємів.
Поряд з любов'ю до природи все життя
в моїй душі живе любов до мистецтва архітектури.
Є. Маринченко¹*

була помічником архітектора в одній із архітектурно-проектних майстерень Києва. Впродовж 1935–1941 рр. навчалася в Київському інженерно-будівельному інституті (у О. Вербицького, П. Юрченка). Темою дипломної роботи вона вибрала «Палац культури заводу Арсенал в Києві». Проекти палаців культури Євгенія Олександрівна розробляла і надалі.

Активна творча діяльність Є. Маринченко розпочалася в 1943 р., відразу після визволення Києва. Тоді майже все місто лежало в руїнах, осінній вітер гуляв безлюдними, заваленими цеглою вулицями. Молодий архітектор узяла участь у відновленні та реконструкції Київського університету, Маріїнського палацу, будівлі колишнього банку на Хрещатику (Управління міської архітектури), актового залу КПІ.

Глибоке розуміння творчих принципів майстрів минулого і знання сучасної архітектури вплинули на формування індивідуального творчого почерку Євгенії Олександрівни. По-новому трактуючи ідеї, взяті з народного зодчества, античної архітектури або російського класицизму, вона сміливо формувала художні образи нових будівель, співзвучні тогочасній дійсності.

Майже 30 років, із 1945-го по 1973-й, Є. Маринченко пропрацювала в проектному інституті «Гіпроцивільпромбуді», де на високому професійному рівні виконувала термінові та відповідальні роботи.

Першим великим творчим завданням Євгенії Олександрівни став проект санаторного комплексу «30 років Радянської України» (1946) в Пушчі-Водиці, що під Києвом. На його основі здійснювалось усе подальше проектування і будівництво.

¹ Цит. за ст.: Шакула С. Архітектор Євгенія Олександрівна Маринченко (1916–1999) та доля Михайлівського Золотоверхого собору [Електронний ресурс] / С. Шакула // Мислене древо : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Київ], 2012. – 5 верес. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Marinchenko.html> (дата звернення: 18.05.15). – Назва з екрана.

В кінці 1940-х – на початку 1950-х рр. там було споруджено цегляні, тиньковані пропілеї, які оформляли вхід. Вони склалися з двох розташованих обабіч дороги прямокутних павільйонів із проходами. Зустрічні фасади павільйонів було вирішено як двоколонні портики іонічного ордеру, що завершували масивні антаблементи у спрощених класицистичних формах. Урочиста за композицією споруда становила значну архітектурну цінність як досконалий зразок малих архітектурних форм середини ХХ ст.

До складу ансамблю головного подвір'я санаторію, розташованого у глибині лісопарку, на краю крутого правого берега р. Горенки, входили: головний корпус (на дві сотні спальних місць з їдальнею та клубними залами), перпендикулярно до нього – лікувально-приймальний корпус із водолікарнею, а також розкритий у бік річки партер із фонтаном, декоративним містком і розпашними, прикрашеними вазонами парадними сходами, що вели до ставка. Архітектурною домінантою ансамблю був двоповерховий головний корпус, виконаний у стилі неокласицизму з ефектною, заскленою напівротондою іонічного ордеру на вході.

Згодом навколо первісних будівель санаторію з'явилися інші споруди: адміністративний корпус, склади, оранжереї, бар, бювет, альтанки тощо. У 1986 р. головний корпус розібрали, а на його фундаменті звели новий, у сучасних архітектурних формах. Відтоді санаторій став називатися «Пуща-Озерна».

На особливу увагу заслуговує лікувально-приймальний корпус (водолікарня; нині спальний корпус), зведений на східному боці головного подвір'я та стилізований під українське бароко. Це двоповерхова цегляна, тинькована будівля із симетричними бічними крилами, що на тильному фасаді закінчуються напівротондами. Центральний вхід на головному фасаді виділено ризалітом, прикрашеним чотириколонним портиком коринфського ордеру із хвилястим тридільним фронтоном, у центрі якого викладено дату спорудження – 1949 р. – в обрамленні рослинного орнаменту. Фланги фасаду оформлено опертими на пілони наріжними лоджіями, на першому поверсі яких розміщено бічні входи, а на другому – балкони. Барокові риси посилюють вписані у фігурні фронтончики слухові напівкруглі вікна.

За проектування та участь у будівництві лікувального корпусу Є. Маринченко було нагороджено премією і почесною грамотою на республіканському конкурсі на кращі об'єкти цивільного будівництва, зведені в 1949 р.

Крім санаторного комплексу в Пущі-Водиці, Євгенія Олександрівна виконала понад 70 проектів інших споруд різного призначення: у Києві – житлові будинки на вулицях Володарського (нині Золотоустівська), Бастіонній, Кіквідзе, на масиві Відрадний, Повітрофлотському проспекті, житловий масив Новобіличі; нові квартали в Миколаєві, Одесі, Херсоні, Харкові; селище Південноукраїнського каналу біля с. Ново-Київка; клуби, будинки відпочинку, їдальні, кінотеатри та ін. З них більше 30 було втілено в життя.

Але найзначнішою та найвідповідальнішою роботою архітектора став проект Палацу культури «Україна» в Києві (1965–1970; у співавторстві з П. Жилицьким; нині Національний палац мистецтв «Україна»). До цього було збудовано лише дві споруди такого типу – Кремлівський Палац з'їздів у Москві та концертний зал «Жовтневий» у Ленінграді.

В архітектурному таланті Євгенії Олександрівни переконається кожен, хто відвідає Палац культури «Україна» – одну з небагатьох яскравих споруд того часу. Тоді потрібна була неабияка енергія, щоб естетичні вимоги встояли перед диктатом будівельників, але Євгенії Олександрівні це вдалося. Її, онуці Є. Толстого, чия адреса довгий час була короткою: «Київ. Палац», мабуть, долею судилося стати автором палацу-красеня. Місцем для його будівництва обрали одну з найвельелюдніших вулиць міста – Червоноармійську (нині Велика Васильківська), яка є продовженням Хрещатика і з'єднує центр міста з новими районами.

Загальна композиція споруди відзначається пластичністю, динамікою, виразним силуетом. Вільне й мальовниче планування ділянки, на якій розташовано палац, вдале використання рельєфу місцевості, сусідство невеликого скверу, східці по рельєфу в поєднанні із зеленим килимом схилів і газонів, невеликий дворик для відпочинку артистів – усе це формує ошатний вигляд палацу.

Поставлена на стилобат будівля ніби піднята над площею, а широкі гранітні сходи надають їй урочистості класичних амфітеатрів. Багата гра світлотіні на пластично виконаному головному фасаді, сяюча білизна огорожі тераси з білого мармуру, що чудово контрастує із затіненою частиною головного входу, своєрідність відкритих сходів на фоні глухої торцевої стіни з мармуру – все це справляє неабияке враження.

Основний об'єм та фасади розчленовано вертикальними ребрами, облицьованими анодованим алюмінієм золотавого відтінку. Для оздоблення фасадів використано граніт Жежелівського, Янцевського і Токівського родовищ, вапняк Альмінського та білий мармур Коелгінського родовищ.

Усі планувальні вузли будівлі – фойє, балкон, вестибюль, бічні кулуари, кафе – було ретельно продумано і підпорядковано загальній композиційній ідеї. Інтер'єри вирізнялися зручністю просторової побудови, гармонійністю форм, умілим використанням можливостей сучасного обладнання (зокрема освітлювального), високим рівнем виконання оздоблювальних робіт. Кожне приміщення, зокрема світлі, просторі фойє, вестибюлі, та широкі білі сходи, мармурові колони, ошатні меблі, квітники мали індивідуальний вигляд. В оздобленні інтер'єрів фойє, партеру та балкона (другий і третій поверхи видовищної частини) застосовано омелянівський і токівський червоні граніти, туфодацити Генічеського родовища та блакитні з прожилками ліпарити Закарпаття, білий грецький мармур, рідкісної краси мармур «Газган», казахстанський камінь-черепашик.

Контрастність масштабів, шляхетність колірного вирішення, притаманні загальному архітектурно-художньому задуму інтер'єрів палацу, архітектори вдало поєднали з експонованими художніми творами, мініатюрним басейном, островцями живої флори, своєрідними зимовими садами. У лівій рекреації на стіні міститься панно «Березовий гай», виконане в техніці інкрустації з мармуру різних сортів і відтінків. Уміло підібрані пластини каменю з муаровою та смугастою текстурою нагадують прямі й похилі стовбури беріз, створюючи вишукане за декоративним ефектом зображення гаю.

Основою архітектурного образу споруди та її композиційної побудови стала зала для глядачів, навколо якої розміщено інші приміщення. Незважаючи на великі розміри, в ній досягнуто відчуття комфорту і святкової урочистості. Автори знайшли вдалий абрис балкона, своєрідно оздобили стіни акустичними ажурними екранами-панелями з полірованого дерева, оригінально вирішили площину плафона (у вигляді білої підвісної стелі з кесонами складної форми, що нагадує стилізований чашолистик п'ятипелюсткової квітки) із лампами у центрі та портал сцени.

Створення максимальних зручностей для глядачів та виступаючих – основний лейтмотив будівлі. Це знайшло відображення не лише в його об'ємно-просторовій організації, а й у технічному оснащенні. За допомогою електроніки та автоматики вперше в українській практиці було здійснено колірно-музичний супровід дійств. Зала для глядачів має високі акустичні можливості (це неодноразово зазначали численні виконавці). Турбота про акторів знайшла своє відображення у зручному розташуванні підсобних приміщень,

згрупованих навколо сцени, у продуманому плануванні ділянки, де завдяки чіткому зонуванню, службові під'їзди відокремлено від парадної частини.

Прекрасний витвір розуму і рук людських, Палац культури «Україна» дістав загальне визнання і полюбився не лише киянам, а й численним гостям міста. За його будівництво Є. Маринченко було надано почесне звання заслуженого архітектора УРСР (1970), а за створення проекту палацу – нагороджено Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка та орденом Трудового Червоного Прапора (1971).

У 1970-х рр. будівля Палацу культури «Україна» отримала статус пам'ятки архітектури.

За авторства Є. Маринченко в 1975 р. у Києві вийшла книга «Палац культури "Україна" в Києві» (трьома мовами – українською, російською та англійською; перевидана в 1979 р.).

Євгенія Олександрівна завжди була сповнена енергією, ентузіазмом, любов'ю до своєї справи, прагненням зробити все якомога краще. Палац культури «Україна», що став гордістю української архітектури, та багато інших споруд, зведених за її проектами, якнайкраще характеризують творчий шлях видатного зодчого.

Упродовж 1971–1973 рр. Є. Маринченко виконала ще кілька проектів, зокрема щодо будівництва Палацу культури в Багдаді (Ірак), куди її з групою інших спеціалістів було відряджено згідно з контрактом.

Із великим задоволенням мисткиня брала участь у всіх виставках живопису і малюнка, які влаштовувалися в інституті, де вона працювала.

Білий колір завжди домінував у творчості Євгенії Олександрівни. «Люблю білі квіти», – казала художниця. Про це свідчать створені нею етюди квітучих яблунь, конвалій, бузку. І кращі будівлі Є. Маринченко теж були неначе зліплені з біло-сніжної маси, пронизані сонцем, збагачені світлотінню.

До кінця життя Євгенія Олександрівна не полишала улюбленої справи, а також активно співпрацювала з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури.

За вагомі досягнення у праці, високу професійну майстерність Є. Маринченко в 1997 р. було надано звання народного архітектора України.

15 червня 1999 р. Євгенія Олександрівна пішла з життя. Але архітектор безсмертний доти, доки стоять його будівлі. Тож іще багато-багато років ми споглядатимемо творіння цієї чудової мисткині, з особливою вдячністю відчуваючи масштабність її внеску в українську архітектуру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання праць Є. Маринченко

Палац культури «Україна» в Києві / Є. О. Маринченко. – Київ : Будівельник, 1975. – 63 с. : іл. – Текст укр., рос. і англ.

Палац культури «Україна» в Києві / Є. О. Маринченко. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Київ : Будівельник, 1979. – 159 с. : іл. – Текст укр., рос. і англ.

Архитектура Дворца культуры «Украина» / Е. А. Маринченко // Строительство и архитектура. – 1970. – № 9. – С. 14–19 : ил.

Про Є. Маринченко

Кальницький М. Дед – смотритель дворца, внучка – строитель дворца / М. Кальницький // Киев. ведомости. – 1993. – 9 дек. – С. 8 : ил.

Козюра Г. И. Архитектор Евгения Александровна Маринченко / Г. И. Козюра // Стр-во и архитектура. – 1978. – № 12. – С. 27–29 : ил.

Маринченко Євгенія Олександрівна [12.03.1916] // Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / редкол.: Бажан М. П. (голова редкол.) [та ін.]. – 2-е вид. – Київ, 1981. – Т. 6. – С. 361.

Маринченко Євгенія Олександрівна (12.03.1916 – 15.06.1999) // Мистецтво України : біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 397.

Маринченко Євгенія Олександрівна [12.03.1916 – 15.06.1999] // Шевченківські лауреати, 1962–2000 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2001. – С. 329 : портр. – ISBN 966-7575-29-2.

Електронні ресурси

Коломієць М. Палац «Україна» (національний палац «Україна»), 1970 [Електронний ресурс] / Микола Коломієць, Олексій Овчаренко // Звід пам'яток історії та культури : [сайт]. – Текст. дані. – [Київ], – Режим доступу: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/chervonoarmijska/palats-ukrayina-natsionalniy-palats-ukrayina-1970> (дата звернення: 26.05.15). – Назва з екрана.

Тищенко О. Санаторій «30 років Радянської України», 1948–64 [Електронний ресурс] / Олександр Тищенко // Звід пам'яток історії та культури : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Київ]. – Режим доступу: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/14-liniya/sanatoriy-30-rokiv-radyanskoj-ukrayini-194864> (дата звернення: 26.05.15). – Назва з екрана.

Шакула С. Архітектор Євгенія Олександрівна Маринченко (1916–1999) та доля Михайлівського Золотоверхого собору [Електронний ресурс] / С. Шакула // Мислене древо : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Київ]. – 5 верес. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Marynchenko.html> (дата звернення: 18.05.15). – Назва з екрана.

Ілюстрації

Маринченко Євгенія Олександрівна : [портрет] // Шевченківські лауреати, 1962–2000 : енциклопед. довід. – Київ, 2001. – С. 329.

[Маринченко Євгенія Олександрівна ; споруди, зведені архітектором : портрет, фотографії] // Стр-во и архитектура. – 1978. – № 12. – С. 27–29.

Підготовлено А. Рихтік

19 березня

Філософ в історії

До 100-річчя від дня народження О. Компан (1916–1986)

Серед дослідників, що виступали найвизначнішими репрезентатами історичної науки в нашій республіці, була Олена Компан, творча індивідуальність якої забезпечила їй особливо привабливе місце в системі української історіографії повоєнного часу... О. Компан була дослідником, що найкраще і найглибше володів теоретичними підвалинами своєї науки – тим, що нині зовсім історіософією.
М. Брайчевський¹

Олена Станіславівна Компан входить до когорти найвизначніших репрезентантів історичної науки в Україні другої половини ХХ ст. Як талановита дослідниця вона глибоко оволоділа теоретичними підвалинами своєї науки – історіософії. Водночас О. Компан забезпечила собі чільне місце в

українській історіографії, внівши вагомий внесок в осмислення історичних подій XVI–XVIII ст. – періоду переходу суспільства від феодалізму до капіталізму. Вчена сміливо виступала з ревізією теоретичних питань історичного процесу, а її розвідки спричинили рішучий перегляд звичної історичної схеми. Грунтовне опрацювання численних джерел дало змогу Олені Станіславівні створити

¹ Брайчевський М. Пам'яті Олени Компан // Історик Олена Компан : матеріали до біогр. – Київ, 2007. – С. 429.

принципово нову концепцію українського ренесансу й бароко. Палка патріотка України, щиро віддана українському народові та його майбуттю, вона гаряче захищала українську історико-культурну спадщину.

Народилася О. Компан у м. Єнакієвому, одному з індустріальних центрів Донбасу, де працював інженером-маркшейдером її батько – Станіслав Ейсмонт. Поляк за походженням, він ще до революції 1917 р. приїхав з Варшави на Донеччину. Мати Олени – Любов Миколаївна, напівросіянка, була з купецького роду. У родині, де підросло четверо дітей, розмовляли польською мовою, у школі – російською, але мати наполягала, щоб діти вчили також українську.

Одне з найяскравіших вражень Олени з дитинства – книжки з творами світової літератури у великій домашній бібліотеці. Вона з раннього віку була «книжковою» дівчинкою, душу якої полонили герої творів Л. Буссенара, О'Генрі, А. По, Д. Лондона. Романтизм, закладений цією літературою, поєднаний із подальшими суворими здобутками життєвого досвіду, заклав основи її поведінки, гуманістичного й шанобливого ставлення до людей.

Сама О. Компан не на словах, а справами, власним прикладом демонструвала поведінку, гідну справжньої людини, яку не спроможні були змінити чи зламати ані умови життя голодних 1930-х рр., ані лихоліття воєнних та повоєнних часів.

У 1930-і рр. родина Ейсмонтів переїхала з Донбасу до Києва, де Олена спочатку навчалася в Інституті іноземних мов, а потім – у Польському педінституті. З ідеологічних причин цей заклад було закрито, і дівчина продовжила навчання на історичному факультеті Київського університету. До цього вишу вона потрапила завдяки допомозі декана П. Лаврова, адже коли в Радянському Союзі почалася кампанія боротьби з іноземними спеціалістами, її батька заарештували, звинувативши у шпіднажі, і Олені, дочці «ворога народу», шляхи для продовження освіти було закрито.

Закінчивши навчання в 1939 р., О. Компан працювала старшим методистом Київської екскурсійно-туристичної станції. На цей час вона вже була заміжня та мала сина Ярослава. Шлюб із першим чоловіком, інженером Ю. Компаном, виявився недовгим, але насиченим, щасливим і відіграв важливу роль в її становленні як української патріотки.

Молоде подружжя два роки мешкало у Чернівцях, куди Ю. Компана направили на роботу. Олена працювала там науковим співробітником у

місцевому краєзнавчому музеї. У 1941-му родина повернулася до Києва.

У перші місяці війни Ю. Компан загинув на фронті. Олена разом із маленьким сином, свекром та 12-річним братом змушена була виїхати з окупованого німцями Києва в евакуацію до Узбекистану.

У глухому Маргиланському кишлаку Ферганської області 25-річна Олена, завдяки своїй вдачі та активній громадянській позиції, дуже скоро стала безперечним лідером «української діаспори». Вона вирішувала життєво важливі питання багатьох самотніх жінок і матерів із дітьми, рятуючи їх від недоїдання та поневірянь. Колгоспники одностайно обрали її ланковою бригади бавовнярів, до якої входили не тільки евакуйовані, а й місцеві жителі. Цю молоду красуню з університетським дипломом узбеки після дворічної спільної праці, всупереч традиційному ставленню мусульман до жінок, мали намір обрати головою колгоспу. Але після визволення Києва сім'я Компанів повернулася до України. Щоб заробити на прожиток, працювала друкаркою, проводила екскурсії містом. Згодом її запросили на роботу до Державного історичного музею. Працюючи там завідувачем відділу історії XIX ст., Олена Станіславівна почала докладно і наполегливо вивчати українську культуру.

Спробувала свої сили і на творчій ниві, написавши літературний сценарій про українську порцеляну для фільму видатного митця і філософа І. Кавалерідзе. У майстерні скульптора Олена зустрілася з відомим новелістом і романістом І. Сенченком. У 1947 р. вони одружилися.

Іван Юхимович багато зробив для розширення літературно-естетичних обріїв дружини, її становлення як громадянина, залучивши до середовища національно свідомих київських інтелектуалів – письменників, митців, діячів культури.

Відтоді її ужитковою мовою назавжди стала українська. О. Компан та І. Сенченко мали однакові погляди на суспільні явища, а головне – щодо України та її історії. Гармонія у стосунках, щирість і взаємоповага створювали навколо цього подружжя неповторну ауру доброти та людяності. Іван Юхимович бачив широкий, неординарний діапазон мислення Олени і прагнув, щоб вона підвищувала свій фаховий рівень, розвивала небуденний талант історика. Тож у 1947 р. О. Компан вступила до аспірантури Інституту історії АН УРСР.

На той час у цьому закладі тимчасово працював депортований зі Львова видатний український історик І. Крип'якевич. Він став наставником О. Компан в аспірантурі, і саме завдяки вченому надалі повною мірою розкрилося обдаровання Олени Станіславівни як медієвіста і здібної дослідниці.

На початку своєї академічної кар'єри О. Компан займалася традиційною для української радянської історіографії проблематикою – історією формування робітничого класу залізорудної та металургійної промисловості півдня України 80–90-х рр. ХІХ ст. Згодом за цією темою вона захистила кандидатську дисертацію (1950).

Після захисту дисертації О. Компан продовжила працювати в Інституті історії АН УРСР. Спочатку була молодшим науковим співробітником відділу історіографії та фондів, а потім – старшим науковим співробітником відділу історії феодалізму. Згодом цей відділ дістав неофіційну назву «кафедра козацької доби». У ньому зібралися напрочуд яскраві постаті, т. зв. легендарна трійця сподвижників: дослідник Київської Русі М. Брайчевський, архівіст О. Апанович, медієвіст О. Компан, а також їхній молодший колега – джерелознавець Я. Дзира. Хоча кожний із цих людей мав свою, вузьку, царину досліджень, вони спілкувалися між собою, радилися, ділилися знаннями. Ці науковці були однодумцями й послідовними поборниками української державності, які розуміли сутність національного історичного життя в Україні та робили посильні спроби правдиво відобразити його у своїх працях.

Уже в першій половині 1950-х рр. О. Компан, фахівець з історії ХІХ ст., зосередила свою увагу на дослідженні доби пізнього Середньовіччя та ранньомодерних часів. У радянській історичній науці цей період розглядався як епоха феодалізму, що не збігалось з періодизацією історії в європейському контексті.

Згодом, після кількох років глибоких досліджень, в одній із головних своїх праць «Український ренесанс. Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства» (1967) О. Компан зауважувала: «Непомітно, без пояснень, ми перестали згадувати про українське середньовіччя, навіть не вживаємо цей термін. А тим часом він характеризує цілу низку надзвичайно важливих явищ історії»¹. Вчена доводила, що, «збіднюючи власну історію, ми збіднюємо загальноісторичний процес, в якому діалектично синтезуються досягнення національних культур. Причина зникнення зі сторінок вітчизняної історії поняття про середні віки, національне відродження, а також недостатнього дослідження проблеми історії первісного нагромадження, формування української народності й нації тощо криється в

прийнятій у нас історичній схемі»². Для того щоб так сміливо, впевнено і доказово висловлювати свої думки, дослідниці знадобилося майже десятиліття.

На цьому шляху виявилася важливою її участь в упорядкуванні разом з п'ятьма іншими істориками третього тому збірника «Воссоединение Украины с Россией: документы и материалы: (к 300-летию. 1654–1954)» (Москва, 1953. – Т. 3 : 1651–1654).

У 1954 р. О. Компан підготувала низку публікацій з української історії ХVІІ ст., зокрема про вплив Хмельниччини на «антифеодальні рухи» в Білорусі та Польщі, а також монографію «Участь міського населення у визвольній війні українського народу 1648–1654 рр.», якою було започатковано урбаністичну тему – одну з провідних у науковій діяльності вченої.

У своїй роботі О. Компан поєднувала глобальне осмислення історичних процесів і явищ з ретельним проробленням історичних джерел, зокрема архівних. Підтвердження своїх думок вона відшукувала в найрізноманітніших джерелах, у літературних пам'ятках. Дослідниця, яка вільно володіла польською мовою, інтенсивно використовувала у своїх студіях польські історичні джерела та літературу. У 1957 р. Олена Станіславівна перебувала в науковому відрядженні в Польщі, зокрема, працювала в бібліотеках та архівах Варшави, Кракова, Любліна.

Особливим періодом у житті українського суспільства, який ознаменувався національним піднесенням серед української інтелігенції, став початок 1960-х рр. У час короткого політичного потепління українську інтелігенцію захопив вир бурхливих подій. Стало можливим цікавитися, ширше та повніше вивчати історію української культури, відкрито захоплюватись українським мистецтвом, проводити письменницькі та мистецькі вечори, на яких можна було відвертіше висловлювати свої думки, національні погляди.

Письменницьке і журналістське оточення залучило Олену Станіславівну до дисидентського, опозиційного режимові руху опору, що дістав пізніше назву «шістдесятництво», вона стала учасницею знаменитого Клубу творчої молоді «Сучасник», де збиралися поети, художники, науковці. Відомий літературознавець, громадський діяч І. Дзюба згадував: «Вона була “своєю” в колі т. зв. “шістдесятників” і ширше – тієї національ-

¹ Компан О. Український ренесанс. Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства // Історик Олена Компан... – Київ, 2007. – С. 419–420.

² Там само. – С. 420.

но-свідомої української інтелігенції, яка прагнула емансипації нашої культури»¹.

Ті яскраві 1960-і виявилися для О. Компан часом фахової, творчої та громадянської зрілості. Чудовим прикладом цього стала її монографія «Міста України в другій половині XVII ст.» (1963). Зазначену роботу було покладено в основу докторської дисертації, яку вчена захистила в 1965 р.

У книзі на великому документальному матеріалі істориком відтворено рівень соціально-економічного розвитку міст України в другій половині XVII ст. Головне місце в праці відводиться визначенню чисельності та складу міського населення, характеристиці ремесел, промислів і торгів, а також зародженню елементів капіталістичного господарства в містах. Характеристиці промислово-торговельного життя міст передуює висвітлення загального становища життя міського населення і його класової боротьби.

У праці доведено, що розвиток українського міста XVI–XVIII ст. досяг набагато вищого рівня, аніж було прийнято вважати донедавна, і, відповідно, розвиток міського життя в Україні мав немірно глибші наслідки.

Цікавим є висновок О. Компан, яким вона завершує працю: «Отже, соціально-економічний розвиток міст України другої половини XVII ст. підтверджує, що історія зародження і розвитку буржуазного суспільства в надрах феодальної формації, про яку розповів К. Маркс в безсмертному “Капіталі”, є розповіддю і про Україну»².

О. Компан ще студенткою ґрунтовно дослідила вчення К. Маркса та Ф. Енгельса, на які в багатьох питаннях робила авторитетні посилання. Приймаючи з марксистської концепції деякі позитивні й варті уваги теорії, вона з позиції розуму та історичної достовірності неодноразово спиралася на їх вчення, використовувала цитати, обеззброюючи своїх супротивників – фальсифікаторів історії та представників бюрократичних кіл, ворожих історичній правді.

Діапазон наукових зацікавлень О. Компан був досить широким. Їй були підвладні не тільки історичні, а й інші надбаня науки. Значне місце в науковій творчості та громадській діяльності Олени Станіславівни посідали проблеми української культури, мистецтва. Із закликом створити історію української культури вона виступила у співавторстві з істориком мистецтва Г. Логвином та літературознавцем М. Ткаченком зі статтею «Створити історію української культури» (1964).

Однією з найважливіших справ історика О. Компан вважала збереження української культурно-історичної спадщини. Переймаючись проблемами її порятунку, Олена Станіславівна була серед головних ініціаторів створення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) і присвятила багато років роботі в цій громадській організації.

Займаючи активну громадянську позицію, лагідна вдачею, О. Компан ставала принциповою і твердою, коли йшлося про нищення пам'яток історії та культури, й боронила їх від руйнації всіма силами, гострим словом, запально захищала у повсякденні, у своїх виступах та публікаціях. Вона зазначала: «В усій величезній конкретності стоїть перед нами проблема, як зберегти все те краще, що було в нашому минулому, для майбутніх поколінь, не розгубити духовних цінностей, не втратити кращих традицій, матеріальних творінь наших предків, зберегти природу в її різноманітності і красі»³.

Внесок О. Компан у справу рятунку національної культурно-історичної спадщини був дуже значний – як у сфері організаційній, так і суто науковій. Завдяки роботі історичної секції УТОПІК та за безпосередньої участі Олени Станіславівни було врятовано не одну культурно-історичну пам'ятку, зокрема архітектурно-історичний комплекс Києво-Могилянської академії, що опинився під загрозою тотальної перебудови в 1960-х рр.

У 1966 р. вийшла невелика книжка вченої «Єдність світового історичного процесу», в якій вона виступила новатором, заперечуючи установлену в радянській історіографії думку про пізній початок буржуазного розвитку в Україні (друга половина XVIII ст.) і віднісши його до кінця XVI ст. Твердо, науково, доказово дослідниця відстоювала цю концепцію і в інших роботах, зокрема, висловила думку про те, що найсприятливіші умови для буржуазного розвитку в Україні були саме наприкінці XVI ст. Тоді існувала налагоджена торгівля, непокріпачене населення становило більшість, виник світовий ринок, на якому панували капіталістичні відносини. Вперше в радянській історіографії О. Компан, підкреслюючи визначну роль козацтва у процесах і подіях тих часів, назвала три століття української історії (XVI–XVIII) козацькою добою.

Талант вченого, широке концептуальне мислення повною мірою проявлялися в рецензійних

¹ Дзюба І. Олена Станіславівна Компан // Історик Олена Компан... – С. 485.

² Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. – Київ, 1963. – С. 387.

³ Компан О. Єдність світового історичного процесу. – Київ, 1966. – С. 21.

статтях Олени Станіславівни. Здатність побачити самотні аспекти рецензованої праці давала їй змогу робити несподівані, оригінальні висновки. Це стосується, зокрема, рецензії на перші два томи шеститомника «Історія українського мистецтва», виданого за редакцією М. Бажана. Стаття «Український Ренесанс. Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства», опублікована в газеті «Літературна Україна» у жовтні 1967 р., стала визначним явищем в культурному житті України. Даючи належну оцінку виданню, дослідниця писала: «Результати такого осягнення фактичного матеріалу з культурного життя України XVI – першої половини XVII ст. приголомшують своєю несподіваністю. Перед нами повнокровне, яскраве торжество українського відродження. Досі в працях істориків навіть не побутував термін “відродження”. Віднині перед нами ставиться завдання висвітлити історію не лише відродження, а й передвідродження, так чітко окресленого на прикладах образотворчого мистецтва авторами другого тому»¹.

Таке ствердження про наявність елементів ренесансу в українській культурі та мистецтві XVI–XVIII ст. було справді сенсаційним. Стаття мала величезний резонанс серед української інтелігенції, проте не сподобалася партійно-комуністичним можновладцям. Вони обурювалися: який може бути в Україні ренесанс, коли такого не було в Росії? До Інституту історії надійшло розпорядження ЦК КПУ про обговорення та колективне засудження цієї праці з подальшим звільненням О. Компан з наукової установи. Науковці відділу феодалізму встали на захист колеги. До того ж М. Бажан утрутився в ситуацію і вжив належних заходів, безпосередньо звернувшись до ЦК. Це позитивно вплинуло на хід справи, і очікуваного розгрому тоді не відбулося. Проте звільнення О. Компан було лише питанням часу.

У 1971 р. дослідниця опублікувала велику програмну і концептуальну статтю «Проблеми українського середньовіччя». У цій дивовижній для свого часу праці автор доводила, що поняття «середні віки» і «феодалізм» не повністю збігаються. Вона вважала, що поділ історії за формаціями недостатній для правильної орієнтації у періодизації кожної окремої країни.

О. Компан зробила спробу визначити хронологічні межі українського середньовіччя, окреслити й охарактеризувати головні теоретичні та методичні питання, пов'язані з цією важливою

науковою проблемою. Вона також розглянула сферу духовного життя середньовічного українського міста, висвітлила питання культури, науки, мистецтва, проявивши при цьому вражаючу ерудицію. Вчена орієнтувалася у хоровому і музичному мистецтві, архітектурі, живописі, в системі тогочасної освіти, давньоруській літературі, полемічній літературі XVI–XVII ст. тощо. У праці фігурують багато імен, назв творів, є їх лаконічний аналіз. О. Компан прагнула багатогранно відновити картину життя середньовічного українського міста, підкресливши, що «праця народних мас підготувала ґрунт для епохи українського Передвідродження і Відродження»².

Виклад матеріалу щодо середньовічного мистецтва, культури здійснювався на ґрунті концепції про складний комплекс зв'язків та взаємовпливів з іншими країнами, народами. За твердженням історика, вплив західноєвропейської культури на Україну відноситься, головним чином, до пізнього Середньовіччя. А Західна Європа в епоху раннього Середньовіччя сама зазнала впливу високої культури Київської Русі. Ця стаття викликала чергову хвилю роздратування з боку ідеологічних опонентів.

1972 р. став роком ідеологічної чистки в Інституті історії України. Формально, за наказом по Інституту від 12 вересня 1972 р., необхідно було «з метою вдосконалення тематичної спрямованості роботи, впорядкування структури та кадрового складу закладу» скоротити відділ феодалізму. А фактично «за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами» звільнили О. Компан, О. Апанович і Я. Дзиру. Їх колегу М. Брайчевського звільнили раніше.

Олені Станіславівні, докторові історичних наук, надзвичайно важко було змиритися зі своїм домогосподарюванням, адже вона майже 25 років віддала науковій роботі в Інституті історії, займаючись улюбленою справою. Як історик О. Компан була у розквіті наукових творчих сил. Їй хотілося писати, розповідати людям правду, будити серця до самовідданої праці в ім'я України. Але протягом довгих років діяла заборона на виступи вченої в пресі.

Велика оптимістка, сповнена неймовірної енергії, нових ідей, О. Компан продовжувала творчу роботу. У 1970-і – на початку 1980-х рр. вона написала історіософічну працю «Кипень у “Каза-

¹ Компан О. Український ренесанс. Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства // Історик Олена Компан... – Київ, 2007. – С. 418.

² Компан О. Проблеми українського середньовіччя // Середні віки на Україні. – Київ, 1971. – Вип. 1. – С. 19.

ні історії», рецензію на роман П. Загребельного «Роксолана» (1981). В останній роботі простежувався відрізок історії двох народів – українського й турецького – в загальноєвропейському та світовому контексті.

Багато праць з творчого доробку вченої того часу не було опубліковано, а задуми, актуальні й сьогодні, залишилися нереалізованими. Олена Станіславівна продовжувала на громадських заходах очолювати секцію історії досоціалістичних формацій УТОПК.

В останні роки життя О. Компан багато хворіла і майже не спала. Нервова система цієї мужньої жінки, що пододала багато життєвих негараздів, була зруйнована нерівним протиборством із ладом, який не тільки не сприяв, а й намагався нищити таких, як вона.

Олени Станіславівни не стало 17 липня 1986 р. Поховали її на Байковому кладовищі у Києві, поруч з чоловіком, письменником І. Сенченком.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання творів О. Компан

Вплив визвольної війни українського народу на розвиток антифеодального руху в Польщі / О. Компан. – Київ : Держполітвидав УРСР, 1954. – 46 с.

До питання про заселення України в XVII ст. / О. Компан // Укр. іст. журнал. – 1960. – № 1. – С. 65–77.

Єдність світового історичного процесу / О. С. Компан. – Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1966. – 48 с.

Значення визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. для визвольної боротьби в Білорусії і антифеодальних рухів у Польщі / О. Компан // Історичне значення возз'єднання України з Росією. – Київ, 1954. – С. 90–116.

Міста України в другій половині XVII ст. / О. Компан. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. – 387 с.

О некоторых особенностях социально-экономического развития городов Правобережной и Левобережной Украины в XVII–XVIII вв. / Е. Компан // Города феодальной России : сб. ст. памяти Н. В. Устюгова. – Москва, 1966. – С. 350–362. – У співавторстві.

Ономастика як допоміжна історична дисципліна / О. Компан // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1966. – Вип. 2. – С. 54–64.

Порівняльно-історичний метод і всесвітньо-історичний аспект дослідження пізнього феодалізму / О. Компан // Укр. іст. журнал. – 1966. – № 1. – С. 36–46.

Правобережна Україна і Галичина у XVIII ст. / О. Компан // Історія селянства УРСР. – Київ, 1967. – Т. 1. – С. 286–290.

Проблеми українського середньовіччя / О. Компан // Середні віки на Україні / Ін-т історії АН УРСР ; редкол.: Ф. П. Шевченко [та ін.]. – Київ, 1971. – Вип. 1. – С. 9–20.

Передпролетаріат на Україні в XVII–XVIII ст. / О. Компан // Історія робітничого класу Української РСР. – Київ, 1967. – Т. 1. – С. 19–47.

Створити «Історію української культури» / О. С. Компан // Укр. іст. журнал. – 1964. – № 2. – С. 158. – У співавторстві.

Українські словники XVI–XVII ст. як історичне джерело / О. Компан // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1969. – Вип. 4. – С. 24–37.

Український ренесанс. Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства / О. Компан // Історик Олена Компан : матеріали до біограф. / упоряд. Ярослав Компан. – Київ, 2007. – С. 416–421.

Устим Кармелюк : (іст.-біограф. нарис) / О. С. Компан, І. О. Гуржій. – Київ : Рад. шк., 1960. – 79 с. : іл.

Про О. Компан

Історик Олена Компан : матеріали до біограф. / упоряд. Ярослав Компан. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 531 с. : іл. – ISBN 978-966-518-429-4.

Апанович О. Спогади про видатну вчену і незвичайну особистість / О. Апанович // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. та спогадів : (пам'яті О. Компан). – Київ, 2000. – Число 4, ч. 1. – С. 13.

Апанович О. Вона багато встигла / О. Апанович // Старожитності. – 1993. – № 4. – С. 31.

Брайчевський М. Розум у пустелі бездуховності / М. Брайчевський // Старожитності. – 1993. – № 4. – С. 30–31.

Компан Олена Станіславівна (19(06).03.1916 – 17.07.1986) // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.] – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 488–489.

Компан Олена Станіславівна (19.III.1916 – 17.VII.1986) // Вчені Інституту історії України : біобібліограф. довід. / Ін-т історії України, Фонд розвитку іст. дослідж. ; редкол.: В. А. Смолій (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 1998. – С. 143–144. – (Серія «Українські історики»; вип. 1). – ISBN 966-02-0022-6.

Ілюстрації

[Олена Компан : фото різних років життя] // Історик Олена Компан : матеріали до біограф. – Київ, 2007. – С. 2–4.

Підготовлено С. Савченко

Квітень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

Квітень з водою – травень з травою.

Сухий квітень – голодний рік,

*Квітень-переплітень, бо переплітає трохи зими,
трохи літа.*

Цвітна неділя

*Цвітуть наскрізь весняні вітання,
Найсолодшим медом сонце сходить,
Стелить весна вицвіле кохання
Квітневі, що полями проходить.*

*Іде весна на квітчастім возі,
Сиплеться цвіт вишень на дороги,
Коло річки весна святить лози
І простеляє Богові під ноги.*

Ю. Боршош-Кум'ятський¹

¹ Боршош-Кум'ятський Ю. Цвітна неділя // З наказу роду : твори / Ю. Боршош-Кум'ятський. – Ужгород, 2005. – С. 150.

1

Міжнародний день птахів

Відзначається щорічно з 1906 р. від дня підписання Міжнародної конвенції про охорону птахів

День сміху

Неофіційне свято. Відзначається за традицією

150 років від дня народження **Ферруччо-Бенвенуто Бузоні** (1866–1924), італійського піаніста, композитора, диригента, музичного письменника, педагога

120 років від дня народження **Полі (Аполонії) Гоявічинської** (1896–1963), польської письменниці

110 років від дня народження **Олександра Сергійовича Яковлева** (1906–1989), російського авіаконструктора

2

Всесвітній день поширення інформації про проблему аутизму.

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 62 / 139 від 21.01.2008 р.

125 років від дня народження **Тита Трохимовича Демиденка** (1891¹–1959), українського вченого в галузі рослинництва

80 років від дня народження **Григорія Павловича Карпенка** (1936), українського письменника, перекладача

3

День геолога

Відзначається щорічно в першу неділю квітня відповідно до Указу Президента України № 110/95 від 07.02.1995 р.

240 років від дня народження **Матвія Яковича Мудрова** (1776–1831), російського лікаря

4

Міжнародний день просвіти з питань мінної небезпеки та допомоги в діяльності щодо розмінування

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 60 / 97 від 08.12.2005 р.

80 років від часу заснування (1936) в Одесі **Інституту очних хвороб і тканинної терапії імені академіка В. П. Філатова НАМН України** (на той час Науково-дослідний інститут експериментальної офтальмології)

120 років від дня народження **Юлюса Яноніса** (1896–1917), литовського поета

110 років від дня народження **Ісака Яковича Золотаревського** (1906–1973), російського сатирика

100 років від дня народження **Костянтина Борисовича Яцимирського** (1916–2005), українського хіміка-неорганіка

5

110 років від дня народження **Анатолія Івановича Шияна** (1906–1989), українського письменника

6

180 років від дня народження **Миколи Васильовича Скліфосовського** (1836–1904), російського та українського хірурга

7

Тривіщення Пресвятої Богородиці

Всесвітній день здоров'я

Відзначається щорічно в день набуття чинності Статуту ВООЗ WHA / A.2 / Res.35, 1948 р.

---

¹ Дату народження подано за сайтом НАН України. За іншими джерелами народився 14.06.1891 р.

140 років від дня народження **Дмитра Сергійовича Рождественського** (1876–1940), російського фізика

140 років від дня народження **Іларіона Семеновича Свенціцького** [Святицький (1876–1956)], українського філолога, музеезнавця, мистецтвознавця, книгознавця

90 років від дня народження **Івана Васильовича Батечка** (1926–1981), українського графіка

8

Собор Архангела Гавриїла

9

680 років від дня народження **Тимура** [Тамерлан, Тимурленг (1336–1405)], середньоазійського державного діяча, полководця, завойовника, еміра

130 років від дня народження **Миколи Ізмаїловича Дмитрієва** (1886–1957), українського вченого-географа

125 років від дня народження **Ярослава Володимировича Гинилевича** (1891–1980), українського громадського та медичного діяча, педагога (Німеччина)

100 років від дня народження **Івана Мироновича Чиженка** (1916–2004), українського вченого в галузі електротехніки

10

100 років від дня народження **Володимира Григоровича Радченка** (1916–1969), українського літературознавця, письменника, критика

11

Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів

Відзначається щорічно за ініціативою ООН у день, коли в'язні концтабору Бухенвальд почали інтернаціональне повстання проти гітлерівців

110 років від дня народження **Олександра Михайловича Пенькова** (1906–1968), українського вченого в галузі механіки

100 років від дня народження **Валентина Вікторовича Александрова** (1916–1998), українського хіміка

90 років від дня народження **Мирослава Леоновича Бутрина** (1926–2000), українського літературознавця, бібліотекознавця, бібліографа

90 років від дня народження **Лідії Палій** (1926), української письменниці (Канада)

12

Міжнародний день польоту людини в космос

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 65 / 271 (пр. рез. А / 65 / L.67) від 07.04.2011 р.

Сесвітній день авіації і космонавтики

Відзначається щорічно за рішенням Міжнародної авіаційної федерації (ФАІ)

День працівників ракетно-космічної галузі України

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 230/97 від 13.03.1997 р.

110 років від дня народження **Валерія Олексійовича Кузнецова** (1906–1985), російського геолога

80 років від дня народження **Володимира Юхимовича Тонкаля** (1936–2005), українського вченого в галузі електротехніки

13

130 років від дня народження **Олександра (Сандро) Васильовича Ахметелі** (1886–1937), грузинського режисера

120 років від дня народження **Льва Львовича Геца** (1896–1971), українського графіка, живописця

110 років від дня народження **Оксани Дмитрівни Іваненко** (1906–1997), української письменниці, перекладачки

90 років від дня народження **Марата Терентійовича Шпака** (1926–1993), українського фізика

14

260 років від дня народження **Антіна Ангеловича** (1756–1814), українського релігійного, освітнього та політичного діяча, історика української церкви

110 років від дня народження **Айзика Шмільовича Губермана** (1906–1966), єврейського письменника

15

140 років від дня народження **Володимира Костянтиновича Яновського** (1876–1966), українського живописця

130 років від дня народження **Миколи Степановича Гумільова** (1886–1921), російського поета

120 років від дня народження **Миколи Миколайовича Семенова** (1896–1986), російського фізико-хіміка

75 років від дня народження **Романа Гургеновича Балаяна** (1941), українського кінорежисера

16

День добкїуля

Відзначається щорічно у третю суботу квітня відповідно до Указу Президента України № 855/98 від 06.08.1998 р.

370 років від дня народження **Жуля Ардуена-Мансара** [Ардуен (1646–1708)], французького архітектора

230 років від дня народження **Джона Франкліна** (1786–1847), англійського полярного дослідника

200 років від дня народження **Дениса (Діонісія) Федоровича Бонковського** (1816¹ – після 1869), українського поета, композитора, перекладача

200 років від дня народження **Рудольфа Івановича Моха** (1816–1892), українського письменника, громадського діяча

175 років від дня народження **Христини Данилівни Алчевської** (1841²–1920), української письменниці, публіциста, діяча народної освіти, педагога

175 років від дня народження **Володимира Платоновича Крилова** (1841–1906), українського патологоанатома

120 років від дня народження **Бориса Георгійовича Добронравова** (1896–1949), російського актора

90 років від дня народження **Бориса Григоровича Возницького** (1926³–2012), українського мистецтвознавця

17

90 років від дня народження **Володимира Іллїча Скурїхіна** (1926–2014), українського вченого в галузі системотехніки і теорії систем

75 років від дня народження **Яреми Едвардовича Козака** (1941), українського художника-експресіоніста (США)

18

Мїжнародний день пам'яток і визначних мїсць

Відзначається щорічно з 1984 р., заснований Асамблеєю Міжнародної ради з питань охорони пам'яток і визначних мїсць (ІКОМОС) при ЮНЕСКО

День пам'яток історії та культури

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1062/99 від 23.08.1999 р.

100 років від дня народження **Володимира Самїйловича Бабляка** (1916–1970), українського письменника

19

80 років від дня народження **Григорія Григоровича Кияшка** (1936), українського письменника

---

¹ Дату народження подано за УЛЕ. За іншими джерелами народився 16.06.1816 р.

² Дату народження подано за УРЕ, біографічним довідником «Мистецтво України». За іншими джерелами народилася 14.04.1841 р., 26.04.1841 р.

³ Дату народження подано за сайтом Львівської ОДА. За іншими джерелами народився 26.04.1926 р.

20

220 років від дня народження **Євгена Петровича Оболенського** (1796¹–1865), російського князя, поручика лейб-гвардії Фінляндського полку, старшого ад'ютанта гвардійської піхоти, декабриста

21

200 років від дня народження **Шарлотти Бронте** (1816–1855), англійської письменниці

90 років від дня народження **Єлизавети II** (1926), королеви і глави держави Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії

75 років від дня народження **Віктора Васильовича Сухенка** (1941), українського скульптора

22

Міжнародний день Матері-Землі

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 63 / 278 від 22.04.2009 р.

250 років від дня народження **Анни-Луїзи Жермени де Сталь** (1766–1817), французької письменниці, публіциста, теоретика літератури

130 років від дня народження **Євгена Яковича Сагайдачного** (1886–1961), українського художника, педагога

125 років від дня народження **Павлини Йосипівни Цвілик** (1891–1964), української майстрині художньої кераміки

120 років від дня народження **Івана Кедрина** [справж. – Рудницький (1896–1995)], українського журналіста, політичного діяча (США)

23

Всесвітній день книги та авторського права

Відзначається щорічно відповідно до рішення 28-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО від 15.11.1995 р.

150 років від дня народження **Миколи Михайловича Дерлиці** (1866–1934), українського письменника

125 років від дня народження **Олександра Васильовича Багрія** (1891–1949), українського, російського та азербайджанського літературознавця, фольклориста, бібліографа, шевченкознавця, педагога

125 років від дня народження **Сергія Сергійовича Прокоф'єва** (1891–1953), російського композитора, піаніста, диригента

120 років від дня народження **Мате Залки** [справж. – Бела Франкль (1896–1937)], угорського письменника

90 років від дня народження **Петра Олексійовича Басанця** (1926–2007), українського живописця

24

Вхід Господній в Єрусалим. Вербна неділя

Всесвітній день споріднених міст

Відзначається щорічно в останню неділю квітня відповідно до рішення Всесвітньої федерації споріднених міст (ВФСМ)

370 років від часу укладання (1646) **Ужгородської церковної унії**

310 років від дня народження **Джованні Баттіста Мартіні** [Джамбаттіста (1706–1784)], італійського теоретика та історика музики, педагога, композитора, співака

220 років від дня народження **Карла Лебрехта Іммермана** (1796–1840), німецького письменника

120 років від дня народження **Івана Корниловича Тоцького** (1896–1957), українського співака

25

130 років від дня народження **Василя Микитовича Лубенцова** (1886–1975), українського та російського співака

120 років від дня народження **Якова Ароновича Штейнберга** (1896–1982), українського архітектора

---

¹ Дату народження подано за УРЕ. За іншими джерелами народився 06.10.1796 р.

110 років від дня народження **Василя Яковича Баска** [Басок (1906–1940)], українського поета
110 років від дня народження **Лариси Костянтинівни Волошиної** (1906–1975), української письменниці

26

День Чорнобильської трагедії

30 років від дня аварії на **Чорнобильській АЕС** (1986)

Міжнародний день інтелектуальної власності

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної асамблеї Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), ухваленого у вересні 2000 р.

170 років від дня народження **Івана Григоровича Верхратського** (1846¹–1919), українсько-го філолога, письменника, природознавця, громадського діяча, педагога

130 років від дня народження **Габдулли Тукая** [справж. – Габдулла Мухамедгарифович Тукаєв (1886–1913)], татарського поета, публіциста, літературного критика

110 років від дня народження **Антоніни Федорівни Прихотько** (1906–1995), українського фізика

27

200 років від дня народження **Олександра Вікентійовича Беретті** (1816²–1895), українського та російського архітектора

110 років від дня народження **Євгена Степановича Шабліовського** (1906–1983), українського літературознавця

28

Всесвітній день охорони праці

Відзначається щорічно з 2003 р. за ініціативи Міжнародної організації праці (МОП)

День охорони праці

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 685/06 від 18.08.2006 р.

140 років від дня народження **Георгія Федоровича Проскури** (1876–1958), українського вченого в галузі гідромеханіки

90 років від дня народження **Гарпер Лі** (1926), американської письменниці

75 років від дня народження **Ірини (Іраїди) Володимирівни Жиленко** (1941–2013), української поетеси, журналістки

75 років від дня народження **Василя Івановича Лопати** (1941), українського художника, прозаїка

29

Страшна п'ятниця

День пам'яті жертв застосування хімічної зброї

Відзначається щорічно відповідно до рішення 10-ї сесії Конференції держав – учасниць Організації заборони хімічної зброї С-10/5 від 11.11.2005 р.

Міжнародний день танцю

Відзначається щорічно з 1982 р. за рішенням Міжнародного комітету танцю при Міжнародному інституті театру ЮНЕСКО

330 років від дня народження **Василя Микитовича Татищева** (1686–1750), російського історика, державного діяча

80 років від дня народження **Юрія Васильовича Алексєєва** (1936), українського та російського диригента

30

Міжнародний день джазу

Відзначається щорічно відповідно до ініціативи ЮНЕСКО з листопада 2011 р.

100 років від дня народження **Пауля Аугустовича Куусберга** (1916–2003), естонського письменника

¹ Дату народження подано за УРЕ, *Encyclopedia of Ukraine*. За іншими джерелами народився 24.04.1846 р.

² Дату народження подано за біографічним довідником «Мистецтво України», УРЕ. За іншими джерелами народився 07.10.1817 р.

6 квітня

Усе життя – служіння справі

До 180-річчя від дня народження М. Скліфосовського (1836–1904)

Микола Васильович Скліфосовський – найвизначніший лікар другої половини XIX ст., вчений, професор, учень

та послідовник великого М. Пирогова. Він став піонером упровадження у вітчизняну медицину обов'язкової дезінфекції рук хірургів перед операцією та стерилізації хірургічних інструментів, заміни корпії (розпушеного на волокна бавовняного ганчір'я, що без жодної знезаражувальної обробки застосовувалося при перев'язуванні ран) ватою, а також уже звичних для нас білих халатів. Визначною була роль М. Скліфосовського в організації надання медичної допомоги та евакуації поранених під час бойових дій. Втілення в життя його теоретичних розробок, продиктованих практикою, врятувало мільйони життів у часи Першої і Другої світових війн.

Народився Микола Васильович неподалік міста Дубоссари (на той час Херсонської губернії, нині Молдова). Він був дев'ятою дитиною в бідній дворянській родині. Батько – Василь Павлович – працював писарем у карантинній конторі, мати – Ксенія Михайлівна – займалася вихованням дітей, яких було дванадцять. Той період в історії міста позначений неймовірною бідністю, частими спалахами епідемій, високою дитячою смертністю. Мабуть, саме це змусило батьків віддати Миколу до Одеського сирітського будинку, де він перебував до закінчення гімназії. За відмінні успіхи у навчанні педагогічна рада гімназії нагородила М. Скліфосовського срібною медаллю та видала атестат із відзнакою, який надавав йому ряд пільг при вступі до університету. Юнак мріяв навчатися на медичному факультеті Московсько-

*Лечите и оперируйте больных,
но не лечите и не оперируйте
известные случаи по шаблону,
помните это правило.
М. Скліфосовський¹*

го університету. 25 листопада 1854 р. рішенням ради цього вишу його було зараховано студентом «на казенний кошт».

Після здобуття освіти (1859) Микола повернувся до Одеси і розпочав трудову діяльність на посаді ординатора хірургічного відділення міської лікарні, де завдяки видатним здібностям і винятковій працелюбності незабаром обійняв посаду завідувача відділення.

В одеський період роботи М. Скліфосовський здійснив серію операцій – оваріотомій, що поклали початок розвитку «порожнинної» хірургії. Одним із перших оперував на органах черевної порожнини, проводив резекції верхньої щелепи та суглобів, перев'язування сонної артерії. У цей доантисептичний період робив ще й перші операції на органах малого тазу, вимагаючи під час їх проведення суворої чистоти.

У наукових працях М. Скліфосовський наблизився до сучасного розуміння операційного чи травматичного шоку. Він зазначав, що травма очеревини чи її охолодження викликає сильні подразнення. Накопичуючись, ці подразнення можуть сприяти значному погіршенню стану хворого та навіть смерті вже в першу добу після операції. Лише через відсутність на той час наукових даних щодо фізіології вищої нервової діяльності Миколі Васильовичу не вдалося науково обґрунтувати причини цього явища, названого пізніше шоком. Проте це не завадило окреслити шляхи його попередження. На думку вченого, це мало бути дбайливе ставлення до тканин у процесі операції, скорочення строків оперативного втручання шляхом належної організації операції та високої майстерності хірурга, ретельне видалення із черевної порожнини залишків крові й інших рідин, підтримання належної температури в операцій-

¹ Цит. за вид.: Юрихин А. П. Николай Васильевич Склифосовский : (к 150-летию со дня рождения) // Клинич. хирургия. – 1986. – № 4. – С. 72.

ній. Пізніше він рекомендував використовувати для виконання порожнинних операцій спеціальну кімнату – «лапаротомну» – прообраз сучасної операційної.

Справжній новатор, прогресивний діяч науки, М. Скліфосовський одним із перших застосував метод антисептики, а потім – асептики, що дало поштовх розвитку мікробіології і допомогло згодом відкрити збудників сибірки (1876), стафілококів (1884), правцевої палички (1885).

Жага до знань, допитливість, загострене почуття відповідальності, фізична витривалість сприяли тому, що Микола Васильович за 11 років діяльності у відділенні одеської лікарні зміг піднятися до вершин науки. Він став зрілим хірургом із достатньою науковою та практичною підготовкою і посів чільне місце серед видатних медиків того часу.

Про успіхи М. Скліфосовського свідчить і той факт, що вже через чотири роки після закінчення університету він захистив у Харківському університеті дисертацію на тему «О кровяной околопочечной опухоли» (1863), здобувши звання доктора медицини.

Проте, незважаючи на славу й успіхи, в особистому житті хірурга не все було втішно. Він рано залишився вдівцем із трьома маленькими дітьми на руках: його перша дружина Єлизавета Григорівна померла від тифу. Згодом М. Скліфосовський одружився на гувернантці своїх дітей – Софії Олександрівні. Їхній шлюб, в якому народилося ще четверо дітей, виявився міцним і щасливим.

Сім'я Скліфосовських пережила кілька трагедій: син Борис помер ще в дитинстві (на його честь Микола Васильович збудував школу для сільських дітей), а Костянтин не дожив до 17 років через туберкульоз нирок. Але найбільшим ударом для М. Скліфосовського стало самогубство старшого сина – Володимира. У батька після цього стався інсульт.

Ще два сини Миколи Васильовича загинули вже після його смерті. Микола був убитий під час російсько-пруської війни, Олександр зник безвісти у громадянську. До похилих літ дожила лише старша дочка Миколи Васильовича Ольга, яку родичі після революції встигли вивезти за кордон.

У 1866 р. для поглиблення медичної освіти вчений виїхав до Німеччини, де працював у патологоанатомічному інституті Р. Вірхова і клініці хірурга Б. Лангенбека. Під час австро-пруської війни М. Скліфосовський, з дозволу російського уряду, трудився на перев'язувальних пунктах як штаб-лікар пруської армії. Після укладення миру продовжив стажування у Франції в анатомічному

інституті Кламарта та клініці О. Нелатона, а згодом – в Англії у Д. Сімпсона, знаменитого хірурга, який увічнив своє ім'я запровадженням у хірургічну практику хлороформу. Внаслідок дворічної роботи у західних школах медицини Микола Васильович здобув глибокі знання з анатомії, патології, клінічної діагностики і, завдяки гарному знанню трьох іноземних мов, міг самостійно стежити за розвитком медицини за кордоном.

Повернувшись до Одеси, М. Скліфосовський продовжив роботу в хірургічному відділенні міської лікарні. У 1870 р. його запросили очолити кафедру хірургії Київського університету св. Володимира. В Одесі, не бажаючи відпускати досвідченого спеціаліста, запропонували професорську платню і всілякі пільги, але не матеріальними інтересами керувався вчений, приймаючи запрошення. В університетські клініки його кликала можливість широкого експерименту, наукового узагальнення, втілення в життя досягнень з допомогою молодого покоління хірургів.

Проте в Києві дослідник затримався не надовго: в 1870 р. розпочалася франко-пруська війна, і він знову відправився на фронт. Через кілька місяців Миколу Васильовича запросили до Медико-хірургічної академії в Петербурзі – єдиного навчального закладу в Росії, в якому готували військових лікарів. Там він пропрацював сім років, після чого вирушив на балканську війну (1876). М. Скліфосовський був призначений консультантом з хірургії в один з лазаретів Червоного Хреста в Чорногорії, де перебував упродовж 4 місяців. Спогади про свою хірургічну роботу в Чорногорії він виклав у великій праці «Из наблюдений во время Славянской войны 1876 года» (1876).

Під час російсько-турецької війни (1877–1878) Микола Васильович проявив себе як надзвичайно здібний військово-польовий хірург, талановитий організатор військово-санітарної справи. Тоді, під час важких боїв під Плевною і Шипкою, оперував по кілька діб. Через руки професора-хірурга пройшло понад 10 тисяч поранених. Велику допомогу в роботі йому надавала дружина Софія Олександрівна, котра як сестра милосердя доглядала за пораненими. За самовідданість і мужність у боях під Плевною М. Скліфосовського було нагороджено орденом Св. Володимира III ступеня, а за активну допомогу на перев'язувальних пунктах і в лазаретах під час австро-пруської війни – Залізним хрестом.

Загалом Микола Васильович був учасником чотирьох війн. Надавав допомогу пораненим і хворим, ретельно вивчав вогнепальну травму, основи медичної допомоги пораненим, організацію шпиталів та їх обладнання, підготовку військових ліка-

рів, пропонуючи докорінну перебудову військової медичної служби. Вперше звернув увагу на участь і місце жінки-лікаря в організації і наданні медичної допомоги пораненим, високо оцінивши її.

Підсумком кропіткої роботи вченого стали наукові праці, що стосувалися організації і надання медичної допомоги пораненим на полі бою та в прифронтовому районі: «Наше госпитальное дело на войне», «Перевозка раненых на войне», «Тарантасный станок в вагоне для перевязки раненых» (усі – 1877), «В госпиталях и на перевязочных пунктах во время Турецкой войны» (1878). У них Микола Васильович розвинув геніальні ідеї М. Пирогова в царині військово-польової хірургії.

У 1880 р. М. Скліфосовського одноостайно обрали завідувачем кафедри факультетської хірургічної клініки Московського університету. Вчений повністю її реорганізував, зробивши одним із найкращих лікувальних закладів Європи. Близько 14 років роботи в Москві стали найпродуктивнішим періодом його діяльності як хірурга, лікаря-організатора та громадського діяча.

Наукова і практична діяльність М. Скліфосовського припала на період упровадження у практику асептичного і антисептичного методів. Микола Васильович одним із перших не лише в Росії, а й в Європі почав застосовувати гарячу обробку інструментів та медичної білизни і домогся практично повної відсутності післяопераційних ускладнень і заражень. Від карболки вчений поступово перейшов до йодоформу, сулеми, а з часом – до асептичного методу. Крім того, він уперше став робити місцеву анестезію для знеболювання під час проведення невеликих хірургічних втручань. Багато важких хвороб, які більшість лікарів вважали невиліковними, були переможені лише завдяки зусиллям дослідника.

Застосовуючи принцип антисептики, а потім і асептики, Микола Васильович почав виконувати операції, які до нього в Росії майже не проводилися – на шлунково-кишковому тракту, печінці, жовчному міхурі, нирках, щитоподібній залозі, а також різні внутрішньочеревні операції, котрі раніше вважалися вбивчими і безнадійними. Крім того, хірург запропонував операцію з приводу випадіння прямої кишки та спосіб перев'язування внутрішнього гемороїдального вузла. Він успішно виконав екстирпацію гортані та язика при пухлинах, оперував мозкові грижі, здійснював глухе вшивання сечового міхура і багато інших хірургічних втручань.

Микола Васильович успішно оперував на кістках і великих суглобах, внісши багато нового в цей розділ хірургії. Особливо слід відзначити його оригінальний спосіб кістково-пластичної

операції при «хибних суглобах», відомий у всьому світі як «замок Скліфосовського», або «російський замок», який і донині використовується при зрощуванні кісток. Опис методів лікування, операцій учений виклав у працях «По поводу резекции локтевого сустава» (1868), «Оперативное лечение неподвижности коленного сочленения» (1873), «Полный вывих таранной кости. Иссечение её» (1881) та ін.

Ім'я М. Скліфосовського увічнено в назвах багатьох інших операцій, зокрема, з видалення каменів із сечового міхура, заміщення вродженого дефекту дужок хребців вільним трансплантатом.

У 1893 р. почався петербурзький період діяльності Миколи Васильовича: він очолив заклад для вдосконалення лікарів – Клінічний інститут великої княгині Олени Павлівни, розвинувши бурхливу організаторську, навчальну і лікувальну діяльність. Там уперше в країні створив рентгенологічний кабінет, що поклав початок розвитку рентгенології.

М. Скліфосовський мав дуже багато учнів і послідовників, серед яких І. Саричев, В. Добротворський, В. Красинцев, М. Яковлев, І. Насілов, А. Таубер, І. Спіжарний, В. Кузьмін, І. Чупров та ін.

Як громадський діяч Микола Васильович був ініціатором і одним із засновників Пироговських з'їздів лікарів, організатором і президентом XII Міжнародного конгресу лікарів (1897); ініціатором та головою I з'їзду російських хірургів (1900); консультантом Червоного Хреста; брав активну участь у роботі Хірургічного товариства Пирогова тощо. Йому належить ініціатива будівництва нових клінік при Московському університеті на Дівочому полі, куди в 1890 р. було переведено і його хірургічну клініку.

Надзвичайно велике наукове та практичне значення має науковий доробок М. Скліфосовського. Його перу належить більше сотні наукових праць, що стосуються всіх розділів хірургії. Новими ідеями Микола Васильович збагатив військово-польову хірургію, зробивши цінний внесок у скарбницю світової медичної науки.

Після М. Пирогова і Ю. Шимановського він ознайомив колег із Західної Європи з російськими науковими досягненнями в галузі хірургії, надрукувавши в зарубіжних журналах низку своїх робіт.

М. Скліфосовського також справедливо вважають організатором медичної преси в Росії, оскільки він був ініціатором створення і редактором журналів «Хирургическая летопись» (Москва) та «Летопись русской хирургии» (Санкт-Петербург).

Ім'я вченого було широко відоме в усьому світі. Свідченням цього є обрання його почесним членом більшості російських медичних та багатьох іноземних наукових товариств. А в 1900 р. з нагоди 500-річчя Краківського університету Миколи Васильовичу було надано звання доктора медицини.

У 1901 р. через погіршення стану здоров'я М. Скліфосовський залишив лікарську діяльність і переїхав до свого маєтку в с. Яківці, що під Полтавою. Це надзвичайно гарне місце вчений назвав «Відрада». За спогадами сучасників, там був справжній райський куточок, де росли дивовижні дерева, а в саду, який називали «полтавською Швейцарією», вільно гуляли газелі. Досі в Яківцях є Тамарин гай – парк, закладений на честь доньки.

У маєтку хірург приймав хворих, які приїжджали до нього з навколишніх сіл, оперував у Полтавській губернській лікарні (нині Полтавська обласна клінічна лікарня ім. М. В. Скліфосовського).

Помер Микола Васильович 13 грудня 1904 р. у Яківцях. Там його поховали поруч із сином. На могильній мармуровій плиті викарбували вислів відомого голландського лікаря XVII ст. В. Тюльпа: «Светя другим – сгораю сам»¹. Ці слова були життєвим кредо М. Скліфосовського.

«Відрада» занепала після того, як у 1919 р. вдова М. Скліфосовського та його дочка Тамара загинули від рук червоноармійців. Єдиною «провиною» жінок тоді став великий портрет видатного хірурга в генеральському мундирі з розсипом орденів, отриманих за порятунок тисяч людських життів.

Як казав давньоримський філософ Сенека, «пам'ять про великих людей має для нас не менше значення, ніж їхня жива присутність»². Тож іменем М. Скліфосовського, видатного вченого-хірурга, названо обласну лікарню в Полтаві, Науково-дослідний інститут швидкої допомоги в Москві, вулицю в Дубоссарах. Також у Полтаві, на території обласної лікарні, йому встановлено пам'ятник.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основні видання праць М. Скліфосовського

Избранные труды / Н. В. Склифосовский ; введ. ст. и примеч. В. В. Кованова. – Москва : Медгиз, 1953. – 431 с. : портр.

Артериально-венозная аневризма. Перевязка общего ствола сонной артерии / Н. Склифосовский // Мед. вестн. – 1869. – № 11. – С. 90–92; № 12. – С. 97–99.

Возможно ли иссечение брюшного пресса у человека? / Н. Склифосовский // Врач. – 1882. – № 18. – С. 287–289.

Вырезывание языка после предварительной перевязки язычных артерий / Н. Склифосовский // Врач. – 1880. – № 2. – С. 25–28.

Идеальная холецистотомия / Н. Склифосовский // Врач. – 1890. – № 27. – С. 593–594.

35 овариотомий / Н. Склифосовский // Врач. – 1883. – № 6. – С. 81–83; № 7. – С. 99–100; № 8. – С. 114–115; № 9. – С. 132–134.

Gastrotomia при сужении пищевода / Н. Склифосовский // Мед. вестн. – 1879. – № 21. – С. 165–167; № 22. – С. 173–175.

Про М. Скліфосовського

Кованов В. В. Н. В. Склифосовский / В. В. Кованов. – Москва : Медицина, 1972. – 64 с. : портр.

Беляков Н. А. Императорский клинический институт Великой княгини Елены Павловны: российская школа усовершенствования врачей (1885–1917 годы) / Н. А. Беляков, В. А. Михайлович, О. К. Хмельницкий [и др.] ; под. ред. Н. А. Белякова. – Санкт-Петербург : СПбМАПО, 1999. – 383 с. : ил. – О Н. Склифосовском: с. 183–190. – ISBN 5-89588-004-5.

Волкова А. Имперская власть приписывала Склифосовскому... сепаратизм, поскольку он, приезжая в своё имение под Полтавой, тут же переходил на украинский язык и

требовал этого от всего окружения / А. Волкова // Факты и коммент. – 2015. – 13 янв. – С. 10 : портр.

Волкова А. Слава выдающегося хирурга Николая Склифосовского не уберегла его сына от самоубийства, а жену и дочь от большевистского расстрела / А. Волкова // Факты. – 2003. – 5 апр. – С. 14.

Гиленко И. А. Памяти выдающегося русского хирурга Н. В. Склифосовского : (к 160-летию со дня рождения) / И. А. Гиленко, Д. Г. Демянюк // Хирургия. – 1997. – № 8. – С. 76–78 : портр.

Мироненко З. Неугасимый свет таланта : Н. В. Склифосовский / З. Мироненко // Харків. мед. шк. – 2010. – № 4. – С. 147–148 : ил. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Khkhsh_2010_4_32.pdf. – Назва з екрана.

Нуштаев И. А. Из истории военно-полевой хирургии: Ю. К. Шимановский, Н. В. Склифосовский, А. В. Вишнеvский / И. А. Нуштаев // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2004. – № 4. – С. 110–115.

Раевский А. К. Николай Васильевич Склифосовский : (к 150-летию со дня рождения) / А. К. Раевский, Н. И. Ляшенко // Воен.-мед. журн. – 1986. – № 4. – С. 69–72 : портр.

Шкроб О. С. Роль Н. В. Склифосовского в развитии медицинского образования в России / О. С. Шкроб // Хирургия. – 1986. – № 11. – С. 144–148.

Шпак В. Його розробками користуються й досі / В. Шпак // Уряд. кур'єр. – 2011. – 8 квіт. – С. 9 : портр. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/jogo-rozrobkami-koristuyutsya-j-dosi/>.

Юрихин А. П. Николай Васильевич Склифосовский : (к 150-летию со дня рождения) / А. П. Юрихин // Клинич. хирургия. – 1986. – № 4. – С. 70–73 : портр.

Скліфосовський Микола (1836–1904) // Абліцов В. Галактика «Україна» : українська діаспора: видатні постаті /

¹ Гиленко И. А. Памяти выдающегося русского хирурга Н. В. Склифосовского : (к 160-летию со дня рождения) // Хирургия. – 1997. – № 8. – С. 78.

² Усе життя – служіння справі : до 175-річчя від дня народж. Миколи Васильовича Скліфосовського : біобібліогр. нарис. – Полтава, 2011. – С. 4.

В. Абліцов. – Київ, 2007. – С. 101–102 : портр. – ISBN 978-966-8550-56-0.

Склифосовский Николай Васильевич (1836–1904) // Владыка А. С. Анестезиология в лицах / А. С. Владыка, В. В. Суслов, О. А. Тарабрин ; под ред. В. В. Суслова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Сумы, 2010. – С. 45–46 : портр. – ISBN 978-966-680-524-2.

***

Усе життя – служіння справі : до 175-річчя від дня народж. Миколи Васильовича Склифосовського : біобібліогр. нарис / Укр. мед. стоматол. акад., Бібліотека [ВНДЗ «УМСА»] ; уклад. В. М. Крипак. – Полтава : Бібліотека УМСА, 2011. – 35 с. : іл.

Ілюстрації

Николай Васильевич Склифосовский : [портрет] // Беляков Н. А. Императорский клинический институт Великой княгини Елены Павловны: российская школа усовершенствования врачей (1885–1917 годы). – Санкт-Петербург, 1999. – С. 185.

Склифосовский Н. В. : [портрет] // Владыка А. С. Анестезиология в лицах. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Сумы, 2010. – С. 45.

Підготовлено А. Рихтік

21 квітня

Спалах зірки

До 200-річчя від дня народження Ш. Бронте (1816–1855)

Она произвела на меня впечатление чистого существа, человека высокого образа мыслей. Казалось, ее никогда не покидает большое и священное чувство преклонения перед правдой и справедливостью.

У. Теккерей¹

Творчість видатної англійської письменниці Шарлотти Бронте – значне і яскраве явище в англійській літературі XIX ст. За своє коротке життя вона встигла створити лише чотири романи, але цими творами вписала яскраву й самобутню сторінку в історію літератури.

Творча діяльність Ш. Бронте розвивалась у той час, коли промисловий капіталізм стрімко міняв обличчя сільської та ремісничої Англії, коли економічні та соціальні протиріччя досягли небувалої до тієї пори гостроти і по всій країні прокотилася потужна хвиля чартизму – першого у світі організованого й політично-оформленого руху робітничого класу. Незважаючи на те, що Шарлотті, вихованій у душі суворих консервативних принципів, були глибоко чужі ідеї чартизму, вона в межах свого світогляду сміливо виступала з проникливою й темпераментною критикою вад буржуазно-аристократичного середовища. В її творах порушено низку соціальних проблем. Права й незалежність людей праці, самостійність і рівноправ'я жінок, система буржуазного

виховання, бідність народу, ворожість між робітниками та підприємцями – всі ці аспекти суспільного життя країни знайшли відображення в книгах Ш. Бронте. Письменниця ввела в англійську літературу нову героїню – гувернантку – жінку-трудівницю, складну, мислячу й духовно незалежну людину, яка боролася за гідне життя.

Завдяки своєму таланту Ш. Бронте посіла гідне місце серед найвидатніших представників англійської літератури. За своїм реалізмом і гостротою трактовки характерів, за ясною, стислою, енергійною мовою письменниця найбільше наблизилась до У. Теккерей, якого вважала своїм учителем. А емоційність, щире, зацікавлене ставлення до добра та справедливості зближували Бронте з Діккенсом. Проте романістка йшла власним шляхом, мала своєрідне творче обличчя в літературі.

Ш. Бронте народилася в Торнтоні (графство Йоркшир, Великобританія), в сім'ї ірландського священнослужителя Патрика Бронте, який більшу частину життя прожив в Англії. Мати майбутньої письменниці – Марія Бренуелл – померла, коли дівчинці виповнилося п'ять років. Пастор

¹Цит. за вид. Шарлотта Бронте / сост. И. Левидова. – Москва, 1956. – С. 17.

Бронте залишився із шістьма маленькими дітьми – п'ятьма дочками та сином.

Вони жили у глухому селі Хауорт, де розміщувався будинок пастора і була його парафія. П. Бронте цікавився політикою і літературою, зібрав непогану бібліотеку. Свого часу він і сам опублікував збірку власних віршів. Обізнаність батька з кельтською культурою та фольклором, книжки з домашньої бібліотеки відіграли важливу роль у художньому й духовному формуванні дітей.

Росли вони досить ізольовано, без товаришів, тож були між собою надзвичайно близькі. Незважаючи на суворе виховання, в інтелектуальному плані діти розвивалися вільніше, ніж більшість їхніх ровесників. Обдаровані багатую уявою, Бронте-молодші створили власний фантастичний світ – королівства Ангрія та Гондал із різноманітними героями й чарівниками. Про пригоди цих героїв та події в міфічних королівствах юні автори написали безліч повістей, хронік, казок, поем і навіть романів. Діти самі «видавали» їх у вигляді мініатюрних ілюстрованих рукописів, журналів, які можна було читати лише через лупу. Ця захоплива дитяча гра вплинула на розвиток літературного таланту Шарлотти та її сестер.

У шестирічному віці дівчинка разом із трьома сестрами вперше залишила домівку. Їх відправили до приватного пансіону для дівчат – дочок священників у містечку Коуен Бридж, де їх мали підготувати до професії гувернантки. У школі були жахливі умови: бруд і холод у приміщеннях, недоїдання, жорстоке поведіння вчителів та вихователів з ученицями. Після того як дві старші сестри Мері та Елізабет померли в пансіоні від туберкульозу, батько повернув додому ледве живих Шарлотту й Емілі. З того часу вихованням і навчанням дітей почала займатися їхня тітонька Елізабет. Але батько розумів, що дітям потрібна серйозна освіта, тож улаштував Шарлотту до пансіону сестер Вулер у Роухеді, який відзначався гуманними методами виховання. Дівчина стала однією з найкращих учениць закладу, до того ж подавала великі надії як художниця. Після завершення навчання в 1832 р. вона працювала в пансіоні вчителькою французької мови та малювання.

Господарські обов'язки, періодичні від'їзди для роботи гувернантками у школах та приватних домах – так складалося життя дочок сільського пастора Бронте. Однак вони мріяли про створення власної школи. Коли померла тітонька Елізабет, три сестри Бронте успадкували від неї кошти на відкриття школи. Не бажаючи за-

лишати напризволяще самотнього батька, вони організували «Заклад сестер Бронте» в будинку пастора. Та невдовзі школу було закрито, тому що вона розташовувалась у надто глухій місцині й батьки не бажали відправляти туди своїх дітей.

У 1842 р. Шарлотта й Емілі Бронте виїхали до Бельгії, щоб удосконалити свої знання французької та німецької мов. У брюссельському педагогічному пансіоні мсьє Егера дівчата не тільки навчалися, а й викладали англійську мову.

Власник і викладач закладу Поль Егер був високоосвіченою людиною, чудовим знавцем літератури та історії. Ознайомившись із першими літературними творами сестер Бронте, він напрокував їм велике літературне майбутнє. Так сталося, що Шарлотта закохалась у свого наставника. Але цей чоловік був одружений і мав п'ятьох дітей. Тож дівчині довелося залишити пансіон. У січні 1844 р. вона повернулася додому, де зайнялася господарськими справами та літературною творчістю. Глибокі переживання любовної драми надихнули Ш. Бронте на створення кращих сторінок прози.

Свого часу вона відіслала свої вірші на суд поетові Р. Сауті, але той порадив їй не писати вірші й не мріяти про славу поета, а виконувати традиційні жіночі обов'язки. Тож коли у 1846 р. сестри Бронте вирішили надрукувати збірку своїх поезій, Шарлотта запропонувала подати їх до видавництва під чоловічими іменами вигаданих братів Белл (Шарлотта була Каррером Беллом, Емілі – Еллісом Беллом, а Енн – Ектоном Беллом). Збірку випустила у світ лондонська фірма «Ейлотт і Джонс» під назвою «Вірші Каррера, Елліса і Ектона Беллів». Ця книжка здобула позитивну оцінку журналу «Атенеум», але широкого успіху не мала. Незважаючи на це, сестри продовжили літературну діяльність, перейшовши до прози.

Перші романи двох сестер – «Грозивий перевал» Емілі Бронте (після смерті авторки визнаний одним з найяскравіших творів світової літератури) та «Агнес Грей» Енн Бронте – були прийняті видавцями та побачили світ. А роман Шарлотти «Учитель» відхилили. В його основу було покладено брюссельські враження авторки. Молода письменниця прагнула в образі головного героя – вчителя Кріумсорта – показати людину, яка власною працею прокладає собі дорогу в житті. За своїми думками та рисами характеру він близький самій Ш. Бронте. У книзі багато психологічно тонких замальовок. Однак у видавництві зауважили, що роман позбавлений емоційності та драматичного сюжету, і порадили авторові-початківцю написати інший твір.

Незабаром з-під пера Шарлотти вийшов роман «Джейн Ейр» (1847), якому судилося прославити ім'я письменниці. Він справив таке сильне враження на видавців фірми «Сміт і Елдер», що негайно був опублікований під псевдонімом Каррер Белл. У цьому творі проявився той стиль, який визначив яскраву літературну індивідуальність Ш. Бронте.

«Джейн Ейр» – роман виховання, любовний роман, а також роман з елементами містики і жахів. Його можна також віднести до детективного жанру – з таємницею, котру героїня розгадує протягом майже всієї оповіді, зі складним і таємним коханням. Але цей твір вразив читачів не стільки сюжетом, скільки достовірністю створених письменницею характерів, та найбільше – образом головної героїні – тендітної маленької гувернантки Джейн Ейр, сміливої й чистої дівчини, яка не лише самовіддано бореться за існування, а й усіма силами прагне зберегти людську гідність.

Джейн Ейр – це сама Шарлотта, її душа, її світогляд. Не дивно, що багато колізій роману збігаються з подіями, котрі відбувалися в житті письменниці. Так, перебування дівчинки-сироти Джейн у Ловудському пансіоні для бідних дівчат – це болісний, сумний дитячий досвід маленької Шарлотти та її сестер у пансіоні «Коуен Бريدж». Змальовуючи страшну, похмуру школу, письменниця не обмежилась правдивою розповіддю про страждання вихованок Ловуда. З рідкісною для свого часу проникливістю вона розкрила класовий зміст виховної системи директора пансіону, священика Броклхерста. Його метою було виростити слухняну, грамотну прислугу для багатіїв, яка знає своє місце.

Джейн Ейр, пройшовши приниження та знущання у Ловуді, зуміла відстояти власну гідність. Вона здобула свободу та незалежність духу. У садибі знатного містера Рочестера – Торнфілдхоллі, де Джейн працювала гувернанткою, вона неодноразово перемагала морально. Внутрішня сила, незалежність, живий, спостережливий й дещо насмішкуватий розум – ось характерні риси головної героїні роману. Але найважливіша риса Джейн – її смілива, глибока щирість у думках, бажаннях, почуттях. Саме ці якості дівчини привернули увагу господаря Торнфілдхолла. Вони щиро покохали одне одного. Основою для описання кохання Джейн до Рочестера став факт із власного життя романістки – почуття до містера Егера.

Коли твір було опубліковано, він здобув гучний резонанс і шалений успіх. Завдяки сміливості й відвазі Ш. Бронте роман став принципово

новою книгою – книгою про «маленьку людину», яка не бажає миритися з дійсністю. Передові письменники того часу – У. Теккерей, Дж. Льюїс, Е. Гаскелл – одразу відчували головну особливість твору – його войовничий та викривальний реалізм. Роман являв собою дивовижне поєднання злободенної суспільно-політичної актуальності та високохудожнього рівня.

Головним художнім відкриттям письменниці стало вміння виявити красу й драматизм становлення людського духу в боротьбі із соціальною долею. Ідеал людської волі, непідвладної становій регламентації, був утілений в образі бідної гувернантки, яка над усе цінувала свою незалежність.

Ш. Бронте вивела на авансцену англійського роману нову героїню, якій була притаманна нова суспільна та особиста самосвідомість, людину волелюбну, готову відстоювати свої життєві права. Разом з тим з образом Джейн Ейр авторка вперше в сучасній їй літературі порушила тему жіночого рівноправ'я. Його Ш. Бронте розуміла як право на працю, що приносить радість, та право на яскраве, емоційне життя, адже жінки відчують так само, як і чоловіки, й потребують утілення своїх мрій. Через таку небачену сміливість на автора з боку деяких критиків посипалися звинувачення в «грубості» й «неморальності», тому що героїня наскільки говорила про рівність жінок і чоловіків у питаннях кохання та шлюбу.

Але письменниця була переконана у своїх поглядах. За словами її героїні Джейн Ейр, нерозумно стверджувати, що жінки повинні задовольнятися приготуванням пудингів та штопанням шкарпеток, грою на фортепіано та вишиванням сумочок. Не можна їх засуджувати, якщо вони прагнуть діяти й знати більше, ніж зазвичай суспільство вважає достатнім для жінки.

Після успіху «Джейн Ейр» у Ш. Бронте та її сестер розпочалося нове життя. Оскільки всі твори було опубліковано під псевдонімами, ніхто з родичів та сусідів не знав про їхнє авторство. Лише у 1848 р. вони розкрили свою таємницю. Видавці не могли повірити, що авторами чудових романів були жінки, а не чоловіки. У Лондоні, куди приїхали Шарлотта та Енн, їх тепло зустріли в літературному середовищі. Перед молодими письменницями відкрилися широкі перспективи. Однак того ж року родина Бронте зазнала страшних ударів: спочатку помер брат Бренуелл, слідом за ним – від туберкульозу – Емілі, а в 1849-му не стало Енн.

Шарлотта залишилася удвох зі стареньким батьком у Хаурті. В цей важкий час вона почала працювати над романом «Шерлі», сторінки яко-

го пронизані гірким смутком. Одна з його глав називається «Долина смерті». Проте це не песимістична книга. Письменниця вклала в неї віру в перемогу добра і справедливості.

Події роману розгортаються в Йоркширі в 1811–1812 рр. На тлі промислової кризи й робітничих хвилювань початку століття (повстання луддитів) письменниця показала своє ставлення до соціальних проблем Англії 1840-х рр. Одними з головних колізій і проблем «Шерлі» є взаємини між фабрикантом і робітником, доля бідняків та малозабезпечених, буржуазна благодійність і буржуазний реформізм.

Не будучи прихильницею революції, Ш. Бронте вважала, що поліпшити умови праці та життя народу можливо шляхом розумної діяльності буржуазії. Усі події роману письменниця подала в майже детективній формі. Його захопливий сюжет водночас був чудовим обрамленням для історії непростих стосунків чоловіка та двох жінок, взаємин, що виходять за рамки традиційного «любовного трикутника». В образах двох героїнь письменниця прагнула показати живі портрети своїх сестер і таким чином ніби створити їм пам'ятник. У чарівної, гордої та енергійної Шерлі Кільдар були риси Емілі, а мрійливу Кароліну романістка наділила рисами Енн.

Роман «Шерлі» вийшов у світ 1849 р. і також мав великий успіх. Твір жваво обговорювали критики та письменники. Шарлотта особисто познайомилась із У. Теккереем та Е. Гаскелл, які високо оцінювали творчість письменниці. У 1851 р. У. Теккерей запросив Шарлотту прослухати його лекції, присвячені англійській літературі. Між Ш. Бронте та Е. Гаскелл зав'язалися дружні стосунки. Згодом Е. Гаскелл, авторка відомого роману «Північ і Південь», напише біографічну книгу, присвячену подрузі.

Незважаючи на те, що Ш. Бронте стала справжньою знаменитістю, її постійним місцем проживання залишався сільський Хаурт, де вона вела домашнє господарство, піклувалася про незрячого батька, а у вільний час займалася улюбленою справою – писала романи.

Останнім твором, опублікованим за життя письменниці, був роман «Вільєтт», в російському перекладі – «Городок». Це найавтобіографічніший твір Ш. Бронте. Не маючи надії на те, що її роман «Учитель» колись опублікують, авторка знову використала свої брюссельські спогади. Героїня «Вільєтт» – гувернантка Люсі Сноу – є майже точним автопортретом Ш. Бронте. Письменниця змалювала долю жінки, яка прагне віднайти свій шлях у житті, гідно пережити всі випробування, знайти свою любов.

Роман вийшов у 1853 р. і здобув позитивну оцінку У. Теккерей, який відзначив майстерність авторки, чудовий стиль цього твору та образну виразність його персонажів.

У 1854 р. 38-річна Ш. Бронте вийшла заміж за помічника пастора Артура Ніколлса Бейля. Того ж року вона почала працювати над романом «Емма». За оцінками критиків, цей твір мав стати такою ж літературною сенсацією, як і «Джейн Ейр». Проте завершити його письменниці не судилося (твір дописала К. Бойлен, давши йому назву «Емма Браун»).

31 березня 1855 р. Ш. Бронте померла від сімейної хвороби – туберкульозу. Її поховали у Хаурті, в родинному склепі у церкві Св. Михайла.

Після смерті Ш. Бронте сплигло багато десятиліть, але творчість письменниці та її особистість так само викликають зацікавлення з боку дослідників літератури та читачів. Таємниця чарівності її книг полягає у поєднанні реалістичної правдивості та романтичного темпераменту, у щирості та прямоті.

Письменниця була наділена даром непересічної, вражаючої художньої уяви, сміливого проникнення в глибини людського характеру. Її талантові були притаманні романтичні риси: напружений драматизм, емоційне сприйняття природи, вміння передати настроїв, створити відповідну атмосферу.

Навіть звичайним і буденним явищам Ш. Бронте могла надати значимість і захопливість. Особистий життєвий досвід, художньо переосмислений і сконцентрований, допоміг їй створити образи не лише психологічно правдиві, а й позначені справжньою соціальною типовістю. Вона сміливо піднесла у своїх романах тему жіночого рівноправ'я з чоловіком, яку продовжили жінки-письменниці інших поколінь. Ця тема не втратила актуальності і в наші дні. Щороку в багатьох країнах світу перевидається знаменита книга «Джейн Ейр», яка стала своєрідним маніфестом боротьби за жіночі права. За цим романом створено десятки кіно- і телеверсій, серед яких однією з найкращих є екранізація роману режисером Ф. Дзефіреллі.

Ш. Бронте та її сестрам присвячено багато літературознавчих та художніх творів. У Хаурті ще в ХІХ ст. було створено Товариство Бронте, яке існує й донині. Там само діє всесвітньо відомий музей сестер Бронте, у внутрішньому дворі якого встановлено скульптурну композицію, що зображує письменниць.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

**Основні видання творів Ш. Бронте
у перекладах українською мовою**

Джен Ейр : роман / Ш. Бронте ; пер. з англ. П. Соколовського ; передм. Т. Н. Денисової ; Ін-т літ ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Харків : Фоліо, 2004. – 479 с. : портр. – (Бібліотека світової літератури). – ISBN 966-03-2463-4.

Джен Ейр : роман / Ш. Бронте ; пер. з англ. П. Соколовського. – Харків : Фоліо, 2008. – 538 с. – (Бібліотека світової літератури). – ISBN 978-966-03-4301-6.

Джен Ейр : роман : новий повний пер. / Ш. Бронте ; пер. з англ. У. Григораш. – Київ : KM Publishing, 2009. – 525 с. – (Фієста). – ISBN 978-966-424-214-8.

**Основні видання творів Ш. Бронте
у перекладах російською мовою**

Городок : роман / Ш. Бронте ; пер. с англ.: А. Орел, Е. Суриц ; примеч. А. Орел. – Харьков : Фолио, 1995. – 447 с. : ил. – (Золотой век). – ISBN 5-71-50-011198-6.

Джен Эйр : роман ; Стихотворения : пер. с англ. / Ш. Бронте ; сост. стихотворного раздела и предисл. Е. Гениевой. – Москва : Худож. лит., 1990. – С. 447.

Джен Эйр ; Учитель ; Эшворт / Ш. Бронте ; пер. с англ.: И. Гурова [и др.] ; предисл. М. Тугушевой. – Харьков ; Белгород : Клуб семейн. чтения, 2013. – 1085 с. : ил., [4] л. ил. – ISBN 978-966-14-3870-4.

Эмма Браун / Ш. Бронте, К. Бойлен ; пер. с англ. Е. Никитина. – Харьков ; Белгород : Клуб семейн. чтения, 2008. – 477 с. – ISBN 978-966-343-785-9.

Про Ш. Бронте

Аникст А. А. Шарлотта Бронте / А. А. Аникст // Иностр. яз. в шк. – 1955. – № 4. – С. 23–25.

Гаскелл Э. Жизнь Шарлотты Бронте / Э. Гаскелл ; пер с англ. А. Степанова. – Москва : Ко Либри : Азбука Аттикус, 2015. – 544 с. – ISBN 978-5-389-08644-9.

Тугушева М. Шарлотта Бронте: очерк жизни и творчества / М. Тугушева. – Москва : Худож. лит., 1982. – 191 с.

Тугушева М. Шарлотта Бронте // В надежде правды и добра: портреты писательниц / Тугушева М. – Москва, 1990. – С. 157–208. – ISBN 5-280-01292-0.

Ярич И. Бронте / И. Ярич. – Одесса : Астропринт, 2004. – 173 с. – ISBN 966-318-207-5.

***

Лис В. Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте / В. Лис. – Київ : Грані-Т, 2008. – 135 с. : іл. – (Життя видатних дітей). – ISBN 978-966-2923-77-3.

Морган Дж. Тень скорби : [роман] / Джуд Морган ; пер. с англ. Е. Горбатенко. – Харьков ; Белгород : Клуб семейн. досуга, 2010. – 475 с. – ISBN 978-14-0702-1.

***

Шарлотта Бронте : био-библиогр. указ. к столетию со дня смерти / сост. И. М. Левидова ; отв. ред. Н. М. Эйшишкина. – Москва : Изд-во Всесоюз. Кн. палаты, 1956. – 25 с.

Михальська Н. Бронте Шарлотта // Зарубіжні письменники : енцикл. довід. : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль, 2005. – Т. 1. – С. 188–194.

Ілюстрації

Шарлотта Бронте : рис. Дж. Ричмонда // Ярич И. Бронте. – Одесса, 2004. – С. 149.

Підготовлено С. Савченко

26 квітня

Вічні дзвони подвигу й скорботи

До 30-річчя від дня аварії на Чорнобильській АЕС (1986)

В історії нашого народу чимало скорботних дат, спогади про які пронизують серце гострим болем. Одна з них – найбільша техногенна радіоекологічна катастрофа ХХ ст. – аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції. Трагедія, в епіцентрі якої опинилась Україна, стала ознакою і виміром людського горя, людської долі, людського життя.

*Тієї ночі терпко цвів полин,
І припадала до дороги м'ята.
Тақ пахло чимось добрим і земним,
Їшла на розп'яття Україна-мати...¹*

Біблійна зірка Полин, що впала тоді на нашу землю, надовго отруїла не лише наші хліб, воду, повітря, а й нашу кров. Відтоді збігло три десятки років, проте Чорнобиль і досі залишається незагоєною раною, що ятрить пам'ять та не забувається.

Як відомо, 25 квітня 1986 р. на Чорнобильській АЕС готувалися до зупинення четвертого енергоблока на планово-попереджувальний ремонт. Цим вирішили скористатися, щоб провести випробування однієї з систем безпеки реактора РБМК-1000. Внаслідок збігу багатьох обставин

¹ Цит. за кн.: Чорнобиль – наш біль : повість-реквієм / авт.-упоряд. В. Ганоцький. – Кіровоград, 2006. – С. 4.

26 квітня, починаючи з 1-ї години 23-ї хвилини, відбулися два вибухи, які призвели до руйнування реактора та будівлі четвертого енергоблока і викиду великої кількості радіоактивних речовин у довкілля.

*Струсонуло цілим світом.
В Страхоліссі перед світом
Брязнув дуб тисячолітній –
Охнула земля.
Тільки – пилу мертва хмарка,
Та ще крук зловтішно каркнув...*

(Б. Олійник¹)

Потоки високоактивної лави з розплавленого палива й графіту проникли до приміщення нижньої частини реактора. В результаті виникла надзвичайна ситуація, що вимагала термінових дій з усунення небезпеки. Із 192 т палива, що містилися в реакторі четвертого блока, близько 4% було викинуто в повітря протягом 10 днів. Викид у 50 млн кюрі радіоактивних нуклідів складався з йоду, цезію, стронцію, плутонію та деяких інших ізотопів.

Відомо, що період напіврозпаду, наприклад, такого радіоактивного елемента, як плутоній, становить 24 тис. років. Тому, аби ґрунт, забруднений радіацією, повернувся до нормального стану, потрібен саме такий строк.

Завжди мудра природа зі своїми самозахисними функціями того разу ніби втратила пильність. Потужні повітряні потоки, що утворилися в чорнобильському регіоні, підхопили радіаційні хмари, і вони смертоносним вихором пронеслися над Україною, Білоруссю, Литвою, Латвією, Польщею, Швецією, Норвегією, після чого пішли в бік Німеччини, Нідерландів, Бельгії.

Нищівні дії чорнобильського ядерного смерчу простежувалися в усіх географічних напрямках: північному, північно-східному, південно-східному, південно-західному, західному. Вся Європа була забруднена радіаційними опадами, за винятком Іспанії та Португалії. Масштаби мали безмежний, міжконтинентальний характер.

Зловісні вибухи на четвертому реакторі викликали атомну бурю і поширили радіацію в різних напрямках і концентраціях. Чорнобильські викиди досягли Китаю, Японії, США та інших країн і залишили свій слід навіть в Антарктиді. Рівні радіоактивності на окремих територіях були неоднаковими, а поширена думка про пряму залежність ступеня радіаційної небезпеки від віддаленості Чорнобиля виявилася хибною. Адже рівні радіоактивного забруднення місцевості не завж-

ди залежали від відстані до ЧАЕС. Безпосереднім джерелом підвищення радіоактивності був цезій-137, що не утворюється в природних умовах, а виникає в результаті атомних вибухів і в діючих ядерних реакторах.

Медичні, радіобіологічні, соціальні, історико-культурні та економічні проблеми, спричинені аварією на ЧАЕС, не мають аналогів у світовій історії. Чорнобиль можна порівняти хіба що з війною. Україна зазнала великих жертв і матеріальних збитків, було забруднено величезну територію, яка дорівнювала деяким європейським країнам. Від радіаційного впливу постраждали близько 2,6 млн осіб, зокрема понад 600 тис. дітей. Після Чорнобильської катастрофи Україну було оголошено зоною екологічного лиха. З погляду радіаційного забруднення це рівнозначно наслідкам вибухів понад сотні атомних бомб, подібних до тих, що в серпні 1945 р. американські збройні сили скинули на японські міста Хіросіма і Нагасакі.

Трагедія і подвиг Чорнобиля сколихнули світ, викликали у мільйонів людей хвилю милосердя та бажання допомогти подолати біду. В район аварії вдень і вночі прибували військовослужбовці, співробітники МНС, державної безпеки, прокуратури, працівники наукових закладів АН колишнього СРСР, АН УРСР, АН Білорусії, різних галузей народного господарства, в т. ч. міністерств охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, меліорації і водного господарства, дорожнього будівництва, зв'язку, цивільної авіації, торгівлі, побутового обслуговування, таких відомств та організацій, як Мінвуглепром, Держгазпром, Держпостач, Держгідромет, представники засобів масової інформації і т. ін.

Люди багатьох професій – цивільні і військові – пройшли через війну з радіацією, але першими, хто пішов назустріч біді, були пожежні розрахунки, приписані до ЧАЕС. Ці люди не вважали себе героями, вони йшли у пекло, не думаючи про наслідки, бо так велів їм обов'язок, так веліла совість.

*...Весна така – аж небувало! – добра:
Яріє рунь. Димує оболонь, –
А в пам'яті димлять на плечах роби
Найперших з перших, що пішли в огонь.*

*Нам горе люте миром перебути,
Нам поховати зло в бетон і бронь.
І – не забути! – доки світ і люди,
Синів землі, що відвели вогонь.*

(Б. Олійник²)

¹ Олійник Б. Сім // Стою на землі : вірші та поеми. – Київ, 2003. – С. 632.

² Олійник Б. Дорога на Чорнобиль // Стою на землі... – С. 632.

Подвиг героїв-ліквідаторів, пам'ять про жертв катастрофи увічнено у багатьох монументальних витворах, що зведено практично в кожному місті України.

Жахлива аварія супроводжувалася не менш жахливою брехнею. Перше повідомлення про те, що «радіаційну обстановку на станції стабілізовано», з'явилося лише 30 квітня. 1 травня, ніби нічого й не трапилося, відбулася багатолюдна демонстрація в Києві. 3 травня радянські ЗМІ інформували: «ЦРУ США... є головним джерелом дезінформації стосовно аварії на АЕС... Роздмухують антирадянську істерію...»¹. Україна задихалася від чуток, голосно вимагала пояснень міжнародна спільнота, і в матеріалах МАГАТЕ повідомлялося, що дозиметри 2 травня реєстрували: на території ЧАЕС – близько 5 тис. мкР, у Києві – 220 мкР, у Москві – 11, у Лондоні – 6...

Незважаючи на те, що пожежу на четвертому енергоблоці було ліквідовано, ситуація набувала небезпечного розвитку та ставала дедалі загрозливішою для здоров'я й життя десятків тисяч людей, які проживали в районі лиха. У зв'язку з цим урядова комісія, з дозволу Москви, прийняла рішення про евакуацію жителів м. Прип'яті.

Вивезення близько 45 тис. осіб було здійснено в неймовірно короткий термін – майже за три години. Для цього задіяли 1200 автобусів з Києва і сусідніх міст, 3 спеціальні залізничні поїзди. У перші дні після аварії також евакуювали населення з ближньої (10-кілометрової) зони ЧАЕС. 2 травня було ухвалено рішення про вивезення населення з 30-кілометрової зони і ряду населених пунктів за її межами. До кінця 1986 р. з 188 населених пунктів (включаючи м. Прип'ять) було відселено 116 тис. осіб.

*За кілька днів, коли людей не стало,
Прийшов у села хаос, дикий жах...
Ревло покинуте, на прив'язі здихало,
Злий демон поселився по хатах.*

*Мисливців у ті села посилали.
Такого ще ніколи світ не знав,
Щоб на худобу, як на звіра, полювали?
Хто врятувався, дійсно звіром став.*

*Мустанги, як в Америці, з'явились,
Собаки, як вовки, у лісі полювали,
Домашні свині з дикими ріднились,
Страшні мутанти світ подивували.*
(В. Лямічев²)

Відселення великої кількості людей у стислі терміни вимагало оперативного вирішення комплексу завдань, у т. ч. пов'язаних із будівництвом нових сіл, квартир у містах, із працевлаштуванням евакуйованих.

Деякі з них потім повернулися на батьківщину: хтось не зміг прижитися на новому місці, когось привела ностальгія за рідною оселею. Вони приїхали не доживати, а жити. Нині вирощують городину, тримають худобу, домашню птицю.

Трагедія збіглась у часі зі зломом тоталітарної системи Радянського Союзу. Прикро, але з самого початку і до 1991 р. дані про Чорнобильську катастрофу мали гриф секретності, який поширювався не лише на документи, а й на розповіді людей – учасників та свідків тих подій. На жаль, ще й сьогодні світова громадськість не має повного уявлення про всі аспекти катастрофи. Погляди на причини й наслідки аварії наших та іноземних спеціалістів різняться, багато питань залишилися спірними й до кінця не вирішеними. Навколо чорнобильських подій виникло чимало міфів, перекручень, домислів...

Різноманітних пояснень причин Чорнобильської аварії назбиралося понад сотню. А науково обґрунтованих – лише два. Перше з них з'явилося у серпні 1986 р. Суть його зводилася до того, що в ніч на 26 квітня персонал четвертого енергоблока ЧАЕС у процесі підготовки та проведення суто електротехнічних випробувань шість (!) разів грубо порушив регламент, тобто правила безпечної експлуатації реактора. Причому в шостий раз вивів із його активної зони не менше 204 керуючих стрижнів із 211 штатних, тобто понад 96%. А до того було свідомо відключено майже всі засоби аварійного захисту. Внаслідок цих дій реактор став некерованим, і в певний момент у ньому почалася ланцюгова реакція, що заверши-

¹ Лой В. М. Зірка «Полин» над Україною : 20 років із дня аварії на Чорнобильській АЕС // Календар знаменних і пам'ятних дат, 2006, II кв. / Нац. парлам. б-ка України, Кн. палата України ; авт.-уклад.: О. В. Булгак [та ін.]. – Київ, 2006. – С. 45.

² Лямічев В. Чорнобиль : поема та вірші. – Київ, 2007. – С. 20–21.

лася вибухами. Тож основна причина – «людський фактор». Крім цього, було вказано на деякі особливості конструкції реактора, що «допомогли» персоналу довести велику аварію до масштабів катастрофи. У висновку зазначалося, що першопричиною аварії стало малоймовірне поєднання порушень порядку й режиму експлуатації, допущених персоналом енергоблока.

Після здобуття Україною незалежності друга офіційна державна комісія, створена Держатомнаглядом переважно з експлуатаційників, дала інше пояснення причин Чорнобильської аварії, зокрема, що реактор четвертого блока мав певні «конструктивні недоліки», які «дозволили» черговій зміні довести його до вибуху. За цією версією в аварії винні вчені й проектувальники, котрі спроектували та створили такий реактор, а черговий персонал тут ні до чого. В 1996 р. третя офіційна урядова комісія, в якій також тон задавали експлуатаційники, проаналізувавши нагромаджені матеріали, підтвердила висновки другої комісії.

Минають роки, обидві сторони залишаються при своїй думці, дійшовши діаметрально протилежних висновків. Лише в 2002 р. фахівці заговорили про те, що офіційна хронологія Чорнобильської аварії неадекватно відображує катастрофічні події на четвертому енергоблоці. І знову виникає необхідність її офіційного перегляду з урахуванням нових обставин.

Було завершено, можливо, найнебезпечнішу в історії ядерних катастроф великомасштабну операцію, під час якої практично все те, що впало на АЕС після фатальних вибухів 26 квітня, було зібрано й знову скинуто у зруйнований реактор. Він продовжував залишатися головним джерелом забруднення землі, води, повітря, загрожував здоров'ю мільйонів людей. Тому роботи з його приборкання нарощувались.

З перших кроків на шляху вирішення складних проблем, породжених аварією, до ліквідації її наслідків було залучено науковців різних галузей знань, які самовіддано працювали. У надзвичайно важких і небезпечних умовах діяли шахтарі та будівельники, заморожуючи ґрунт під реактором шляхом підведення туди низькотемпературного рідкого азоту, створення підреакторної подушки. Одночасно проводилися роботи з нейтралізації і захоронення четвертого реактора, радіоактивних елементів, дезактивації території, забрудненої радіонуклідами.

Головним будівельним об'єктом у зоні протягом багатьох місяців залишався саркофаг, в якому планувалося замурувати четвертий енергоблок і високорадіоактивні уламки, викинуті вибухами

на територію АЕС. Стіни саркофага росли на очах. 15 листопада 1986 р. по всесоюзному та українському радіо було оголошено про завершення будівництва надійного об'єкта «Укриття».

15 грудня 2000 р., на вимогу передусім міжнародної спільноти, станцію було закрито. Але Чорнобильська АЕС усе ще становила велику небезпеку для навколишнього середовища. Діючий саркофаг споруджувався в умовах високого рівня радіоактивності методом дистанційного монтажу. В його стінах прокладено систему теплообміну, подачі повітря, замуровано потужні фільтрувальні установки, що не випускають пил разом з повітряним потоком.

Усередині саркофага – тисячі приміщень, частина з яких збереглася. Є зал, звідки здійснюється дозиметричний і телевізійний контроль над усіма майданчиками навколо «Укриття». Виконання багатьох специфічних операцій, що не піддаються автоматизації, та відсутність достатньої кількості т. зв. безлюдних технологій вимагають постійного нагляду спеціалістів. Тому там чергують за скороченим режимом вахтовики, працюють будівельники, медики, пожежники, міліціонери.

Основним завданням захисної споруди, термін гарантованої експлуатації якої завершився в 2006 р., було недопущення поширення радіоактивного пилу за межі реактора. На даний момент українським ученим нічого не відомо про процеси, що відбуваються всередині реактора, а також про стан близько 200 т ядерного палива. Крім того, у стінах саркофага з'явилися тріщини й тріхи просіла стеля. Експерти попереджають, що обвалення захисної споруди може призвести до важких екологічних наслідків, ніж аварія 1986 р.

Для переведення «Укриття» в екологічно безпечний об'єкт було спроектовано у формі арки новий саркофаг – «Укриття-2». Після завершення будівництва арки її насунуть на нинішні конструкції аварійного енергоблока. За проектом передбачено, що термін експлуатації нового саркофага становитиме 100 років. Його спорудження розпочалось у 2007 р. Орієнтовною датою закінчення будівництва називали 2015 р., проте через брак фінансування термін запуску об'єкта було продовжено до 2017 р.

Чорнобильська катастрофа, що за рівнем радіаційної біди стала національною трагедією України, не має минулого часу. І хоча вибух на ЧАЕС – це не перша ядерна аварія у світі, та все ж за масштабами трагічності найбільша. І досі атом забирає здоров'я кожного третього українця. Є надія, що цей гіркий досвід нікому не доведеться переймати.

Наш низький уклін та довічна вдячність людям, які ціною свого життя і здоров'я врятували від ядерного лиха не лише Україну, а й увесь світ. Священна пам'ять про подвиг ніколи не

зітреться з історії, не згасне у віках. Адже тисячі життів покладено на вівтар атому. А пліч-о-пліч стали Біль і Мужність, Дух і Воля, Небо і Земля...

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про аварію на Чорнобильській АЕС

Чорнобильська катастрофа в документах, фактах та долях людей / М-во внутр. справ України, Укр. асоц. «Чорнобиль» органів та військ МВС України; [під ред.: В. В. Дурдинця, В. М. Миколюка]. – 2-е вид., допрац. – Київ: Азимут-Україна, 2006. – 623 с.: портр. – ISBN 966-8405-30-7.

Бар'яхтар В. Чорнобильська зона не пробачає легковажності / В. Бар'яхтар, В. Шестопапов, Д. Гродзинський [та ін.] // Дзеркало тижня. – 2015. – 30 трав. – 6 черв. – С. 12.

Вони пройшли перевірку Чорнобилем: працівники органів внутр. справ Київ. обл. – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобил. АЕС у 1986–1990 рр. / Голов. упр. М-ва внутр. справ України в Київ. обл., Київ. обл. асоц. «Чорнобиль» органів внутр. справ; [упоряд.: К. І. Бурцев, Є. В. Білуха; редкол.: К. В. Сапко та ін.]. – Київ: Етнос, 2011. – 252 с. – ISBN 966-522-196-5.

Загребя М. Пропусти Чорнобиль крізь серце: фотокнига / М. Загребя. – Київ: Спалах, 2002. – 119 с.: іл. – ISBN 966-512-141-3.

Кальницький М. Столиця пам'ятає Чорнобиль / М. Кальницький // Вечір. Київ. – 2014. – 30 квіт. – С. 20–21: іл.

Корніюк В. Гортаючи «Чорнобильський щоденник» / В. Корніюк // Віче. – 2013. – № 7. – С. 19–23: іл.

Лой В. М. Зірка «Полин» над Україною: 20 років із дня аварії на Чорнобильській АЕС / В. М. Лой // Календар знаменних і пам'ятних дат, 2006, II кв. / Нац. парлам. б-ка України, Кн. палата України; авт.-уклад.: О. В. Булгак [та ін.]. – Київ, 2006. – С. 45–49: іл.

Ми були першими...: зб. спогадів учасників ліквідації аварії на Чорнобил. АЕС – ветеранів органів внутр. справ Київ. обл., які першими вступили у боротьбу з наслідками планетар. катастрофи / Київ. обл. асоц. «Чорнобиль» органів внутр. справ; [редкол.: В. М. Корнійчук; упоряд. К. І. Бурцев]. – Київ: Етнос, 2006. – 343 с.: іл., портр. – ISBN 966-522-089-6.

Микульський В. Ліквідатори / В. Микульський. – Львів: Плай, 2005. – 242 с.: іл. – ISBN 966-7313-19-0.

Сінько В. Чорнобильський рубець / В. Сінько // Сіл. вісті. – 2013. – 26 квіт. – С. 1–2.

Скоробагатко С. Двадцять сім років по тому / С. Скоробагатко // Сіл. вісті. – 2013. – 26 квіт. – С. 1–2: іл.

Чорнобиль – біль України: мед.-соц. аспекти: підсумки 25-річних дослідж. / Вінниц. нац. мед. ун-т ім. М. І. Пирогова [та ін.]; редкол.: Л. О. Діденко (голов. ред.) [та ін.]. – Вінниця: Консоль, 2011. – Вип. 4. – 341 с.: табл.

Чорнобиль ніколи не заросте траввою небуття, надто вже гірка його трава: [нариси] / [упоряд.: І. Варварук, А. Лисюк; ГУ МНС у Волин. обл.]. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 79 с.: іл. – ISBN 978-966-517-592-6.

***

Яворівський В. Марія з полином наприкінці століття: роман / В. Яворівський; [ред. Ю. Буряк]. – Київ: Укр. письменник, 2011. – 238 с. – ISBN 978-966-579-290-1.

Ільчишина Н. Чорнобиль – біль наш довічний: [поезія] / Н. Ільчишина. – Вінниця: [Книга-Вера], 2006. – 31 с.: іл. – ISBN 966-621-274-9.

Лямічев В. Чорнобиль: поема та вірші / В. Лямічев. – Київ: Атопол, 2007. – 41 с.

Михайленко А. Чорнобиль: реконструкція болю: повість-есе / А. Михайленко // Київ. – 2012. – № 5. – С. 139–155.

Чорнобиль – наш біль: повість-реквієм / авт.-упоряд. В. Ганоцький. – Кіровоград: Центр.-Укр. вид-во, 2006. – 47 с.: іл. – ISBN 966-583-004-X.

***

Чорнобиль. Двадцять років потому: бібліогр. покажч. / [уклад.: Н. А. Мельник, О. О. Сьомка; ред.: О. Андронік, В. Кучерява, С. Чачко]; М-во культури і туризму України, Держ. б-ка України для юнацтва, Нац. музей «Чорнобиль». – Київ: Держ. б-ка України для юнацтва, 2007. – 44 с.

Чорнобиль. Четверть століття потому: бібліогр. покажч. / М-во культури України, Держ. б-ка України для юнацтва; [уклад. Н. Гуцул; ред.: В. Кучерява, Н. Лінкевич, С. Чачко]. – Київ: Держ. б-ка України для юнацтва, 2012. – 39 с.

Електронні ресурси

Матеріали [Електронний ресурс] // ГСП «Чернобыльская АЭС»: [сайт]. – Текст. и граф. дан. – [Славутич, б. г.]. – Режим доступа: <http://chnpp.gov.ua/gu/component/content/article?id=229> (дата обращения: 16.06.15). – Загл. с экрана.

Ілюстрації

[Фотографії про Чорнобильську аварію] // Загребя М. Пропусти Чорнобиль крізь серце: фотокнига. – Київ, 2002. – С. 62, 64–67, 72.

[Фотографії про Чорнобильську аварію] // Чорнобиль – наш біль: повість-реквієм / авт.-упоряд. В. Ганоцький. – Кіровоград, 2006. – С. [47–66].

Четвертий енергоблок ЧАЕС після вибуху та ліквідації пожежі. 1986 рік: [фотографія] // Чорнобильська катастрофа в документах, фактах та долях людей. – 2-е вид., допрац. – Київ, 2006. – С. 20.

Підготовлено А. Рихтік

26 квітня

Природодослідник, мовознавець, філолог

До 170-річчя від дня народження І. Верхратського (1846–1919)

Іван Григорович Верхратський увійшов в історію національної науки як видатний учений-природознавець, автор перших підручників з ботані-

ки, зоології, мінералогії, творець української наукової термінології з різних природничих наук. Він віддано служив справі утвердження української літературної мови, її наукового та публіцистичного стилів, зробив вагомий внесок у лексикографію, діалектологію, шкільну справу.

Народився І. Верхратський у с. Більче-Золоте (нині Борщівського району Тернопільської області), в родині священика. Старовинний рід Верхратських походив із с. Верхрата (тепер територія Польщі). Родина здавна проживала на Поділлі. З початку XVIII ст. всі предки по батьківській лінії за традицією були священиками. Мати походила з хорватсько-німецької родини. Проте саме вона прищепила майбутньому педагогу любов до України, виховала його в національному дусі. А після смерті чоловіка переїхала з чотирма малими дітьми до Львова, щоб дати їм освіту.

Тут Іван закінчив початкову школу, потім Львівську академічну гімназію. Йому було шістнадцять, коли не стало матері, тож долати життєві труднощі довелося самотужки. У 1865 р. юнак вступив на природниче відділення філософського факультету Львівського університету, де, окрім природничих дисциплін, поглиблено вивчав мовознавство і етнографію. Його захоплення наукою переросло в серйозні наукові студії.

Формуванням природничо-наукової термінології І. Верхратський почав займатися ще під час навчання в гімназії: надрукував у львівському тижневику «Вечерниці» свої матеріали до зооло-

Наш язык лише тоді зможе добувати собі одвітного і гідного становища, коли розвинеться о стільку, щоби міг стати поруч з обрзованими язиками других європейських народів...

І. Верхратський¹

гічного словника. У 1864 р. вийшла друком перша частина однієї з його найвідоміших праць – «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної»². Ця збірка стала першим кроком на шляху до створення української наукової термінології в галузі природознавства. Згодом вийшло ще п'ять таких само випусків (1864–1879). У них вміщено результати тривалої і системної праці вченого, котрий зібрав кілька тисяч народних назв рослин, звірів, птахів, риб, плазунів, молюсків, комах та ін. Подано також створену І. Верхратським наукову номенклатуру безхребетних тварин. Крім того, наведено народну біологічну термінологію, тобто вирази, що характеризують зовнішню і внутрішню будову та функції рослин і тварин. Тут також є відомості щодо походження назв, численні повір'я, забобони, що стосуються природних об'єктів, описано їх властивості та способи використання. Дослідник розкрив величезне багатство нашої мови. Він виявив широкий спектр народних назв, які надзвичайно влучно відбивають властивості рослин і тварин. «Початки до уложення номенклатури...» були оцінені славістами як визначне досягнення у вивченні української мови і культури. Ця праця і досі становить науковий інтерес для істориків і діалектологів української мови.

Хоча І. Верхратський проявив себе як дуже здібний студент, отримати стипендію на навчання за кордоном після закінчення університету йому не вдалося. Він одержав посаду молодшого вчителя в реальній гімназії м. Дрогобича (1868), викладав там українську мову і природознавство. Одним із перших його учнів був І. Франко, який у майбутньому яскраво висвітлив цей факт у своїх спогадах. Безпосередній вплив І. Верхратського на становлення світогляду юного Франка безсумнівний.

¹ Цит. за вид.: Аксіоми для нащадків : укр. імена у світовій науці : зб. нарисів. – Львів, 1992. – С. 115.

² Назви праць наведено в сучасному написанні.

Задля здобуття кваліфікації із зоології Іван вступив до Ягеллонського університету в Кракові, де навчався під керівництвом відомого галицького натураліста, професора зоології М. Сили-Новицького. По завершенні студій (1874), уже як кваліфікований зоолог, І. Верхратський працював учителем у гімназії м. Ряшева (нині – Жешув, Польща). З 1879 р. вчителював у м. Станіславі, а з 1892-го і до виходу на пенсію (1908) викладав у Львівській академічній гімназії ім. Франца Йосифа, найдавнішій українській гімназії Галичини.

Крім педагогічної діяльності, І. Верхратський займався науковою і перекладацькою працею, підкреслюючи, що тільки тоді українська література стане повноправною серед інших, коли вершини світового письменства звучатимуть рідною мовою. Пробирав він себе і в літературній творчості – видав кілька книжок з єдиною метою зробити свій посильний внесок у розвиток літератури українською мовою: збірник поезій і сатиричних епіграм «Стрижок» (1864), збірник віршів «Калина», «Байки, приказки і повістки» (обидві – 1875), «Тріолети» (1878). Відомими є і його переклади зі старочеської («Рукопис Короледворський») та польської («Батько зачумлених», «У Швейцарії» Ю. Словацького) мов.

Щороку літні канікули молодий учений проводив у наукових подорожах. У різний час він побував у Відні, Будапешті, Трієсті, Цюріху, Парижі, Венеції, де працював у музеях, ботанічних садах, відвідував наукові установи. У 1878 р. здійснив етнографічну експедицію на північ і південь України, проводячи цікаві мовні дослідження.

У процесі збирання матеріалу коло філологічних інтересів І. Верхратського розширювалося, і він приступив до глибших мовних та етнографічних студій: відвідував лекції з філології, вивчав мовознавчу й етнографічну літературу, зокрема праці В. Гумбольдта, А. Шлейхера, П. Шафарика, Ф. Міклошича. Іван Григорович ставив собі за мету «дослідити так мало вивчену мову галицько-руського люду».

В 1877 р. він видав тлумачно-етимологічний словник «Знадоби до словаря южнорусского», в якому вмістив слова і вислови, зібрані у різних куточках Галичини, Русі Угорської, Буковини та Східної України. Кожну лексему у словнику паспортизовано, тобто зазначено місцевість її поширення. Переклади або тлумачення слів зроблено українською і німецькою мовами. У словнику представлено 2 500 слів, до яких подано відповід-

ники зі старослов'янської, латинської, грецької, німецької мов та санскриту.

В 1878 р. один із провідних експертів слов'янського мовознавства В. Ягич видав німецькою мовою праці І. Верхратського «Подальший внесок до наголошування в малоруській мові», «Внесок до слов'янської філології», які сприяли розвитку української діалектної лексикології, фонетики та морфології.

Іван Григорович одним із перших на Західній Україні почав глибоко вивчати українську мову. Його як дослідника переважно цікавили периферійні українські говори, в яких збереглися найдавніші мовні особливості нашого народу і які на той час майже не були вивчені. Вчений сам зібрав величезний фактичний діалектологічний матеріал. Наприкінці XIX – на початку XX ст. вийшла низка українських монографічних праць І. Верхратського із «Словарцями». Автор видав такі словники південно-західного наріччя, як «Говір замішанців»¹ (1894), «Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів» (1899), де описано говори на теренах сучасної Закарпатської області, «Про говір долівський» (1900), присвячений говіркам околиць Перемишля і Ярослава (надсянські говірки), «Про говор галицьких Лемків», «Говори з наголосом недвижимим» (обидві – 1902), з описом західнокарпатських говорів, поширених тепер у Східнослов'янському краї (Словаччина), «Говір Батюків»² (1912).

Опис говорів І. Верхратський робив на всіх рівнях мови – фонетичному, морфологічному (словотвір і словозміна), синтаксичному. Вчений виходив із тодішнього рівня наукових досліджень, наводив паралелі зі старослов'янської мови та із західноукраїнського варіанта літературної мови, а іноді з інших слов'янських мов. Отже, на основі діалектологічних описів дослідника можна робити історико-порівняльні висновки, а також розглядати його описи говірок у лінгвогеографічному аспекті. Іван Григорович робив записи у багатьох населених пунктах, зібраний фактичний матеріал паспортизував щодо пункту обстеження.

Кожна розвідка містить величезний і різноманітний фактичний матеріал: записи розмовної мови, фольклору, словник діалектних слів. Ці записи діалектної лексики і сьогодні мають наукову цінність. Як дослідник-природознавець І. Верхратський позначав ботанічні й біологічні назви латинськими найменуваннями. Це дає змогу точно встановити співвідносність діалектної назви з відповідним об'єктом.

¹ Відозмінений лемківський говір.

² Батюки – переважно жителі околиць міст Жовкви, Рави-Руської, Яворова, Городка, Угнова та ін.

Питання діалектології І. Верхратський розглядав і в численних статтях, в яких, аналізуючи стан літературного процесу чи зміст художнього твору, обов'язково звертав увагу на мовлення, правопис. У статті «В справі народного язика», опублікованій у газеті «Правда» (1891), учений наголошував на необхідності вивчення української мови та відстоював власну позицію щодо мовлення загалом. Окрім того, в газеті «Зоря» під псевдонімом Лосун І. Верхратський вів рубрики «В справі язиковій і деякі замітки про книжки для українського люду» і «Замітки язикові», в яких висловлював свої думки щодо унормування літературної мови, звертав увагу читачів на історію нашого народу та формування українського правопису, вказував на тяжкі умови розвитку рідного слова, обґрунтовував потребу в книжках для народу.

Протягом багатьох десятиліть учений наполегливо збирав колекції та народні назви тварин і рослин. У 1908 р. у «Збірнику математично-природописно-лікарської секції НТШ» він опублікував велику працю «Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом», в якій містився дуже багатий етнографічний матеріал. Загалом у цій роботі зафіксовано близько 2 тис. місцевих назв рослин і приблизно стільки ж – тварин, а також величезну кількість народних відомостей про них. Матеріал зібрано у близько 150 населених пунктах, причому вказано, звідки походить кожна назва. Ці етнографічні дослідження І. Верхратський здійснював переважно на тих українських землях, котрі входили до складу Австро-Угорської імперії – Галичині, Буковині, Закарпатті, однак сюди ввійшли також результати подорожей Поліссям та Причорномор'ям. Наведено й дані інших учених. Згадана праця входить до золотого фонду української фольклористики.

У 1909 р. вчений видав тлумачний словник з мінералогічної термінології.

Як справжній педагог І. Верхратський багато часу віддавав укладанню українських підручників. Першими навчальними книгами стали перекладені вченим з німецької мови «Ботаніка» для гімназій, з польської – підручники з ботаніки та мінералогії для середніх шкіл. У 1895 р. вийшов перший підручник «Зоологія на низші класи шкіл середніх», який тільки за життя автора перевидавали чотири рази. Протягом усього дорядняського періоду українська молодь Галичини навчалася за цим підручником. Згодом учений створив шкільний підручник з мінералогії, два посібники з соматології та перший український підручник із зоології для університетів, який через

брак коштів, на жаль, не був виданий. У 1898 р. І. Верхратський підготував підручник «Ботаніка на висші класи шкіл середніх».

Під час своїх експедицій, які зазвичай проходили влітку, Іван Григорович фіксував назви тварин і рослин. Вагомим результатом таких експедицій стало те, що вчений відкрив нові види тварин. Протягом свого життя І. Верхратський зібрав колекцію комах, яка нараховувала близько 10 тис. видів. У 1905 р. він подарував свою колекцію мотилів і оводів музею НТШ, що стало приводом для створення третього, після археологічного та етнографічного, відділу музею – природничого.

Вчений також написав кілька праць, присвячених орнітофауни та іхтіофауни Західної України. Результатом його іхтіодосліджень стало виявлення нових видів риб (вирезуб, головатиця). Крім того, Іван Григорович займався орнітологією («Бузько білий», «Зозуля на свободі і в неволі»; 1900-і рр.).

У роботі «Перепелиці як зимосонники» (1907) І. Верхратський розглядає факт існування зимового просоння у птахів, а саме перепелиць. Трапляється це, на думку автора, тоді, коли стоїть тепла осінь, а потім різко настають морози. В таких умовах птахи не мають змоги відлетіти в теплі краї, тому й знаходять собі сховища – печери або дупла і впадають у сплячку аж до весни.

І. Верхратський, окрім дослідження окремих видів рослин і тварин, займався питанням збереження цілісності Галицького Поділля, його окремих заповідних зон, флори, фауни, довкілля в цілому. Природничо-екологічні дослідження вченого стосувалися перлини не тільки Галицького Поділля, а й Європи взагалі – степу Пантелиха. Це єдиний за своєю унікальністю природничо-орнітологічний комплекс з розгалуженою системою луків, долин, озер, боліт, річок, потічків, який займає приблизно 500 га землі та простягається від берегів Стрипи до Серету. І. Верхратський присвятив низку своїх досліджень рослинності степу Пантелиха, докладно описав її в підручниках з ботаніки. Унікальний природничо-орнітологічний комплекс надзвичайно вразив вченого, тож після повернення з поїздки він очолив ініціативну групу українських учених, які висунули клопотання до царського уряду Австро-Угорщини про створення заповідної зони степу Пантелиха європейського рівня з метою збереження цієї екосистеми. Та цим задумам перешкодила Перша світова війна.

І. Верхратського вважали найкращим фахівцем з термінологічних питань у всіх природничих науках. За усною чи письмовою консультацією до нього зверталосся багато природознавців та вчителів з різних куточків України. Сучасна укра-

їнська наукова ботанічна та зоологічна термінологія і номенклатура базується головним чином на доробку вченого. Особливу цінність мають матеріали, що стосуються безхребетних тварин, зокрема комах, адже зараз їх народні назви майже забуто.

Під час Першої світової війни здоров'я І. Верхратського дуже погіршилося. Вчений практично не покидав свого мешкання, однак до останнього продовжував наукову працю та роботу над підручниками.

Багато років Іван Григорович присвятив роботі в Науковому товаристві ім. Шевченка. Він був першим і довголітнім головою його математично-природописно-лікарської секції, а впродовж 1897–1919 рр. – редактором збірника, який вона видавала.

Помер І. Верхратський 29 листопада 1919 р. у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі. Ім'ям ученого названо вулицю, на якій він жив.

У 1920-х рр. термінологічну спадщину І. Верхратського було ретельно опрацьовано комісіями,

які діяли при Інституті української наукової мови АН УСРР. Ця установа розробляла наукову термінологію і видала низку спеціальних посібників. Один із них – «Словник ботанічної номенклатури» – було присвячено пам'яті Івана Григоровича.

І. Верхратський був надзвичайно енергійною й працюючою людиною і залишив по собі багату наукову, літературну та публіцистичну спадщину. Гербарії, колекції різних комах, що належали вченому, згодом стали основою природничого музею у Львові. Діалектологічні матеріали дослідника й досі активно використовують для вивчення галицьких і закарпатських діалектів.

І. Верхратський став основоположником української наукової термінології з природознавства, і в наш час його роботи в цій царині залишаються актуальними. Колосальний фактичний матеріал, зібраний у них, стане у пригоді ще багатьом поколінням дослідників української мови, науковцям.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів І. Верхратського

Ботаніка на вищій класі шкіл середніх : після підручника Осипа Ростафинського / І. Верхратський. – Львів : НТШ, 1896. – 150 с.

Ботаніка на низшій класі шкіл середніх / І. Верхратський. – Львів : Печатня Удділова, 1905. – 238 с. : іл.

В справі народного язика / І. Верхратський // Правда. – Львів. – 1873. – Ч. 14. – С. 495–499.

Виразня мінералогічна / І. Верхратський // Зб. мат.-природопис.-лікар. секції. – 1909. – Т. 13. – С. 1–64.

Говір Батюків / І. Верхратський // Зб. філол. секції НТШ. – Львів, 1912. – Т. 15. – 306 с.

З перших літ народовців (1861–1866) // Зап. НТШ. – Львів, 1915. – Т. 122. – С. 79–101.

Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів / І. Верхратський // Зап. НТШ. – Львів, 1899. – Т. 27/30. – 276 с.

Знадоби до словаря южноруского / І. Верхратський. – Львів : НТШ, 1877. – 88 с.

Наша правопись / І. Верхратський. – Львів, 1913. – 57 с.

Нові знадобы номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом / І. Верхратський. – Львів : НТШ, 1908. – 84 с.

Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної / І. Верхратський. – Львів, 1864–1879. – Вип. I–VI.

Правда в очи коле! / І. Верхратський. – Львів, 1905. – 14 с.

Про говор галицких Лемків / І. Верхратський // Зб. філол. секції НТШ. – Львів, 1902. – Т. 5. – С. 299–489.

Говір замішанців / І. Верхратський // Зап. НТШ. – Львів, 1894. – Т. 3. – С. 153–210.

Про І. Верхратського

Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко ; редкол.: Є. П. Кирилук (голова) [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 1976–1989. – Т. 2, 15, 16, 21, 26, 29, 33, 37–39, 41, 46, 48–50. – Про І. Верхратського: покажчики імен і назв до томів.

Царик П. Іван Верхратський – вчений-енциклопедист європейського рівня : (до 165-ї річниці від дня народж.) /

П. Царик, Л. Царик // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-та ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 2011. – № 1. – С. 8–11.

Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства : історія вивчення української мови : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища шк., 1991. – 231 с. – Про І. Верхратського: с. 46, 51, 54, 142, 144.

Русанівський В. Історія української літературної мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. – Київ : АртЕк, 2001. – 391 с. – Про І. Верхратського: с. 228, 247, 248, 265. – ISBN 966-505-041-9.

Творці українського природознавства Іван Верхратський та Микола Мельник / Ю. Й. Кобів // Аксіоми для нащадків : укр. імена у світовій науці : зб. нарисів / упоряд. і передм. О. К. Романчука. – Львів, 1992. – С. 495–511. – ISBN 5-8690-010-6.

Шендеровський В. Натхненник української природничої науки // Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. Кн. 2 / В. Шендеровський ; за ред. Е. Бабчук. – Київ, 2006. – С. 41–48.

Барна М. М. Іван Верхратський // Барна М. М. Видатні вчені-ботаніки / М. М. Барна, Л. С. Барна ; М-во освіти і науки України, Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Каф. ботаніки. – Тернопіль : Терно-граф, 2013. – С. 31–32. – ISBN 978-966-457-173-6.

Микитюк О. «А для мене найдорожчі кургани Вкраїни» / О. Микитюк // Дивослово. – 2003. – № 12. – С. 51–55. – (Бібліотечка вчителя-словесника).

Гамалія В. М. Термінологічні праці І. Верхратського у справі розробки науково-природничої номенклатури / В. М. Гамалія // Магістеріум. – 2013. – Вип. 50 : Мовознавчі студії. – С. 18–22.

Городецька О. В. Науково-просвітницька діяльність Івана Верхратського в Науковому товаристві імені Шевченка в кінці XIX – першій половині XX ст. / О. В. Городецька // Гуманітар. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – № 18. – С. 30–35.

Городецька О. Формування науково-педагогічного світогляду Івана Верхратського в контексті розвитку науки та освіти в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) // О. Городецька // Рідна шк. – 2010. – № 12. – С. 49–53.

Шуманська Н. Іван Верхратський – вчений, організатор і керівник математично-природописно-лікарської секції НТШ у Львові / Н. Шуманська // Історія української науки на межі тисячоліть. – Київ, 2005. – Вип. 18. – С. 231–237.

Бережняк В. Іван Верхратський // Бережняк В. Визначні українські діалектологи : навч.-метод. посіб / В. Бережняк. – Ніжин, 2007. – С. 55–59.

Шевчук О. Іван Верхратський – автор перших шкільних підручників із зоології та ботаніки українською мовою / О. Шевчук // Студент. наук. вісн. / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – Вип. 17. – С. 90–92.

Верхратський Іван Григорович (26.04.1846 – 29.11.1919) // Енциклопедія сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба (голова) [та ін.] ; [НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка]. – Київ, 2005. – Т. 4. – С. 297.

Бездробний Ю. Верхратський Іван (1846–1919) // Видатні українські вчені у світовій науці : стислий довід. / Бездробний Ю., Козирський В., Шендеровський В. – Київ, 2012. – С. 13–14. – ISBN 978-966-2735-06-2.

Ілюстрації

Іван Верхратський : [фотографія] // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 494.

Іван Верхратський : [фотографія] // Аксіоми для нащадків : укр. імена у світовій науці : зб. нарисів. – Львів, 1992. – Вклейка між с. 480–481.

Член Філологічної комісії Краківської академії наук, член Орнітологічного товариства у Відні, Голова математично-природничо-лікарської секції НТШ, дійсний член НТШ у Львові І. Верхратський : [фотографія] // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-та ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – № 1. – С. 8.

Підготовлено О. Рожнятовською

27 квітня

Київський архітектор Беретті-молодший

До 200-річчя від дня народження О. Беретті (1816–1895)

*Наш обов'язок – віддати належне і батькові, і синові Беретті.
Ними створена певна культура, яка дійшла до нас,
яка з'єднує нас з кращими традиціями в архітектурі.
Наш обов'язок – зберегти їх твори.
П. Альошин¹*

Серед видатних київських архітекторів чільне місце посідає Олександр Вікентійович Беретті. Будівлі, створені за його проектами, стали окрасою м. Києва. Беретті-молодший продовжив справу свого батька, видатного зодчого Вікентія Івановича Беретті, закінчивши розпочаті ним проекти та розгорнувши власну архітектурну діяльність у місті.

Рід Беретті походить з Італії, але ще в 1780-х рр. дід архітектора, котрий був професором механіки, переїхав зі всією родиною до Росії.

Олександр народився в Петербурзі. Він виявився дуже здібним хлопчиком, успадкувавши від батька талант зодчого і неабиякий художній смак.

Тож уже з 11 років навчався в Петербурзькій Академії мистецтв. Протягом навчання отримав три срібні медалі.

У жовтні 1837 р. О. Беретті вступив на службу до Міністерства імператорського двору на посаду помічника архітектора в комісію для поновлення Зимового палацу. І вже 25 березня 1839 р. за цю роботу був удостоєний золотої медалі. У вересні наступного року на засіданні ради Академії мистецтв за створення видатного проекту Кадетського корпусу йому було надано звання академіка архітектури. Тож кар'єра молодого зодчого починалася дуже успішно.

Достеменно невідомо, коли молодший Беретті приїхав у Київ, до батька, який, вигравши конкурс на кращий проект Університету св. Володимира, переселився туди, щоб наглядати за зведенням будівлі.

¹ Альошин П. Батько і син Беретті: (з архітектурної спадщини) // Архітектура Рад. України. – 1938. – № 3. – С. 48.

За той час, що велося спорудження університету, Вікентій Іванович започаткував будівництво низки інших об'єктів. Він розумів, що місто необхідно активно розвивати, і створив генеральний план його перебудови. До своєї роботи залучив і Олександра.

Щоб повністю оцінити масштаб діяльності батька і сина Беретті, необхідно мати уявлення про вигляд Києва в 30–40-х рр. XIX ст. Коли зодчі взялися за втілення в життя своїх проєктів, у місті, за винятком стародавніх пам'яток архітектури і робіт Й.-Г. Шеделя, А. Меленського, а також Андріївської церкви й Маріїнського палацу, зведених за проєктами Б. Растреллі, справжніх взірців архітектури майже не було. Створивши проєкти чудових будівель, які мали постати на місці пустирів і ровів, батько й син Беретті сприяли пошвавленню будівництва. Завдяки праці цих архітекторів Київ почав перетворюватися на європейське місто. Незважаючи на відсутність місцевих професійних майстрів, кваліфікованих робітників, майстерень та будівельних матеріалів, будинки, створені зодчими, були не тільки прекрасно технічно виконані, а й являли собою закінчені художні твори з гарним оздобленням.

Творча діяльність В. Беретті, на жаль, тривала недовго. Постійне напруження та великі навантаження позначилися на здоров'ї Вікентія Івановича, і в серпні 1842 р. він помер у віці 62-х років, не побачивши остаточно втіленим у життя жодного зі своїх проєктів.

Справу батька продовжив Олександр Вікентійович. Він прийняв архітектурні об'єкти, розпочаті В. Беретті, й успішно добудував Університет св. Володимира, університетську обсерваторію, Інститут шляхетних дівчат. Молодший Беретті полюбив Київ і після завершення зведення цих об'єктів вирішив залишитись у ньому назавжди, щоб реалізовувати створений батьком план перебудови міста. Незабаром він став визнаним лідером у забудові Києва. Архітектора дуже поважав і підтримував київський генерал-губернатор Д. Бібіков.

Протягом 1840–1850-х рр. Олександр Вікентійович виконав найзначніші свої роботи. Це був пік його творчої діяльності.

У 1850-і рр. за проєктами зодчого на нових вулицях міста, прокладених поруч з університетом, було зведено кілька будівель, які збереглися до нашого часу. Серед них – один із найкращих в Європі анатомічних театрів тих часів. Це був навчальний заклад медичного факультету Київського університету св. Володимира. Анатомічний театр (1853), побудований у стилі пізнього класицизму, має дуже цікавий вестибюль і оригінальні

сходи. Перед тим, як розробити проєкт цієї будівлі, Олександр Вікентійович їздив у міста Європи для ознайомлення з особливостями анатомічних театрів. У київському Анатомічному театрі свого часу працювали такі знамениті вчені, як М. Пирогов, В. Караваєв, М. Тихомиров. Нині в цьому будинку, що визнаний пам'яткою архітектури XIX ст., розміщується Національний музей медицини України.

На вулиці Володимирській, яка на той час називалась Університетською, було зведено двоповерховий будинок Пансіону графині Є. Левашової, де проживало 100 дівчат – учениць Фундуклеївської гімназії. Простота планувального вирішення, стилістика архітектурних деталей та елементів цього будинку відповідають головним принципам класицизму. В архітектурному оздобленні екстер'єру та інтер'єру будинку використано чавунне литво. За ескізами О. Беретті також було створено огорожу сходів, кронштейни ліхтарів біля входу, парпетні ґрати. У 1890-і рр. надбудували третій поверх. У наш час у цій будівлі розміщується Президія Національної академії наук України.

Неподалік від університету, на Бібіковському бульварі, було побудовано Першу київську гімназію (1850). Це одна з найкращих споруд, створених Олександром Вікентійовичем у Києві. У цьому знаменитому закладі свого часу навчалася чимало видатних осіб, зокрема Є. Тарле, М. Булгаков, О. Вертинський, К. Паустовський, О. Богомолець, І. Сікорський, В. Вернадський. Тепер це гуманітарний корпус Національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1858–1861 рр. на Михайлівській площі за проєктом О. Беретті було зведено будинок реального училища. Це триповерховий цегляний будинок з високим цоколем та підвалами. Головний його фасад вирішено лаконічно: є три ризаліти, прикрашені аттиками. Домінує центральний ризаліт з головним входом. Архітектурний декор – вінцеві карнизи, міжповерхові тяги, сандрики над вікнами другого поверху – виконано з цегли. Нині в цьому приміщенні розміщується Дипломатична академія України.

За проєктами архітектора було побудовано кілька споруд і на Хрещатику, зокрема, велику кам'яну будівлю дворянського губернського зібрання (1851) та триповерховий будинок власника порцелянової фабрики А. Міклашевського (бл. 1850). Особливістю останнього були нештукатурені частини стін вуличного й дворового фасадів, готичний карниз у поєднанні з ренесансовими елементами фасаду. Також цей будинок вирізнявся з-поміж інших обробкою дерев'яних воріт

проїзду з надзвичайно цікавим гербом, кесонною стелею, своєрідними сходами по склепіннях із чавунними ґратами, ясеними дверима та фарфоровими камінами (не зберігся).

У проектуванні готелю «Європейський» (1857–1858) також проявилася висока культура О. Беретті-архітектора. Це був один із найкращих готелів міста, фасад якого було оздоблено пілястрами з капітелями. В ньому жили такі відомі діячі, як М. Костомаров, Ф. Тютчев, І. Мечников. У 1979 р. цю пам'ятку архітектури було зруйновано, а на її місці зведено Музей Леніна (нині Український дім).

Приватний будинок архітектора з його творчою майстернею, збудований у 1848 р., був розташований на вул. Володимирській, 35. Ця пам'ятка архітектури збереглася до наших днів, нині в ній розміщується приймальня Служби безпеки України.

Олександр Вікентійович успішно працював і в інших українських містах. За його проектами було зведено 23 споруди, зокрема будівлі немирівської, білоцерківської, рівненської, кам'янець-подільської гімназій, радомишльської дворянської школи.

Переломним моментом у творчій діяльності та житті О. Беретті стала його участь у будівництві Володимирського собору в Києві. Проект храму був створений архітектором І. Штромом за участі П. Спарро, але виявився не оптимальним варіантом для Києва. Міська влада звернулася до О. Беретті з пропозицією переробити й удосконалити його. Олександр Вікентійович швидко виправдав сподівання замовників: знайшов такий підхід, який давав змогу збільшити площу собору, зробити його величнішим і при цьому залишитись у межах дешевого кошторису. Взявши за основу попередній проект І. Штрома

й П. Спарро, О. Беретті збільшив у півтора разу лінійний масштаб та зменшив товщину стін. За рахунок цього собор набував монументальнішого вигляду.

Під час будівництва храму, коли почалася кладка башти, у стінах, зведених до куполу, з'явилися тріщини. Будівництво припинили, а Беретті відсторонили від роботи, вважаючи його винним у хибних розрахунках. Олександр Вікентійович намагався довести, що це сталося не через його помилку, а внаслідок низької якості матеріалів, проте аргументи зодчого не було почуто.

Взагалі О. Беретті довелося пережити багато прикростей через несправедливе й недоброчливе ставлення до нього з боку різних начальницьких осіб. Боротьба за своє добре ім'я тривала не один рік і поглинала весь час архітектора. Проживаючи неподалік від місця зведення собору, Олександр Вікентійович з гіркотою спостерігав за будівництвом, за тим, як утілювалися його задуми, але без його участі. Для О. Беретті це було справжньою трагедією. Йому ще не було й 50 років, коли він відійшов від творчої праці.

Впродовж 18 років зодчий читав лекції з архітектури та нарисної геометрії в Київському університеті св. Володимира. Він багато хворів, а під кінець життя втратив розум. Помер Олександр Вікентійович 18 червня 1895 р. на 79-му році життя.

Роботи О. Беретті за своєю виразністю трохи поступаються творінням його батька, Вікентія Івановича. Але традиції, закладені ним, його здобутки в містобудуванні справили великий вплив на архітектурну практику наступних часів і змінили на краще архітектурне обличчя Києва. Багато з чудових творінь зодчого збереглися до наших днів і є пам'ятками архітектури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Про О. Беретті

Альошин П. Батько і син Беретті: (з архітектурної спадщини) / П. Альошин // Архітектура Рад. України. – 1938. – № 3. – С. 39–48.

Бутник-Сіверський Б. С. Архітектор В. І. Беретті в Києві / Б. С. Бутник-Сіверський. – Київ; Львів: Держтехвидав України, 1947. – 97 с. : іл.

Кармаш С. Невмирущий слід / С. Кармаш // Хрещатик. – 1995. – 27 верес.

Киркевич В. Г. Володимирський собор у Києві / В. Г. Киркевич. – Київ: Техніка, 2004. – 208 с. : іл. – (Національні святині України). – ISBN 966-575-0976.

Кудрявцев Л. Батько і син Беретті // Кудрявцев Л. 20 архітекторів, які будували Київ / Л. Кудрявцев. – Київ, 2003. – С. 27–33. – ISBN 966-7342-23-9.

Крячок М. І. Документи ЦДАМЛМ УРСР про діяльність архітекторів Беретті у Києві / М. І. Крячок // Архіви України. – 1982. – № 1. – С. 70–71.

Малаков Д. Прибуткові будинки Києва / Д. Малаков. – Київ: Кий, 2009. – 383 с. – Про будівлі О. Беретті: с. 10, 24.

Друг О. Особняки Києва / О. Друг, Д. Малаков. – Київ: Кий, 2004. – 823 с. – Про будівлі О. Беретті: с. 295, 296, 364, 447, 676.

Павленко Ю. В. Беретті Олександр Вікентійович / Ю. В. Павленко // Кияни: біогр. слов. – Київ: Фенікс, 2004. – ISBN 966-581-160-6.

Олександр Вікентійович Беретті [15(27).IV.1816 – 6(18).VI.1895] // Мистецтво України: біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 54.

Ілюстрації

Володимирський собор; Анатомічний театр; Перша міська гімназія: [фотографії] // Кудрявцев Л. 20 архітекторів, які будували Київ. – Київ, 2003. – С. 31–33.

Підготовлено С. Савченко

Травень

Пн Вт Ср Чт Пт Сб Нд

						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

Місяць травень хоч теплий, та голодний.

Як травень дощі сіє – жито половіє.

Травневий дощ, як з грибами борщ.

Яблуня

*Ой зелена злива,
Яблуня вродлива
Розмила всі пахощі свої.*

*Розпустила віти,
Щоб обіймав вітер,
Щоб на них співали солов'ї.
І серед зворушень
Відкрила всю душу,
Пестить її ніжно місяць май.*

*Гладить ніжні віти
І цілує квіти –
Дай любові, щирості – кохай!
В саду –
Просто живо –
Привітно, шумливо,*

*Розгулявся травень і весна.
А як прийде осінь,
Щоді знов попросить
На гостину яблуня рясна.*

Ю. Боршош-Кум'ятський¹

¹ Боршош-Кум'ятський Ю. Яблуня // З наказу роду : твори / Ю. Боршош-Кум'ятський. – Ужгород, 2005. – С. 178.

1

*Світле Христове Воскресіння. Вдникдень**1-2 – День міжнародної солідарності трудящих*

Відзначається щорічно відповідно до рішення конгресу II Інтернаціоналу 14–21 липня 1889 р. (Париж). Святкові неробочі дні в Україні відповідно до ст. 73 Кодексу законів про працю

190 років від дня народження **Юліана Куїловського-Саса** (1826–1900), українського церковного діяча, греко-католицького митрополита

150 років від дня народження **Івана Ілліча Синюка** (1866–1953), українського письменника

120 років від дня народження **Георгія Антоновича Цапка** (1896–1971), українського художника театру, графіка

110 років від дня народження **Оксани Володимирівни Колодуб** (1906–1996), української та російської оперної і камерної співачки, педагога

2

110 років від дня народження **Віри Михайлівни Єніної** (1906–1977), української письменниці

100 років від дня народження **Івана Коваліва** (1916–1987), українського письменника, музиканта

100 років від дня народження **Василя Андрійовича Уманця** (1916–2003), українського композитора, хорового диригента, педагога

80 років від дня народження **Віктора Євгеновича Заїки** (1936–2014), українського зоолога

3

Всесвітній день свободи преси

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/DEC/48/432 від 20.12.1993 р.

День Сонця

Відзначається щорічно з 1994 р. з ініціативи Міжнародного товариства сонячної енергії (МТСЕ)

110 років від дня народження **Серафима Івановича Субботіна** (1906–1976), українського геофізика

100 років від дня народження **Кирила Борисовича Толпиго** (1916–1994), українського фізика-теоретика

4

240 років від дня народження **Йоганна-Фрідріха Гербарта** (1776–1841), німецького філософа-ідеаліста, психолога, педагога

140 років від дня народження **Максима Івановича Вдовиченка** [справж. – Гаврилюк (1876 – після 1919)], українського поета

5

Міжнародний день акушерства

Неофіційне свято. Відзначається щорічно з 1987 р. за пропозицією Міжнародної конфедерації акушерок

180 років від дня народження **Сидора (Ісидора) Івановича Воробкевича** (1836–1903), українського письменника, композитора, диригента, музично-культурного діяча, педагога

170 років від дня народження **Генрика Сенкевича** (1846–1916), польського письменника

110 років від дня народження **Віталія Павловича Поліцеймака** (1906–1967), російського актора

110 років від дня народження **Леоніда Олександровича Теплицького** (1906–1943), українського архітектора

80 років від дня народження **Миколи Яковича Лебідя** (1936), українського художника-оформлювача

6

День великомученика Георгія Побідоносця (Юрія Зміборця, Георгія Черемошця)

160 років від дня народження **Роберта Едвіна Пірі** (1856–1920), американського полярного мандрівника

160 років від дня народження **Зигмунда Фрейда** (1856–1939), австрійського психіатра, психолога, невропатолога

140 років від дня народження **Юрія Львовича Давидова** (1876¹–1965), російського музично-громадського діяча

80 років від дня народження **Миколи Михайловича Фещенка** (1936), українського архітектора

7

590 років від дня народження **Джованні Понтано** (1426–1503), італійського поета-гуманіста

175 років від дня народження **Бориса Станіславовича Познанського** (1841–1906), українсько-го письменника, етнографа, громадського діяча

80 років від дня народження **Володимира Анатолійовича Лукашева** (1936), українського режисера, музичного педагога

8

8-9 - Дні пам'яті та примирення, присвячені пам'яті жертв Другої світової війни

Відзначаються щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 59 / 26 від 22.11.2004 р.

День пам'яті та примирення

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 169 / 2015 від 24.03.2015 р.

Міжнародний день Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

Відзначається щорічно в день народження Анрі Дюнан (1828–1910), засновника Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

День матері

Відзначається щорічно в другу неділю травня відповідно до Указу Президента України № 489 / 99 від 10.05.1999 р.

220 років від дня народження **Франсуа Огюста Марі Міньє** (1796–1884), французького історика

160 років від дня народження **Всеволода Івановича Роборовського** (1856–1910), російського мандрівника, дослідника

110 років від дня народження **Роберто Росселіні** (1906–1977), італійського кінорежисера

9

День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги)

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 315-VIII від 09.04.2015 р.

130 років від дня народження **Сидора Антоновича Твердохліба** (1886–1922), українського поета, перекладача

80 років від дня народження **Івана Федоровича Кирилова** (1936), українського графіка

10

140 років від дня народження **Івана Цанкара** (1876–1918), словенського письменника

---

¹ Дату народження подано за енциклопедичним довідником «Митці України». За іншими джерелами народився 07.05.1876 р.

11

125 років від дня народження **Льва Миколайовича Делоне** (1891–1969), українського ботаніка, цитолога, генетика, селекціонера

110 років від дня народження **Віри Казимирівни Кетлінської** (1906–1976), російської письменниці

12

80 років від дня народження **Івана Степановича Марчука** (1936), українського художника

15

Міжнародний день сім'ї

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 47 / 237 від 20.09.1993 р.

День пам'яті жертв політичних репресій

Відзначається щорічно в третю неділю травня відповідно до Указу Президента України № 431 / 2007 від 21.05.2007 р.

125 років від дня народження **Михайла Опанасовича Булгакова** (1891–1940), російського письменника

120 років від дня народження **Юрія Михайловича Юрмаса** [справж. – Масютин (1896–1942)], українського музикознавця

16

160 років від дня народження **Миколи Семеновича Колцуняка** (1856–1891), українського етнографа, фольклориста

80 років від дня народження **Миколи Никифоровича Гроха** (1936), українського графіка

80 років від дня народження **Володимира Максевича Золотухіна** (1936–2010), українського композитора, педагога

17

Всесвітній день електрозв'язку та інформаційного суспільства.

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 60 / 252 від 27.03.2006 р. в день підписання першої Міжнародної телеграфної конвенції (1865) і створення Міжнародного союзу електрозв'язку

150 років від дня народження **Миколи Миколайовича Бахтіна** (1866–1940), російського літературознавця, перекладача, бібліографа

140 років від дня народження **Марії Андріївни Костів** (1876 – бл. 1930), української актриси, співачки

125 років від дня народження **Степана Борисенка** [Борисенок (1891–1937)], історика українського та білоруського права

90 років від дня народження **Михайла Олексійовича Ряснянського** (1926–2003), українського живописця

18

Міжнародний день музеїв

Відзначається щорічно відповідно до рішення XI Генеральної конференції Міжнародної ради музеїв, яка відбулась у травні 1977 р.

День скорботи і пам'яті жертв депортації (1944) кримськотатарського народу

Відзначається щорічно відповідно до Постанови Верховної Ради Криму № 285-1 від 26.03.1993 р.

130 років від дня народження **Г. Адамова** [справж. – Григорій Борисович Гібс (1886–1945)], російського письменника

110 років від дня народження **Артемія Васильовича Іванова** (1906–1992), російського зоолога

19

80 років від дня народження **Олександра Семеновича Іванченка** (1936–2003), російського та українського письменника, журналіста

20

Всесвітній день метрології

Відзначається щорічно з 1999 р. відповідно до пропозиції Міжнародного комітету мір і ваг (МКМВ)

День банківських працівників

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 316/04 від 06.03.2004 р.

150 років від дня народження **Костянтина Олександровича Чивадзе** (1866–?), українського військового діяча

125 років від дня народження **Льва Веніаміновича Нікуліна** [справж. – Лев Володимирович Ольконицький (1891–1967)], російського письменника

100 років від дня народження **Олексія Петровича Маресьєва** (1916–2001), російського льотчика-винишувача

21

День апостола та євангеліста Іоанна Богослова

Всесвітній день культурного різноманіття в ім'я діалогу та розвитку. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/57/249 від 20.12.2002 р.

День Європи

Відзначається щорічно в третю суботу травня відповідно до Указу Президента України № 339/03 від 19.04.2003 р.

День науки

Відзначається щорічно в третю суботу травня відповідно до Указу Президента України № 145/97 від 14.02.1997 р.

120 років від дня народження **Демна Костянтиновича Шенгелая** (1896–1980), грузинського письменника

22

День Миколи Весняного. Неренесення мощей святиителя Миколая Чудотворця

Міжнародний день біологічного різноманіття

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/55/201 від 08.02.2001 р.

День перепоховання праху Тараса Григоровича Шевченка (1861), українського поета, художника, мислителя на Черній горі, поблизу Канева

180 років від дня народження **Миколи Ілліча Стороженка** (1836–1906), українського літературознавця

125 років від дня народження **Йоганнеса Роберта Бехера** (1891–1958), німецького письменника, теоретика мистецтва, державного та громадського діяча

110 років від дня народження **Нікула Еркая** [справж. – Микола Лазарович Іркаєв (1906–1978)], мордовського письменника, перекладача

110 років від дня народження **Олександра Омельського** (1906–1988), українського композитора, піаніста, педагога

24

День рівноапостольних Кирила і Мефодія

День слов'янської писемності і культури

Відзначається щорічно в день вшанування пам'яті святих рівноапостольних Кирила і Мефодія відповідно до Указу Президента України № 1096/04 від 17.09.2004 р.

330 років від дня народження **Габрієля Данієля Фаренгейта** (1686–1736), польсько-німецького фізика, хіміка

130 років від дня народження **Семена Юхимовича Бутовського** (1886–1967), українського актора, співака, режисера, актора

125 років від дня народження **Миколи Гнатовича Бенцаля** (1891–1938), українського театрального актора, режисера

120 років від дня народження **Бориса Євгеновича Захави** (1896–1976), російського режисера, актора, педагога

120 років від дня народження **Олександра Івановича Стеблянка** (1896–1977), українського фольклориста, педагога, композитора

110 років від дня народження **Олександра Олександровича Вишневського** (1906–1975), російського хірурга

25

День Африки

Відзначається щорічно відповідно до рішення установчої конференції голів держав і урядів країн Африки, яка відбулася в Аддис-Абебі 25.05.1963 р.

День зниклих безвісти дітей

Відзначається щорічно з 2002 р. з ініціативи Європейського центру зниклих і таких, що зазнали сексуального насильства, дітей

180 років від дня народження **Миколи Павловича Петрова** (1836–1920), російського вченого та інженера в галузі залізничного транспорту

125 років від дня народження **Адальберта Михайловича Ерделі** (1891–1955), українського живописця

26

120 років від дня народження **Олександра Прокоповича Брижахи** (1896–1938), українського хорового диригента, музично-громадського діяча

120 років від дня народження **Сидора Йосиповича Сакидона** (1896–1974), українського письменника, перекладача

120 років від дня народження **Юрія Дмитровича Соколова** (1896–1971), українського механіка, математика

80 років від дня народження **Віталія Олексійовича Коротича** (1936), українського письменника, публіциста, перекладача, журналіста

27

170 років від дня народження **Іполита Карловича Альтані** (1846–1919), українського та російського диригента, хормейстера, педагога

140 років від дня народження **Костянтина Григоровича Воблого** (1876–1947), українського економіста, статистика, економіста і географа

28

День прикордонника

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 431 / 03 від 21.05.2003 р.

День працівників видавництва, поліграфії і книжорозмовсюдження

Відзначається щорічно в останню суботу травня відповідно до Указу Президента України № 563 / 99 від 25.05.1999 р.

150 років від дня народження **Костянтина Адріановича Пурієвича** (1866–1916), українського фізіолога рослин

140 років від дня народження **Якова Івановича Ніколадзе** (1876–1951), грузинського скульптора

29

Міжнародний день миротворців ООН

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 57 / 129 від 11.12.2002 р.

День хіміка

Відзначається щорічно в останню неділю травня відповідно до Указу Президента України № 219 / 94 від 07.05.1994 р.

180 років від дня народження **Костя Гавриловича Горбала** (1836–1903), українського поета, журналіста, видавця, громадського та освітнього діяча

150 років від дня народження **Акопа Мнацакановича Акопяна** (1866–1937), вірменського поета

130 років від дня народження **Михайла Миколайовича Соловйова** (1886–1980), українського епідеміолога

30

140 років від часу підписання (1876) російським імператором Олександром II Емського акту (Емський указ) – розпорядження, спрямованого на утиски української культури

190 років від дня народження **Зигмунта (Сигизмунда) Сераковського** (1826–1863), діяча польського, російського та литовського революційно-визвольного руху

110 років від дня народження **Сергія Тимофійовича Кишкіна** (1906–2002), російського вченого-металознавця

80 років від дня народження **Ігоря Петровича Шпари** (1936), українського архітектора, громадського діяча

31

Всесвітній день без тютюну

Відзначається щорічно відповідно до рішення ВООЗ № WHA 42.19, прийнятого на 42-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я 17.05.1989 р.

180 років від дня народження **Жана Батіста Клемана** (1836–1903), французького поета, громадського діяча, публіциста

Цього місяця виповнюється:

420 років від часу початку (1596) **Солоницького бою** – вирішальної битви під проводом С. Наливайка в урочищі Солониця, поблизу м. Лубен

3 травня

Видатний фізик-теоретик, педагог

До 100-річчя від дня народження К. Толпиго¹ (1916–1994)

Кирило Борисович Толпиго – український фізик, дослідник теорії твердого тіла, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АН України.

Народився вчений у м. Києві, в родині відомого в Україні юриста. Коли хлопцеві не було і десяти років, батька звинуватили в «контрреволюційному» закаті та репресували як націоналіста. Після звільнення йому вдруге інкримінували ці ж злочини і знову засудили на довгі роки ув'язнення.

К. Толпиго виховувався в сім'ї свого діда Б. Букреєва, українського математика, професора Київського університету та Київського політехнічного інституту, засновника й активного діяча Київського математичного товариства. Саме він став для Кирила прикладом служіння науці.

Після закінчення семирічної школи юнак навчався в школі фабрично-заводського учнівства. Так називали спеціальні найнижчого рівня професійно-технічні навчальні заклади, які були розформовані в 1940-х рр. У радянській Україні сину засудженого за «націоналізм» було важко вступити до вищого навчального закладу. Тільки за рекомендаціями, як «висуванець» з робітничого факультету, в 1934 р. К. Толпиго зміг стати студентом фізико-математичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. По закінченні навчання в 1939-му був зарахований до аспірантури в Інститут фізики АН УРСР.

Свої перші наукові дослідження проводив під керівництвом С. Пекара, котрого шанував як свого великого вчителя впродовж усього життя. Незабаром Кирила призвали в армію. Під час Другої світової війни він брав участь у боях, мав поранення.

В березні 1945 р. К. Толпиго демобілізувався та продовжив навчання в аспірантурі. У 1949 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Исследо-

вания по теории щелочно-галлоидных кристаллов» та розпочав активну наукову діяльність, наскільки це можна було робити в умовах УРСР. Уся наука мала стояти на «гранітному фундаменті марксизму-ленінізму», вимоги перед фізиками ставили ідеологи, які не зналися на науковій теорії. Свого часу в одній з дискусій К. Толпиго висловився про те, що змінити закони квантової механіки на вимогу філософів неможливо². Ще однією великою перепоною в дослідженнях радянських науковців була секретність, яка подекуди паралізувала діяльність. Різні групи вчених, які працювали над схожими проблемами, не мали між собою жодних контактів. Навіть більше, ніхто у світі не знав про винаходи радянських дослідників, а вони, у свою чергу, не знали, над чим працюють за кордоном.

Так, К. Толпиго в 1950 р. першим у світі виклав теорію про поляритони у фоновій ділянці спектра. Пізніше незалежно від нього цю теорію сформулювали Х. Кунь і М. Борн. Тепер ці закордонні вчені в науковому світі відомі як першовідкривачі, а ім'я Толпиго згадується у публікаціях щодо цієї теми значно рідше.

Після закінчення аспірантури в 1950-х рр. Кирило Борисович розпочав активну викладацьку діяльність – спочатку як доцент, потім як професор у Київському університеті.

У 1960 р. українські вчені В. Лашкар'єв та С. Пекар створили в Києві науково-дослідний Інститут напівпровідників (нині Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкар'єва НАН України). В ньому Кирило Борисович працював завідувачем відділу теорії напівпровідникових приборів. Для успішної роботи нового закладу постала необхідність у поліпшенні якості навчання та вихованні добре підготовлених молодих науковців. З огляду на це, К. Толпиго, який підтримував ідею соціальної відповідальності за покращення освіти, очолив кафедру теоретичної фізики в Київському університеті. У цьому виші він працював до 1966 р., і за сумісництвом – в АН УРСР.

Поєднуючи наукову роботу з педагогічною, Кирило Борисович розробив навчальний курс з теоретичної фізики, став засновником наукової школи теорії динаміки та дефектів ґраток.

¹ У деяких джерелах прізвище вченого подано як Толпига.

² Клайн Ю. Материалистическая философия и современная наука // Мосты / Центральное об-ние полит. эмигрантов из СССР. – [Мюнхен], 1958. – № 1. – С. 278.

Під його керівництвом було розвинуто теорію коливань кристалічних ґраток з урахуванням деформації іонів, досліджено пружні, теплові, електричні та оптичні властивості кристалів. Для студентів кафедри К. Толпиго читав ряд спецкурсів з теоретичної фізики, вів загальний курс термодинаміки і статистичної фізики.

У 1962 р. вчений здобув науковий ступінь доктора наук за дисертаційне дослідження на тему «Исследования по теории неметаллических кристаллов». А в 1965-му його обрали членом-кореспондентом АН УРСР.

У цей час у Донецьку завдяки академіку О. Галкіну був заснований регіональний науковий центр АН України. Саме туди і запросили працювати К. Толпиго, вже відомого своїми науковими досягненнями. Тож у 1966 р. Кирило Борисович переїхав у Донецьк, де очолив відділ теоретичної фізики в новому Донецькому фізико-технічному інституті АН УРСР – одному з перших в Україні. Одночасно він створив та очолив кафедру теоретичної фізики в Донецькому державному університеті. З 1988 р. і до кінця життя працював на посаді головного наукового співробітника Донецького фізико-технічного інституту НАН України.

Останній цикл своїх робіт К. Толпиго присвятив вирішенню проблем генетики, а саме розмноженню популяцій з мутаціями, віковому розподіленню популяцій.

Учений працював також у галузі теоретичної біофізики. Зокрема, завдяки йому в Донецькому університеті було засновано кафедру біофізики, проведено перші дослідження в цій галузі.

Серед студентства професор К. Толпиго був у великій шані. Він мав власний творчий стиль дослідницької роботи та викладання. Наприклад, починав лекцію просто з порога, входячи в аудиторію. Вмів цікаво розповідати та надзвичайно любив свою справу. Молоді викладачі копіювали його манеру читати лекції – настільки великий був вплив талановитого педагога.

К. Толпиго мав надзвичайно широкий кругозір. У складні часи недовіри та тиску на вчених, котрі проводили дослідження в галузі квантової механіки і генетики, він сміливо ставав на захист науки. Порушував також питання захисту навколишнього середовища. Був абсолютно переконаним і послідовним екологом, згодним жити в умовах печери, аби тільки припинилося системне забруднення довкілля.

Навесні 1968 р. велика група діячів науки, літератури і мистецтва, робітників і студентів написала листа на ім'я Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та інших членів уряду, в якому йшлося про те, що політичні процеси – це фор-

ма придушення інакомислячих, громадської активності й соціальної критики, котрі так необхідні для «здоров'я будь-якого суспільства». Це звернення підписали багато видатних українських діячів, зокрема письменники І. Дзюба, В. Шевчук, Л. Костенко, В. Коломієць, І. Драч, М. Вінграновський, В. Некрасов, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус, художники А. Горська, Л. Семикіна, В. Зарецький, І. Литовченко, режисер С. Параджанов, учені АН УРСР А. Скороход, Ю. Соколов, Ю. Березанський, А. Ситенко, К. Толпиго. Вони акцентували увагу на виразних симптомах реставрації сталінізму в Україні та висловлювали глибоку тривогу з цього приводу. Завдяки широким громадським протестам першу хвилю арештів і судів української творчої та наукової інтелігенції вдалося загальмувати. Проте тиск на «підписантів» поступово посилювався. За публікації на суспільні теми та підтримку дисидентів К. Толпиго заборонили виїздити за кордон.

Учений займав активну проукраїнську позицію, вірив в Україну, цікавився історією та культурою рідного краю. Його публіцистичні матеріали виходили в газетах «Донеччина» та «Східний часопис». Публікував Кирило Борисович і науково-популярні статті, в яких про складне розповідав дуже просто. Ці праці відзначалися людяністю, проникливістю і водночас фантазією, без якої, як писав К. Толпиго, не може бути дійсно науковою й технічною творчістю.

У 1989–1990 рр. він викладав фізику в недільній школі з українською мовою навчання, якою опікувалося товариство «Просвіта» в Донецьку.

У науковому доробку К. Толпиго – дві монографії, близько 400 статей і оглядів, а також підручник «Термодинамика и статистическая физика», який став основоположним у цій галузі знань.

Як керівник дисертаційних досліджень Кирило Борисович співпрацював з десятками молодих учених, довів до захисту понад 30 кандидатських та близько 10 докторських дисертацій.

13 травня 1994 р. після тривалої важкої хвороби К. Толпиго помер.

Пам'ять про визначного вченого і педагога жива і досі серед його учнів. Про життя та діяльність К. Толпиго написано кілька статей у наукових журналах. У 1996 р. йому був повністю присвячений випуск журналу «Физика и техника высоких давлений». На жаль, жодної великої збірки праць, розгорнутої біографії, бібліографічного покажчика про Кирила Борисовича в документному потоці України досі нема. Проте його прізвище незмінно фігурує в усіх списках видатних українських фізиків, а період, коли він викладав у вищій школі, називають золотим часом для фізики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Праці К. Толпыго

Термодинамика и статистическая физика : учеб. пособие для студентов вузов / К. Б. Толпыго. – Киев : Изд-во Киев. гос. ун-та им. Т. Г. Шевченко, 1966. – 364 с.

Избранные вопросы теории неметаллических твердых тел : доклад по опублик. работам, представленным в качестве дис. на соискание учен. степени д-ра физ.-мат. наук / К. Б. Толпыго ; АН СССР. Физ.-техн. ин-т им. А. Ф. Иоффе. – Киев : [б. и.], 1961. – 67 с.

Двухцентровые волновые функции в теории валентных кристаллов / К. Б. Толпыго // Физика твердого тела. – 1975. – Т. 17, № 6. – С. 1769–1779.

Исследование по микротехнике кристаллов / К. Б. Толпыго // Изв. АН СССР : сер. физическая. – 1957. – Т. 21, № 1. – С. 48–64.

Нахождение неполных нормировочных интегралов для электронов полярного кристалла NaCl при использовании неортогональных атомных функций / К. Б. Толпыго // Укр. физич. журн. – 1964. – Т. 9, № 1. – С. 715–732.

Об эффективных зарядах ионов в кристаллах / К. Б. Толпыго // Химическая связь в кристаллах полупроводников и полуметаллов. – Минск, 1973. – С. 196–201.

Оптические, упругие и пьезоэлектрические свойства ионных и валентных кристаллов с решеткой типа ZnS / К. Б. Толпыго // Физика твердого тела. – 1960. – Т. 2, № 10. – С. 2655–2665.

Понятие эффективного и среднего заряда иона в кристалле и динамика решетки не вполне полярных соединений с переменными дробными зарядами ионов / К. Б. Толпыго // Химическая связь в кристаллах полупроводников и полуметаллов. – Минск, 1965. – С. 152–161.

Статистический метод вычисления нормировочного интеграла и среднего ионного заряда в кристаллах типа NaCl / К. Б. Толпыго // Укр. физ. журн. – 1963. – Т. 8, № 10. – С. 1040–1063.

Теория колебаний кристаллических решеток с деформируемыми атомами / К. Б. Толпыго. – Тарту : [б. и.], 1962. – 57 с. : черт. – (Лекции, прочитанные в летней школе по теории твердого тела. II. Тарту – Тыравере. Июнь 1961 / Тартуский гос. ун-т).

Физические свойства решетки типа каменной соли, построенной из деформируемых ионов / Толпыго К. Б. // Журнал эксперимент. и теорет. физики. – 1950. – Т. 20, вып. 6. – С. 497–509.

Післямова / К. Б. Толпыго // Бердник О. При відіде по землі. – Київ, 1959. – С. 122–123. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://fb2gratiscomread/97264/48>.

Праці К. Толпыго у співавторстві

Термодинамика и статическая физика : (учеб. пособие для студентов вечер. отделения) / К. Б. Толпыго, Г. В. Шустер, А. И. Козинская ; М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Донец. гос. ун-т. – Донецк, 1973. – 136 с. : черт.

Динамика растяжения цепочки актиновых глобул под действием сил системы водородных связей / С. В. Беспалова, К. Б. Толпыго. – Донецк : ДонФТИ, 1989. – 35 с. : ил.

Модель динамики решетки не вполне полярных соединений типа NaCl с переменными зарядами ионов / К. Б. Толпыго, В. В. Шелест. – Донецк : ДОНФТИ, 1987. – 51 с.

Модельный потенциал протона и свойства водородной связи в вакууме и диэлектрической среде / Е. А. Гребнева, К. Б. Толпыго. – Донецк : ДонФТИ, 1984. – 68 с. : граф.

Неравновесные приповерхностные процессы в полупроводниках и полупроводниковых приборах / В. А. Зуев, А. В. Савченко, К. Б. Толпыго. – Москва : Сов. радио, 1977. – 256 с. : ил.

Первопринципные подходы в теории электронной структуры твердых тел. Теории, основанные на выделении структурных элементов кристалла / Резник И. М., Толпыго К. Б. – Донецк : ДонФТИ, [б. г.]. – 24 с. : ил.

Теория мышечного сокращения, осуществляемого возбужденными водородными связями / С. В. Беспалова, К. Б. Толпыго. – Донецк : ДонФТИ, 1990. – 23 с. : ил.

Центры окраски в щелочно-галоидных кристаллах : сб. ст. / пер. [и вступ. ст.] А. С. Хейнмана и К. Б. Толпыго. – Москва : Изд-во иностр. лит., 1958. – 341 с. : черт.

Eigenfrequencies and amplitudes and specific heat of KBr / О. А. Demidenko, Z. О. Demidenko, К. В. Tolpyho ; transl. by F. Lachman. – Harwell (Berks.), 1963. – 13 p.

The eigenvibration spectrum of NaCl taking ion deformation into account / К. В. Tolpyho, I. H. Zaslavs'ka ; transl. by F. Lachman. – Harwell (Berks.), 1963. – 19 p.

The normal coordinates and natural frequencies of KCl, calculated with allowance for ion deformation / К. В. Tolpygo, I. H. Zaslavskaya ; transl. by J. J. Cornish. – Harwell (Berks.), 1963. – 21 p.

Про К. Толпыго

Боргардт А. А. Кирилл Борисович Толпыго / А. А. Боргардт, В. А. Тележкин // Физика и техника высоких давлений. – 1996. – Т. 6, № 3. – С. 7–10.

Історія кафедри теоретичної фізики [Електронний ресурс] // Кафедра теоретичної фізики : [сайт] / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2010–. – Режим доступу: <http://theory.phys.univ.kiev.ua/uk/content/istoriia-kafedry-teoretychnoi-fizyky> (дата звернення: 30.09.2015). – Назва з екрана.

Кирилл Борисович Толпыго : (к семидесятилетию со дня рождения) // Укр. физич. журн. – 1991. – Т. 36. – С. 1279–1280.

Толпыго Кирило Борисович // Українська Радянська Енциклопедія : [у 12 т.] / редкол. Бажан М. П. (голов. ред.) [та ін.]. – 2-ге вид. – Київ, 1989. – Т. 11. – С. 292.

Толпыго Кирилл Борисович // Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України : [сайт] / НАН України. Київ, 2015. – Режим доступу: <http://isp.kiev.ua/index.php/uk/historymenukr/912-2013-05-29-12-42-40/history/5090-2014-09-09-13-32-27> (дата звернення: 30.09.2015). – Назва з екрана.

Електронні ресурси

Про Інститут [Електронний ресурс] // Донецький фізико-технічний інститут ім. О. О. Галкіна Національної академії наук України : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Донецьк, [2011]. – Режим доступу: <http://www.fti.dn.ua/site/about/> (дата звернення: 30.09.2015). – Назва з екрана.

Ілюстрації

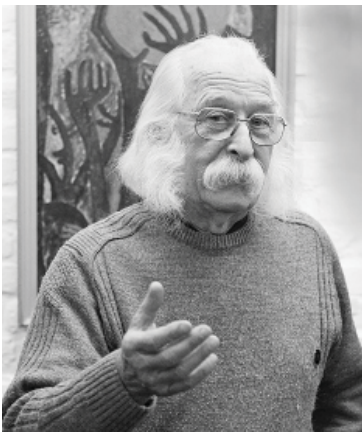
Кирилл Борисович Толпыго (1916–1994) : [фотопортрет] // Физика и техника высоких давлений. – 1996. – Т. 6, № 3. – С. 1.

Підготовлено Л. Рогальчук

Тені сучасності

До 80-річчя від дня народження І. Марчука (1936)

Творчість Івана Степановича Марчука – українського художника-новатора, поборника найпрогресивніших те-

чій світового образотворчого мистецтва, відкривача власної техніки в малярстві – нині znana далеко за межами України. Маючи природжений дар мислителя і творця, непересічний талант, схильність до відвертої фантазії та неординарне сприйняття світу, він уміє в буденності життя віднайти і через свої твори донести до глядача глибинні філософські думки, тонкі ліричні почуття, красу і гармонію навколишнього світу. У митця свій погляд на світ, свої оцінки, своя філософія, часто-густо аж ніяк не в руслі традиційної. Вічні теми буття – це його теми.

Маючи величезний творчий доробок: пейзажі, портрети, цикли абстрактних робіт, які, здається, сплетені з дрібних ниток дивної форми, цей художник залишається загадкою, яку неможливо розгадати до кінця, бо кожна нова виставка, кожен новий цикл робіт відкриває зовсім нового Марчука, нове коло його зацікавлень, переживань та роздумів, демонструючи пошуки ще незвіданого.

Народився І. Марчук у с. Москалівка Лановецького району, що на Тернопільщині. Його батько Степан Маркіянович був знаним на всю округу ткачем і теслюю, добре володів шведським ремеслом, мав природний математичний дар та схильність до філософії. Мати, Наталя Арламівна, хоч і була неграмотною жінкою, знала безліч казок та переказів, чудово співала. І хоч сім'ї жилося не легко, батьки завжди вміли створювати у господі атмосферу душевної рівноваги, злагоди й любові.

Закінчивши семирічну школу, Іван вступив до Львівського училища прикладного мистецтва

*Для мене робота – і фетиш, і Божа благодать,
і добровільна в'язниця з мінімумом особистого життя,
і світла радість відкриттів.*

Штут моє все: мораль, естетика, віра, храм.

І. Марчук¹

імені І. Труша на відділення декоративного розпису (1951–1956). Після служби в армії продовжував навчання на відділенні кераміки Львівського інституту прикладного мистецтва, яке закінчив у 1965 р. Вже у студентські роки юнак проявив себе самостійно мислячою особистістю. Йому були затісні усталені навчальні програми, хотілося якомога скоріше «випростати творчі крила. Йти лише своєю дорогою, знайти себе і свій світ»².

Така нагода трапилась після закінчення інституту, коли Івана направили працювати художником на Київський комбінат монументально-декоративного мистецтва, як на той час доволі демократичний осередок (1965–1968). Серйозною працею для молодого митця стало створення в Інституті теоретичної фізики АН УРСР керамічних рельєфних панно «Ярослав Мудрий» та «До далеких планет». Цим роботам притаманне віртуозне володіння матеріалом, розкутість, уміння автора відчутти і передати гармонійну єдність віків і поколінь.

Схильність до вільної фантазії, бажання яскравіше виявити своє художнє світобачення привели І. Марчука в його творчих пошуках спочатку до графіки, а пізніше й до станкового живопису. У роботах нового для себе жанру він зупинився на темпері – фарбі, що дає змогу добитися витончених мерехтливих тонів. І невдовзі став віртуозом цієї складної техніки, в якій згодом відкрив для себе нові незвичайні можливості.

Художника хвилювали морально-етичні проблеми буття, бажання донести до глядача свої ідеали. «Я мріяв через мистецтво підняти зір людини до неба і показати їй осяйний лик неперебутнього. Тоді переді мною постала не стіна – скеля, в яку треба було вгризатися і яку треба було подолати», – зазначав митець³.

Відтак почалася самозаглиблена робота розуму і серця: поступово народжувався грандіозний

¹ Цит. за вид.: Іван Марчук = Іван Марчук : альбом-каталог. – Київ, 2004. – С. 2.

² Там само. – С. 20.

³ Цит. за вид.: Іван Марчук: життя і творчість. – Київ, 1996. – С. 8.

цикл полотен з метафоричною назвою «Голос моєї душі», який І. Марчук розпочав у 1965 р. (і продовжує досі). «Осіньна мелодія», «Гармонія душі», «Видіння бачив я довкола», «Німіий діалог», «Опустіле гніздо», «Плин часу», «Реквієм», «В очах світилася печаль», «Загублені квіти» – назви деяких композицій. Кожна з них – це окрема тема і водночас лише частина великої оповіді. З однієї композиції до іншої переходять мотиви дерева, сухого гілля, свічки, човна-домовини, глечика, тину, крашанки, пташиного гнізда, хатніх тварин. Це координати етнічної належності. Вони формують образно-поетичний міф про минуле і майбутнє нашого народу. Художник апелює до родових пракоренів, воскрешає забуте відчуття спільності людей як єдиної родини.

Головним персонажем цих творів став образ мислителя з високим відкритим чолом, який уособлює філософію Всесвіту. Він відчужений від усього матеріального, напрочуд одухотворений. Лише трохи спостережливості глядача цілком достатньо, аби зрозуміти, що цей персонаж ототожнений з еством самого митця, зі справжнім духовним «Я» автора, що віддзеркалює його душевний стан. Присутність художника відчувається і в тих картинах, де відсутній його фізичний образ. Натомість у них є Марчуковий подих і голос.

Люди, звірі, птахи, дерева, рослини у творах цього циклу органічно пов'язані між собою. Під усіма формами та іменами на землі – одне життя і одна реальність, стверджує І. Марчук. У дивовижному сплаві злилися тут біблійні легенди та образи фольклорного бачення світу. Духовна сутність картин підкреслюється перламутровою прозорою палітрою, особливою, незвичайною технікою виконання. В них – гаряча молитва Всевишньому, звернення душі до Духа. Пізніше митець охарактеризував «Голос моєї душі» як мотив усього свого життя.

В образно-психологічній стилістиці цього циклу виконано і Шевченкіану І. Марчука – серію з 42 картин (1983), яку в 1997 р. відзначено Державною премією України імені Т. Г. Шевченка. Нині ці твори, а також «Кобзар» з ілюстраціями художника (1994) зберігаються в Шевченківському національному музеї-заповіднику в Каневі.

Сюжети поезій Великого Тараса дали поштовх для створення художником малярських притч і оповідей про долю українського народу. Втім, митець не пішов шляхом буквального ілюстрування рядків поета, а, навпаки, обминаючи історичні деталі та етнографічну атрибутику, зумів передати напругу Шевченкового слова, бага-

ттю на палітру емоційних струсів і духовних поривань. У Івана Степановича була мета показати, що «Кобзар» – це вже не книжка, а плоть землі нашої. Митець змусив читача і глядача іншими очима прочитати Т. Шевченка, наново осмислити філософський дух його творів.

Прикметною особливістю мистецької діяльності І. Марчука є його паралельна робота одразу над кількома серіями-циклами картин: над деякими з них він працює протягом багатьох років.

Перше враження від серії «Пейзажі» (започаткована в 1971 р.) – неземна краса української землі. «Запах весни», «Мереживо зимового дня», «Прощальний промінь», «Замріяний степ», «Місяць прокинувся», «Чари осінньої ночі» – назви, які промовляють самі за себе. Ці роботи магнетизують, приваблюють. Завдяки точності кольорів та грі відтінків виникають унікальні ефекти у переданні місячного сяйва, ночі, тіней на снігу, сонячного дня, сутінків тощо. Для зазначеної серії художник винайшов спеціальний технічний прийом, коли темпера накладається на площину мазком-ниткою. Її товстий шар створює пластичні структури і буквально відчувається об'ємність зображення. Цей стиль Іван Степанович жартома назвав «пльонтанізм» від слів «пласти», «пльонтати». Фарби на полотні переплітаються ніби нитки тканини, і з фантастично складного та неймовірно химерного переплетення всіляких прутиків, рисочок, ниточок на полотні проступає образ.

Кожний наступний цикл митця – несподіванка, адже щоразу художник ніби перевтілюється у свою протилежність. Серія «Цвітіння» (започаткована в 1973 р.) – це стихія живопису. Кожний твір має певну колірну гаму з відтінками. Вірність собі автор зберігає лише в інтонації українського мелосу, що звучить у назвах творів: «Полудневі роси», «Блакитна мрія», «Мелодія сильної хвилі», «Золоте мереживо», «Полум'я червоних маків», триптих «Квітуха планета» тощо.

Ще глибшими розходженнями з попередніми роботами відзначаються акварельні етюди серії «Кольорова прелюдія» (розпочата в 1985-му). До неї ввійшли 500 акварелей, які нині розпорошені по всьому світу. Їх вектори – конструктивізм, динаміка, гра контрастних співвідношень «відкритих» кольорів. У цих абстрактно-експресіоністичних творах знайшла своє найповніше втілення авторська техніка «пльонтанізму» як сама суть пластичної форми.

У 1980-і рр. І. Марчук знову зважився на нове. Разом з пейзажами, сюжетними оповідями, конструктивістськими опусами він написав відносно невелику, але надзвичайно потужну серію

портретів. З'явилася потреба зупинити потік фантазувань та мислення асоціативними категоріями і зосередитися на «буквальності», дослідити й відтворити її.

У портретах відкрилася ще одна грань таланту майстра – його глибокий психологізм, здатність прочитати з обличчя долю людини і навіть подробиці її життєвого шляху. Широковідомі чудові портрети достойних представників української інтелігенції: художника Р. Сельського, академіка Б. Патона, авіаконструктора О. Антонова, хірурга М. Амосова, поета Д. Павличка, актора Б. Ступки. Дуже виразними є жіночі портрети сестер Соломії і Роксолани Павличко, Віри Дубовик, Мар'яни, Оксани. Художник-портретист завжди наодинці з таїною людської неповторності. Він усіма потугами душі й зору вдивляється в обличчя натури, намагаючись і зафіксувати найменші подробиці, й досягнути цілісну єдність, екзистенційну самість цих людей.

Разом з тим є в Івана Степановича полотна, які сприймаються як передчуття трагедії: «Тут зупинився час», «Замовкли звуки» (1976), «Опустіле гніздо» (1978), «І зів'яли квіти» (1980) та ін. Написані у дочорнобильське десятиріччя, вони пройняті застиглою мелодією смутку, спомином за тим, що втрачено. Буйна, розкішна природа не наче завмерла в очікуванні своєї приреченості. У жодній з композицій не зображено будь-якої живої істоти. Навпаки – відчуженість, напруженість підкреслюються то розореним пташиним гніздом на передньому плані, то покинутим стиглим яблуком на снігу, то розбитим глечиком...

Коли ж сталася Чорнобильська катастрофа, виринули з радіаційного попелу «Апокаліптичні мотиви» (1988), «Затихлі струни» (1993). Стежина без пункту призначення в уяві митця обернулася метафорою у фантастичному «Реквіемі» (1993).

І. Марчукові долею судилося виступити в ролі художника-провидця. За два тижні до аварії, мов передчуття невідворотного, написав триптих, що відтворив трагедію людства, силоміць відірваного від свого природного середовища. Вся композиція, образи, тональність твору доводять психологічну драму до її апогею. Цю незвичайну роботу, створену в стані глибокого інтуїтивного прозріння, автор згодом назвав «Монолог». Тривога митця за Україну, за подальше життя на планеті відбилася у серії картин під назвою «Пересторога» (1990-і рр.).

Чи не найповніше і найсвоєрідніше художнє мислення І. Марчука проявилось в натюрмортах, котрі нині сприймають як видатне явище у світо-

вій історії розвитку цього жанру. В натюрморті розкривається ставлення митця до світу, до навколишньої реальності. Справжніми шедеврами жанру є картини «Великдень», «Писанки», «Білі вази», «Голуба симфонія» (усі – 1993), де в інтерпретації автора звичні для нас предмети (керамічний посуд, писанки тощо), квіти, фрукти наповнюються містичною енергією інобуття.

Ще глибший ступінь космогонічної медитації зафіксовано в полотнах «Святковий парад» (1994), «Яблуко та ваза» (1995), де яблука й груші стають сумірні за розмірами глекам і вазам, наочно візуалізуючи спільну космічну природу об'єктів, породжених Природою та рукою людини.

Через серії абстрактних робіт «Нові експресії», «Біла планета-1», «Біла планета-2», «Виходять мрії з берегів» (1990-і – поч. 2000-х рр.) проходила подальша трансформація ставлення художника до кольору і малюнка, їх вивільнення з підпорядкування натурі. І кожна нова серія демонструвала іншого Марчука, не схожого на вже знайомого попереднього.

Останні пошуки митця, відображені в циклі «Погляд у Безмежність» (започаткований у перші роки XXI ст.), засвідчили зовсім нове трактування авторського стилю. Він є неабиякою загадкою і, безперечно, являє собою нову віху у творчості майстра, суттєво відрізняючись від усього створеного ним раніше. Зображене художником виходить за межі часових і просторових вимірів. Він ніби дивиться на цей світ з глибини Галактики і показує у заморожливій кольоровій гамі творення матерії, першовитоки часу й простору. Складно досягнути новітню символічну мову І. Марчука, який невтомно шукає істину. Кожен бачить на його полотнах все, що може побачити.

У 1989–2001 рр. Іван Степанович жив в еміграції (Австралія, Канада, США). За кордоном він одразу здобув визнання. Адже до того у власній державі його творчість не було визнано офіційно. Крім того, завжди відчував певний ідеологічний тиск, підозри з боку влади (від початку 1970-х рр. перебував під пильним наглядом КДБ). У Спілці художників України прийняли лише з третьої спроби (1988).

Тривале перебування за кордоном додало майстру впевненості, розкутості у творчих пошуках, переконало, що його мистецький дар працює на випередження реального часу. Картини І. Марчука вражали і вражають мистецтвознавців Європи, Америки, Австралії, йому пропонують виставлятися в найкращих залах світу. І це на противагу минулому гонінню та переслідуванню в Україні. Проте безмежно відданий рідній землі він повернувся на Батьківщину.

Нині митця знають не тільки у світі, а й в Україні. В його доробку 4 500 картин та близько 100 персональних виставок.

І. Марчук – народний художник України. У 2006 р. Міжнародна академія сучасного мистецтва в Римі прийняла його до лав «Золотої гільдії» та обрала почесним членом своєї наукової ради. А в 2007 р. за версією британського видання *The Daily Telegraph* художник серед сотні найвидатніших діячів нашого часу був названий генієм сучасності, посівши 72-ге місце.

Щодня невідома сила приковує невгамовного мандрівника до мольберта, і він поринає у незбагненний світ творчості, який полонить уяву, стимулює розум, мобілізує до праці. Якось майстер зазначив: «Для мене мистецтво – це життя й одкровення. Іншої альтернативи нема. Й водночас мистецтво – це каторга. Я працюю 365 днів на рік і без цього не можу. Це присуд долі, карма, вирок, приреченість»¹.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори І. Марчука

Ivan Marchuk = Іван Марчук : альбом-каталог. – Київ : Атлант ЮЕмСі, 2004. – 519 с. : іл., портр. – Текст укр., англ. – ISBN 966-95919-7-X.

Творчий період 1965–2005 : [альбом] / І. Марчук. – [Київ : Атлант ЮЕмСі, 2005]. – 28 с. – Текст парал. укр., англ.

Іван Марчук. Дорога додому : альбом / І. Марчук. – Київ : Атлант ЮЕмСі, 2008. – 135 с. : кольор. іл. – Текст парал. укр., англ. – ISBN 978-966-8968-22-8.

Погляд у безмежність : кат. робіт / І. Марчук ; [упоряд. Півненко Б. І.]. – Київ : Фенікс, 2011. – 64 с. : іл. – Текст парал. укр., англ. – ISBN 978-966-651-868-2.

Живопис : [кат. творів] / І. Марчук ; Київ. міськдержадмін., Голов. упр. культури м. Києва. – Київ, 2000. – 143 с. : іл. – Текст укр. та англ.

Вчора, сьогодні... завжди : [кат. репрод.] / І. Марчук ; [передм. Т. Стрипко ; пер. з англ. Р. Бойко, І. Безкоровайна]. – Київ ; Макарів : Софія, 2014. – 111 с. : репрод., портр. – ISBN 978-966-2374-48-3.

Шевченкіана Івана Марчука : [альбом] / І. С. Марчук ; [передм. А. І. Крисоватий ; упоряд. Т. О. Стрипко]. – Тернопіль : Терно-граф, 2014. – 51 с. : іл. – ISBN 978-966-457-216-0.

Галерея жіночих образів Івана Марчука : [комплект репрод.] / І. С. Марчук. – [Б. м. : б. в.], 2011. – 16 арк. – (До 75-річного ювілею художника).

Марчук І.: «Можу розмалювати небо – і не повторитися!» : [інтерв'ю] / І. Марчук ; розмову провели: Л. Островська, Г. Садовська, В. Собуцька // Літ. Тернопіль. – 2009. – № 3. – С. 93–99.

І. Марчук-ілюстратор

Гончаренко О. Катрени оголошених картин (навіяне живописом Івана Марчука) : [вірші] / О. Гончаренко ; худож. І. Марчук. – Київ : Фенікс, 2011. – 511 с. : іл. – ISBN 978-966-651-895-1.

Костенко Л. В. Гіацинтове сонце : поезії / Л. Костенко ; упоряд. О. Богомолець ; худож. І. Марчук. – Київ : Либідь, 2010. – 157 с. : іл. – ISBN 978-966-06-0569-5.

Унгурян Т. М. Одкровення від Івана : фрагм. життєпису худож. І. Марчука : есеї, поезії, іл. – Київ : Такі справи, 2001. – 141 с. : іл. – ISBN 966-7208-08-7.

Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко ; іл. І. Марчука із маляр. циклу «Шевченкіана». – Київ : Дніпро, 1994. – 687 с. – ISBN 5-308-01526-0.

Про І. Марчука

Іван Марчук: життя і творчість / І. Марчук ; [передм. Д. Горбачова, Н. Петрусьової]. – Київ : Мистецтво, 1996. – 176 с. : репрод. – ISBN 966-577-005-5.

Бушак С. Тернистий шлях Івана Марчука: аналіз творчості художника / С. Бушак // ЛАН : Ланівеччина творча : літ.-мистец. альм. / ред.-упоряд. С. Буняк. – Тернопіль, 2001. – С. 182–191. – ISBN 966-7497-92-5.

Герасимюк М. Іван Марчук як особистість та художник / М. Герасимюк // Кур'єр Кривбасу. – 2010. – № 250/251. – С. 383–389.

Пилипенко О. Йому вклоняється світ : штрихи до портр. укр. худож. Івана Марчука / О. Пилипенко // Укр. мова й літ. в сучас. шк. – 2012. – № 6. – С. 74–76.

Клейменова О. Галактичний Марчук. Планета десята / О. Клейменова // Віче. – 2010. – № 3. – С. 72–73.

Мочула Л. І. Самобутні творчі методи Івана Марчука / Л. І. Мочула ; наук. керівник Є. Т. Удін. – Тернопіль : Колір прінт, 2011. – 34 с. : іл.

Собкович О. «Витівки творчого духу» Івана Марчука / О. Собкович // Образотвор. мистецтво. – 2012. – № 2/3. – С. 40–41.

Іван Марчук: «Я жив, думав, мріяв разом з Тарасом» : [інтерв'ю] / І. Марчук ; [розмовляла] Л. Левицька // Голос України. – 2014. – 10 жовт. – С. 12.

Олійник Є. Художник Іван Марчук: «Моя найбільша мрія – ніколи не бачити нещасних людей» / Є. Олійник // Дзеркало тижня. – 2013. – 20 лип. – 10 серп. – С. 14.

Марчук Іван Степанович (12.V.1936) // Шевченківські лауреати, 1962–2001 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський ; вступ. сл. І. М. Дзюби. – Київ, 2001. – С. 330–331.

***

Климчук О. О. «Я есмь...» : худож. Іван Марчук, провидець і подорожній : есей-біографія / О. О. Климчук. – Київ : Укр. письменник, 2012. – 572 с. : іл. – (Програма «Українська книга»). – ISBN 978-966-579-336-6.

Ілюстрації

Я – серед вас... : Іван Марчук і Тернопільщина : фотокнига / Богдан Хаварівський, Олег Снітовський. – Тернопіль : Терно-граф, 2013–. – Кн. 1 : 2013. – 230, [1] с. : кольор. іл., портр. – ISBN 978-966-457-170-5.

[Іван Марчук : фотографії] // Ivan Marchuk = Іван Марчук : альбом-каталог. – Київ, 2004.

Підготовлено О. Рожнятовською

¹ Цит. за вид.: Марчук І. С. Вчора, сьогодні... завжди : [кат. репрод.]. – Київ ; Макарів, 2014. – С. 5.

18 травня

Скарбниці історичної та культурної спадщини

(До Міжнародного дня музеїв)

Музеї – важливий засіб культурного обміну, збагачення культур і розвитку взаєморозуміння, співробітництва й миру між народами.

Девіз Міжнародного дня музеїв¹

Уявити сучасний світ без музеїв, мабуть, неможливо. Вони – невід’ємна частина сьогоденного світового культурного простору. Музеї як важливе джерело історичного досвіду попередніх поколінь віддзеркалюють пройдений народом історичний шлях, матеріалізують життя та побут минулих епох, рівень соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. І хоча головне завдання музеїв – збереження пам’яті про минуле, одночасно вони є своєрідними мостами між минулим та майбутнім, між старим та новим.

Враховуючи роль і значення діяльності музеїв у суспільстві, в 1977 р. генеральною конференцією Міжнародної ради музеїв (*International Council of Museums; ICOM*) було встановлено свято – Міжнародний день музеїв, яке відзначається щороку в усьому світі 18 травня. Його метою є популяризація музеїв, інформування про їх роль і значення для суспільства та залучення до музейних закладів якомога більшої кількості відвідувачів. У цей день вшановуються працівники музеїв, відбуваються різноманітні культурні акції, а всі охочі можуть безкоштовно відвідати ці заклади й оглянути експонати.

Історія зародження та розвитку музейної справи, яка нині є однією з провідних галузей культурного життя людини, сягає сивої давнини. Коли саме розпочалося колекціонування, встановити важко, але під час розкопок стародавніх стоянок археологи вже знаходили «колекції» кісток тварин, простих камінців. Вважається, що поняття «колекціонування» ввів в обіг давньоримський імператор Марк Тулій Цицерон. Збирання розрізаних предметів в одне ціле він назвав колекцією. Сам імператор мав велику колекцію рукописів та творів мистецтва.

Колекціонування мистецьких цінностей набуло особливої популярності в імператорському Римі. Патриції почали прикрашати свої палаци мозаїчними та живописними панно, унікальними

гончарними та різьбленими виробами, тканинами ручної роботи кращих майстрів. Найбагатші з патриціїв замовляли коштовні камеї, інші вироби з дорогоцінного каміння. Старовинні колекції згодом стали основою майбутніх всесвітньо відомих музеїв. Але устародавньому світі не було музеїв у звичному для нас розумінні.

Попередники музеїв з’явилися на тому етапі розвитку людського суспільства, коли предмети-оригінали, взяті з природи і суспільного життя, стали зберігатися не в утилітарних господарських цілях або як матеріальні цінності, а як документальні, меморіальні свідоцтва естетичної цінності. Такі, наприклад, як сховища Кносського палацу на Криті (XVI ст. до н. е.).

Саме ж слово «музей» походить з часів давньогрецького філософа Платона, в якого був власний «храм муз» («святилище муз», «житло муз») – Мусейон. У його саду серед старих платанів, олив, сріблястих тополь, берестів було розміщено статуї муз та жертівники цим богиням мистецтва, а в будинку встановлено зображення барит – благодійних богинь, що втілювали добре, радісне й вічно юне начало життя. «Храми муз» вважалися місцем для споглядання, пізнання навколишнього світу, філософських роздумів. Там збиралися філософи, поети, музиканти й артисти, щоб змагатись у своїй майстерності. Там само зберігалися твори мистецтва й культурні предмети. Їх було так багато, що довелося будувати спеціальні додаткові приміщення.

Традиційні музеї почали створювати лише у XVI–XVIII ст. Спершу вони були в науковому середовищі, в колекціонерській спільноті або в якихось аристократичних анклавах, а з часом демократизувалися, і в їх створенні та діяльності почали брати участь представники різних верств суспільства.

У той період виникли такі всесвітньо відомі музеї, як Ватиканські музеї в Римі (XVI ст.) –

¹ Цит. за джерелом: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник [Електронний ресурс] : [сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим. доступу: <http://www.kplavra.kiev.ua/4664.html> (дата звернення: 13.10.2015).

комплекс музеїв, де зберігаються колекції, зібрані Римськими Папами; Галерея Уффіці у Флоренції (бл. 1575) – один з найбільших і найвизначніших музеїв європейського образотворчого мистецтва; Британський музей у Лондоні (1753) – головний історико-археологічний музей Великої Британії і один з найбільших у світі; Ермітаж у Санкт-Петербурзі (1764) – один з найбільших у світі художніх і культурно-історичних музеїв; Лувр у Парижі (1793) – один з найбільших і найпопулярніших у світі музеїв.

Свій історичний шлях розвитку пройшли і музеї України. Нині за кількістю й багатством музейних зібрань Україна увійшла до першої десятки серед держав Європи. А починалась історія музейництва в нашій країні традиційно – з колекцій рукописів, ікон, картин, скульптур, а також зброї та монет, що відомі в Україні з часів Київської Русі. У домусейний період їх збирали освічені люди. Великі зібрання зберігали братства, Острозька колегія, Києво-Могилянська академія. Цінні колекції козацької зброї, картин, рукописних книг, літописів, ікон ювелірних виробів, історичних документів мали у своїх садибах представники козацької старшини. Колекціонерство цього періоду відіграло позитивну роль у збереженні й зосередженні у певних місцях реальних матеріальних і духовних пам'яток історії та культури. Багато з цих колекцій стали основою вітчизняних музеїв, склали їх золотий фонд.

Перші музеї в нашій країні виникли на південних територіях на початку XIX ст. Поява скарбниць раритетів у цьому регіоні безпосередньо пов'язана з т. зв. археологічним бумом, який був спричинений відкриттям античних міст Північного Причорномор'я – Ольвії, Херсонеса, Пантікапея. Внаслідок проведення археологічних розкопок було віднайдено велику кількість пам'яток давньої культури. Одночасно постала проблема їх збереження. Так, у 1806 р. в Україні, у Миколаєві, відкрили один із перших музейних закладів – Кабінет рідкісних речей, де було розміщено колекції мінералів, нумізматики, археологічних пам'яток. Проте існував він недовго. Пізніше його експонати осіли в музеях Одеси, Херсона, Керчі та інших міст. У 1811 р. було засновано музей старожитностей у м. Феодосії, у 1825-му – Одеський музей старожитностей, у 1826-му – Керченський археологічний музей. У 1849 р. створено один із найвідоміших в Україні Громадський музей Катеринославської губернії. На західноукраїнських землях одним із перших став музей у Чернівцях, створений любителями природи і старовини (1863).

Важливу роль у збиранні та збереженні історико-культурних надбань відіграли в Україні університетські музеї, які створювалися майже одночасно із заснуванням цих вишів. Так, у 1807 р. при Харківському університеті було відкрито археологічний, зоологічний, мінералогічний музей, а також музей образотворчих мистецтв. При Київському університеті св. Володимира в 1835 р. створили археологічний, ботанічний, зоологічний, нумізматичний музей та музей старожитностей і образотворчих мистецтв.

Наприкінці XIX ст. музейна справа на теренах України активізувалася, особливо у Львові. Тут було відкрито кілька музеїв, зокрема Міський промисловий (1874), Львівський історичний (1893), Музей наукового товариства ім. Шевченка (1895), Національний музей (1905).

Тож за порівняно короткий історичний відрізок часу музеї України пройшли еволюцію від схожих раритетів до повноцінних осередків просвітництва та наукової діяльності. Якщо на початку XIX ст. ці заклади працювали лише в небагатьох губернських містах, то на початок XX ст. вони поширилися на всіх українських землях.

За часів радянської влади музейна справа в Україні набула подальшого розвитку, було створено велику мережу музеїв. Почали функціонувати різні за профілем заклади: історичні, краєзнавчі, художні, літературні, науково-технічні, меморіальні та ін. Однак в умовах тогочасного ідеологічного тиску виконання завдань того чи іншого музею ускладнювалося. Особливо у тих випадках, коли музей намагався відображати інтереси українства.

Після здобуття Україною незалежності перед музеями відкрилися нові перспективи і завдання, пов'язані насамперед з деідеологізацією їх діяльності, створенням експозицій, які б показували історичну правду щодо розвитку країни, її культури, мистецтва. Одним з важливих завдань стало також піднесення роботи музейних закладів на якісно новий щабель згідно зі світовими тенденціями. Музей у сучасному світі – це унікальне культурологічне явище. Його багатофункціональність визначається розмаїттям завдань: від збирання, зберігання та реставрації матеріальних носіїв культурної спадщини, до більш глобальних – тих, що визначають довгострокові перспективи розвитку. Одними з пріоритетних напрямів стали модернізація музейного менеджменту та включення музеїв в індустрію туризму, формування музейного іміджу та співробітництво у сфері сучасних комунікацій. Проте вся багатовекторність музейної роботи повинна фокусуватися на найголовнішому – культурно-про-

світницькій діяльності та вдосконаленні обслуговування відвідувачів.

Робота вітчизняних музеїв залежить від багатьох складових: економічних, соціальних, ідеологічних, ментальних, специфічно регіональних тощо. У справі популяризації історичних знань про Україну музеї відіграють особливо важливу роль, як у середині країни, так і на світовому рівні, адже вони зберігають безцінну історико-культурну та етнографічну спадщину українського народу і спрямовують свою діяльність на трансляцію культури, відродження національних традицій.

Сьогодні музеї зіткнулися з багатьма труднощами: недостатнім фінансуванням, старінням інфраструктури, кадровими проблемами і т. ін. Ці фактори ускладнюють активний розвиток музеїв. Однак, попри все, зазначені заклади існують, розвиваються, створюються нові. Вони роблять свою справу – здійснюють комплектування, зберігання, вивчення та популяризацію пам'яток, виконують місію науково-дослідних та просвітницьких центрів.

Наразі для всіх музеїв країни одним із важливих завдань є залучення відвідувачів. Для цього музейники застосовують різні засоби: влаштовують різноманітні акції, у т. ч. інтерактивні, організовують тематичні виставки, творчі вечори, час від часу змінюють постійну експозицію, демонструють твори із запасників.

Щоб не перетворитися на архаїзм, музей мусить сфокусуватися на суспільстві, а не на предметі. Працівники музеїв докладають зусиль, щоб активізувати діяльність, бути соціально активними. Так, в одному з найдавніших в Україні музеїв – Дніпропетровському історичному ім. Д. Яворницького – вже не один рік проводяться всеукраїнські музейні фестивалі, кожен з яких присвячений окремій темі. Перший фестиваль у 2005 р. мав назву «Музей третього тисячоліття», і в ньому взяли участь 85 музеїв України з усіх її регіонів; у 2008-му – «Музеї в сучасному поліетнічному світі» (за участі 105 музеїв); у 2011-му – «Музеї України у всесвітньому культурному просторі» (106 музеїв, заповідників та ін. організацій); у 2015 р. – «Музей і діти: дитячі програми, центри, музеї» (83 музеї, заповідники, громадські організації, видавництва).

Активно запроваджуються інновації такими провідними музейними закладами країни, як Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний музей Тараса Шевченка, Національний архітектурно-історичний заповідник «Черні-

гів стародавній», Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні», Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького та ін.

У багатьох місцевостях країни в останні роки було відкрито нові цікаві музеї. Одним з таких прикладів є Музей води (водно-інформаційний центр) у Києві, покликаний у нестандартній формі виховувати екологічну культуру. Створено його з метою інформування людей про водні ресурси України, їх необхідність для життя, про технології підготовки безпечної для здоров'я питної води у системах водопостачання, водовідводу та очищення стічних вод, раціональні методи водоспоживання. Цей неординарний музейний заклад розміщено в підземеллі старовинної водонапірної башти. Експозиція поєднує в собі риси музею, технічної виставки і навіть аквапарку. Всі експонати розміщено у відкритому доступі, відвідувачі можуть проводити експерименти, а діти мають змогу побавитися з живими рибками, власноруч створити гігантську мильну бульбашку й випробувати її на міцність.

В останні десятиліття в європейських країнах докорінно змінився погляд на роль музеїв у суспільстві, їх призначення та форми роботи. Ці заклади розглядаються не лише як сховища артефактів, а й як осередки, що можуть надавати широкий спектр послуг, організовувати цікаве дозвілля і допомагати в упровадженні державних культурних та соціальних проектів. Зокрема, музеї реалізують програми для школярів і дорослих, сприяючи збереженню національної ідентичності, формуванню толерантності у суспільстві, а також сприяють процесу взаємовпливу культур різних національних меншин.

Сучасні зарубіжні музеї – це часто-густо мультимедійні комплекси, до яких входять бібліотеки, синематеки, театри, книжкові магазини, бари й ресторани, освітні центри, лекторії, артклуби та гуртки, що об'єднують шанувальників різних видів мистецтва; працюють аніматори для дітей. Таким чином музеї сприяють встановленню й розвитку соціальних контактів. Водночас враховуються чисто комерційні чи орієнтовані на споживача фактори, що дає змогу музеям робити значний внесок в економіку своїх країн через культурний туризм та реалізацію різноманітних туристичних продуктів та послуг.

Музейники усвідомлюють, що у світі, який постійно змінюється, їхні заклади повинні вирізнятися своєю унікальністю та неординарністю. Нові орієнтири, напрями розвитку суспільства вимагають створення музеїв нового типу – творчих,

інноваційних, винахідливих, які б відповідали сучасним реаліям.

Для покращення роботи музеї зарубіжних країн широко використовують новітні технології, нові, оригінальні форми представлення експонатів, а також упроваджують зміни в систему організації музейної справи. Із цією ж метою організатори нових музеїв приділяють надзвичайно велику увагу не тільки багатим і змістовним експозиціям, а й будівлям музеїв, їх зовнішньому вигляду. У світі з'явилися музеї з унікальною архітектурою. Серед них – найдивовижніша у світі споруда Музею Гуггенгайма, що розташований в Іспанії, у м. Більбао. Створена у стилі деконструктивізму будівля має вигляд футуристичного корабля, в якому експонуються твори сучасного мистецтва.

Мати оригінальні, з цікавою архітектурою музеї стало справою престижу високорозвинених держав. Один з найбільших та унікальніших музеїв світу планують відкрити в Дубаї (ОАЕ) в 2017 р. Цей Музей Майбутнього (Museum of the Future) матиме різноманітну функціональність – від осередку, що презентує найостанніші досягнення людства – до виставкового центру та лабораторії ідей. Основу його колекції становитимуть твори сучасного мистецтва, концептуальні дизайнерські рішення й досягнення технологічної думки. Одночасно музей стане «інкубатором» для створення найінноваційніших ідей у світі та виставковим центром, де ці ідеї можна буде презентувати людству. Тут буде представлено найважливіші новітні технології та інтерактивні демонстрації. Крім того, планується створення дослідницьких центрів, які привернуть увагу не тільки туристів, а й дослідників, дизайнерів та винахідників. Основними напрямками розвідок будуть охорона здоров'я, освіта, «розумне місто», енергетика, транспорт.

За багатьма прогнозами вчених і футурологів, XXI ст. стане революційним у таких галузях, як біологія і біохімія. Тому на передньому краї сучасної наукової думки має бути природничий музей. Учені припускають, що музеї науки в майбутньому сприятимуть зміні менталітету нації.

У той же час одними з найпопулярніших залишаються етнографічні музеї. В різних країнах їх називають по-різному. У Франції це музеї суспільства, у Канаді й Австрії – музеї людини тощо. Більшість таких музеїв створено просто неба. В Японії, наприклад, налічується 100 таких музеїв.

У нашій країні також є етнографічні музеї просто неба, і вони мають велику популярність. Це, наприклад, Національний музей народної архітектури та побуту України у с. Пирогові, що під Києвом, та перший український музей просто

неба – Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в Переяславі-Хмельницькому.

«Музей – важливий засіб культурного обміну, збагачення культур і розвитку взаєморозуміння, співробітництва й миру між народами» – такий девіз Міжнародного дня музеїв було запропоновано під час запровадження свята. Відтоді музейна спільнота не змінює це гасло. Міжнародна практика знає чимало форм співробітництва, обміну досвідом, комунікаціями між музеями світу. Найчастіше такі контакти між фахівцями-музейниками та обмін досвідом з наукової та практичної роботи відбуваються на різноманітних конференціях, симпозіумах, конгресах, стажуваннях, семінарах, практикумах, конкурсах, бієнале, фестивалях.

Кожного року свято має свою тему, присвячену питанням музейної діяльності, яку визначає заздалегідь ICOM. Це об'єднує музейників різних країн, дає змогу працювати в єдиному руслі, використовуючи профіль свого закладу, менталітет нації тощо. В останні роки тематика Міжнародних днів музеїв була такою: «Музеї в ім'я соціальної гармонії» – в 2010 р. ; «Музеї та пам'ять» – у 2011-му; «Музеї у світі, що змінюється. Нові виклики, нове натхнення» – в 2012-му; «Музеї (Пам'ять + Креативність = Соціальні зміни)» – в 2013-му; «Музейні колекції об'єднують» – у 2014-му; «Музеї задля сталого розвитку суспільства» – в 2015-му. Тема 2016 р. – «Музеї та культурні ландшафти».

Діапазон заходів у рамках відзначення Міжнародного дня музеїв надзвичайно широкий. Завжди викликає великий інтерес міжнародна акція «Ніч музеїв». Її мета – відкрити ресурси, нові можливості, потенціал сучасних музеїв, показати їх у незвичному ракурсі, а також залучити до них молодь. Уперше «Ніч музеїв» пройшла у Берліні. Відтоді до акції приєдналися музеї багатьох країн, у т. ч. України.

В останній час на перший план у діяльності багатьох вітчизняних музейних закладів вийшло патріотичне виховання. Україна має потужний історико-культурний потенціал, гідно представлений в експозиціях музеїв, і музейники використовують його у своїй роботі, створюючи відповідні експозиції, проводячи спеціальні заходи історико-патріотичної тематики. Так, до відзначення Міжнародного дня музеїв у 2014 р. у Волинському краєзнавчому музеї було проведено цикл заходів «Перемоги української зброї», присвячений переможним битвам українського війська, героїзму і доблесті захисників наших кордонів, які боронили Вітчизну з найдавніших

часів до сьогодні. Перший захід із циклу висвітлював Оршанську битву 1514 р., у ході якої союзна українсько-білоруська і польсько-литовська армія завдала нищівної поразки переважачому війську Великого князівства Московського. Коаліційною армією керував один з найталановитіших полководців свого часу – К. Острозький. Тож відвідувачі дізналися, як українці вміли перемагати тоді, тож переможуть і зараз.

Міжнародний день музеїв – це не тільки професіональне свято музейних працівників. Він об'єднує всіх людей, які шанують історію та культурні цінності. Культурний обмін, що відбувається між людьми в музейному просторі, дає змогу збагатити внутрішній світ кожної людини та усвідомити необхідність подальшого розвитку. Кожного року до свята приєднується дедалі більше людей. Це означає, що у світі є потреба в духовності та гармонії, в нових знаннях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Література про музеї

Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 черв. 1995 р. № 249/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 25. – С. 565–573.

Місія та можливості музею на сучасному етапі : доп. та матеріали Всеукр. наук. конф. до Міжнар. дня музеїв, м. Харків, 22–23 трав. 2008 р. / Харків. літ. музей, Харків. міська худож. галерея ім. С. Васильківського. – Харків : Золоті сторінки, 2008. – 107 с. – ISBN 978-966-400-111-0.

Роль музеїв у культурному просторі України й світу : зб. матеріалів загальноукр. наук. конф. з проблем музеєзнавства, присвяч. 160-річчю заснування Дніпропетр. іст. музею ім. Д. І. Яворницького. Вип. 11 / Дніпропетр. іст. музей ім. Д. І. Яворницького ; упоряд. В. М. Бекетова. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2009. – 607 с. – ISBN 978-966-348-196-8.

Українські музеї: європейський досвід та українська практика : зб. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовт. 2011 р., Київ / Укр. ком. Міжнар. ради музеїв [та ін.] ; упоряд. Л. В. Казанцева. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 419 с. : іл. – ISBN 978-617-527-052-3.

Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи : наук. зб. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / відп. ред. Л. Білоус ; упоряд.: Л. Білоус, С. Яценко. – Київ : Пріоритети, 2014. – 248 с.

Аартс Г. Що таке музей? / Г. Аартс // Музей: менеджмент і освітня діяльність / упоряд.: Г. Аартс, З. Мазурик ; пер. з нідерланд. М. Ковальчук. – Львів, 2009. – С. 16–22. – ISBN 978-966-7007-75-1.

Вайдахер Ф. Загальна музеологія / Ф. Вайдахер ; пер. з нім.: В. Лозинський [та ін.]. – Львів : Літопис, 2005. – 629 с. : іл., табл. – ISBN 966-7007-41-3.

Гончарова О. М. «Картинні галереї» Давньої Греції як художні протомuzeї / О. М. Гончарова // Вісн. Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв України. – Київ, 2014. – № 3. – С. 57–63.

Деркач М. На Міжнародний день музеїв нічні екскурсії / М. Деркач // Високий Замок. – 2012. – 14 трав. – С. 6.

Заремба С. З. Музеї – осередки пам'яткознавства / Заремба С. З. // Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – Київ, 1995. – С. 369–419.

Касьяненко Н. Музей Революції Гідності: місце на карті міста... / Н. Касьяненко // Дзеркало тижня. – 2015. – 28 лют. – 6 берез. – С. 14.

Крупа І. П. Музеї як осередки історико-культурної спадщини / І. П. Крупа // Вісн. Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв України. – Київ, 2012. – № 4. – С. 72–76.

Миколюк О. Культура в період війни. Чому музеї не повинні бути осторонь подій, які нині відбуваються в країні /

О. Миколюк // День. – 2014. – 22 трав. – С. 9. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/kultura-v-period-viyni>.

Прокопенко М. «Музейники – це герої!» / М. Прокопенко // День. – 2015. – 17–18 квіт. – С. 15.

Романенко Е. Необычные музеи Украины / Е. Романенко // Сегодня. – 2014. – 5 дек. – С. 26–27.

Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. – Київ : Наук. думка, 1989. – 301 с. : іл. – ISBN 5-12-0006730-9.

Т. Сосновська: «Ми серед переможців конкурсу “Найкращий музей Європи”» : [інтерв'ю з дир. Літ.-меморіал. музею-квартири П. Тичини] / Т. Сосновська ; бесіду вела Д. Фіалко // Уряд. кур'єр. – 2015. – 4 квіт.

Сурмач О. Музей як соціокультурне явище сучасного їх Вип. 95. – С. 136–139.

Чугунова А. В. Архитектурно-художественные и социокультурные образы музея: определение и соотношение понятий / А. В. Чугунова // Вопр. культурологии. – 2011. – № 9. – С. 10–14.

Віртуальна екскурсія по музеях світу : вебліогр. список / Івано-Франків. обл. універ. наук. б-ка ім. І. Франка ; уклад.: О. Люба, І. Салій. – Івано-Франківськ, 2009. – 23 с. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://lib.if.ua/publish2009/1249300238.html>.

Електронні ресурси

Пішковці С. В Дубаї відкриють футуристичний Музей Майбутнього [Електронний ресурс] // Inspired. Міністерство натхнення : [онлайн-журнал]. – Текст. і граф. дані. – 2015. – 5 берез. – Режим доступу: <http://inspired.com.ua/news/dubai-museum-of-future/> (дата звернення: 13.10.2015). – Назва з екрана.

Від фестивалю до фестивалю [Електронний ресурс] : до 10-річчя Всеукр. музейн. фестивалю / Оргкомітет фестивалю // Prostir museum. – Текст. дані. – 2015. – 15 січ. – Режим доступу: <http://prostir.museum/ua/post/34152> (дата звернення: 13.10.2015). – Назва з екрана.

Ілюстрації

Національний художній музей України : [альбом] / упоряд.: О. Лагутенко [та ін.]. – Київ : Артанія Нова, 2003. – 415 с. : іл.

Національний музей Тараса Шевченка : [альбом] / упоряд.: Т. Андрущенко, С. Гальченко. – Київ : Мистецтво, 2002. – 224 с. – ISBN 966-577-136-1.

Національний музей історії України = The National museum of the history of Ukraine : у 2 т. : [альбом]. – Київ : Мистецтво, 2011–2013. – Т. 1–2.

Підготовлено С. Савченко

Червень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

Хто у червні байдкує, той узимку голодує.

У червні люди раді літу, як бджоли цвіту.

*Якщо в червні рідкий дощ буває,
то у вулику мед прибуває.*

Закликав червень

*Закликав червень чарівну теплінь
У тихий сад і у поля безкраї,
І синя квітка не дзвенить: дінь-дінь,
Коли бджола крилом її торкає.
Лиш ніжний келих нахилиє їй
І тягнеться, як пролетить метелик,
І кожна мушка – радісний носій
Дарунку квітів ясних і веселих.
Навчись і ти, коли прийде твій день,
Віддать усім прозорий мед любови,
Приваблюючи фарбами пісень
Мандрівників далеких, випадкових,
І непомітно передай вікам
Оті пилени сховані насіння
Смерть не мине, і ти загинеш сам,
Ща безліч раз зйдуть твої творіння.*

П. Филипович¹

¹ Филипович П. Закликав червень // Простір : [поезії] / П. Филипович. – [Київ] : Слово, 1925. – С. 54.

1

Міжнародний день захисту дітей

Відзначається щорічно з 1949 р. відповідно до ухвали Ради Міжнародної демократичної федерації жінок

Всесвітній день батьків

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/66/292 від 15.10.2012 р.

День захисту дітей

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 568/98 від 30.05.1998 р.

220 років від дня народження **Ніколи Леонара Саді Карно** (1796–1832), французького інженера

140 років від дня народження **Ганни Юхимівни Мещерської** [справж. – Пашенко (1876–1951)], української актриси

130 років від дня народження **Євгена Миколайовича Захарчука** (1886–1936), українського актора

80 років від дня народження **Петра Федотовича Бондарчука** (1936), українського поета, прозаїка

2

160 років від дня народження **Павла Миколайовича Венюкова** (1856–1916), російського геолога, палеонтолога

140 років від дня народження **Костянтина Андрійовича Треньова** (1876–1945), російського письменника, драматурга

125 років від дня народження **Олександра Івановича Маринченка** (1891–1981), українського архітектора, педагога

90 років від дня народження **Андрія Федоровича Омельченка** (1926–1981), українського бандуриста, педагога

80 років від дня народження **Анатолія Івановича Іваницького** (1936), українського музикознавця, фольклориста

3

Рівноапостольних Костянтина та матері його Єлени

160 років від дня народження **Василя Захаровича Барнові** (1856–1934), грузинського письменника

140 років від дня народження **Миколи Ниловича Бурденка** (1876–1946), російського нейрохірурга

110 років від дня народження **Сергія Аполлінарійовича Герасимова** (1906–1985), російського кінорежисера, актора, сценариста, теоретика кіно

110 років від дня народження **Костянтина Степановича Козловського** (1906–1975), українського графіка

90 років від дня народження **Костянтина Меркурійовича Ситника** (1926), українського ботаніка, фізіолога рослин

4

Міжнародний день безвинних дітей - жертв агресії

Відзначається щорічно відповідно до рішення Надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН А/ RES / ES-7 / 8 від 19.08.1982 р.

110 років від дня народження **Івана Людвіговича Кнуянца** (1906–1990), російського хіміка-органіка

90 років від дня народження **Айна Каалеп** (1926), естонського поета, перекладача

75 років від дня народження **Володимира Олександровича Мельника** (1941–1997), українського літературознавця, критика

5

Всесвітній день навколишнього середовища

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/2994 (XXVII) від 15.12.1972 р.

День працівників місцевої промисловості

Відзначається щорічно в першу неділю червня відповідно до Указу Президента України № 726/02 від 20.08.2002 р.

День працівників водного господарства

Відзначається щорічно в першу неділю червня відповідно до Указу Президента № 226/03 від 18.03.2003 р.

120 років від дня народження **Михайла Павловича Алексєєва** (1896–1981), російського та українського літературознавця, мистецтвознавця

80 років від дня народження **Степана Степановича Грищенка** (1936), українського співака

6

День журналіста

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 251/94 від 25.05.1994 р.

410 років від дня народження **П'єра Корнеля** (1606–1684), французького драматурга

160 років від дня народження **Іларіона Михайловича Грабовича** (1856–1903), українського письменника

110 років від дня народження **Федора Семеновича Гаєнка** (1906–1983), українського публіциста, громадсько-політичного діяча, редактора (Німеччина, США)

7

140 років від дня народження **Льва Турбацького** (1876–1900), українського літературного критика, перекладача, журналіста

130 років від дня народження **Костянтина Віталійовича Широцького** [Шероцький (1886–1919)], українського історика мистецтва

120 років від дня народження **Роберта Сандерсона Маллікена** (1896–1986), американського фізико-хіміка

90 років від дня народження **Анатолія Дмитровича Базилевича** (1926–2005), українського графіка

8

Всесвітній день океанів

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН № А / RES / 63 / 111 від 12.02.2009 р.

120 років від дня народження **Прокопа Феодосійовича Канавського** (1896–1978), українського народного байкаря

100 років від дня народження **Френсіса Гаррі Комптона Кріка** (1916–2004), англійського фізика, біофізика, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології і медицини (1962)

90 років від дня народження **Олега Васильовича Кошового** (1926–1943), одного з керівників підпільної комсомольської організації «Молода гвардія»

90 років від дня народження **Ірини Михайлівни Сенік** (1926–2009), української поетеси

9

Вознесіння Господнє

90 років від дня народження **Віталія Леонідовича Гамази** (1926), українського різьбяр

90 років від дня народження **Олександра Григоровича Данченка** (1926¹–1993), українського графіка

¹ Дату народження подано за УРЕ, Шевченківським словником, енциклопедичним довідником «Митці України». За іншими джерелами народився 22.06.1926 р.

11

240 років від дня народження **Джона Констебла** (1776–1837), англійського живописця

130 років від дня народження **Єлизавети Олексіївни Хуторної** [справж. – Островерхова (1886–1980)], української актриси

110 років від дня народження **Лазара Мойсейовича Славіна** (1906–1971), українського археолога

90 років від дня народження **Валерія Ківовича Айзенштадта** (1926–1999), українського театрознавця, педагога

12

Всесвітній день боротьби із дитячою працею

Відзначається щорічно відповідно до ініціативи Міжнародної організації праці з 1999 р.

День працівника фондового ринку

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 202/08 від 11.03.2008 р.

День працівників легкої промисловості

Відзначається щорічно в другу неділю червня відповідно до Указу Президента України № 285/94 від 09.06.1994 р.

160 років від дня народження **Богдана** (Богдара) **Олексійовича Кирчіва** (1856–1900), українського письменника, громадсько-культурного діяча

110 років від дня народження **Івана Миколайовича Назарова** (1906–1957), російського хіміка-органіка

13

100 років від дня народження **Ігоря Миколайовича Тукалевського** (1916–1995), українського архітектора

14

Всесвітній день донора крові

Відзначається щорічно відповідно до рішення Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я ВНА 58.13 від 23.05.2005 р. Цього дня в 1868 р. народився австрійський лікар К. Ландштейнер, який відкрив групи крові у людини

190 років від часу створення (1826) Східно-Кримського історико-культурного музею-заповідника (на той час Керченський музей старожитностей)

280 років від дня народження **Шарля Огюстена Кулона** (1736–1806), французького фізика, військового інженера

200 років від дня народження **Едуарда Андрійовича Островського** (1816–1859), польського та українського вченого в галузі ветеринарії

160 років від дня народження **Андрія Андрійовича Маркова** (1856–1922), російського математика

125 років від дня народження **Євгена Михайловича Коновальця** (1891–1938), українського військового та політичного діяча

90 років від дня народження **Едварда Михайловича Кунцевича** (1926–1996), українського скульптора

15

Всесвітній день поширення інформації щодо зловживань стосовно літніх людей

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 66 / 127 від 09.03.2012 р.

130 років від дня народження **Гавриїла Федоровича Костельника** (1886–1948), українського письменника, церковно-громадського діяча

120 років від дня народження **Івана Григоровича Курочки-Армашевського** (1896–1971), українського художника театру (Канада)

90 років від дня народження **Ігоря Михайловича Неверова** (1926), російського письменника

80 років від дня народження **Романа (Аврама) Ісааковича Кофмана** (1936), українського композитора, диригента

75 років від дня народження **Івана Васильовича Миколайчука** (1941–1987), українського кіноактора, сценариста, режисера

16

150 років від дня народження **Володимира Григоровича Ротмістрова** (1866–1941), українського агронома

140 років від дня народження **Івана Васильовича Шаровольського** (1876–1954), українського мовознавця, перекладача

110 років від дня народження **Зіновія Михайловича Книша** (1906–1999), українського громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста, журналіста, історика, перекладача (Канада)

17

Всесвітній день боротьби з опустелюванням і засухою

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 49 / 115 від 19.12.1994 р.

160 років від дня народження **Франца Олексійовича Рубо** (1856–1928), російського живописця-баталіста

110 років від дня народження **Павла Пилиповича Ведуги** (1906¹–1987), українського новатора сільськогосподарського виробництва

18

170 років від дня народження **Віктора Антоновича Чечотта** (1846–1917), російського музичного критика, композитора, педагога

19

День святої Трійці

Всесвітній день дитячого футболу

Проголошений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) і Міжнародною федерацією футбольних асоціацій (ФІФА) з метою привернення уваги світової спільноти до проблем дітей і пропаганди здорового способу життя серед молоді

День медичного працівника

Відзначається щорічно в третю неділю червня відповідно до Указу Президента України № 281 / 94 від 03.06.1994 р.

110 років від дня народження **Ернста Бориса Чейна** (1906–1979), британського біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології і медицини (1945)

20

Всесвітній день біженців

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 55 / 76 від 04.12.2000 р.

150 років від дня народження **Федора Даниловича Проценка** (1866–1942), українського хормейстера, актора

140 років від дня народження **Леонтія Куницького** (1876–1961), українського галицького церковного та політичного діяча

---

¹ Дату народження подано за УРЕ. За іншими джерелами народився 17.07.1906 р.

140 років від дня народження **Федора Івановича Левченка** (1876–1937), українського ґрунтознавця

21

110 років від дня народження **Михайла Федоровича Покотила** (1906–1971), українського актора, режисера

22

Хочаток німецько-радянської війни (1941)

День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1245/2000 від 17.11.2000 р.

125 років від дня народження **Петра Андрійовича Лісового** [справж. – Свашенко (1891–1943)], українського письменника, журналіста

110 років від дня народження **Володимира Тимофійовича Дмитрука** (1906–1959), українського літературознавця

100 років від дня народження **Андрія Івановича Гуменюка** (1916–1982), українського музикознавця, фольклориста

23

Міжнародний день вдів

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 65 / 189 від 23.02.2011 р.

День Державної служби ООН

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 57 / 277 від 20.12.2002 р.

День Державної служби

Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 291/03 від 04.04.2003 р.

175 років від дня народження **Бенуа Малона** (1841–1893), французького письменника, історика

160 років від дня народження **Балінта Варги** (1856–1943), угорського педагога, письменника, літературознавця, перекладача

110 років від дня народження **Вольфганга Кеппена** (1906–1996), німецького письменника

90 років від дня народження **Анатолія Олександровича Ротенштейна** (1926–1992), українського та російського режисера

24

130 років від часу заснування (1886) **Одеського науково-дослідного інституту вірусології та епідеміології ім. І. І. Мечникова** (на той час Одеська бактеріологічна станція – перша в Російській імперії)

200 років від дня народження **Петра Михайловича Боклевського** (1816–1897), російського художника

175 років від дня народження **Івана Миколайовича Ге** (1841–1893), українського письменника, актора, режисера

110 років від дня народження **Миколи Івановича Кравцова** (1906–1980), російського літературознавця, фольклориста

25

День моряка

Відзначається щорічно відповідно до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти STCW / CONF.2 / DC / 4 від 2010 р.

130 років від дня народження **Івана Петровича Крип'якевича** (1886–1967), українського історика

120 років від дня народження **Марії Дем'янівни Деркач** (1896–1972), українського літературознавця

120 років від дня народження **Петра Івановича Замойського** [справж. – Завалкін (1896–1958)], російського письменника

90 років від дня народження **Івана Михайловича Чумака** (1926–2004), українського скульптора

26

Міжнародний день боротьби зі зловживанням наркотичними засобами та їхнім незаконним обігом

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 42 / 112 від 07.12.1987 р.

Міжнародний день на підтримку жертв тортур

Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 52 / 149 від 12.12.1997 р.

День молоді

Відзначається щорічно в останню неділю червня відповідно до Указу Президента України № 323 / 94 від 22.06.1994 р.

День молодіжних та дитячих громадських організацій

Відзначається щорічно в останню неділю червня відповідно до Указу Президента України № 600 / 2011 від 24.05.2011 р.

27

100 років від дня народження **Дарії Ємець** (1916–2007), українського художника, хореографа

28

День Конституції України

Відзначається щорічно в день прийняття Верховною Радою України Основного Закону України. Святковий неробочий день в Україні відповідно до ст. 73 Кодексу законів про працю

120 років від дня народження **Івана Васильовича Бойченка** (1896–1959), українського графіка

90 років від дня народження **Дмитра Панасовича Молякевича** (1926¹), українського поета, прозаїка

29

160 років від дня народження **Олексія Антоновича Колаковського** (1856–1912), українського скрипаля, педагога

110 років від дня народження **Івана Даниловича Черняхівського** (1906–1945), українського військового діяча, генерала армії

90 років від дня народження **Ольги Федорівни Рудницької** (1926), української актриси

80 років від дня народження **Олександра Львовича Вратарьова** (1936), українського поета-пісняра, драматурга, перекладача

30

150 років від дня народження **Тихона Івановича Осадчого** (1866–1945), українського економіста, земського статистика ліберально-народницького напрямку, кооператора

110 років від дня народження **Ісака Дем'яновича Грекула** (1906–1992), українського письменника, літературознавця

---

¹ Дату народження подано за УЛЕ, біобібліографічним довідником «Письменники Радянської України». За іншими джерелами народився 26.06.1926 р.

Всесвіт із ліній

До 90-річчя від дня народження А. Базилевича (1926–2005)

Анатолій Дмитрович Базилевич – видатний український художник, класик книжкової ілюстрації, народний художник України, з іменем якого пов'язані розквіт української книжкової графіки та розвиток реалістичної школи ілюстрування української книги другої половини ХХ ст.

Народився митець у м. Жмеринці, що на Вінничині. Його батько Дмитро Іосонович був інженером, випускником Київського політехнічного інституту, мати Лариса Олександрівна – домогосподаркою.

З Вінниччини родина переїхала до м. Жданова (нині Маріуполь), де в 1933 р. Анатолій пішов до загальноосвітньої середньої школи.

З дитинства хлопець захоплювався українською історією та літературою і виявив неабиякий художній талант. Підмічаючи душевні якості особистості, він намагався передати їх на папері. І це йому вдавалося – роботи виходили надзвичайно вишуканими та з гумором.

Перші професійні уроки малювання А. Базилевич отримав школярем у дитячому художньому гуртку при Жданівському металургійному заводі ім. Ілліча.

У 1943 р. під час німецько-радянської війни всю сім'ю Базилевичів – батька, матір, старшу сестру Олену та 17-річного Анатолія – вивезли до Німеччини на примусові роботи. В травні 1944 р. внаслідок бомбардування батько загинув.

У 1945 р. А. Базилевич повернувся до Жданова, влаштувався художником-оформлювачем на завод і одночасно навчався у вечірній школі. У 1947-му вступив до Харківського художньо-

*Ось привезли і мальовання
Роботи первійших майстрів,
Царя Гороха пановання,
Патрети всіх багатирів:
Як Александр цареві Пору
Давав із військом добру хльору;
Чернець Мамаю як побив;
Як Муромець Ілля гуляє,
Як б'є половців, проганяє, –
Як Переяслів боронив...
І. Котляревський¹*

го інституту, де його вчителями були такі відомі українські художники, як Г. Бондаренко, Й. Дайц, Є. Світличний, А. Страхов, І. Філонов, О. Кокель.

Ще під час навчання А. Базилевич почав співпрацювати з книжковими видавництвами. У 1951 р. в Харківському книжково-газетному видавництві вийшла перша оформлена та проілюстрована ним книжка – «Байки» Г. Брежньова. Дипломною роботою художника стали ілюстрації до книги харківського письменника І. Муратова «Буковинська повість» (1951).

У 1953 р. Анатолій Дмитрович закінчив художній інститут і переїхав до Києва. Незабаром у Держлітвидаві побачили світ книги «Піднята цілина» М. Шолохова та «Записки причетника» М. Вовчка – дві перші великі роботи вже дипломованого художника, які відразу здобули схвальні відгуки художньої критики, стали визначним явищем тогочасної книжкової графіки.

Запрошень до співпраці не бракувало, проте А. Базилевич завжди виявляв особливу прихильність до ілюстрування книжок для дітей. Так, у 1954 р. з його малюнками вийшли книги «Угорські казки» та «Казки» О. Пушкіна. У 1955-му майстер створив ілюстрації до збірки «Казки» Г. К. Андерсена, що вийшла у видавництві «Молодь». Митець невтомно шукав і знаходив найвиразнішу форму малюнка, який би залишився в уяві маленького читача. Згодом побачили світ проілюстровані А. Базилевичем «Кіт у чоботях» Ш. Перро (1956), «Гензель і Гретель» братів Грімм (1958). Пізніше художник проілюстрував два видання «Українських народних казок» (1970, 1974),

¹ Котляревський І. Енеїда. – Харків, 2008. – С. 124.

казки М. Стельмаха (1980), «Як Мамай до Канади їхав» В. Бровченка (1984), українські народні казки і казки народів світу в різних збірниках.

Джерелом насаги для митця завжди були творчі поїздки. Однією з перших подорожей за натхненням було відвідування в 1955 р. Карпат, Буковини та Львівщини.

У 1956 р. А. Базилевича прийняли до Спілки художників СРСР. Наступного року він поїхав у творчу поїздку на Дон, у станицю Вешенську, де створив багато чудових етюдів для ілюстраційно-го циклу до роману М. Шолохова «Тихий Дон».

У 1958 р. у видавництві «Радянський письменник» вийшла друком книга «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашека з ілюстраціями А. Базилевича. Над 195 малюнками до роману він працював півтора року, шукаючи якнайточнішого втілення відомих усьому світові образів та прагнути наблизити їх до українського читача. Бравий Швейк, змальований митцем у кульмінаційні моменти життя, вийшов надзвичайно динамічним. Детальні, на контрасті білого та чорного кольорів, ілюстрації стали знаковою роботою художника, зробивши його знаменитим.

У 1959 р. видавництво «Дніпро» звернулося до Анатолія Дмитровича з пропозицією проілюструвати подарункове видання «Енеїди» І. Котляревського. Відтоді розпочалася епохальна робота художника, яка тривала майже 10 років. Для виконання завдання митець ретельно вивчав історію і звичаї Стародавньої Греції та Риму, а також культуру й побут України XVII–XVIII ст. Натхненню дуже допоміг альбом, присвячений козацтву, виданий у 1900 р. Цю випадкову знахідку для майстра важко переоцінити. Альбом містив передмову історика й великого знавця Запорізької Січі Д. Яворницького. Варто зазначити, що і сам А. Базилевич мав прекрасну колекцію українського старовинного одягу, посуду, предметів побуту, зброї.

Працюючи над ілюстраціями до «Енеїди», художник, не відходячи від літературної основи, додав деталі аксесуарного чи антуражного характеру, відсутні в тексті, які у графічних композиціях набули значення своєрідних метафор. Тому ілюстрації А. Базилевича яскраво передають атмосферу поеми, чудово доповнюють текст, проймають бунтарським духом козацької вольниці, гумором, сарказмом, пісенною епічністю, дивовижною влучністю порівнянь та образних характеристик.

«Енеїда» абсолютно відповідала особливостям обдарування А. Базилевича. І виразна комічна складова твору, і широта просторів, де відбуваються події – світлиці богів, рай, пекло, світ людей, – усе це дало змогу художникові проявити свою безмежну фантазію, наситити малюнки

правдою і деталями із власного життя, щоб читачі стали учасниками неймовірних енеїдських пригод.

Тема «Енеїди» стала провідною в творчості митця. Саме під час роботи над цією поемою він остаточно відмовився від «живописної» манери та утвердився як яскравий український графік.

Увесь свій творчий вік А. Базилевич працював в умовах тоталітарного режиму, коли національне забарвлення твору було не на часі. Проте майстер умів доводити цінність і потрібність своєї праці, і книжки з його ілюстраціями все ж виходили друком. Зокрема, у Держлітвидаві в 1959 р. побачили світ «Пан Халявський» Г. Квітки-Основ'яненка, а в 1960-му – «Тихий Дон» М. Шолохова. За ілюстрації до цих видань А. Базилевич у 1962 р. на Виставці досягнень народного господарства СРСР отримав Велику срібну медаль.

У наступні роки художник звертався здебільшого до української літературної класики, багатої на деталі побуту, на яскраві образи представників народу із властивим їм гумором і природною життєвистістю. Приваблювали митця й твори про героїчне минуле нашого народу.

Впродовж 1963–1985 рр. Анатолій Дмитрович улітку їздив у село Плюти Київської області та селище Седнів, що на Чернігівщині, і там, натхненний місцевими краєвидами та яскравими типажами, писав етюди з натури, які згодом стали частиною його ілюстрацій.

У 1963 р. у видавництві «Молодь» вийшла книга «Старосвітські батюшки та матушки» І. Нечуя-Левицького, де художнику вдалося віртуозно, тільки за допомогою простих ліній, окреслити найхарактерніше в особистостях персонажів.

Окремо варто виділити ілюстрування митцем творів Т. Шевченка, серед яких: «Причинна», «Катерина», «Перебендя», «Відьма», «Єретик», «Гайдамаки» (1961), «Тарасова ніч» (1963), «Малий Кобзар» (1969).

Своє захоплення народним мистецтвом та глибокі знання історії народного побуту А. Базилевич продемонстрував в ілюстраціях до збірки «Український водевіль» (1965) та в комплекті листівок на теми українських народних пісень (1966), що вийшли у видавництві «Мистецтво». Виконані пером і аквареллю, вони вражають колоритним і яскравим національним забарвленням. Серед інших робіт цього періоду – цикл ілюстрацій до казки І. Франка «Абу-Касимові капці», де особливу виразність малюнкам надали варіації ліній та штрихів різної товщини. Цю техніку художник застосовував і в ілюстраціях до «Енеїди».

Вихід у світ у 1968 р. «Енеїди», ілюстрованої А. Базилевичем, став тріумфом. Художникові було надано звання заслуженого діяча мистецтва УРСР (1969). Його ілюстрації прикрасили понад півсотні перевидань цього твору.

У 1971 р. відбулася чергова творча поїздка майстра, цього разу в Новгород-Сіверський, а в 1974-му – в Кам'янець-Подільський.

У 1975 р. у видавництві «Веселка» вийшли «Українські народні казки» з ілюстраціями А. Базилевича, а наступного року у видавництві «Мистецтво» – альбом «Анатолій Базилевич», який упорядкував М. Криволапов.

Продовженням співпраці художника з видавництвом «Дніпро» стала книга «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, що побачила світ у 1980 р.

Талант А. Базилевича здобув всенародне визнання. Його твори стали відомими та впізнаваними – як в Україні, так і за її межами. Завдяки індивідуальній манері, високому професіоналізму та іскрометному гумору талановитого художника літературні герої поставали перед очима читачів надзвичайно виразними й живими.

В 1993 р. Анатолію Дмитровичу було надано звання народного художника України.

У 1996-му та 2006 р. з нагоди 70-річного і 80-річного ювілеїв майстра в м. Києві відбулися його персональні виставки.

Останніми роботами митця були ілюстрації до «Вечорів на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя, до творів І. Ільфа та Є. Петрова «Дванадцять стільців» і «Золоте теля», графічне втілення образів із творів В. Маяковського.

У 2001 р. А. Базилевич отримав Всеукраїнську недержавну премію «Визнання».

Наприкінці свого творчого і життєвого шляху Анатолій Дмитрович травмував руку. Але, незважаючи на нестепний біль, не припиняв малювати, бо без цього не уявляв свого життя.

30 червня 2005 р. великого майстра не стало. Поховали його на Байковому кладовищі в Києві.

А. Базилевич володів унікальним умінням засобами лаконічного рисунка – пером, олівцем чи пензлем – створювати глибокі психологічні образи. Завдяки своїм довершеним творам він назавжди ввійшов в історію світового мистецтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори А. Базилевича

Підготовчі малюнки до поеми Івана Котляревського «Енеїда»: [незброшурований альбом] / Анатолій Базилевич. – Київ: Верещинські, 2003. – 1 папка (85 окр. арк.): іл., портр.

Анатолій Базилевич: альбом / авт.-упоряд. М. Криволапов. – Київ: Мистецтво, 1976. – 93 с.: іл.

Українські народні пісні: [к-т листівок] / мал. А. Базилевича. – Київ: Мистецтво, 1966. – [35] окр. арк. в обкл., іл., нот.

Народний художник України Анатолій Базилевич. 1926–2005: кат. виставки творів / упоряд. О. Базилевич; авт. вступ. ст. В. Перевальський; Нац. спілка художників України. – Київ: Образотвор. мистецтво, 2006. – 24 с.: іл.

Про А. Базилевича

Гажаман Н. О. Художник і дитяча книжка: про укр. художників-ілюстраторів / Н. О. Гажаман, Н. В. Загайна // Шк. б-ка. – 2012. – № 7/8. – С. 27–31: іл.

Гулько Л. Базилевич! : виставка «Анатолій Базилевич (1926–2005). Книжкова графіка», присвяч. 80-річчю від дня народж. відомого графіка, нар. художника України / Л. Гулько // Культура і життя. – 2007. – 10 січ. – С. 3.

Кухар Л. А. Майстер веселого пензля: до 80-річчя від дня народж. А. Д. Базилевича (1926–2005) / Л. А. Кухар // Календар знамен. і пам'ят. дат / Нац. парлам. б-ка України, Кн. палата України. – 2006. – II кв. – С. 77–84.

Ламонова О. В. Дві «Енеїди» // Вісн. Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. – 2011. – № 1. – С. 100–104. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.art-motion.com.ua/pdf/v2011-01-23-lamonova.pdf>.

Могильовський В. По той бік ілюстрації: Анатолій Базилевич. Оформлення та ілюстрації до поеми Івана Котляревського «Енеїда» // Від задуму до втілення: [кн. для учнів] / В. Могильовський. – Київ, 1989. – С. 40–55.

Перевальський В. Істинно народний. Слово про Анатолія Базилевича / В. Перевальський // Образотвор. мистецтво. – 2005. – № 4. – С. 39–46.

Сом М. Його називали співавтором Котляревського: до 85-річчя від дня народж. Анатолія Базилевича / М. Сом // Літ. Україна. – 2011. – 23 черв. – С. 15.

Базилевич Анатолій Дмитрович // Шевченківський словник: у 2 т. / редкол.: І. Я. Айзеншток [та ін.]. – Київ, 1978. – Т. 1. – С. 52.

Електронні ресурси

Анатолій Дмитрович Базилевич [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей: [сайт]. – Текст дані. – Київ, 2010. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=6035> (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

Базилевич А. Д. «Еней був парубок моторний...» [Електронний ресурс]: іл. до поеми І. Котляревського «Енеїда»: акварель, туш. 1966. Держ. музей укр. образотвор. мистецтва УРСР / худож. А. Д. Базилевич. – Граф. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/view.html?id=6293> (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

Ілюстрації

[А. Базилевич: фото] // Анатолій Базилевич: альбом. – Київ, 1976. – Фронтиспіс.

Підготовлено Л. Рогальчук

8 червня

Мадонна українського опору

До 90-річчя від дня народження І. Сеник (1926–2009)

Життєва дорога Ірини Михайлівни Сеник – талановитої української поетеси, дисидента, майстра народної творчості – це шлях боротьби за

волю України, невимовних страждань і величезного оптимізму. 34 роки була в неволі ця дивовижна жінка. Її засудили до 10 років таборів, а потім довелося ще пройти тюрми, заслання... Однак за будь-яких обставин Ірина Михайлівна не поступалася ні своєю гідністю, ні переконаннями.

Народилася І. Сеник у м. Львові, в сім'ї січового стрільця Михайла Сеника та його дружини Марії. Виховувалася і виростала у християнській атмосфері. Українськість їй прищепили батьки. Пізніше патріотичне виховання дівчини зміцнилося під впливом учителів і вихователів «Рідної школи» ім. Данила Галицького, школи ім. Тараса Шевченка, а також Львівської гімназії Іллі та Івanni Кокорудзів – одній із найкращих у тогочасній Галичині. Як і більшість молодих передових галичанок, вона мріяла бачити свою землю квітучою і незалежною.

У 1941 р. Ірина стала членом ОУН, виконувала доручення крайового відділу пропаганди. Потім працювала у митрополичій Консistorії А. Шептицького при соборі Святого Юра. Згодом була зв'язковою генерала Р. Шухевича на підпільній роботі в лавах Української повстанської армії.

У 1944 р. дівчина вступила до Львівського університету ім. І. Франка на факультет іноземних мов. Та 12 грудня 1945 р. її, студентку другого курсу, було заарештовано і піддано тортурам. Вирок «трійки»: десять років концтаборів суворого режиму, п'ять років позбавлення громадянських

прав і довічне заслання. Услід за Іриною було заарештовано і вислано до Сибіру всіх членів її родини, з яких живим залишився лише молодший брат Роман (повернувся в Україну в 1990-і рр.).

І. Сеник відбувала строк в Іркутській області: працювала на лісопозавалі, добувала слюду, трудилася на шпалозаводі та в каменоломнях (1946–1955). На засланні жила в селищі Анжеро-Судженську Кемеровської області (1955–1968). Важка праця підірвала здоров'я Ірини Михайлівни. Їй було зроблено кілька операцій на хребті, і вона стала інвалідом. У цей час поетеса писала:

Етапи... Етапи... Етапи...

Хто їх придумав, коли?

XX віку сатрапи

Червоний терор розвели.

Руки ломила скорбота,

Калічили душу дроти.

Закрили від світу ворота,

Де мучились сестри й брати.

Вірю, що прийде година,

Впаде Москва, наче брус.

Воскреснуть, як одна родина,

Шевченко, Грабовський і Стус.

(Етапи... Етапи... Етапи...)

Львів був забороненим для І. Сеник містом, тож Ірина Михайлівна після повернення в Україну обрала Івано-Франківськ (1968–1972). Влаштувалася на роботу операційною сестрою у хірургічне відділення обласного протитуберкульозного диспансеру. Стало у пригоді те, що в Новокузнецьку в період заслання (1956) здобула середню медичну освіту (екстерном) та диплом з відзнакою.

І. Сеник вважала, що не має права «марнувати» час на волі: активно долучилася до правозахисної діяльності, брала участь у виданні

*Я до тебе, Вкраїно,
Через темряву, сніг
Повертаюсь невпинно
Із найдальших доріг.
І. Сеник¹*

підпільного журналу «Український вісник», організованого В. Чорноволом, писала вірші, десятки статей про повстанський і правозахисний рух в Україні, готувала самвидавівську збірку поезій.

17 листопада 1972 р. Ірину Михайлівну знову заарештували за «антирадянську агітацію з метою повалення радянської влади». Було «проаналізовано» її творчість за неопублікованими творами. І. Сенік засудили на 11 років (шість років таборів і п'ять заслання) за такі рядки:

*Львове, моє родинне місто,
До тебе вернусь я,
Не впаду у нетрях червоного царства.
Я пронесу усі митарства,
І душі найяснішу лампаду
Принесу тобі, Львове коханий,
І її не згасити чекістам.*

(«У тайзі непрохідній-1»
зі збірки «Загратована юність»)

Покарання Ірина Михайлівна відбувала в Мордовії (табір для політв'язнів № 385/3-4, Барашево, Теньгушевський район), де доля звела її з В. Стусом, з яким листувалася ще до ув'язнення. Там само сидів і В. Чорновіл. Потім жила на спецпоселенні в Казахстані. Тут у 1979 р. стала членом Української гельсінкської групи.

Каторжні роки і хвороба не знищили життєлюбної жінки. Ірина Михайлівна мріяла про повернення на батьківщину, писала вірші, малювала. І вишивала, бо це було для неї життєвою потребою. Пізніше її подруга Н. Світлична згадувала: «Коли після важкої операції хребта професор Коренев у Ленінграді заборонив їй вишивати (вона мусила лежати нерухомо в гіпсі), – Оріся сказала йому: “Або вишиватиму, або помру”, і професор поступився перед впертістю дивної пацієнтки. Вона вишивала лежачи і вижила, хоч потім ще рік була в гіпсі, кілька років ходила з милицями і на все життя лишилась інвалідом. У її торбині завжди було якесь незакінчене вишивання з нитками, щоб кожної вільної хвилини можна було продовжити роботу»¹.

Вишивала І. Сенік і під час першого ув'язнення, хоча це не дозволяли. Не було ниток – висмикувала з панчіх чи подертого одягу, не було голки – вишивала риб'ячою кісткою. Пересічного глядача вразить незвичайна техніка вишивання: таких дрібних і рівних хрестиків, здається, не можна вишити навіть зі збільшувальним склом, а не те, що в концтаборі, після каторжної роботи, закоцюбленими від морозу пальцями. Вражає у тих вишивках інше: вони зроблені не просто на клаптиках, а на нашивках

для тюремних номерів, що їх носили в'язні на спинах і на грудях (іншої тканини для вишивання не було). Дівчата зносили до Ірини Михайлівни найменші клаптики – із них виходили дивовижні мініатюри і вишивані закладки для книжок, дитячі обереги й пам'ятні монограми-екслібриси. Багатство її душі виливалося віршованими рядками на папір і дивовижними узорами – на полотно.

«Табір єднав нас усіх і гартував», – згадувала згодом І. Сенік. Єднали любов і висока духовність, традиції і звичаї, яких дотримувалися навіть у найжахливіших умовах. Вона вижила, знайшла в собі силу витримати ці страхітливі роки, повернулася вже зрілою, загартованою жінкою, хоча молодість провела в неволі. Як і раніше, не мала права жити ближче до Львова, ніж за 100 км, тому й оселилася у м. Бориславі, що на Тернопільщині (1983). У цьому місті нафтовиків прожила понад чверть віку, до своїх останніх днів...

Першу добірку громадянської поезії і окремі фото вишивок І. Сенік було надруковано в книзі «Нездоланий дух. Мистецтво і поезія українських жінок-політв'язнів в СРСР» (Балтимор–Чикаго–Торонто–Париж, 1977), коли вона вдруге опинилася за ґратами. У цьому виданні побачили світ також твори І. Калинець і С. Шабатури. Згодом окремими виданнями вийшли книги поетеси «Сувій полотна» (Нью-Йорк, 1990), «Біла Айстра Любови» (Етобіко, Онтаріо, Канада, 1992).

У 1992 р. на запрошення Всесвітньої ліги українок Ірина Михайлівна гостювала в Канаді. Там вона зустрілася з модельєром, яка попросила дозвіл на використання вишивок для жіночого вбрання. Ці вишиті сукні з'явилися не лише на сторінках альбому, а й були показані українській громаді під час урочистостей, пов'язаних із виданням книжки «Біла Айстра Любови». Було також відібрано орнаменти для вишивання церковних риз.

Починаючи з 1993 р. персональні виставки вишивок І. Сенік з великим успіхом пройшли у Львові, Стрию, Самборі, Дрогобичі, Трускавці, Бориславі. В 1995-му відбувся творчий вечір Ірини Михайлівни в «Кобзарській світлиці» Українського дому в Києві, на якому звучало слово поетеси, сотні глядачів побачили на виставці вишивки І. Сенік, на той час уже заслуженого майстра народного мистецтва України.

За роки незалежної України побачили світ книги поезій Ірини Михайлівни «Загратована юність» (1996), «В нас одна Україна!» (1999). Писала письменниця і для дітей – вийшла друком

¹ Цит. за вид.: Сенік І. Сувій полотна : поезії. – Дрогобич, 1996. – С. 99.

її «Книжечка бабусі Ірини для чемної дитини» (1997), яка прищеплює маленьким українцям любов до рідної землі.

У 2003 р. львівське видавництво «Мс» випустило оригінальну працю І. Сенік «Метелики спогадів» (українською та англійською мовами). Окрім споминів, до неї ввійшли і неповторні узори для вишивання, деякі світлини останніх двох десятиліть. Того ж року поетеса стала членом Національної спілки письменників України.

За часів незалежності України Ірині Михайлівні пощастило також побувати у Польщі, Бельгії, Великій Британії, США (1991–1998). Саме тоді Світова федерація українських жіночих організацій (США) визнала багатолітню політкаторжанку однією зі ста жінок – Героїнь Світу (1998) як активну поборницю жіночих прав.

І. Сенік була головою бориславських організацій Союзу українок та Конгресу українських націоналістів, членом Ліги українських жінок. Також вона створила в місті осередок вишивальників – «Клуб Ірини», до якого входили не тільки жінки, а й чоловіки.

Останні роки життя Ірини Михайлівни стали знову безперервною мукою – вона була прикута до ліжка. Та навіть у цей час по добру пораду у громадських справах до неї безперестанку приходили люди – зблизька й здалека. Родина брата Романа, який нарешті теж повернувся на батьківщину, піклувалася про неї, давала відчуття затишку.

25 жовтня 2009 р. І. Сенік пішла з життя. Поховали її на Личаківському кладовищі.

За вагомий особистий внесок у національне та державне відродження України, за грома-

дянську мужність і самовідданість у боротьбі за утвердження ідеалів свободи та незалежності, активну громадську діяльність І. Сенік було нагороджено орденом княгині Ольги III ступеня (2005) та орденом «За мужність» I ступеня (2006).

Громада м. Борислава вшанувала пам'ять «Героїні Світу» меморіальною дошкою, яку встановлено на будинку, де проживала ця видатна жінка. Вона – почесний громадянин міст Львова і Борислава.

Ще за життя Ірини Михайлівни у вестибюлі Українського католицького університету в Римі було розміщено портрети борців-мучеників за волю України – А. Горської, В. Симоненка, В. Стуса, І. Калинця, В. Мороза, В. Чорновола, І. Гелята та ін. Нині серед них є і портрет І. Сенік.

Видатній українці також присвячено документальний фільм «Поклала життя на вівтар свободи» режисера А. Кислого (1995).

Ця дивовижна й мудра жінка прожила велике і страдницьке життя. Вона залишила нам духовні імперативи: стояти, боротися за правду, національну самобутність народу, його мову і культуру, за благовісну мудрість і красу християнської моралі, за Людину. Радянська тоталітарна система намагалася її зламати, забороняла її книжки, але все виявилось марним. І. Сенік стійко відстоювала загальнолюдські, європейські ідеали, виборювала право нашого народу на державницьке існування. Увесь земний шлях цієї великої українки, її творчий спадок – приклад громадянської мужності та людської гідності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Видання творів І. Сенік

Біла Айстра Любові : зб. віршів, вишивок та зразків сучас. одягу / І. Сенік ; Ліга укр. католиц. жінок у Канаді при церкві Св. Димитрія. – Етобіко, Онтаріо : [б. в.], 1992. – 160 с. – Текст укр., англ.

В нас одна Україна! : поезії / І. Сенік. – Дрогобич : Відродження, 1999. – 148 с.

Загратована юність : поезії / І. Сенік. – Дрогобич : Відродження, 1996. – 64 с. – ISBN 966-538-003-6.

Книжечка бабусі Ірини для чемної дитини / І. Сенік ; пер. англ. Х. Борсук ; фото вишивок З. Матчак. – Львів : [б. в.], 1997. – 44 с. : іл. – Текст укр., англ. – ISBN 0-9699359-5-1.

Метелики спогадів : спогади і взори до вишивання / І. Сенік ; передм. І. Горнула ; пер. англ. В. Маланчій ; Фондація Енциклопедії України, Торонто (Канада). – Львів : Мс, 2003. – 288 с. : фотоіл. – Текст укр., англ. – ISBN 966-8461-00-2.

[Поезії, вишивки] / І. Сенік // Нездоланний дух : мистецтво і поезія укр. жінок-політ'язнів в СРСР. – Бал-

тимор ; Чикаго ; Торонто ; Париж, 1977. – С. 9–10, 18–75, 77, 79.

Сувій полотно : поезії. – Нью-Йорк : Спілка, 1990. – 107 с. : іл. – ISBN 0-86725-011-9.

Тут і там дівоче личко : [вірш, присвяч. А. Горській / І. Сенік // Алла Горська. Квітка на вулкані / за ред. О. Зарецького ; упоряд. Л. Огнева. – Донецьк, 2010. – С. 43.

Про І. Сенік

Вірченко Н. Ірина Сенік – героїня України / Н. Вірченко // Українки в історії / [авт. В. Борисенко та ін. ; редкол.: В. Борисенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ, 2004. – С. 270–275. – ISBN 978-966-06-0575-6.

Дацюк Г. Розгортаю життя, як сувій полотна // Дацюк Г. Слава Богу за все : ст., нариси, інтерв'ю, есе, репортажі. – Київ : Спадщина, 2000. – С. 91–99.

Соловчук Р. Біла айстра любові на сувої полотна... / Р. Соловчук, І. Швед // Бориславський ізмарagd : літ.-мистец. зб. / ред. Р. Соловчук. – Дрогобич, 2002. – С. 27–32.

Шудря Є. Вишивані полотна Ірини Сенік / Є. Шудря // Зона. – 1995. – № 10. – С. 162–165.

Шудря Є. Ірина Михайлівна Сенік // Шудря Є. Оранта нашої світлиці / Є. Шудря. – Київ, 2011. – С. 204–206. – ISBN 978-966-1668-05-7.

Шудря Є. Сенік Ірина Михайлівна (8.VI.1926 – 25.XI.2009) // Шудря Є. Подвижниця народного мистецтва : біобібліогр. нариси. Зошит 2 / Є. Шудря ; за ред. М. Р. Селівачова. – Київ, 2005. – С. 36–38.

Мартинець С. Героїня світу : 34 роки провела у тюрмах українка Ірина Сенік за свою мрію про волю рідної країни / С. Мартинець // Експрес. – 2005. – 31 берез. – 7 квіт. – С. 14.

Мариневич М. Серце, роз'яснене в'язницями темними / М. Мариневич // Галиц. зоря. – 1996. – 8 черв. – С. 2.

Онищак А. «Метелики спогадів» / А. Онищак // Галиц. зоря. – 2003. – 11 листоп. – С. 4.

Огнева Л. Живильне джерело творчості Ірини Сенік / Л. Огнева // Україна козацька. – 2014. – № 17/24. – С. 16–17.

Рапп І. Сенік Ірина Михайлівна / І. Рапп // Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1, ч. 2 : Україна / уклад. Л. Бондарук [та ін.]. – Харків, 2006. – С. 683–686. – ISBN 966-8919-09-2.

Сенік Ірина Михайлівна (8.VI.1926 – 25.XI.2009) // Художники України : енциклопед. довід. / Акад. мистецтва України, Ін-т проблем сучас. мистецтва ; редкол.: В. Д. Сидоренко (голова) [та ін.]. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 496–497.

Ілюстрації

[І. Сенік : фотографії, вишивки] // Сенік І. Метелики спогадів : спогади і взори до вишивання. – Львів : Мс, 2003. – С. 5, 128–131, 133–144, 277–285. – «Альбом вишивок»: с. 145–274.

[І. Сенік : фотографія] // Шудря Є. Оранта нашої світлиці. – Київ, 2011. – С. 204.

[І. Сенік : фотографія] // Українки в історії. – Київ, 2004. – С. 270.

Підготовлено О. Рожнятовською

22 червня

Минулому дивитися у вічі

До 90-річчя від дня народження О. Данченка (1926–1993)

Олександр Григорович Данченко – видатний український графік, класик книжкової ілюстрації, народний художник України, яскравий представник київської школи рисунка. Працював у галузі станкової та книжкової графіки.

Народився художник на хуторі Новоолексіївка Одеської області (нині Братський район Миколаївської області), а його дитинство пройшло в м. Дніпропетровську.

З 1944-го по 1948 р. навчався в Дніпропетровському художньому училищі. В одному будинку з училищем розміщувалася бібліотека художнього музею, і Олександр став її постійним відвідувачем. Він копіював гравюри відомих художників, знайомився з творчістю К. Кольвіц, М. Клінгера, Мікеланджело, Рафаеля та Леонардо да Вінчі, читав художню критику, вивчав героїчну історію українського народу.

...Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід...
І. Котляревський¹

Ще студентом О. Данченко брав участь у художніх виставках, зокрема в обласній виставці художників Дніпропетровщини (1947), де були представлені твори відомих майстрів краю.

Відразу після закінчення училища в 1948 р. вступив до Київського державного художнього інституту (КДХІ), в якому навчався на графічному факультеті у видатних майстрів В. Касіяна, А. Пашенко, І. Плещінського.

Під час літніх канікул Олександр подорожував Україною, намагаючись відтворити на папері колоритні образи людей, мальовничі краєвиди, сцени з побуту земляків. За подорожніми альбомами 1951–1953 рр. можна простежити, як художник сприймав багатство і різноманітність навколишнього світу і як росла його майстерність утілювати все побачене в незліченній кількості ескізів. Живі враження від подорожей наклада-

¹ Котляревський І. Енеїда. – Харків, 2008. – С. 60.

лися на здобуті з книжок знання з історії рідного краю.

Своє майбутнє О. Данченко пов'язував з гравюрою, тому, порівнюючи альбоми першого й останнього курсів, можна також побачити, як видозмінювалася графічна манера молодого митця. Він поступово відійшов від тональностей, надавши ваги кожній лінії, виділивши кожен штрих малюнка, зробивши його виразно графічним.

З 1954-го по 1958 р. О. Данченко продовжував навчання у творчій аспірантурі при КДХІ, в 1954–1962 рр. викладав на графічному факультеті цього вишу.

Починаючи з 1953 р. твори художника експонувалися на республіканських художніх виставках, з 1954-го – на всесоюзних, з 1958-го – на міжнародних.

У 1956 р. О. Данченко став членом Спілки художників СРСР. У 1960-і рр. очолював секцію графіки Київської організації Спілки художників УРСР, був обраний членом правління та заступником голови правління Спілки.

У цей період митець створив серії офортів, що відрізняються монументальністю задуму: «Визвольна війна українського народу 1648–1654 років» (1954–1955) та «Народи світу, будьте пильні!» (1956), офорти «Народні герої України» (1962), триптих за мотивами поеми Т. Шевченка «Сон» (1961).

У мистецькому житті України 1960-і рр. стали часом розквіту книжкової графіки. Інтерес до книги був пов'язаний з тяжінням до синтезу мистецтв, загальним для епохи. Художники створювали не просто серії ілюстрацій, а справжні книжкові ансамблі. Особливістю книжкової графіки став надзвичайно гострий інтерес до української історії, народного побуту і мистецтва, що відображалася в художніх творах – як в їх тематиці, так і в стилістиці.

Книжкова графіка посіла важливе місце і в творчості О. Данченка. У цей період він створив виразні й лаконічні офорти та ілюстрації до «Кобзаря» Т. Шевченка, виданого в 1962 р.; ілюстрації до книг О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця» (1967) та Дж. Боккаччо «Декамерон» (1968). Ці твори відзначаються безліччю знахідок і яскравих композицій.

У 1968 р. митець розпочав роботу над ліноризами з ілюстраціями до поеми І. Котляревського «Енеїда».

Твір, що відкрив історію нової української літератури і здебільшого трактувався як комічний, О. Данченко сприймав як епос, а іноді навіть як

трагедію. Він критично поставився до яскравих, сповнених гумору малюнків іншого видатного українського художника А. Базилевича, котрий близько десяти років своєї творчості присвятив саме ілюструванню «Енеїди».

Втілена в ілюстраціях О. Данченка поема І. Котляревського стала своєрідним пам'ятником Україні, її героїчному козацькому минулому, її колориту, а також характеру, одягу, кухні, танцям, звичкам українців. Для ілюстрування художник вибрав найдраматичніші сюжети, наприклад: Еней виносить з палаючої Трої свого старого батька Анхіза; йде процесія ридаючих троянок в українському вбранні; поранені воїни згуртувалися біля сліпого бандуриста.

Серед ілюстрацій можна знайти такі поляри за настроєм сцени, як гуляння у Дідони та загибель Паланта, але за загальним враженням вони не сприймаються як щось протилежне, оскільки художник змінює емоційні відтінки поступово, замикаючи їх у невидиме коло. Це наштовхує глядача на асоціації з давньогрецьким вазописом. І таке враження підсилюється завдяки художньому вирішенню ліноритів, де умовний простір малюнка утворюється дуже просто, завдяки ледь помітній смужці під ногами персонажів. Герої поеми майже завжди рухаються паралельно площині аркуша, найчастіше в один ряд. Навіть зображуючи натовпи чи військо, художник підкреслює площину книжкової сторінки.

Ілюструючи поему, Олександр Григорович представив Енея героєм, троянців – звитяжними воїнами-козаками, пекло – страшним темним місцем, а рай – світлим. Такий надміру серйозний підхід до бурлескного гумористичного твору часто піддавався критиці. Але саме О. Данченку вдалось у своїх ілюстраціях розкрити внутрішню ідею переспіваної українською мовою «Енеїди», закладену автором, – Україна сміється, щоб не плакати.

Поєднавши античні мотиви з українським фольклором, художник створив справжній шедевр сучасного мистецтва. Цю роботу вважають класикою книжкової ілюстрації ХХ ст.

«Енеїда», безумовно, стала для О. Данченка підсумком великого і важливого етапу його творчої біографії.

Кожний цикл ілюстрацій, виконаний О. Данченком у наступні роки, відрізняється своєрідною манерою, оригінальною технікою, а найголовніше – завжди відповідає літературній основі, максимально наближений до змісту літературного твору. Як приклад можна навести ілюстрації до книг «Історія одного міста» М. Салтикова-Щедріна (1975), «Десять днів, що потрясли світ»

Дж. Ріда (1977), «Незабутнє» О. Довженка (1980), «Кобзар» Т. Шевченка (1984), «Прапорносці» О. Гончара (1989).

У 1967 р. митець був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради УРСР. У 1969-му йому було надано звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, у 1972-му – був удостоєний Срібної медалі Академії мистецтв СРСР, у 1979-му став лауреатом Премії ім. В. Касіяна, а в 1985-му – народним художником УРСР.

Останньою, незавершеною роботою Олександра Григоровича стали ілюстрації до «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі. Вже тяжко хворий, художник створив до великої поеми 33 підготов-

чі малюнки і 7 гравюр. Усі вони були присвячені першій частині поеми – «Ад».

Помер О. Данченко 13 лютого 1993 р. в Києві. Похований на Байковому кладовищі.

Твори видатного графіка зберігаються в Національному художньому музеї України та в більш ніж 50 музейних колекціях в Україні та за її межами. У 2006 р. в Музеї книги та друкарства України відбулася персональна виставка робіт майстра, присвячена 80-річчю від дня його народження.

О. Данченко став одним із найсамобутніших українських художників книги. Його спадщина ввійшла в золотий фонд української національної художньої культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори О. Данченка

Данченко Олександр Григорович. Виставка творів. Народний художник Української РСР Олександр Данченко : кат. виставки творів / [уклад. О. С. Данченко ; фоторепродукції В. Ф. Федька, І. М. Гайдає]. – Київ : Спілка художників України, 1987. – 60 с. : репрод., портр.

Про О. Данченка

Белічко Н. Ю. Українська книжкова графіка 50–70-х років ХХ ст. / Н. Ю. Белічко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2003. – Вип. 8. – С. 126–141. – Відомості доступні також з Інтернету: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2003_8_9.pdf.

Ламонова О. «Декамерон» Олександра Данченка / О. Ламонова // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті : зб. наук. пр. – Харків : ХХІІІ, 1999. – № 2/3. – С. 97–101.

Ламонова О. Мистецтво другої половини 1950-х – 1980-х років. Книжкова графіка / О. Ламонова // Історія українського мистецтва. Т. 5 : Мистецтво ХХ століття / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; голов. ред. Г. Скрипник ; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Київ, 2007. – С. 556–577.

Ламонова О. В. Дві «Енеїди» / О. Ламонова // Вісн. Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. – 2011. – №1. – С. 100–104. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://www.art-motion.com.ua/pdf/v2011-01-23-lamonova.pdf>.

Ламонова О. Олександр Данченко / О. Ламонова // Образотвор. мистецтво. – 2000. – № 1/2. – С. 64–67.

Попова Л. І. Олександр Данченко / Л. І. Попова. – Київ : Мистецтво, 1972. – 103 с. : іл.

***

[Данченко Олександр Григорович] // Мистецтво України : біогр. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – С. 192.

Данченко Олександр Григорович // Шевченківський словник : у 2 т. / відп. ред. Є. П. Кирилюк. – Київ, 1976. – Т. 1. – С. 182.

Електронні ресурси

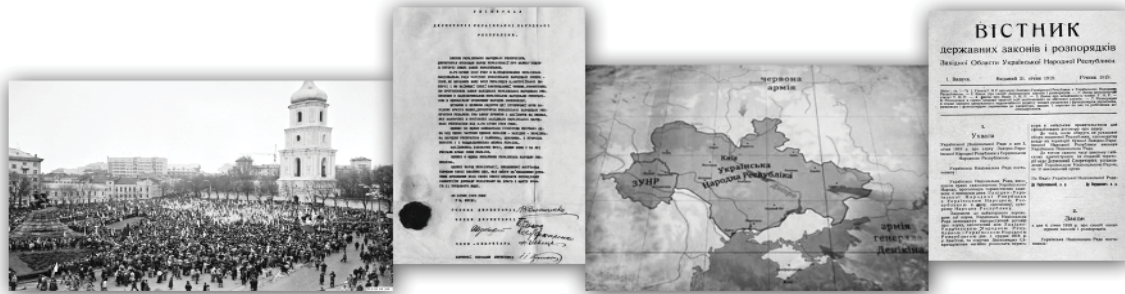
Графіка Данченко в собранні музея [Електронний ресурс] // Музей української живописи : Днепропетровск : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Днепропетровск, 2015. – Режим доступа: <http://museum-painting.dp.ua/ru/afisha/grafika-danchenko-v-sobranii-muzeya.html> (дата обращения: 25.09.2015). – Загл. с экрана.

Данченко Александр Григорьевич [Электронный ресурс] // Арт-галерея Nostalgie : живопись эпохи соцреализма : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – Киев, 2011. – Режим доступа: <http://art-nostalgie.com.ua/Danchenko.html> (дата обращения: 25.09.2015). – Загл. с экрана.

Підготовлено Л. Рогальчук

Методичні матеріали до Дня Соборності України (з досвіду створення віртуальних книжкових виставок на сайтах бібліотек України)

Виставкова робота в бібліотеках є важливим засобом розкриття інформаційних ресурсів, візитівкою цих закладів, віддзеркаленням потенціалу і креативності персоналу. Одним із її різновидів є віртуальні виставки – ефективна форма інформування дистантних користувачів про склад бібліотечних фондів. Варіативність інструментів створення, наявність численних сервісів з багатим функціональним набором, видова багатоманітність роблять ці експозиції актуальнішими, динамічними, а також сприяють розвитку творчості, збагаченню досвіду бібліотечного персоналу.

Отже, віртуальні бібліотечні виставки є багатофункціональним інформаційним ресурсом, що дає змогу якнайглибше розкрити певну тему, а багатьом користувачам – підвищити ефективність пошуку інформації завдяки розширеному колу представлених документів (тексти, графіка, аудіо, відео та ін.). Також користувачі отримують доступ до включених у виставку матеріалів бібліографічного, фактографічного, енциклопедичного характеру, що існують в електронному вигляді й розміщені в Інтернеті.

Види віртуальних виставок можуть бути найрізноманітнішими: фотовиставки; бібліобанери; виставки з аудіосупроводом; виставки-«лістівки» за окремим невеликим літературним твором; виставки-«ілюстрації» з багатим мультимедійним контентом, у т. ч. аудіо- та відеорядом; розгорнуті виставки – з розділами, цитатами, ілюстраціями, текстом, відео- та аудіоматеріалами; тематичні виставки; виставки-вікторини; виставки-подорожі та ін.

Укладачі віртуальних виставок використовують різні підходи до їх організації: від традиційного – зображення обкладинок книг і анотацій видань, до складного анімаційного представлення твору, книги, дослідження тощо¹.

Наведений нижче приблизний варіант анотованої книжкової виставки, створений на матеріалах віртуальних виставок низки українських бібліотек – Бібліотеки Верховної Ради України, Наукової бібліотеки Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, має дві мети: продемонструвати традиційний (найпростіший) вид інформування користувачів про наявні в бібліотечних фондах документи та звернути увагу широкого кола читачів на знаменну дату в історії нашої держави – День Соборності України, що відзначається 22 січня.

¹ Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга [Електронний ресурс] / В. Бондаренко // Центр досліджень соціальних комунікацій = Social Communication Research Center : [сайт] / Служба інформ.-аналіт. забезпечення органів держ. влади, Нац. юрид. б-ка, Фонд президентів України. – Текст. дан. – Київ, [2012]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1043:virtualni-vistavki-yak-distantna-bibliotechna-posluga&catid=81&Itemid=415 (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

22 січня – День Соборності України: (анотована книжкова виставка)

Історія є учителькою життя, але користь з її науки має лише той, хто вивчає її критично, хто шукає в досліджуваному минулому правди. Такий підхід до пізнання історії має особливе значення для народу, що стоїть у боротьбі за відновлення своєї держави. Бо свою боротьбу він мусить спирати на досвід і попередніх етапів державницьких змагань. А для цього їй кінечно йому знати всю правду про те минуле: всю правду про те, що сприяло досягненню успіхів, а що спричинювало невдачі; котрий шлях зближував до мети, а котрий віддалював від неї, або зводив на манівці...
П. Мірчук¹

22 січня, відповідно до Указу Президента України від 13.11.2014 р. № 871 / 2014, у день проголошення в 1919 р. Акта злуки Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) відзначається День Соборності України.

Історична довідка

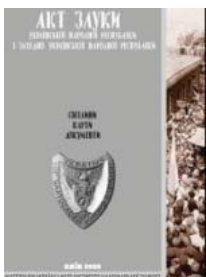
На початку січня 1919 р. Українська Народна Рада прийняла ухвалу про злуку УНР і ЗУНР в єдину державу. Директорія і Рада Народних Міністрів призначили урочисте святкування об'єднання на 22 січня, бо вказаний день збігався з річницею історичного IV Універсалу Центральної Ради, згідно з яким УНР проголошувалася самостійною, незалежною державою.

24 січня 1919 р. було ухвалено закон про святкування 22 січня як Дня проголошення самостійності України. З січня 1999 р. цей день офіційно відзначається як День Соборності України, з грудня 2011-го – як День Соборності та Свободи України, а з 2014-го свято знову стало називатися День Соборності України.

Незважаючи на поразку визвольних змагань 1917–1921 рр., Акт злуки 22 січня 1919 р. – подія величезного історичного значення. Впродовж наступних десятиліть він був визначальним чинником національної консолідації та виявом прагнення нашого народу до національного й духовного єднання.

На виставці представлено видання, в яких висвітлено питання взаємин УНР і ЗУНР у 1918–1920 рр., описано передумови та основні причини об'єднавчого процесу, охарактеризовано події, пов'язані з умовами укладання Акта злуки, проаналізовано політичні, соціальні, культурні, історичні аспекти незалежності й соборності України, простежено розвиток відповідних державотворчих ідей, розглянуто шляхи розбудови соборної України за сучасних умов.

Монографії та збірники праць

1. Акт злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки : світлина, карти, документи. – Київ : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2008. – 30 с.

Добірка матеріалів Українського інституту національної пам'яті: фотодокументи подій 1917–1919 рр., портрети членів Директорії УНР, Урочиста обітниця Директорії, Закон про самостійність ЗУНР, Ухвала Української Національної

Ради про злуку ЗУНР та УНР, Універсал Директорії УНР про злуку із ЗУНР тощо.

2. Винниченко В. Відродження нації: (історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). Ч. 3 / В. Винниченко. – Репринт. відтворення: Київ ; Відень : Дзвін, 1920. – Київ : Політвидав України, 1990. – 542 с. – (Бібліотека репринтних видань).

Володимир Винниченко – відомий український громадський і політичний діяч, визначний письменник, який відіграв значну роль

¹ Мірчук П. Передмова // Українська державність : 1917–1920 / Петро Мірчук. – Філадельфія, 1967. – С. 3.

² Текст Указу з офіційного веб-порталу Верховної Ради України, режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/871/2014>.

в українському національно-визвольному русі. Був головою Директорії УНР, брав участь у підписанні Універсалу 22 січня 1919 р.

«Відродження нації» – твір певною мірою підсумковий, написаний по гарячих слідах подій. Автор роздумує над утраченими можливостями, аналізує причини поразки Центральної Ради і Директорії, дає характеристики політичним партіям та окремим діячам.

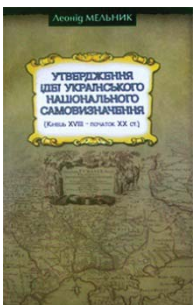
3. Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки) : зб. наук. ст. / авт. кол.: Г. В. Касьянов, Н. П. Барановська, С. С. Падалка [та ін.] ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2012. – 261 с.

Представлені у збірнику матеріали містять авторські інтерпретації проблем новітньої історії України періоду незалежності, можливостей та шляхів розвитку державотворчого процесу, визначення головних тенденцій та найвагоміших політичних, економічних і соціальних чинників життєдіяльності українського суспільства.

4. Конституційні акти України, 1917–1920 : невідомі конституції України / відп. ред. Ю. Д. Прилюк. – Київ : Філософ. і соціол. думка, 1992. – 272 с. : іл.

Недосліджений раніше період української історії початку ХХ ст. подано під кутом зору становлення національної державності. Йдеться, зокрема, про правовий аспект державотворення, актуальність якого сьогодні очевидна. Пропонується архівний матеріал, що стосується конституційної нормотворчості з коментарями істориків і правознавців.

5. Мельник Л. Утвердження ідеї українського національного самовизначення (кінець XVIII – початок XX ст.) / Л. Мельник. – 2-ге вид., доп. – Київ : ПП Сергійчук М. І., 2012. – 103 с.

У книзі йдеться про епоху українського відродження, становлення нації, вироблення і розвиток національної самосвідомості. Розглянуто процес будівництва української національної ідеї в кінці XVIII – ХХ ст. Основну увагу зосереджено на Україні в складі Російської імперії.

6. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / І. Патер ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 346 с.

Дослідження присвячено історії Союзу визволення України в контексті міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі в 1914–1918 рр., боротьбі за відродження незалежної Української держави.

7. Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ : Юрид. думка, 2011. – 300 с.

Проаналізовано поняття, теоретико-методологічні засади та сутнісні ознаки державного суверенітету. Визначено сучасні концепції суверенітету держави в контексті глобалізаційних процесів, розглянуто його особливості в умовах європейської інтеграції України.

8. Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. : [зб. ст.]. Вип. 4 / редкол.: Пиріг Р. Я. (відп. ред.) [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ : [б. в.], 2009. – 278 с.

До збірника ввійшли статті, в яких досліджуються різні аспекти історії Української революції 1917–1921 рр. Наводяться відомості про склад і структуру Центральної Ради, її окремих органів, розглядаються діяльність селянських з'їздів, національних організацій та їх роль у суспільно-політичному житті України.

9. Реєнт О. Україна соборна : наук. розвідки і рецензії : (до 15-річчя незалежності України) : монографія / О. Реєнт ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2006. – 131 с.

У монографії аналізуються основні аспекти й специфіка теоретичного розуміння соборності України у ХІХ, ХХ та на початку ХХІ ст., а також проблеми, що постають у ході практичної реалізації національно-державницької ідеї.

10. Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Т. 10 / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Альтернативи, 1999. – 320 с. – (Україна крізь віки).

Десятий том 15-томного видання серії «Україна крізь віки» присвячено буремним подіям 1917–1921 рр., коли Україна вперше в ХХ ст. намагалася вибороти незалежність.

11. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України / С. Л. Рудницький. – Львів : Світ, 1995. – 416 с.

У книзі описано чинники, які сприяють процесам становлення, зміцнення і розвитку української державності, й такі, що гальмують ці процеси, показано роль географічного фактора у повноцінному функціонуванні самостійної соборної Української держави. Обґрунтовано геополітичне бачення зародження і становлення самостійної суверенної держави.

12. Рум'янцев В. О. Українська державність у 1917–1922 рр.: (форми і проблеми розбудови) / В. О. Рум'янцев. – Харків : Основа, 1996. – 164 с.

У монографії розглядаються аспекти державотворчого процесу в Україні під час бурхливих подій 1917–1922 рр., аналізуються форми української державності за часів Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського, Директорії, радянської влади, висвітлюються основні проблеми, які виникли в процесі творення української державності.

13. Сеньків М. В. З історії соборності українських земель. 1917–1945 рр. / М. В. Сеньків. – Дрогобич : Відродження, 1999. – 164 с.

У монографії на основі багатого фактичного матеріалу висвітлено тернистий шлях боротьби народу західноукраїнських земель за возз'єднання з Наддніпрянщиною.

14. Сергієнко П. П. Соборна Україна: від ідеї до життя / П. П. Сергієнко. – Київ: Т-во «Знання» України, 1993. – 64 с.

У книзі проаналізовано поняття «соборність», простежено розвиток ідеї соборності на різних історичних етапах, а також розглянуто можливі шляхи розбудови соборної державності України.

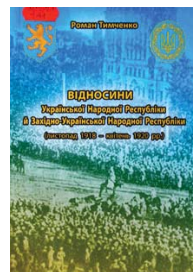
15. Сергійчук В. Українська соборність: відродження українства в 1917–1920 роках / В. Сергійчук. – Київ : Укр. видав. спілка, 1999. – 416 с.

Дослідивши велику кількість документів, що раніше зберігалися в недоступних архівних фондах, автор засвідчує, що українство є основоположним фактором буття українців як соціальної групи. Де б не були українці, вони завжди тягнуться до своєї Батьківщини. Особливо це проявилось в 1917 р., коли вони взялися творити власну долю на своїй етнічній території.

16. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування / М. Т. Степико ; Нац. ін-т стратегіч. дослідж. – Київ, 2011. – 336 с.

Монографія є комплексним науковим дослідженням української ідентичності у взаємообумовленості всіх її складників – національного, етнічного, а також ідентичності держави та країни.

17. Тимченко Р. Відносини Української Народної Республіки й Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. Тимченко ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2013. – 347 с.

У монографії здійснено комплексне дослідження проблем відносин УНР і ЗУНР у 1918–1920 рр., зазначено передумови й причини об'єднувчого процесу, охарактеризовано події, пов'язані з умовами укладання Акта злуки, подано авторське бачення значення цих подій.

18. Україна: антологія пам'яток державотворення Х–XX ст. У 10 т. Т. 7 : Відродження української державності / редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; упоряд., передм. та прим. Д. Павличка. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 704 с.

У цьому томі подано документи і матеріали, що висвітлюють один із найважливіших періодів становлення Української держави – добу Української Народної Республіки та Української Держави 1917–1920 рр.

19. Україна: від самостійності до соборності (22 січня 1918 – 22 січня 1919 рр.) : збірник / Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – Київ, 2004. – 285 с.

У збірнику представлено статті, присвячені проблемам становлення української державності та особливостям соборницького процесу доби Української революції 1917–1921 рр.

Матеріали круглих столів та конференцій

20. Соборність як чинник українського державотворення : (до 90-річчя Акту злуки) : Всеукр. наук. конф. (Київ, 21 січ. 2009 р.) / Ін-т історії України НАН України ; [відп. ред. Р. Я. Пиріг]. – Київ, 2009. – 230 с. – ISBN 978-966-02-5246-02.

У збірнику подано матеріали всеукраїнської наукової конференції, на якій обговорювалися питання соборності як частини української національної ідеї, проблеми легітимації ЗУНР та УНР, формування громадської думки щодо української соборності, висвітлення подій 22 січня 1919 р. в українській пресі тощо.

21. Українська соборність: ідея, досвід, проблеми: (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.) : збірник / редкол.: І. Ф. Курас, В. А. Смолій, В. І. Кучер ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – Київ, 1999. – 407 с.

До збірника ввійшли матеріали наукової конференції з нагоди 80-річчя Акта Злуки України 22 січня 1919 р.

Порушуються актуальні проблеми дослідження ідейних засад соборницького процесу, історичного досвіду боротьби за об'єднання етнічних українських земель, різних гілок українського народу в єдиній державі.

22. Філософські, соціально-психологічні, історичні та моральні проблеми формування українського соборного суспільства: зб. матеріалів круглого столу (м. Чернігів, 30 берез. 2007 р.) / за ред. В. Ю. Кондовича. – Чернігів : Чернігів. обереги, 2007. – 140 с.

У матеріалах круглого столу представлено позиції авторів щодо культурного і духовного розвитку суспільства, ролі соціальних служб у вирішенні різноманітних проблем формування особистості, надання відповідної допомоги тим, хто її потребує. Також пропонуються шляхи формування українського соборного суспільства як якісно нової соціальної основи культурно-духовного розвитку.

23. Шляхи та механізми консолідації українського суспільства, утвердження ідеалів соборності, свободи та демократії : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 берез. 2012 р.) / голова редкол. Д. В. Табачник. – Київ : Вид-во КНТЕУ, 2012. – 294 с.

Матеріали конференції присвячено всебічному розгляду й обговоренню історичного досвіду боротьби українського народу за свою соборність. Актуальність зазначеного заходу визначається невідкладністю завдань сучасного державотворення в Україні щодо консолідації української нації, всіх громадян, збереження територіальної цілісності держави.

Статті з періодичних видань

24. Костюк С. Злука УНР і ЗУНР: уроки для сучасної України / Світлана Костюк // Віче. – 2010. – № 2. – С. 12–16.

У статті проводяться історичні паралелі становлення української державності в 1919 р. та 1990-х рр.

25. Бевз Т. Інструкція Тимчасового уряду як каталізатор боротьби за соборність етнічних українських земель / Тетяна Бевз // Іст. журн. – 2010. – № 1/3. – С. 14–26.

Аналізується «Тимчасова інструкція для Генерального секретаріату Тимчасового Правительства в Україні» від 4 серпня 1917 р., яка викликала найбільший резонанс у соборницькому процесі.

26. Полутренко М. Сценарій виховної години на тему «Нам злуку дарував Господь» / Марія Полутренко // Історія в сучас. шк. – 2013. – № 2. – С. 20–22.

Матеріал, сформований у вигляді сценарію, підготовлено викладачем коледжу. В ньому аналізуються історичні передумови, мотиви та події, пов'язані з укладанням Акта злуки між УНР та ЗУНР. Історичний екскурс доповнено віршами українських поетів.

СПИСОК ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Україна – єдина! [Електронний ресурс] // Бібліотека : [сайт] / Дніпропетр. обл. універ. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. – Текст. і граф. дані. – Дніпропетровськ, [2014]. – Режим доступу: http://www.libr.dp.ua/view_page.phtml?id=42&idp=1 (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

День Соборності та Свободи України [Електронний ресурс] // Бібліотека Верховної Ради України : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, [2014]. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/excursion/sobornist.html> (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

Соборна Україна: від ідеї до сьогодні [Електронний ресурс] // Наукова бібліотека : [сайт] Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». – Текст. і граф. дані. – Харків, 2015. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=304:densobornost%D1%96-simvol-svobodi-ta-%D1%94dnannya-ukra%D1%97ni&Itemid=130 (дата звернення: 25.09.2015). – Назва з екрана.

Підготовлено Л. Рогальчук

Цього року виповнюється

Твори-ювіляри

- 440 років із часу опублікування (1576) збірки Данте Аліг'єрі «**Vita nova**» («**Нове життя**»)
- 420 років від часу створення (1596) комедій В. Шекспіра «**Сон літньої ночі**», «**Венеціанський купець**» та драми «**Король Джон**»
- 410 років від часу створення (1606) трагедії В. Шекспіра «**Макбет**»
- 350 років від часу видання (1666) проповідей Л. Барановича у збірнику «**Меч духовний**»
- 340 років від часу створення (1676) полемічного трактату Л. Барановича «**Нова міра старої віри**» (польською мовою)
- 200 років від часу створення (1816) поеми Дж. Н. Г. Байрона «**Шільйонський в'язень**»
- 200 років від часу створення (1816) поеми О. Пушкіна «**Сон**»
- 200 років від часу створення (1816) роману В. Скотта «**Пуритани**»
- 190 років від часу створення (1826) роману В. Скотта «**Вудсток**»
- 190 років від часу створення (1826) збірки А. Дюма «**Сучасні новели**»
- 190 років від часу створення (1826) роману В. Гюго «**Бюг Жаргаль**»
- 190 років від часу створення (1826) роману Д. Ф. Купера «**Останній з могікан**»
- 180 років від часу створення (1836) повістей М. Гоголя «**Ніс**» та «**Коляска**»
- 180 років від часу видання (1836; 2-ге вид.) збірки байок Є. Гребінки «**Малороссийские приказки**»
- 180 років від часу створення (1836) віршів Ф. Тютчева «**Не те, що мислите, природа...**», «**Про що так віє вітровій?..**»
- 170 років від часу опублікування (1846) роману Ф. Достоевського «**Бідні люди**» та повісті «**Двійник**»

- 170 років від часу створення (1846) роману А. Дюма «**Графиня де Монсоро**»
- 170 років від часу написання (1846) вірша Т. Шевченка «**Заповіт**»
- 160 років від часу створення (1856) поетичної збірки В. Гюго «**Споглядання**»
- 160 років від часу створення (1856) повісті Т. Шевченка «**Художник**»
- 160 років від часу створення (1856) повістей Б. Немцовой «**Дика Бара**», «**В замку й біля замку**» та роману «**Гірське село**»
- 160 років від часу створення (1856) роману Т. М. Ріда «**Квартеронка**»
- 160 років від часу створення (1856) оповідання Л. Толстого «**Розжалуваний**»
- 160 років від часу створення (1856) драми Г. Ібсена «**Улаф Лільскранс**»
- 150 років від часу створення (1866) роману В. Гюго «**Трудівники моря**»
- 150 років від часу створення (1866) роману Ф. Достоевського «**Злочин і кара**»
- 150 років від часу створення (1866) роману А. Дюма «**Прусська тиранія**»
- 150 років від часу створення (1866) драматичної поеми Г. Ібсена «**Бранд**»
- 150 років від часу створення (1866) оповідань М. Пруста «**Затемнення**», «**Хмари**»
- 140 років від часу створення (1876) роману Е. Ожешко «**Родина Брохвичів**»
- 140 років від часу створення (1876) оповідання Б. Пруса «**Прокляте щастя**»
- 140 років від часу створення (1876) роману Т. М. Ріда «**Сигнал біди**»
- 140 років від часу створення (1876) автобіографічного роману М. Твена «**Пригоди Тома Соєра**»
- 140 років від часу створення (1876) повісті Г. Флобера «**Проста душа**»
- 130 років від часу створення (1886) поетичної збірки Б. Грінченка «**Під сільською стріхою**»
- 130 років від часу створення (1886) поетичної збірки Дж. Р. Кіплінга «**Департаментські пісні та інші вірші**»
- 130 років від часу створення (1886) оповідання Б. Грінченка «**Непокірливий**»
- 130 років від часу створення (1886) п'єс І. Карпенка-Карого «**Мартин Боруля**», «**Безталанна**», «**Наймичка**»
- 130 років від часу створення (1886) поеми І. Манжури «**Іван Голик**»
- 130 років від часу створення (1886) оповідання В. Короленка «**Ліс шумить**»
- 130 років від часу створення (1886) літературознавчих розвідок О. І. Левицького «**Дві малоруські оди з епохи наполеонівських часів**», «**Знахідка в галузі давньої південно-руської писемності**»
- 130 років від часу створення (1886) оповідання М. Коцюбинського «**Дядько та тітка**»
- 130 років від часу створення (1886) роману Гі де Мопассана «**Монт-Оріюль**»
- 130 років від часу створення (1886) збірки І. Франка «**Зів'яле листя**»
- 130 років від часу створення (1886) збірки прози А. Чехова «**Строкати оповідання**»
- 120 років від часу створення (1896) поетичної збірки Дж. Р. Кіплінга «**Сім морів**»
- 120 років від часу створення (1896) оповідання Дніпрової Чайки «**Вольгер'янець**»
- 120 років від часу створення (1896) драми Лесі Українки «**Блакитна троянда**»
- 120 років від часу створення (1896) повісті І. Нечуя-Левицького «**Не той став**»
- 120 років від часу створення (1896) літературознавчої розвідки О. І. Левицького «**Афанасій Заруцький, малоруський панегірист кінця XVII – початку XVIII ст.**»
- 120 років від часу створення (1896) оповідання В. Короленка «**Художник Алимов**» та збірки «**Побутові нариси**»
- 120 років від часу видання (1896) повісті О. Кобилянської «**Царівна**» та оповідання «**Що я любив**»
- 120 років від часу створення (1896) повісті А. Церетелі «**Баші-Ачук**»
- 120 років від часу створення (1896) збірки повістей В. Леонтовича «**Per pedes apostolorum**» («**Стопами апостолів**»)
- 120 років від часу видання (1896) збірки віршів і перекладів П. Грабовського «**З Півночі**»
- 110 років від часу створення (1906) збірки поезій К. Бальмонта «**Злі чари**»
- 110 років від часу створення (1906) збірки І. Франка «**Semper tiro**»
- 110 років від часу створення (1906) оповідання М. Коцюбинського «**Сміх**»
- 110 років від часу створення (1906) новели Л. Курбаса «**В гарячці**»
- 110 років від часу видання (1906) збірки новел О. Генрі «**Чотири мільйони**»
- 110 років від часу створення (1906) драм М. Кропивницького «**Розгардіяш**», «**Скрутна доба**», мемуарів «**За тридцять п'ять літ (спомини)**»

- 110** років від часу створення (1906–1916) збірки патріотичної лірики О. Блока **«Батьківщина»**
- 110** років від часу створення (1906) збірки прози Б. Лепкого **«Кара»**
- 110** років від часу створення (1906) роману М. Горького **«Мати»**
- 110** років від часу створення (1906) драм О. Блока **«Король на площі»**, **«Балаганчик»**
- 110** років від часу створення (1906) п'єси В. Винниченка **«Дисгармонія»**
- 100** років від часу створення (1916) збірок Х. О. Алчевської **«Встань, Сонце!»**, **«Мандрівець»**
- 100** років від часу створення (1916) повісті О. І. Левицького **«Несподіваний шлюб»**
- 100** років від часу створення (1916) роману А. Барбюса **«Вогонь»**
- 100** років від часу створення (1916) роману Дж. Лондона **«Маленька господиня Великого будинку»**
- 90** років від часу створення (1926) книги Д. Багалія **«Український мандрований філософ Григорій Сковорода»**
- 90** років від часу створення (1926) збірок М. Булгакова **«Оповідання»**, **«Трактат про житло»**
- 90** років від часу видання (1926) роману Ф. Кафки **«Замок»**
- 90** років від часу створення (1926) повістей Б. Лепкого **«Мотря»**, **«Не вбивай»**
- 90** років від часу видання (1926) збірок М. Шолохова **«Донські оповідання»**, **«Лазуровий степ»**
- 90** років від часу створення (1926) драми М. Куліша **«Зона»** та комедії **«Хулій Хурина»**
- 90** років від часу створення (1926) комедій О. Довженка **«Вася-реформатор»**, **«Ягідка кохання»**
- 90** років від часу створення (1926) роману О. Гріна **«Та, що біжить по хвилях»**
- 90** років від часу створення (1926) роману А. Крісті **«Убивство Роджера Екroyда»**
- 90** років від часу створення (1926) поем М. Цветаєвої **«Поема Сходинок»**, **«Щуролов»**
- 90** років від часу опублікування (1926) роману О. Кобилянської **«Апостол черні»**
- 90** років від часу створення (1926) збірки Є. Маланюка **«Гербарій»**
- 80** років від часу створення (1936) роману М. Мітчелл **«Звіяні вітром»**
- 80** років від часу створення (1936) роману К. Чапека **«Війна із саламандрами»**
- 80** років від часу створення (1936) збірки віршів Ф. Гарсія Лорки **«Тамаритянський диван»** та драми **«Дім Бернарди Альби»**
- 80** років від часу видання (1936) збірки А. Малишка **«Батьківщина»**
- 80** років від часу створення (1936) історичного роману Н. Королеви **«1313»** та автобіографічної повісті **«Без коріння»**
- 70** років від часу видання (1946) збірки А. Малишка **«Ярославна»**
- 70** років від часу створення (1946) роману Е. М. Ремарка **«Тріумфальна арка»**
- 60** років від часу створення (1956) роману Е. М. Ремарка **«Чорний обеліск»**
- 60** років від часу видання (1956) збірки А. Малишка **«Що записано мною»**
- 60** років від часу створення (1956) збірки оповідань А. Маршалла **«Як ти там, Енді?»**
- 60** років від часу створення (1956) збірки Л. Забашти **«Калиновий кетяг»**
- 60** років від часу створення (1956) повістей П. Загребельного **«Марево»**, **«Там, де співають жайворонки»**
- 60** років від часу створення (1956) повісті А. Камю **«Падіння»**
- 60** років від часу створення (1956) повістей І. Мавроді **«Перші сходи»**
- 60** років від часу створення (1956) повісті А. Карпент'єра **«Погоня»**
- 60** років від часу створення (1956) роману Ф. Саган **«Дивна посмішка»**
- 60** років від часу створення (1956) роману Ф. Малле-Жоріс **«Брехня»**
- 50** років від часу видання (1966–1967) роману М. Булгакова **«Майстер і Маргарита»**
- 50** років від часу створення (1966) збірки Л. Забашти **«Незабудки»**
- 50** років від часу створення (1966) п'єси Ф. Саган **«Непритомний кінь»**
- 50** років від часу видання (1966) книги А. Малишка **«Рута»**
- 50** років від часу створення (1966) роману А. Крісті **«Третя дівчина»** («Третя квартирантка»)
- 50** років від часу створення (1966) збірки В. Крищенко **«Щирість»**
- 40** років від часу створення (1976) роману О. Гончара **«Берег любові»**
- 40** років від часу створення (1976) збірки І. Драча **«Київське небо»**
- 40** років від часу створення (1976) романів С. Лема **«Маска»**, **«Нежить»**
- 30** років від часу створення (1986) новели О. Гончара **«Чорний Яр»**

Короткий перелік знаменних дат на II півріччя 2016 р.

Липень

1

День архітектури України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 456/95 від 17.06.1995 р.

2

Міжнародний день кооперативів. Відзначається щорічно в першу суботу липня відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/47/90 від 16.12.1992 р.

3

День Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Відзначається щорічно в першу неділю липня відповідно до Указу Президента України № 331/2015 від 12.06.2015 р.

День працівників морського та річкового флоту. Відзначається щорічно в першу неділю липня відповідно до Указу Президента України № 331/2015 від 12.06.2015 р.

75 років від дня народження Богодара Антоновича Которовича (1941–2009), українського скрипаля

4

День судового експерта. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 424/2009 від 10.06.2009 р.

140 років від дня народження Олександра Марковича Гінзбурга (1876–1949), українського інженера, архітектора

130 років від дня народження Івана Тимофійовича Доцівника (1886–1973), українського письменника

5

90 років від дня народження Івана Івановича Лободи (1926), українського живописця

6

150 років від дня народження Августи Йосипівни Кохановської (1866–1927), української художниці

120 років від дня народження Івана Микитовича Тиктора (1896–1982), українського громадсько-політичного діяча, видавця, редактора (Канада)

7

Різдво пророка Іоанна Хрестителя. День Івана Купала

День працівника природно-заповідної справи. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 629/2009 від 18.08.2009 р.

75 років від часу початку (1941) героїчної оборони Києва від нацистських загарбників

100 років від дня народження Марка Дмитровича Антоновича (1916–2005), українського громадсько-політичного діяча, історика, публіциста

8

День родини. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1209/2011 від 30.12.2011 р.

9

150 років від дня народження Павла Івановича Петренка-Критченка (1866–1944), українського хіміка-органіка

10

День рибалки. Відзначається щорічно в другу неділю липня відповідно до Указу Президента України № 464/95 від 22.06.1995 р.

160 років від дня народження Ніколи Тесли (1856–1943), сербського та американського винахідника в галузі електротехніки і радіотехніки, інженера, фізика

140 років від дня народження Івана Івановича Садовського (1876–1948), українського актора

11

Всесвітній день народонаселення. Відзначається щорічно відповідно до рекомендацій Керівної ради Фонду ООН у галузі народонаселення, поданих у рішенні від 1989 р.

160 років від дня народження Петра Олексійовича Левченка (1856–1917), українського живописця-пейзажиста, рисувальника

12

День святих первоверховних апостолів Петра і Павла

150 років від дня народження Антіна Степановича Синявського (1866–1951), українського історика, економіста, економіко-географа, громадського діяча, педагога

140 років від дня народження Сергія Ісайовича Уточкіна (1876–1916), спортсмена-авіатора, одного з перших українських льотчиків

100 років від дня народження Людмили Михайлівни Павличенко (1916–1974), українського снайпера під час Другої світової війни, Героя Радянського Союзу

14

200 років від дня народження Жозефа Артюра де Гобіно (1816–1882), французького письменника, соціолога

15

День українських миротворців. Відзначається щорічно відповідно до Постанови Верховної Ради України № 292-VII від 21.05.2013 р.

100 років від дня народження Сергія Павловича Подерв'янського (1916–2006), українського живописця

16

День бухгалтера. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 662/2004 від 18.06.2004 р.

17

День працівників металургійної та гірничодобувної промисловості. Відзначається щорічно в третю неділю липня відповідно до Указу Президента України № 187/93 від 03.06.1993 р.

18

80 років від дня народження Юрія Герасимовича Ілленка (1936¹–2010), українського кінооператора, кінорежисера

19

140 років від дня народження Володимира Мусійовича Чехівського (1876–1937), українського громадсько-політичного, церковного діяча

20

200 років від дня народження Едварда Вітольда Желіговського (1816–1864), польського поета

21

110 років від дня народження Олени Іванівни Теліги (1906²–1942), української поетеси, літературного критика, політичної та культурної діячки

23

День Преподобного Антонія Печерського

150 років від дня народження Йосифа Йосифовича Карбульки (1866–1920), українського скрипальця, педагога

24

День рівноапостольної Ольги

25

150 років від дня народження Модеста Пилиповича Левицького (1866–1932), українського письменника, публіциста

28

День хрещення Київської Русі-України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 668/2008 від 25.07.2008 р.

День пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира – хрестителя Київської Русі

31

День працівників торгівлі. Відзначається щорічно в останню неділю липня відповідно до Указу Президента України № 427/95 від 05.06.1995 р.

150 років від дня народження Діонісія Дорожинського (1866–1930), українського церковного діяча, теолога, педагога

80 років від дня народження Валерія Федоровича Гужви (1936), українського письменника

---

¹ За іншими даними народився 09.05.1936 р.

² Дату народження подано за кн. О. Теліги «О краю мій... : твори, документи, біогр. нарис». За іншими даними народилася 21.07.1907 р.

Серпень

1

100 років від дня народження Григорія Петровича Гутмана (1916–1975), українського скульптора
80 років від дня народження Іва Сен-Лорана [повне ім'я – Ів Анрі Дона Матіє Сен-Лоран (1936–2008)], французького дизайнера-модельєра

2

День пророка Іллі

День високомобільних десантних військ Збройних Сил України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 457 / 2012 від 27.07.2012 р.

5

150 років від дня народження Володимира Миколайовича Леонтовича (1866–1933), українського письменника, громадсько-політичного діяча

100 років від дня народження Василя Васильовича Леонтєва (1906–1999), американського економіста, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки (1973)

6

Всесвітній день боротьби за заборону ядерної зброї (День Хіросіми)

160 років від дня народження Аполлінарія Михайловича Васнецова (1856–1933), російського живописця, графіка

7

День Повітряних Сил Збройних Сил України. Відзначається щорічно в першу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 579 / 2007 від 27.06.2007 р.

180 років від дня народження Никанора Адамовича Хржонщевського (1836–1906), українського фізіолога, гістолога, педагога

8

День військ зв'язку. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 154 / 2000 від 01.02.2000 р.

9

День святого великомученика і цілителя Пантелеймона

Міжнародний день корінних народів світу. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 49 / 214 від 23.12.1994 р.

12

Міжнародний день молоді. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 54 / 120 від 17.12.1999 р.

14

Винесення чесних дрів Животворчого Хреста Господнього. Медовий Спас

День працівників ветеринарної медицини. Відзначається щорічно в другу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 1035 / 2001 від 01.11.2001 р.

День будівельника. Відзначається щорічно в другу неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 237 / 93 від 22.07.1993 р.

15

День археолога. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 694 / 2008 від 06.08.2008 р.

150 років від дня народження Олександра Васильовича Дедюліна (1866–1924), українського мікробіолога, епізоотолога

18

180 років від дня народження Олександра Яковича Кониського (1836–1900), українського письменника, педагога, громадсько-культурного діяча

19

Преображення Господнє. Яблучний спас

Всесвітній день гуманітарної допомоги. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 63 / 139 від 11.12.2008 р.

День пасічника. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 815 / 97 від 15.08.1997 р.

100 років від дня народження Андрія Герасимовича Лесника (1916–1994), українського фізика

23

День Державного Прапора України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 987/2004 від 23.08.2004 р.

100 років від дня народження Георгія Євгеновича Пухова (1916–1998), українського вченого в галузі теоретичної електротехніки, обчислювальної техніки, прикладної математики

24

День Незалежності України (1991). Відзначається щорічно як державне загальнонародне свято відповідно до Постанови Верховної Ради України № 2143-ХІІ від 20.02.1992 р.

25 років від часу прийняття (1991) Верховною Радою УРСР Акта «Про проголошення незалежності України» № 1427-ХІІ від 24.08.1991 р.

26

90 років від дня народження Марії Іванівни Дорошенко-Вакалюк (1926), української письменниці, перекладачки

27

День авіації. Відзначається щорічно в останню суботу серпня відповідно до Указу Президента України № 305/93 від 16.08.1993 р.

160 років від дня народження Івана Яковича Франка (1856–1916), українського письменника, драматурга, вченого, громадського діяча

120 років від дня народження Фаїни Григорівни (Георгіївни) Раневської (1896–1984), російської актриси

75 років від дня народження Богдана Сильвестровича Ступки (1941–2012), українського актора, громадсько-культурного діяча

28

Успіння Пресвятої Богородиці. Перша пречиста

День шахтаря. Відзначається щорічно в останню неділю серпня відповідно до Указу Президента України № 304/93 від 16.08.1993 р.

29

Перенесення Нерукотворного Образа Господнього. Горіховий Спас

100 років від дня народження Олександра Гордійовича Зубарева (1916–1942), одного з організаторів і керівників партизанської боротьби на Харківщині під час німецько-радянської війни

31

150 років від дня народження Раймунда-Фрідріха Кайндля (1866–1930), австрійського історика, етнографа, фольклориста

Вересень

1

День знань. Відзначається щорічно з 1984 р.

2

День нотаріату. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 211/2010 від 22.02.2010 р.

160 років від дня народження Василя Лукича [справж. – Володимир Лукич Левицький (1856–1938)], українського письменника, літературознавця, журналіста, видавця, бібліографа, культурно-освітнього та громадського діяча

4

День підприємця. Відзначається щорічно в першу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 1110/98 від 05.10.1998 р.

25 років від дня підняття (1991) над будинком Верховної Ради України жовто-блакитного прапора

8

Міжнародний день письменності. Відзначається щорічно відповідно до рішення 14-ї сесії ЮНЕСКО № 1.141 від 1966 р.

Міжнародний день солідарності журналістів. Відзначається щорічно з 1958 р. відповідно до рішення IV конгресу Міжнародної організації журналістів. Приурочений до дня пам'яті Ю. Фучика

100 років від дня народження Григорія Марковича Слущького (1916–1990), українського архітектора

10

День фізичної культури і спорту. Відзначається щорічно в другу суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 340/94 від 29.06.1994 р.

День українського кіно. Відзначається щорічно в другу суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 52/96 від 12.01.1996 р.

11

Усікновення голови Іоанна Предтечі

День танкістів. Відзначається щорічно в другу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 922/97 від 29.08.1997 р.

День працівників нафтової, газової та нафтопереробної промисловості. Відзначається щорічно в другу неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 302/93 від 12.08.1993 р.

13

150 років від дня народження Ананія Савича Гоминюка (1866–?), українського лірника

15

Міжнародний день демократії. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 62 / 7 від 08.11.2007 р.

100 років від часу заснування (1916) Дніпропетровської медичної академії МОЗ України (на той час катеринославське медичне відділення Вищих жіночих курсів)

16

Міжнародний день збереження озонного шару. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 49 / 114 від 19.12.1994 р.

17

День рятувальника. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 830/2008 від 12.09.2008 р.

День винахідника і раціоналізатора. Відзначається щорічно у третю суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 443/94 від 16.08.1994 р.

День фармацевтичного працівника. Відзначається щорічно у третю суботу вересня відповідно до Указу Президента України № 1128/99 від 07.09.1999 р.

18

День працівників лісу. Відзначається щорічно у третю неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 356/93 від 28.08.1993 р.

20

150 років від дня народження Джордже (Георге) Кошбука (1866¹–1918), румунського поета, літературознавця, перекладача

21

Різдво Пресвятої Богородиці. Друга Пречиста

Міжнародний день миру. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 55 / 282 від 07.09.2001 р.

150 років від дня народження Герберта Джорджа Уеллса (1866–1946), англійського письменника

100 років від дня народження Тіни Георгіївни Донжашвілі (1916–?), грузинської письменниці

22

День партизанської слави. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1020/2001 від 30.10.2001 р.

100 років від часу створення (1916) Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка (на той час Чернігівський учительський інститут)

23

150 років від дня народження Олексія Миколайовича Северцова (1866–1936), російського та українського біолога, зоолога

24

200 років від дня народження Михайла Корнійовича Чалого (1816–1907), українського громадсько-культурного діяча, педагога

100 років від дня народження Костянтина Біди (1916–1979), українського літературознавця, мовознавця (Канада)

100 років від дня народження Павла Феодосійовича Фільчакова (1916–1978), українського математика

¹ Дату народження подано за УРЕ. За іншими даними народився 02.10.1866 р. або 08.09.1866 р.

25

День машинобудівника. Відзначається щорічно в четверту неділю вересня відповідно до Указу Президента України № 361 / 93 від 08.09.1993 р.

250 років від дня народження Армана-Еммануеля дю Плессі, герцога де Рішельє (1766¹–1822), французького державного діяча

150 років від дня народження Томаса Ханта Моргана (1866–1945), американського зоолога

110 років від дня народження Дмитра Дмитровича Шостаковича (1906–1975), російського композитора, піаніста, педагога, громадського діяча

26

100 років від дня народження Степана Кириловича Мішури (1916–1960), українського письменника

27

Воздвиження Хреста Господнього

Всесвітній день туризму. Відзначається щорічно в день затвердження Статуту Всесвітньої туристичної організації (ВТО)

День туризму. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1047 / 98 від 21.09.1998 р.

28

100 років від дня народження Ольги Василівни Лепешинської (1916–2008), російської артистки балету, педагога

29

150 років від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського (1866–1934), українського письменника, історика, соціолога, літературознавця, політичного діяча. Відзначається на державному рівні відповідно до Указу Президента України «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського» № 63 / 2015 від 09.02.2015 р.

90 років від часу заснування (1926) Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

75 років від дня початку (1941) масових розстрілів нацистами мирного населення в Бабиному Яру м. Києва

30

День мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії

Всеукраїнський день бібліотек. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 471 / 98 від 14.05.1998 р.

День усиновлення. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1088 / 2008 від 27.11.2008 р.

175 років від дня народження Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895), українського філософа, історика, публіциста, фольклориста, економіста, громадського діяча

Цього місяця виповнюється:

175 років від часу створення (1841) Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (на той час медичний факультет в Київському університеті св. Володимира)

Жовтень

1

Міжнародний день музики. Відзначається щорічно за рішенням Міжнародної музичної ради ЮНЕСКО з ініціативи Д. Шостаковича

Міжнародний день людей похилого віку. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 45 / 106 від 14.12.1990 р.

День ветерана. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1135 / 2004 від 24.09.2004 р.

100 років від дня народження Дебори Вааранді (1916–2007), естонської поетеси

2

Міжнародний день боротьби проти насилля. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 61 / 271 від 15.06.2007 р.

---

¹ Дату народження подано за ЕІУ, *Enciclopedia of Ukraine*. За іншими даними народився 14.09.1766 р.

День працівників освіти. Відзначається щорічно в першу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 513/94 від 11.09.1994 р.

110 років від дня народження Івана Багряного [справж. – Іван Павлович Лозов'яга (1906¹–1963)], українського письменника, художника, драматурга, громадсько-політичного діяча (Німеччина)

3

Всесвітній день архітектури. Відзначається щорічно в перший понеділок жовтня за рішенням 20-ї Генеральної Асамблеї Міжнародного союзу архітекторів

4

200 років від дня народження Ежена Потье (1816–1887), французького поета

5

Всесвітній день учителя. Відзначається щорічно в ознаменування річниці підписання Рекомендації ЮНЕСКО та Міжнародної організації праці про становище вчителів (UNESCO/PRESSE, vol.4, no.17, p.9)

6

140 років від дня народження Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939), українського публіциста, літературознавця, критика, громадсько-політичного діяча

8

День юриста. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1022/97 від 16.09.1997 р.

130 років від часу створення (1886) Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (на той час Харківська громадська бібліотека)

100 років від дня народження Олексі Васильовича Булавицького (1916–2001), українського живописця (США)

9

Міжнародний день поштової служби. Відзначається щорічно в річницю заснування Всесвітнього поштового союзу (1874 р., Берн, Швейцарія)

День працівників санітарно-епідеміологічної служби. Відзначається щорічно в другу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 1178/2004 від 05.10.2004 р.

День художника. Відзначається щорічно в другу неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 1132/98 від 09.11.1998 р.

220 років від дня народження Сергія Івановича Муравйова-Апостола (1796–1826), підполковника, одного з керівників декабристського руху в Україні

10

Всесвітній день охорони психічного здоров'я. Відзначається щорічно з 1992 р. за ініціативою Всесвітньої федерації психічного здоров'я ВООЗ

День працівників стандартизації та метрології. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 910/2002 від 08.10.2002 р.

11

100 років від дня народження Юліана Кавальця (1916–2014), польського письменника, сценариста

13

Міжнародний день зменшення ризику природних катастроф. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А/RES/64/200 від 21.12.2009 р.

14

Покрова Пресвятої Богородиці

День захисника України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 806/2014 від 14.10.2014 р.

День українського козацтва. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 966/99 від 07.08.1999 р.

15

День працівників целюлозно-паперової промисловості. Відзначається щорічно в третю суботу жовтня відповідно до Указу Президента України № 885/2008 від 01.10.2008 р.

90 років від часу створення (1926) Національного академічного театру російської драми ім. Лесі Українки у Києві (на той час Російський драматичний театр)

---

¹ Дату народження подано за енциклопедичним довідником «Шевченківські лауреати, 1962–2001», біографічним довідником «Мистецтво України». За іншими даними народився 02.10.1907 р.

16

Всесвітній день продовольства. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 35 / 70 від 05.12.1980 р.

День працівників харчової промисловості. Відзначається щорічно у третю неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 714 / 95 від 08.08.1995 р.

17

Міжнародний день боротьби за ліквідацію бідності. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 47 / 196 від 22.12.1992 р.

100 років від дня народження Федора Васильовича Іванчова (1916–?), українського письменника (Словаччина)

80 років від дня народження Івана Федоровича Драча (1936), українського поета, громадського діяча

19

День апостола Фоми

20

Всеукраїнський день боротьби із захворюванням на рак молочної залози. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 42 / 2005 від 17.01.2005 р.

150 років від дня народження Казімежа Єжі Адольфа Твардовського (1866–1938), польського філософа

90 років від дня народження Костянтина Володимировича Філатова (1926–2006), українського живописця

22

160 років від дня народження Михайла Івановича Зубрицького (1856–1919), українського етнографа, фольклориста, історика

100 років від дня народження Марти Ієронімівни Калитовської (1916–1990), української поетеси, перекладачки (Франція)

100 років від дня народження Максима Мартиновича Паламарчука (1916–2000), українського економіста, економіко-географа

23

150 років від дня народження Леоніда Леонідовича Лісовського (1866–1934), українського композитора, музикознавця, педагога

24

День Організації Об'єднаних Націй. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 2782 (XXVI) від 06.12.1971 р.

Всесвітній день інформації щодо розвитку. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 3038 (XXVII) від 19.12.1972 р.

25

130 років від дня народження Михайла Терлецького (1886–1965), українського фармацевта, мецената, громадського діяча

26

100 років від дня народження Франсуа Міттерана (1916–1996), французького політичного та державного діяча, президента Франції в 1981–1995 рр.

27

Всесвітній день аудіовізуальної спадщини. Відзначається щорічно відповідно до резолюції, затвердженої на 33-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (2005)

28

День визволення України від фашистських загарбників (1944). Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 836 / 2009 від 20.10.2009 р.

130 років від часу відкриття (1886) Статуті свободи у США

550 років від дня народження Еразма Роттердамського [Дезідерій; справж. – Герхард Герхардс (1466¹–1536)], нідерландського письменника, богослова, філософа-гуманіста

80 років від дня народження Юрія Олександровича Станішевського (1936–2009), українського театрознавця, педагога

---

¹ За іншими даними народився у 1465 р., 1467 р., 1469 р.

30

День автомобіліста і дорожника. Відзначається щорічно в останню неділю жовтня відповідно до Указу Президента України № 452 / 1993 від 13 жовтня 1993 р.

150 років від дня народження Луки Васильовича Гарматія (1866–1924), українського фольклориста, етнографа, громадсько-культурного діяча, педагога

100 років від дня народження Якова Гершковича (Григоровича) Местечкіна (1916–2009), українського кінооператора, режисера

31

День апостола та євангеліста Луки

Усього місяця виповнюється:

420 років від часу проголошення (1596) Берестейської (Брестської) церковної унії

Листопад

3

День інженерних військ. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1399 / 99 від 27.10.1999 р.

День ракетних військ і артилерії. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1215 / 97 від 31.10.1997 р.

4

День Казанської ікони Божої Матері

День залізничника. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 257 / 93-рп від 15.07.1993 р.

70 років від часу набуття чинності (1946) статуту ЮНЕСКО (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури)

100 років від дня народження Юрія Олександровича Ветрова (1916–1983), українського вченого в галузі будівництва і архітектури

6

Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 56 / 4 від 05.11.2001 р.

День працівника соціальної сфери. Відзначається щорічно в першу неділю листопада відповідно до Указу Президента України № 374 / 99 від 13.04.1999 р.

7

90 років від дня народження Дмитра Івановича Меденця (1926), українського перекладача

80 років від дня народження Миколи Степановича Вінграновського (1936–2004), українського поета, кінорежисера, кіноактора

8

360 років від дня народження Едмунда Галлея¹ [Галлі (1656–1742)], англійського астронома, геофізика

150 років від дня народження Євгена Костянтиновича Тимченка (1866–1948), українського мовознавця

125 років від дня народження Олеса Досвітнього [справж. – Олександр Федорович Скрипаль (1891–1934)], українського письменника, літературознавця

100 років від дня народження Лідії Борисівни Архимович (1916–1990), українського музикознавця

9

День преподобного Нестора Літописця

День української писемності та мови. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1241 / 97 від 06.11.1997 р.

Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1209 / 2011 від 30.12.2011 р.

---

¹ Дату подано за *Encyclopaedia Britannica*. За УРЕ народився 29.10.1656 р.

---

40 років від часу заснування (1976) в Україні першої легальної правозахисної організації – Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод (Українська Гельсінкська група; УГГ)
100 років від дня народження Леоніда Петровича Бразова [справж. – Безобразов (1916–1997)], українського письменника

12

80 років від дня народження Миколи Федоровича Сингаївського (1936–2013) українського поета, публіциста, перекладача

13

Міжнародний день сліпих. Відзначається щорічно відповідно до рішення ВООЗ

14

Всесвітній день боротьби із захворюванням на діабет. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 61 / 225 від 20.12.2006 р.

15

100 років від дня народження Мікулаша Неврлого (1916–?), українського, чеського та словацького літературознавця, критика, бібліографа

90 років від дня народження Ніни Миронівни Новоселицької (1926–2014), українського театрознавця, театрального критика, радіожурналіста

16

Міжнародний день толерантності. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 51 / 95 від 12.12.1996 р.

День працівників радіо, телебачення та зв'язку. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 667 / 94 від 11.11.1994 р.

17

День студента. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 659 / 99 від 16.06.1999 р.

100 років від дня народження Бориса Михайловича Чинкіна (1916–1977), українського та російського актора

18

100 років від дня народження Олександра Григоровича Максименка (1916–2011), українського живописця

19

День працівників гідрометеорологічної служби. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента № 208 / 2003 від 11.03.2003 р.

День скловиробника. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1417 / 2003 від 09.12.2003 р.

20

Всесвітній день дитини. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 836 (IX) від 14.12.1954 р.

День працівників сільського господарства. Відзначається щорічно у третю неділю листопада відповідно до Указу Президента України № 428 / 93 від 07.10.1993 р.

120 років від дня народження Михайла Івановича Вериківського (1896–1962), українського композитора, диригента, фольклориста, музично-громадського діяча

21

Собор Архістратига Михаїла

Всесвітній день телебачення. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 51 / 205 від 17.12.1996 р.

23

120 років від дня народження Віктора Степановича Косенка (1896¹–1938), українського композитора, піаніста, педагога

100 років від дня народження Тадеуша Голуя (1916–1985), польського письменника

25

Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 54 / 134 від 17.12.1999 р.

---

¹ Дату народження подано за УРЕ, сайтом Національної спілки композиторів України. За іншими даними народився 24.11.1896 р.

---

150 років від дня народження Франьо Бучара (1866–1946), хорватського критика, літературознавця
26

День святителя Іоанна Золотоустого

День пам'яті жертв голодоморів. Відзначається щорічно в четверту суботу листопада відповідно до Указу Президента № 1310/98 від 26.11.1998 р.

120 років від часу створення (1896) Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського (на той час Музей українських старожитностей В. В. Тарновського)

120 років від дня народження Григорія Івановича Коляди (1896–1977), українського книгознавця, педагога

Грудень

Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Відзначається щорічно з ініціативи ВООЗ відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 43 / 15 від 27.10.1988 р.

День працівників прокуратури. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента № 1190/2000 від 02.11.2000 р.

25 років тому (1991) народ України вільним волевиявленням підтвердив Акт проголошення незалежності України № 1927-ХІІ від 05.12.1991 р.

300 років від дня народження Етьєна Моріса Фальконе (1716–1791), французького скульптора
2

Міжнародний день боротьби за скасування рабства. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 317 (IV) від 02.12.1949 р.
3

Міжнародний день інвалідів. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 47 / 3 від 14.10.1992 р.

100 років від дня народження Лідії Морисівни Колесникової (1916–2003), української поетеси
4

Введення у храм Пресвятої Богородиці. Третя Пречиста

150 років від дня народження Станіслава-Мечислава Дембицького (1866–1924), польського живописця, графіка, педагога

100 років від дня народження Ярослава Томовича Геляса (1916–1992), українського актора, режисера
5

Міжнародний день волонтерів. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 40 / 212 від 17.12.1985 р.

День працівників статистики. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1120/2002 від 02.12.2002 р.
6

День Збройних Сил України. Відзначається щорічно відповідно до Постанови Верховної Ради України № 3528-ХІІ від 19.10.1993 р.
7

День великомучениці Катерини

Міжнародний день цивільної авіації. Відзначається щорічно відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 51 / 33 від 06.12.1996 р.

День місцевого самоврядування. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1250/2000 від 25.11.2000 р.
8

140 років від дня народження Марії Степанівни Крушельницької (1876–1935), української актриси, письменниці, громадської діячки
9

Міжнародний день боротьби з корупцією. Відзначається щорічно відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 58 / 4 від 31.10.2003 р.

150 років від дня народження Валерії Олександрівни О'Коннор-Вілінської (1866¹–1930), української громадської діячки, письменниці

---

¹ Дату народження подано за ЕІУ. За іншими даними народилася 21.12.1867 р.

10

День захисту прав людини. Відзначається щорічно відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 423(V) від 04.12.1950 р.

11

Міжнародний день гір. Відзначається щорічно відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 57 / 245 від 20.12.2002 р.

12

День Сухопутних військ України. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1167/97 від 18.10.1997 р.

250 років від дня народження Миколи Михайловича Карамзіна (1766–1826), російського письменника, публіциста, історика, критика

150 років від дня народження Альфреда Вернера (1866–1919), швейцарського хіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі хімії (1913)

100 років від дня народження Варвари Григорівни Хоменко (1916–1974), українського етнографа, педагога

13

День апостола Андрія Первозванного

200 років від дня народження Ернеста Вернера фон Сіменса (1816–1892), німецького вченого, електротехніка, інженера, винахідника, промисловця, засновника фірми *Siemens*, громадсько-політичного діяча

160 років від дня народження Миколи Карповича Садовського [справж. – Тобілевич (1856–1933)], українського актора, режисера, письменника, театрального діяча

14

День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 945/2006 від 10.11.2006 р.

15

День працівників суду. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1318/2000 від 08.12.2000 р.

16

150 років від дня народження Василя Васильовича Кандінського (1866–1944), російського живописця, графіка

120 років від дня народження Варвари Іванівни Чередниченко (1896–1949), української письменниці, перекладачки

17

День пам'яті великомучениці Варвари

150 років від дня народження Євгена Йосиповича Буковецького (1866–1948), українського художника

100 років від дня народження Ігоря Михайловича Білогруда (1916–1992), українського композитора, піаніста, педагога (США)

100 років від дня народження Миколи Павловича Костенка (1916–1976), українського письменника

100 років від дня народження Миколи Захаровича Шамоти (1916–1984), українського літературознавця, критика

18

Міжнародний день мігрантів. Відзначається щорічно відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 55 / 93 від 04.12.2000 р.

150 років від дня народження Ольги Ціпановської (1866–1941), української піаністки, педагога, диригента, громадської діячки

140 років від дня народження Петра Івановича Холодного (1876–1930), українського вченого-хіміка, художника, державного і громадського діяча

19

День святителя Миколи Чудотворця

Міжнародний день співпраці Південь-Південь Організації Об'єднаних Націй. Відзначається щорічно відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН А / RES / 58 / 220 від 23.12.2003 р.

День адвокатури. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1121/2002 від 02.12.2002 р.

20

День міліції. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 567/92 від 17.11.1992 р.

400 років від часу видання (1616) у Києво-Печерській друкарні першої датованої книги «Часослов»

21

50 років від часу заснування (1966) Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

22

День зачаття праведною Анною Пресвятої Богородиці

День енергетика. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 522/93 від 12.11.1993 р.

День працівників дипломатичної служби. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1639/2005 від 21.11.2005 р.

24

День працівників архівних установ. Відзначається щорічно відповідно до Указу Президента України № 1200/98 від 30.10.1998 р.

150 років від дня народження Миколи Федотовича Мельникова-Разведенкова (1866–1937), українського патологоанатома

140 років від дня народження Спиридона Феодосійовича Черкасенка (1876–1940), українського письменника, драматурга

110 років від дня народження Джеймса Хедлі Чейза [справж. – Рене Брабазон Раймонд (1906–1985)], англійського письменника-детективіста

25

110 років від дня народження Стефана Пилиповича Самійленка (1906–1977), українського мовознавця

90 років від дня народження Володимира Тарасовича Толока (1926¹–2012), українського фізика

27

80 років від дня народження Віталія Григоровича Розстального (1936–2006), українського актора

28

150 років від дня народження Данила Кириловича Заболотного (1866–1929), українського мікробіолога, епідеміолога

110 років від дня народження Миколи Микитовича Попудренка (1906–1943), українського партійного та державного діяча, Героя Радянського Союзу

29

160 років від дня народження Данила Яковича Крижанівського (1856–1894), українського педагога, композитора

140 років від дня народження Миколи Дмитровича Стражеска (1876–1952), українського терапевта

30

150 років від дня народження Ольги-Олександри Порфирівни Бажанської-Озаркевич (1866–1906), української піаністки, письменниці, фольклориста, культурного діяча

31

100 років від дня народження Василя Павловича Дашенка (1916–1985), українського актора

Цього місяця виповнюється:

425 років від часу початку (1591–1593) першого великого національно-визвольного повстання проти польського панування в Україні під проводом К. Косинського

210 років від часу створення (1806) Усть-Дунайського Буджацького козацького війська

---

¹ Дату народження подано за УРЕ. За іншими даними народився 25.11.1926 р.

Календар знаменних дат

ДАТИ І ПОДІЇ

2016, перше півріччя

Календар знаменних дат № 1 (7)

Укладачі:

В. Кононенко (керівник проекту), **С. Зворський**,
А. Рихтік, **Л. Рогальчук** (координатор проекту),
О. Рожнятовська, **С. Савченко**

Редактори: *С. Макогон, Н. Маслова-Зоріна*
Художнє оформлення *Р. Чудновського*
Комп'ютерне верстання *В. Пасічної*

Відповідальний за випуск *Т. Вилегжаніна*

Формат 60x84/8. Умовн. друк. арк. 18,6
Наклад 160 пр. Зам. № 111

Видавець і виготовлювач Національна парламентська бібліотека України
01001, Київ-1, вул. Михайла Грушевського, 1. Тел. (044) 278-85-12

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ № 19344-9144Р від 13.09.2012

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4680 від 30.01.14